НАЦІОНАЛЬНОМУ БАНКУ УКРАЇНИ – 20 РОКІВ
Професіоналізм • Стабільність • Патріотизм

№ 10 (188)
Жовтень 2011

Спеціальний випуск, присвячений 20-річчю створення Національного банку України

Здано до друку 30.09.2011 р.

Засновник і видавець:
Національний банк України

Адреса: вул. Інститутська, 9,
Київ-8, 01008, Україна

Журнал зареєстровано Держкомвидавом України
09.06.1994 р., свідоцтво КВ № 691

Постановою президії ВАК України
від 10.02.2010 р. № 1-05/1
журнал "Вісник Національного банку України"
внесено до "Переліку
наукових фахових видань України,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних
робіт на здобуття наукових ступенів доктора
і кандидата наук" (економічні науки)

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою
Київського національного економічного
університету ім. Вадима Гетьмана та
Вченою радою Університету банківської справи
Національного банку України (м. Київ)

Видається у комплекті з електронною версією
на CD-диску додатка "Законодавчі
і нормативні акти з банківської діяльності"

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна
тел./факс: (044) 524-96-25
тел.: (044) 527-39-44, 527-38-06, 525-38-25
E–mail: litvinova@bank.gov.ua
http: //www.bank.gov.ua

Передплатний індекс 74132

© Вісник Національного банку України, 2011

ВІСНИК
Національного банку України

Щомісячний науково-практичний журнал Національного банку України

Видається з березня 1995 року

ЗМІСТ

НАЦІОНАЛЬНОМУ БАНКУ УКРАЇНИ – 20 РОКІВ

В.Янукович
Звернення до працівників банківської системи з нагоди 20-ї річниці створення Національного банку України 4

М.Азаров
Звернення до працівників банківської системи з нагоди 20-ї річниці створення Національного банку України 5

С.Арбузов
Звернення до працівників банківської системи з нагоди 20-ї річниці створення Національного банку України 6

Постанова Верховної Ради Української РСР "Про порядок введення в дію Закону Української РСР "Про банки і банківську діяльність" 7

Члени Ради Національного банку України 8

Члени Правління Національного банку України 9

Структура Національного банку України 10

Статус Національного банку України 12

Функції Національного банку України 13

На чолі Національного банку України 14

Володимир Матвієнко: "Однією з головних складових незалежності України було створення власної банківської та грошової системи" 14

Вадим Гетьман: "Сильна держава може постати лише за наявності сильних Мінфіну і центрального банку" 18

Віктор Ющенко: "Національний банк України завжди був флагманом економічних інновацій, важливою складовою процесу державотворення" 21

Володимир Стельмах: професію банкіра обрав на все життя 27

Сергій Тігіпко: "Ми прагнули зберегти макроекономічну стабільність шляхом забезпечення стабільності гривні" 29

Сергій Арбузов: "Виходимо на новий рівень розвитку" 32

І.Соркін
Банківський нагляд: сучасний стан, досягнення й перспективи 34

О.Щербакова
Інституційно-правові засади проведення грошово-кредитної політики в Україні 36

І.Шумило
Ґрунтовні економічні дослідження як фундамент для прийняття виважених рішень 40

В.Кравець
Розвиток платіжних систем в Україні та новітні форми розрахунків 45

С.Круглик
Міжнародні зв'язки Національного банку 48

Новобранців зустріли з рушниками і короваєм 51

Ю.Матвійчук
Безцінні скарби України ... 52

Свято української вишиванки ... 57

Навчальний заклад європейського рівня ... 58

О.Заєць
Історія держави – в монетах і банкнотах ... 62

Віхи становлення Національного банку України. Календар подій ... 66

МАКРОЕКОНОМІКА

О.Дзюблюк
Розвиток банківського сектору в умовах деформації світового фінансового простору ... 76

БАНКИ УКРАЇНИ

І.Івасів, Р.Корнилюк
Вплив іноземних банків на банківську систему України ... 84

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у серпні 2011 р. ... 91

І.Кушнір
Банки сільськогосподарського розвитку в системі фінансування агропромислового комплексу ... 92

В.Сухотеплий
Фінансова криза та особливості динаміки структури активів банківської системи України ... 96

Доповнення до Переліку осіб, які мають сертифікати Національного банку України на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків, внесені у липні – вересні 2011 р. ... 100

Перелік осіб, яким продовжено термін чинності сертифіката на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків (за станом на 01.10.2011 р.) ... 100

Я.Шумейко, Ю.Заруба
Методичні підходи до формування ключових індикаторів операційних ризиків ... 101

Основні показники діяльності банків України на 1 вересня 2011 року ... 105

Р.Кифяк
Альтернативні канали продажу банківських продуктів як пріоритетний напрям розвитку банківського бізнесу ... 106

НОВІ КНИГИ

Т.Смовженко
Еволюція вартості сучасних грошей ... 104

БАНКНОТИ І МОНЕТИ

Про введення в обіг пам'ятної монети "Родина Григоровичів-Барських" ... 110

Про введення в обіг пам'ятної монети "1000-річчя заснування Софійського собору" ... 111

Ю.Матвійчук
Тисячолітню Софію Київську відкарбовано у сріблі ... 112

Поповнення готівково-грошового обігу банкнотою номіналом 1 гривня у вересні 2011 року ... 113

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за серпень 2011 року) ... 113

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за серпень 2011 року) ... 114

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у серпні 2011 року ... 116

Ринок державних цінних паперів України у серпні 2011 року ... 117

АНОТАЦІЇ ... 118

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КІРЄЄВ О.І. (голова)
БАЖАЛ Ю.М.
БАРАНОВСЬКИЙ О.І.
БОРОВЕЦЬКИЙ Ришард
ВОЖЖОВ А.П.
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.
ГЕЄЦЬ В.М.
ГРУШКО В.І.
КОЗЬМЕНКО С.М.
КРОТЮК В.Л.
КРУГЛИК С.В.
ЛЮТИЙ І.О.
МІТТНІК Стефан
МІЩЕНКО В.І.
МОРОЗ А.М.
ПАТРІКАЦ Л.М.
ПЕТРИК О.І.
РАЙЗЕР Мартін
РАЄВСЬКИЙ К.Є.
РИЧАКІВСЬКА В.І.
САВЛУК М.І.
СЕНИЩ П.М.
СМОВЖЕНКО Т.С.
СТЕЛЬМАХ В.С.
СТЕПАНЕНКО А.І.
ТРИДІД О.М.
ШАРОВ О.М.
ШЕВЧУК А.В.
ШУЛЬГА Н.П.
ШУМИЛО І.А.

РЕДАКЦІЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ НБУ

Головний редактор **ПАТРІКАЦ Л.М.**
Заступник головного редактора **КРОХМАЛЮК Д.І.**
Начальник відділу з випуску журналу "Вісник НБУ" **ПІДВИСОЦЬКИЙ Р.В.**
Заступник начальника відділу **ЗАЄЦЬ О.С.**
Редактори: **МАТВІЙЧУК Ю.Г., ПАЦЕРА М.М.**
Відповідальний секретар **ЛІПІНСЬКА С.М.**
Головний художник **КОЗИЦЬКА С.Г.**
Дизайнер **ХАРУК О.В.**
Коректори **ТРИФОНОВА О.М., ЛОТОЦЬКА П.В.**
Оператор **ЛИТВИНОВА Н.В.**
Реклама: **ГРИЦЕНКО М.Р.**
Розповсюдження: **НЕВСЬКИЙ Д.О.**
Фото: **НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С. КОГУТ П.П., КУЧИН В.Л., ЯРЕМЧУК О.В.**
Чергові редактори **ПАЦЕРА М.М., ПІДВИСОЦЬКИЙ Р.В.**

У номері використано фотознімки з архіву редакції періодичних видань НБУ

Дизайн: редакція періодичних видань НБУ

Надруковано з готового оригінал-макета відділом забезпечення друкованою продукцією головного управління господарського забезпечення та організації будівництва Національного банку України

Адреса друкарні:
просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна

Формат 60 × 90 / 8
Друк на цифровому обладнанні
Фіз. друк. арк. 15.0
Умовн. друк. арк. 15.0
Обл.-вид. арк. 17.0

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі, посилання на "Вісник Національного банку України" обов'язкове.

Редакція може публікувати матеріали в порядку обговорення, не поділяючи думку автора.

Відповідальність за точність викладених фактів несе автор, а за зміст рекламних матеріалів – рекламодавець.

Працівникам
Національного банку України

Шановні друзі!

Щиро вітаю вас із 20-ю річницею від дня заснування Національного банку України.

У часи становлення суверенітету молодої держави важливо було створити вітчизняну фінансову систему, ключова роль у якій відводилася регулятору грошово-кредитного ринку.

За два десятиліття центральний банк країни пройшов складний шлях. Незважаючи на труднощі, всі завдання, поставлені перед ним, успішно виконувалися: практично з нуля було побудовано власну банківську систему, сформовано золотовалютні резерви, налагоджено співпрацю із зарубіжними банківськими регуляторами та міжнародними фінансовими організаціями. Запровадження національної грошової одиниці – гривні – стало запорукою утвердження державності.

Переконаний, що високий фаховий рівень та відповідальність працівників Національного банку України сприятимуть створенню підґрунтя для сталого економічного розвитку нашої держави та подальшому зміцненню банківської системи.

Бажаю усім доброго здоров'я, сімейного благополуччя та нових професійних звершень.

Президент України **Віктор Янукович**

Шановні працівники Національного банку України
та вітчизняної банківської системи!

Незалежність нашої молодої держави, 20-річчя якої ми святкували нещодавно, значною мірою залежить від чіткої та ефективної роботи вітчизняної банківської системи в цілому і Національного банку України – як її головного регулятора – зокрема.

Створення та становлення Національного банку України проходило у надзвичайно складних економічних і політичних умовах перехідного періоду, коли руйнувалися економічні зв'язки, відбувалася зміна всієї державної системи. Україна ставала незалежною державою, одним із основних атрибутів і гарантів суверенітету якої мала стати вітчизняна банківська система на чолі з центральним банком. Доводилося одночасно створювати нормативно-правову базу, розробляти монетарну політику, здійснювати матеріально-технічне та кадрове забезпечення, впроваджувати грошову реформу, відпрацьовувати механізми міждержавних розрахунків. Усі ці та багато інших надскладних проблем працівники банківської сфери і Національного банку України розв'язали з честю.

Нині Національний банк України успішно проводить державну політику в сфері грошового обігу, кредитного і валютного регулювання, забезпечує стабільність національної грошової одиниці та цінову стабільність, організовує міжбанківські розрахунки, координує діяльність усієї банківської системи та здійснює нагляд за її роботою. Національний банк України є одним із особливих центральних органів державного управління, провідником грошово-кредитної політики держави і ефективно сприяє її економічному розвитку.

Вітаючи від імені Уряду та від себе особисто колектив Національного банку України, працівників усієї банківської сфери з 20-річчям створення Національного банку України, бажаю вам міцного здоров'я, творчої наснаги на благо країни, довіри громадян і суспільства, благополуччя та процвітання. Упевнений, що ви й надалі робитимете все можливе для розвитку вітчизняної банківської системи, економічного процвітання України і підвищення її міжнародного авторитету.

З повагою

Прем'єр-міністр України **Микола Азаров**

Шановні співробітники, колеги!

Національному банку України виповнюється 20 років. Це водночас вік молодості та зрілості. Завдяки інноваційній діяльності НБУ в багатьох площинах у нашій державі створено надійну монетарну систему, котра обслуговує всі сектори економіки, забезпечуючи їх розвиток. Також був створений сучасний і повноцінний ринок фінансових послуг, банківська система стала одним із наріжних каменів розвитку ринкової економіки, завдяки цьому зміцнювався суверенітет України, її статус і роль в глобальному співтоваристві.

Серед найважливіших здобутків Національного банку України, які примножили зростання вітчизняної економіки, — побудова сучасної висококласної системи електронних грошових розрахунків, створення власного замкнутого циклу виробництва грошей, проведення прозорої та якісної грошової реформи, розробка та впровадження нормативних актів, котрі забезпечують функціонування фінансового ринку загалом та банківської системи зокрема.

Від початку діяльності НБУ здобув у професійному середовищі та серед широкої громадськості бездоганну репутацію надійної, державницької, професійної та прогнозованої установи. Ми можемо пишатися високим рівнем професіоналізму та самовідданим виконанням обов'язків всіма членами нашого єдиного колективу. Попереду — чимало нових завдань та цілей, яких ми обов'язково досягнемо, працюючи злагоджено з метою подальшої розбудови економіки України, зростання добробуту громадян та стабільності у майбутньому.

З нагоди ювілею щиро зичимо вам впевненості у власних силах, цілеспрямованості, оптимізму, енергійності та бадьорості, достатку, благополуччя, родинного затишку, щастя, міцного здоров'я і втілення найкращих задумів!

Голова
Національного банку України

Сергій Арбузов

ПОСТАНОВА

Верховної Ради Української РСР

Про порядок введення в дію
Закону Української РСР
"Про банки і банківську діяльність"

Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки постановляє:

1. Ввести в дію Закон Української РСР "Про банки і банківську діяльність" з 1 травня 1991 року.

Встановити, що дія цього Закону поширюється на всі розташовані в Українській РСР банки.

2. Оголосити власністю Української РСР Український республіканський банк Держбанку СРСР, Український республіканський банк державного комерційного промислово-будівельного банку "Укрпромбудбанк", Український республіканський банк Ощадного банку СРСР, Український республіканський банк Зовнішекономбанку СРСР з їх мережею, обчислювальними центрами, усіма активами, пасивами, а також Українське республіканське управління інкасації Держбанку СРСР з підпорядкованою йому мережею установ та організацій.

3. Створити на базі Українського республіканського банку Держбанку СРСР Національний банк України.

4. Встановити, що до введення в Українській РСР власної національної грошової одиниці в республіці функціонує загальносоюзна грошова система, а всі взаємовідносини з Держбанком СРСР, центральними банками союзних республік Національний банк України здійснює на основі відповідних міжбанківських угод.

5. Національному банку України до 1 травня 1991 року розробити проект Статуту Національного банку, визначити структуру і чисельність центрального апарату, підпорядкованої мережі установ і подати на затвердження Президії Верховної Ради Української РСР.

6. Доручити Раді Міністрів Української РСР і Національному банку України до 15 квітня 1991 року внести у Верховну Раду Української РСР пропозиції щодо розміру та джерел формування статутного фонду Національного банку України.

7. Національному банку України до 1 листопада 1991 року:

встановити порядок видачі ліцензій на здійснення операцій в іноземній валюті в Українській РСР та за кордоном і переглянути всі видані ліцензії на здійснення цих операцій;

провести перереєстрацію усіх розташованих на території республіки банків, їх філіалів та інших кредитних установ.

Банки, їх філіали та інші кредитні установи, які не пройшли до 1 листопада 1991 року перереєстрації у Національному банку України, вважаються не діючими.

8. Встановити плату за реєстрацію комерційних банків у розмірі 10 тисяч карбованців, а за видачу ліцензій на здійснення операцій в іноземній валюті–5 тисяч карбованців.

Голова Верховної Ради
Української РСР Л.КРАВЧУК

М. Київ
20 березня 1991 року
№ 873-XII

Члени Ради Національного банку України

(За станом на 30.09.2011 р.)

Акімова
Ірина Михайлівна
Указ Президента України
від 16.04.2010 р. № 545/2010

Арбузов
Сергій Геннадійович
Входить до складу Ради Національного банку України за посадою

Гайдуцький
Павло Іванович
Указ Президента України
від 16.04.2010 р. № 545/2010

Геєць
Валерій Михайлович
Указ Президента України
від 28.02.2005 р. № 384/2005

Гончаров
Михайло Олександрович
Постанова Верховної Ради України
від 11.01.2007 р. № 560-V

Горбаль
Василь Михайлович
Постанова Верховної Ради України
від 11.01.2007 р. № 560-V

Клюєв
Сергій Петрович
Постанова Верховної Ради України
від 11.01.2007 р. № 560-V

Колесніков
Борис Вікторович
Постанова Верховної Ради України
від 11.01.2007 р. № 560-V

Полунєєв
Юрій Володимирович
Постанова Верховної Ради України
від 05.09.2008 р. № 504-VI

Порошенко
Петро Олексійович
Постанова Верховної Ради України
від 11.01.2007 р. № 560-V
(Обраний Головою Ради Національного банку України 23.02.2007 р.)

Портнов
Андрій Володимирович
Указ Президента України
від 16.04.2010 р. № 545/2010

Прасолов
Ігор Миколайович
Постанова Верховної Ради України
від 11.01.2007 р. № 560-V
(Обраний заступником Голови Ради Національного банку України 23.02.2007 р.)

Федосов
Віктор Михайлович
Указ Президента України
від 16.04.2010 р. № 545/2010

Хорошковський
Валерій Іванович
Указ Президента України
від 16.04.2010 р. № 545/2010

Шпек
Роман Васильович
Указ Президента України
від 16.04.2010 р. № 545/2010

Члени Правління Національного банку України

(За станом на 30.09.2011 р.)

Арбузов
Сергій Геннадійович
Голова
Національного банку України

Колобов
Юрій Володимирович
Перший заступник Голови

Кротюк
Володимир Леонідович
Заступник Голови

Ричаківська
Віра Іванівна
Заступник Голови

Соркін
Ігор В'ячеславович
Заступник Голови

Іванюк
Ігор Михайлович
Директор департаменту персоналу

Новіков
Віктор Володимирович
Директор юридичного департаменту

Прохоренко
Валерій Петрович
Директор фінансового департаменту

Ткаченко
Олексій Олександрович
Директор Генерального департаменту банківського нагляду

Шумило
Ігор Анатолійович
Директор Генерального економічного департаменту

Щербакова
Олена Анатоліївна
Директор Генерального департаменту грошово-кредитної політики

Структура Національного

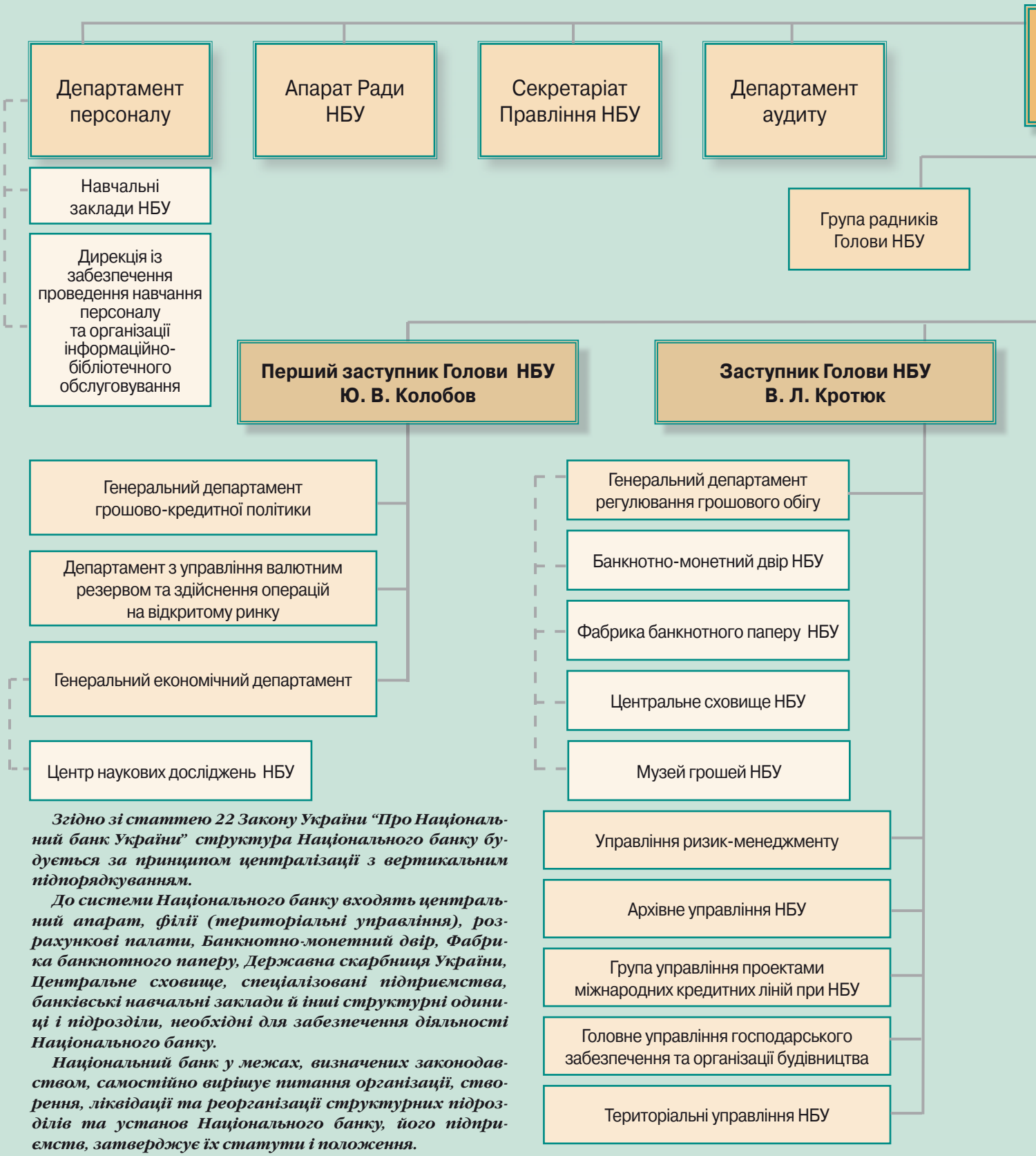

Згідно зі статтею 22 Закону України "Про Національний банк України" структура Національного банку будується за принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням.

До системи Національного банку входять центральний апарат, філії (територіальні управління), розрахункові палати, Банкнотно-монетний двір, Фабрика банкнотного паперу, Державна скарбниця України, Центральне сховище, спеціалізовані підприємства, банківські навчальні заклади й інші структурні одиниці і підрозділи, необхідні для забезпечення діяльності Національного банку.

Національний банк у межах, визначених законодавством, самостійно вирішує питання організації, створення, ліквідації та реорганізації структурних підрозділів та установ Національного банку, його підприємств, затверджує їх статути і положення.

банку України (За станом на 30.09.2011 р.)

Голова НБУ
С. Г. Арбузов

- Департамент банківської безпеки
  - Загін відомчої охорони об'єктів, розташованих у м. Києві, НБУ
- Департамент зовнішньо-економічних відносин
  - Редакція періодичних видань НБУ
- Юридичний департамент
- Департамент аналізу банківських операцій

Заступник Голови НБУ
В. І. Ричаківська

- Генеральний департамент регулювання платіжних систем та розрахунків
- Центральна розрахункова палата НБУ
- Департамент бухгалтерського обліку
- Департамент інформаційних технологій
- Фінансовий департамент
- Управління захисту інформації
- Операційне управління НБУ
- Державна скарбниця України
- Дирекція з управління діяльністю Корпоративного недержавного пенсійного фонду НБУ

Заступник Голови НБУ
І. В. Соркін

- Генеральний департамент банківського нагляду
- Департамент контролю, методології та ліцензування валютних операцій
- Департамент нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду
- Департамент реєстрації, ліцензування та реорганізації банків
- Департамент фінансового моніторингу

Право/

Статус Національного банку України

Правовий статус, принципи організації і діяльності Національного банку України визначені Конституцією України та Законом України "Про Національний банк України".

Національний банк України є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності та перебуває у його повному господарському віданні, і статутний капітал у розмірі 10 млн. грн., який є державною власністю і використовується для забезпечення зобов'язань Національного банку України.

Національний банк України відповідно до Закону України "Про Національний банк України" є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, її емісійним центром, проводить єдину державну політику в галузі грошового обігу, рефінансування, організовує міжбанківські розрахунки, координує діяльність банківської системи в цілому, визначає курс грошової одиниці відносно валют інших країн. Національний банк встановлює номінали грошових знаків, їх платіжні ознаки і системи захисту. Національний банк України зберігає резервні фонди грошових знаків, державний золотий запас, дорогоцінні метали, дорогоцінні камені, інші коштовності, накопичує золотовалютні резерви і здійснює операції з ними та банківськими металами. Національний банк України встановлює порядок визначення облікової ставки та інших процентних ставок за своїми операціями, дає дозвіл на створення банків шляхом внесення їх до державного Реєстру банків та надання ліцензії, встановлює банкам та іншим фінансово-кредитним установам нормативи обов'язкового резервування коштів.

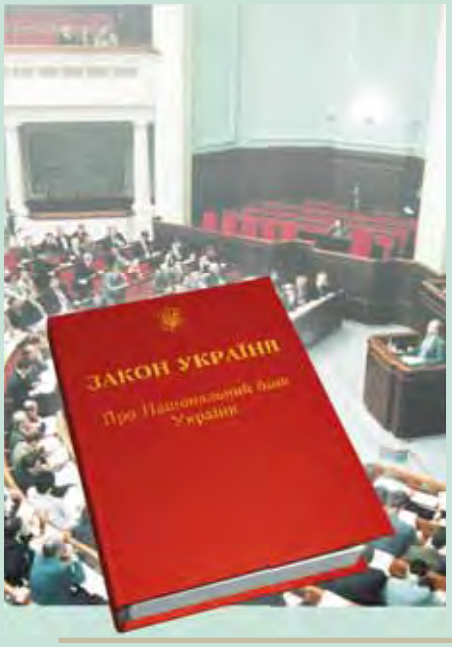

Функції Національного банку України

ОСНОВНА ФУНКЦІЯ

Відповідно до Конституції України (стаття 99) основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України.

На виконання основної функції пріоритетним для Національного банку є досягнення та підтримка цінової стабільності в державі, а також, у межах своїх повноважень, сприяння стабільності банківської системи.

Національний банк також сприяє додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України за умови, що це не перешкоджає досягненню зазначених вище цілей.

ІНШІ ФУНКЦІЇ

Відповідно до Закону "Про Національний банк України" НБУ виконує такі функції:

- відповідно до розроблених Радою Національного банку України Основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику;
- монопольно здійснює емісію національної валюти України та організує її обіг;
- виступає кредитором останньої інстанції для банків і організує систему рефінансування;
- встановлює для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна;
- організовує створення та методологічно забезпечує систему грошово-кредитної і банківської статистичної інформації та статистики платіжного балансу;
- визначає систему, порядок і форми платежів, у тому числі між банками;
- визначає напрями розвитку сучасних електронних банківських технологій, створює, координує та контролює створення електронних платіжних засобів, платіжних систем, автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації;
- здійснює банківське регулювання та нагляд;
- здійснює погодження статутів банків і змін до них, ліцензування банківської діяльності та операцій у передбачених законом випадках, веде Державний реєстр банків, Реєстр аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків;
- веде офіційний реєстр ідентифікаційних номерів емітентів платіжних карток внутрішньодержавних платіжних систем;
- здійснює сертифікацію тимчасових адміністраторів та ліквідаторів банку;
- складає платіжний баланс, здійснює його аналіз та прогнозування;
- представляє інтереси України в центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків;
- здійснює відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютне регулювання, визначає порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний контроль за банками та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій;
- забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними та банківськими металами;
- аналізує стан грошово-кредитних, фінансових, цінових та валютних відносин;
- організує інкасацію та перевезення банкнот і монет та інших цінностей, видає ліцензії на право інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей;
- реалізує державну політику з питань захисту державних секретів у системі Національного банку;
- бере участь у підготовці кадрів для банківської системи України;
- визначає особливості функціонування банківської системи України в разі введення воєнного стану чи особливого періоду, здійснює мобілізаційну підготовку системи Національного банку;
- вносить у встановленому порядку пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Національного банку України;
- здійснює методологічне забезпечення з питань зберігання, захисту, використання та розкриття інформації, що становить банківську таємницю;
- здійснює інші функції у фінансово-кредитній сфері в межах своєї компетенції, визначеної законом.

На чолі Національного банку України

У 2011 році Національному банку України виповнюється 20 років. Ювілей – найкраща нагода підбити підсумки зробленого, проаналізувати досягнення, окреслити основні напрями та шляхи вдосконалення діяльності у майбутньому. Відзначаючи двадцяту річницю плідної роботи НБУ, ми віддаємо належне всьому великому колективу центробанку та його керівникам різних періодів. Це непересічні особистості, які доклали чимало зусиль для розвитку фінансово-банківської системи, утвердження прозорої та ефективної грошово-кредитної політики. Напевно, життєпис Національного банку був би неповним без вагомого слова чолових кількох періодів його становлення й розвитку. Пропонуємо увазі читачів ретроспективу діяльності керівників центробанку та їхні спогади – це важлива і цікава інформація з першоджерел про складні механізми управління банківською системою, основні напрями її діяльності, здобутки від початку створення до сьогоднішнього дня.

Спогади головних банкірів/

Володимир Матвієнко:

“Однією з головних складових незалежності України було створення власної банківської та грошової системи”

Голова Правління Національного банку України (серпень 1991 року – березень 1992 року)

Володимир Павлович Матвієнко народився 5 січня 1938 року в селі Білка Коростенського району Житомирської області. У 1959 році закінчив Київський фінансово-економічний інститут за спеціальністю “фінанси і кредит”.

Трудову діяльність розпочав інспектором Ждановського відділення Будбанку СРСР. З 1962 року працював ревізором Донецької обласної контори Будбанку СРСР. Із квітня 1963 р. до березня 1967 р.

був на посаді керуючого Артемівським відділенням Будбанку СРСР. У 1967–1972 рр. – заступник керуючого Донецької обласної контори Будбанку СРСР, після чого до 1979 року очолював Дніпропетровську обласну контору цього ж банку. Потім три роки працював заступником керуючого Української республіканської контори Будбанку СРСР і п'ять років очолював її. З 1987 до 1991 року був головою правління Українського республіканського банку Промбудбанку СРСР. Лютий – серпень 1991 р. – голова правління Українського республіканського банку Державного комерційного промислово-будівельного банку. Із серпня 1991 р. до березня 1992 р. – Голова Правління Національного банку України. Березень – серпень 1992 року – голова правління Державного комерційного промислово-будівельного банку України. Із серпня 1992-го до 2008 року був головою правління Акціонерного комерційного промислово-інвестиційного банку (Промінвестбанку).

Удостоєний звання Герой України з врученням ордена Держави (2004 р.). Нагороджений орденами "Дружби народів" (1986 р.), "За заслуги" III ступеня (1996 р.), "Князя Ярослава Мудрого" V та IV ступенів (1997 р., 2002 р.), "За мужність" III ступеня (1996 р.) та багатьма іншими відзнаками.

Заслужений діяч мистецтв України (1999 р.). Кандидат економічних наук, професор.

Як перший Голова Правління Національного банку України Володимир Матвієнко одразу після відновлення суверенної Української держави бере участь у створенні її незалежної банківської системи, грошової та кредитної політики, введенні в обіг купонокарбованця, виготовленні гривні, встановленні кореспондентських відносин із банками зарубіжних країн. Як розвивалися ці бурхливі події 1990-х років на фоні проголошення незалежності України, виготовлення та запровадження української національної валюти – пригадує перший Голова Правління НБУ (серпень 1991 року – березень 1992 року).

На шляху розвитку кожної країни бувають періоди й події, які хронологічно займають невеликий відрізок часу, але назавжди залишають глибокий слід в історії. 1991 рік став доленосним для України. Вперше за всю свою тисячолітню історію з часів Київської Русі наша країна змогла реалізувати шанс і право на незалежність. Розпочався процес творення української державності.

Однією з головних складових незалежності України було існування власної банківської та грошової системи. У Декларації про державний суверенітет України говорилось: "Українська РСР самостійно створює банкову (включаючи зовнішньоекономічний банк), цінову, фінансову, митну, податкову системи, формує державний бюджет, а при необхідності впроваджує свою грошову одиницю"[1] . Менш як через місяць на основі цієї Декларації було прийнято ще один важливий документ, яким передбачалося запровадження національної валюти, – Закон "Про економічну самостійність Української РСР". У ньому зокрема зазначалось: "Українська РСР самостійно здійснює фінансово-бюджетну, грошово-кредитну, цінову, інвестиційну, науково-технічну і зовнішньоекономічну політику"[2], а також: "Українська РСР на своїй території самостійно організує банківську справу і грошовий обіг"[3].

Упроваджувати ці положення в життя був покликаний Національний банк України, на який покладалися функції вищої кредитної та емісійної установи. 6 червня 1991 року Верховна Рада УРСР майже одноголосно обрала мене першим Головою Правління Національного банку України. Хоча слід зазначити, що як такого Національного банку України тоді ще не було – діяла фактично Українська республіканська контора Держбанку СРСР. Як, до речі, не існувало незалежної України, але Радянський Союз уже агонізував. Я погодився працювати над створенням центрального банку Української держави.

1991 рік. Володимир Матвієнко виступає на Міжнародній конференції в Гарвардському університеті (США).

Усвідомлюючи відповідальність і важливість створення вітчизняної банківської системи, ми визначили першочергові стратегічні напрями роботи НБУ: термінове відкриття кореспондентських рахунків Національного банку України в зарубіжних банках з метою спрямування зовнішньоторговельного обороту України через рахунки НБУ і таким чином мобілізації валютних коштів для зміцнення її незалежності.

Це мені вдалося зробити. За короткий термін валютна виручка пішла не в радянський "Зовнішекономбанк", а на рахунки Національного банку України в зарубіжних банках. Хочу відзначити велику доброзичливість керівництва банків Англії, Франції, Австрії, Німеччини та інших

[1] Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. № 55-XII // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1990. – № 31. – С. 429. http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=55-12.

[2] Закон УРСР "Про економічну самостійність Української РСР" від 03.08.1990 р. № 142-XII // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1990. – № 34 – С. 499. http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=142-12.

[3] Там же.

держав Європи, які підтримали перші кроки нашої незалежності. Особливо теплі слова адресую тодішньому канцлеру Австрії пану Враницькому, з яким у мене була майже годинна розмова щодо перспектив економічних відносин, та визначному американському фінансисту Джорджу Соросу, з котрим ми впродовж 4 годин у Нью-Йорку обговорювали досвід США щодо створення власної грошової системи. Адже з проголошенням своєї незалежності американці запровадили в ролі грошових знаків купони багаторазового використання і працювали з ними майже два роки, а потім ввели в обіг долар США. Цей досвід заслуговував на увагу і згодом був підтриманий Верховною Радою України та урядом.

Я навів ці фрагменти з моєї діяльності в Національному банку України, щоб підкреслити: це відбувалося за умов ще діючого СРСР. Відповідальність за свої патріотичні вчинки я відчув пізніше, коли у серпні 1991 року "гекачепісти" зробили спробу зламати національний рух до незалежності. Слава Богу, все обійшлося, і вже в грудні того ж року народ України проголосував за незалежність.

Але незважаючи на проголошену політичну незалежність, на кінець 1991 року Україна продовжувала перебувати у глибокій економічній та фінансово-кредитній залежності від так званого центру (який поступово зміщувався від загальносоюзних структур до структур РРФСР). За тієї фінансової політики, яку проводила Москва, ця залежність спричиняла стрімке погіршення економічної ситуації в Україні. Дефіцит готівки призводив до посиленого вивезення товарів за кордон, спустошення споживчого ринку, подальшого зубожіння населення.

Припинити інфляцію і захистити споживчий ринок було неможливо без створення власної грошової системи, яка б включала в себе національну валюту, механізм емісії і систему організації та регулювання внутрішнього грошового обігу й зовнішніх валютних відносин країни. Проте стабілізувати нові гроші і впорядкувати їх обіг можливо було лише за умов бездефіцитності бюджету, наявності золотовалютного запасу, насиченості споживчого ринку товарами.

У 1991 році жоден із цих пунктів не виконувався. Цю ситуацію я у вересні прокоментував у газеті "Урядовий кур'єр" так: "Складність питання про гроші не тільки у їх виготовленні. Якщо ми вводимо власну грошову одиницю (а після проголошення незалежності України це – звичайна необхідність), то потрібно розробити й прийняти певні законодавчі акти. Концепцію грошової реформи, масштаб цін, новий курс грошової одиниці до валют іноземних держав. Інакше нас заблокують... На все це потрібен час, і його нам дадуть купони багаторазового використання"[4].

Згідно з Постановою Президії Верховної Ради України від 27.12.1991 р. "Про соціальний захист населення і внутрішнього ринку України" з 10 січня 1992 року для розрахунків громадян за продовольчі й промислові товари було запроваджено купони багаторазового використання та встановлено, що вони виконуватимуть функції готівки і будуть еквівалентними відповідним купюрам грошей.

Як Голова Правління Національного банку України я неодноразово підкреслював, що введення в обіг купонів багаторазового використання не було першим етапом або початком грошової реформи. Навіть за повного витіснення рубля купоном із готівкового обігу Україна не змогла би вийти з єдиної рублевої зони, не захистилась би повністю від емісійного податку ззовні, не відірвалась би від цінової, кредитної та процентної політики економічно сильнішого партнера по рублевій зоні – Росії. Тому введення в обіг купонів має розглядатися лише як підготовчий захід до грошової реформи.

Купони критикував кожен, кому не лінь, їх звинувачували в усіх негараздах молодої Української держави, проте вже через невеликий проміжок часу, підбиваючи підсумки, можна було сказати, що в цілому купонна система себе виправдала. Україна однією з перших серед незалежних республік колишнього Союзу зуміла швидко виготовити добре застраховані від підробки купони і таким чином захистити свій ринок. Завдяки купонній системі в Україні вдалося уникнути гострої готівкової кризи, яка назрівала на межі 1991–1992 років.

1995 рік. Папа Римський Іван Павло II вручає Володимиру Матвієнку пам'ятну медаль.

Проте платіжна криза, яка виникла на той час у державі, стала справжньою загрозою стабільності й суверенітету України. Повна неплатоспроможність майже всіх учасників виробничого процесу свідчила про невиконання грошима функцій платежу. Єдиним способом розв'язання проблеми в цей період було нагальне проведення в Україні грошової реформи. Стало зрозуміло, що без грошової реформи неможливо стабілізувати економіку, а можна лише досягти нетривких і химерних симптомів фінансової стабілізації.

Закладення основ монетарної політики, розроблення концепції запровадження національної валюти – гривні, створення вітчизняної платіжної системи, входження до системи міжнародних розрахунків були на той час як стратегічними напрямами діяльності Національного банку України, так і практичними його діями.

У своїй книзі "Автограф на гривні"[5] я докладно розповів про основні події навколо створення національної грошової одиниці України. У 1991 році НБУ, виконуючи покладені на нього законодавством функції центральної кредитної та емісійної установи країни, вступив у переговори з провідними зарубіжними компаніями щодо розміщення замовлення на друк національної валюти, а також створення власної матеріально-технічної бази з її виготов-

[4] Урядовий кур'єр. – 1991. – № 27 (вересень).

[5] Матвієнко В. Автограф на гривні. – К.: Наукова думка. – 2000.

1991 рік. Друк купонокарбованців для України у Спеціальній банківській друкарні в Парижі.

лення в майбутньому. Одночасно велася робота над розробкою ескізів банкнот гривні. Українські художники Василь Лопата і Борис Максимов розробили їх дизайн, я затвердив та підписав зразки перших купюр.

Для виготовлення високоякісних банкнот і гарантування їх захищеності за узгодженням із Головою Верховної Ради УРСР Леонідом Кравчуком та Службою безпеки України було визнано за доцільне виготовити банкноти малих грошових одиниць на підприємстві канадської фірми "Канадієн банкнот Компані". На цьому наполягали деякі депутати Верховної Ради, тому що ця фірма була готова надати Україні кредит на їх виготовлення в сумі 50 млн. канадських доларів. Банкноти великої вартості були підписані мною до друкування фірмою "Томас де Ля Рю" в Лондоні, яка на той час мала 150-річний досвід виготовлення банкнот під контролем Інтерполу. Для забезпечення найвищого рівня захисту НБУ прийняв рішення друкувати їх саме в Лондоні.

У 1992 році нове керівництво Національного банку тимчасово зупинило процес друкування гривні у Лондоні для того, щоб перепідписати банкноти. Таким чином вони виходять за підписом нового Голови НБУ Вадима Гетьмана.

На посаді Голови Правління НБУ мною була економічно обґрунтована концепція платної приватизації за участі банківських кредитів. Проте державну власність у більшості роздали за так звані приватизаційні папірці, через що державний бюджет втратив величезні кошти. Паперова приватизація породила тіньову економіку, з якою Україна вже майже 20 років не може впоратись. Я також категорично виступав проти кредитної емісії на покриття бюджетного дефіциту.

Незважаючи на матеріальні й фінансові труднощі, відсутність в Україні досвіду побудови центрального банку, колектив фахівців банківської справи НБУ провів масштабну організаційну роботу зі створення центрального банку країни, побудови дворівневої банківської системи, реєстрації перших комерційних банків.

У стислий термін для забезпечення діяльності центрального банку як грошово-емісійного центру держави була вдосконалена його організаційна структура – створені управління методології кредитування, грошових розрахунків, грошового обігу, власної грошової системи, міжбанківських розрахунків, аналізу діяльності комерційних банків, валютного регулювання, зовнішніх економічних зв'язків та інші. При НБУ були започатковані Науково-дослідний інститут банків, Центр технічного обслуговування обчислювальної техніки, Київський науково-дослідний та проектно-конструкторський інститут периферійного обладнання, Державна скарбниця, головним завданням якої стало формування в Україні запасу дорогоцінних металів і каміння. Національний банк уклав п'ять договорів на купівлю 10 тонн срібла й кількасот кілограмів золота та платини, виступив замовником із розробки родовищ золота в Закарпатській області. У підпорядкування НБУ перейшли підприємства, що виробляють діаманти, було створено акціонерне підприємство з переробки та вилучення дорогоцінних металів із деталей промислової продукції, особливо військової техніки, розроблено заходи для створення Центрального сховища Національного банку України. Розпочалося формування мережі установ НБУ.

З метою вдосконалення системи безготівкового обігу та розрахунків, упровадження нових інформаційних технологій Національним банком було здійснено важливі заходи у сфері комп'ютеризації банківської справи та міжнародних розрахунків – закладено основи міжнародних кореспондентських рахунків, позитивно вирішено питання про вступ до Міжнародної спеціалізованої банківської клірингової системи SWIFT на правах повноправного члена, що означало визнання молодої Української держави світовими фінансовими колами.

Зачаровані романтизмом, депутати-рухівці подавали чимало пропозицій щодо виготовлення українських банкнот та негайного їх запровадження в обіг, незважаючи на стан економіки нової держави. Нерідко ініціативи парламентаріїв перевищували реальні можливості щодо їх утілення, і це призводило до створення напруги навколо Національного банку. Гострим було й фінансове питання. Затверджені тираж і терміни виготовлення українських банкнот (гривні) не підкріплювалися необхідними валютними коштами. Щоб не зірвати виконання цих завдань, Національний банк змушений був тимчасово запозичувати кошти у промислових структур. Слід віддати належне керівництву Міністерства енергетики та Чорноморського пароплавства, які тимчасово надали НБУ кошти на сплату авансових платежів для виготовлення банкнот.

Гальмував роботу Національного банку України й тодішній Держбанк СРСР, який понад два місяці не приймав рішення щодо зміни керівництва колишньої Української республіканської контори Держбанку СРСР, чим фактично блокував діяльність новоствореного НБУ (тому обраний Верховною Радою на посаду Голови Правління 6 червня 1991 р., я офіційно заступив на неї у серпні).

Серпневі дії ГКЧП показали хиткість характеру багатьох відповідальних державних посадовців, які вимагали від НБУ перерахування всіх вільних коштів на рахунки до "радянського бюджету". За підтримки Президента України Леоніда Кравчука Національний банк упевнено захищав українські інтереси. До цього ж існувало чимало й суто банківських проблем. Зокрема, чіткої дисципліни потребувала система контролю в сфері взаємних розрахунків між підприємствами та незалежними державами.

Сьогодні Національний банк більш незалежний від уряду, ніж на перших порах, проте подальше його реформування зумовлене необхідністю прискореного розвитку економіки.

❐

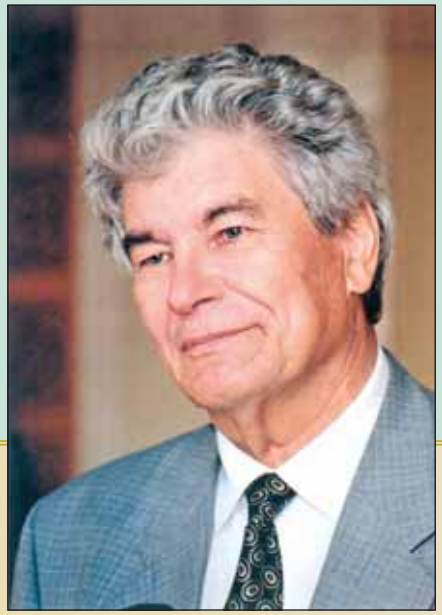

Штрихи до портрета/

Вадим Гетьман:

"Сильна держава може постати лише за наявності сильних Мінфіну і центрального банку"

Голова Правління Національного банку України (березень – листопад 1992 року)

Вадим Петрович Гетьман народився 12 липня 1935 року (за уточненими даними – 18 січня 1935 року) в селі Снітин Лубенського району Полтавської області. У 1956 році закінчив Київський фінансово-економічний інститут за спеціальністю "фінанси і кредит".

Трудову діяльність розпочав старшим кредитним інспектором у Запорізькій обласній конторі Сільгоспбанку СРСР. З 1959 року працював старшим інспектором обласної контори Держбанку СРСР, начальником відділу фінансування сільського господарства Запорізького обласного фінансового відділу. У 1963–1970 роках був інспектором Комітету партійно-господарського контролю Запорізького обкому партії і обласної Ради депутатів трудящих, Запорізького обласного комітету народного контролю. У 1970–1973 роках працював завідуючим відділом цін, а в 1973–1975 роках – головою планової комісії Запорізького облвиконкому. З 1975 до 1987 року був першим заступником голови Державного комітету цін Ради Міністрів УРСР. З 1987 до 1990 року – голова правління Українського республіканського банку Агропромбанку СРСР, а з 1990 до 1992 року – голова правління Республіканського акціонерного комерційного агропромислового банку "Україна".

Із березня до грудня 1992 року працював на посаді Голови Правління Національного банку України.

Перейшовши у березні 1993 року на постійну роботу до Верховної Ради України, В.П.Гетьман очолював підкомісію з фінансово-бюджетних питань, був заступником голови Комітету з питань фінансів і банківської діяльності, очолював депутатську групу "Незалежні", біржовий комітет Української міжбанківської валютної біржі.

Народний депутат України першого та другого скликань (1990–1998 рр.).

Нагороджений Почесною відзнакою Президента України (1995 р.), орденом "Знак Пошани" (1973 р.), Грамотою Президії Верховної Ради УРСР, трьома медалями.

Автор книги "Як приймалась Конституція України" та у співавторстві з Ю.Килимником – п'яти брошур із серії "Бесіди про Конституцію".

Трагічно загинув 22 квітня 1998 року.

У липні 2005 року Указом Президента України В.П.Гетьман удостоєний звання Герой України з врученням ордена Держави (посмертно).

Розпорядженням Кабінету Міністрів України Київському національному економічному університету присвоєно ім'я Вадима Гетьмана.

Розпорядженням Президента України засновано десять академічних стипендій імені Вадима Гетьмана.

Життя другого Голови Правління НБУ Вадима Петровича Гетьмана трагічно обірвала злодійська рука найманого вбивці в ліфті будинку, де мешкав банкір. Тож як данину світлій пам'яті про цю неординарну людину, видатного фінансиста й економіста складемо мозаїку його діяльності у той період за прижиттєвими спогадами Вадима Петровича та розповідями колег про нього.

"Я був обраний на цю посаду на абсолютно емоційній хвилі, – розповідав Вадим Гетьман в інтерв'ю газеті "Всеукраинские Ведомости" в 1995 році. – Коли назріла криза в Національному банку, його голова Володимир Матвієнко на закритому засіданні парламенту був звільнений з посади. Присутні на засіданні стали скандувати: "Гетьмана! Гетьмана!". Я відмовлявся. Але абсолютною більшістю голосів був призначений на цю посаду".

Драматичним видався й перший робочий день Вадима Гетьмана в НБУ. В приймальні його чекали високі поса-

довці з фірми “Томас де Ля Рю” , котрі спеціально приїхали до Києва, щоб узяти зразок його підпису для банкнот гривень, які вони мали друкувати. Це було дуже несподівано, оскільки Гетьман знав, що контракт на друк банкнот підписано з канадською фірмою “Канадієн Банкнот Компані”. Як зізнавався потім Вадим Петрович, йому так і не вдалося з’ясувати, хто і на якому рівні вирішив розмістити частину замовлення (на друк банкнот номіналом 50, 100 і вище) в цій фірмі. Гетьман не дав іноземцям зразка свого підпису, і вони пообіцяли виставити величезний штраф. Через кілька днів на спеціальній нараді у Президента України Леоніда Кравчука було прийнято рішення про друк цих банкнот на фірмі “Томас де Ля Рю”, оскільки канадська компанія не могла виконати весь обсяг робіт. Конфлікт із нею успішно вдалося залагодити самому Вадиму Петровичу в Канаді...

Взагалі робота Гетьмана на посаді Голови Правління

1992 рік. Переговори в Комерцбанку (Німеччина).

Національного банку була насичена драматичними подіями. Чого варте тільки перевезення в Україну з Канади перших банкнот гривні у 1992 році! Як потім відверто говорив Вадим Петрович, за ті 45 діб, протягом яких їх транспортували морським шляхом до Миколаєва, він постарів років на 10.

Моряків, капітана та судно відбирали найретельніше. А супроводженням цього секретного вантажу займалася спеціально сформована група Служби безпеки України з восьми співробітників, яким видали комплекти зброї – пістолети, автомати, кулемети, сигнальні ракети. Із порту Іллічівськ контейнеровоз “Петр Алейников” 9 вересня 1992 року прибув до порту Монреаля, куди з банкнотної фабрики в Оттаві під посиленою охороною поліцейських автомобілів доставили гривні в морських контейнерах. 13 вересня всі 105 контейнерів завантажили до трюмів теплохода, і він відплив до Мальти, де довантажив ще 23 контейнери банкнот англійського виробництва фірми “Томас де Ля Рю”. Це просто неймовірно, але з судном із таким важливим державним вантажем не було ніякого зв’язку! Тільки коли воно увійшло в Середземне море, Гетьман попросив Президента і міністра оборони забезпечити його охороною. Але міністр Морозов відверто сказав, що такої можливості не має, і лише коли судно увійде в Чорне море, зможе виділити сторожовий катер. І це при тому, що весь час існувала реальна загроза захоплення судна, навантаженого грошима (пачками цих купюр можна було накрити футбольне поле на 2.5 метра висотою), піратами, потоплення підводним човном якоїсь “братерської” країни – противника незалежності України чи й просто штормом!..

Підлили олії у вогонь і ЗМІ. Так, у газеті “Известия” надрукували інформацію про те, що контейнеровоз із грошима вже в Чорному морі й скоро прибуде в Одесу. Добре, що кореспондент повірив легенді, тоді як насправді гривні 2 жовтня успішно доставили в порт Октябрьський поблизу Миколаєва. Тут контейнери перевантажили на річкові теплоходи, які по Дніпру мали доставити їх у Київ. Перед відплиттям якийсь незнайомець повідомив Гетьману, що ця інформація, яка була суворою державною таємницею, вийде на першій шпальті однієї з газет. Вадим Петрович зізнавався пізніше, що це повідомлення мало не довело його до гіпертонічного кризу. Він звернувся по допомогу до глави СБУ Євгена Марчука, і весь віддрукований тираж цього видання було конфісковано...

Під час другого походу за гривнями – у травні-червні 1993 року контейнеровоз потрапив у 8-бальний шторм і витримав “атаку” айсбергів. А на зворотному шляху, прийнявши сигнал SOS від німецького судна про те, що на ньому помирає людина без медичної допомоги, капітан нашого теплохода ризикнув надати допомогу, незважаючи на те, що трюми були завантажені грішми. Наш лікар урятував німецького моряка. Не обійшлося й без серйозних поломок – вийшли з ладу два з трьох дизель-генераторів, система супутникового зв’язку. Та попри всі негаразди, надзвичайний вантаж було успішно доставлено в Україну.

Тут виникла гостра проблема зі складуванням гривні, оскільки спеціального сховища у Національного банку України не було. Тільки завдяки наполегливості його Голови Вадима Гетьмана вдалося добитися виділення під зберігання національної валюти приміщення цеху недіючого заводу “Кристал”, яке за одну ніч спеціальним рішенням Кабінету Міністрів передали НБУ. Однак у 1993 році керівництво держави не наважилося провести грошову реформу, вважаючи, що для неї не назріли економічні умови. До речі, таку позицію підтримував і Гетьман. І виготовлені з такою поспішністю банкноти кілька років зберігалися на складах...

Але повернімося до перших днів керівництва Гетьманом головним банком України. Центральний банк молодої держави переживав важкий період становлення. Не вистачало навіть елементарного. Скажімо, в НБУ було всього три комп’ютери, тому їх довелося закуповувати під кредит у Канаді, не існувало належної структури банку, не кажучи вже про законодавчу і нормативну бази. Як пригадував Вадим Петрович, уже в перший день головування він видав наказ про опрацювання нової структури НБУ, виходячи з його нової ролі й завдань, зокрема підготовки проведення грошової реформи, налагодження обігу купонів тощо. З цього питання він знайшов підтримку у тодішнього Прем’єр-міністра Вітольда Фокіна.

Вадим Гетьман на всіх рівнях відстоював самостійність головного банку країни. “Я часто використовую німецьке прислів’я: “Не всі німці вірять у Бога, але всі вірять у свій Бундесбанк”, – говорив Вадим Петрович. – А хто повірить нашому Національному банку, якщо він абсолютно незахищений конституційно. Якщо головному банкіру, якому необхідно керувати грошовою системою, постійно доводиться оглядатися то на опозицію, то на Президента, то на Голову Верховної Ради. Національний банк був і ще довго залишатиметься в епіцентрі протиборства парламенту,

Президента й уряду за вплив на його політику. Ключова роль НБУ – управляти грошовою системою. Сильна держава може постати лише за наявності сильних Мінфіну і центрального банку".

Вадим Гетьман зробив дуже багато для становлення Національного банку України як окремого спеціального органу державного управління. У квітні 1992 року було затверджено склад Правління та структуру центрального апарату НБУ. У червні того ж року розпочалося створення стабілізаційного фонду української національної валюти. У липні було створено єдиний розрахунково-касовий центр НБУ та зроблено перехід на розрахунки з державами СНД через кореспондентські рахунки, відкриті Національним банком. У серпні розпочала роботу Валютна біржа НБУ (реформована пізніше в Українську міжбанківську валютну біржу) завдяки тому, що Національний банк допустив до її роботи 40 великих банків, проводив торги і зумів стабілізувати валютний ринок. Гетьман серйозно розкритикував рішення уряду,

1992 рік. Вадим Гетьман домовився з Головою Центробанку Росії Віктором Геращенком про співпрацю у галузі кредитування і міждержавних розрахунків.

який 12 серпня запровадив фіксований курс карбованця, що призвело до його обвалу не тільки на внутрішньому, а й на ринках країн СНД. "Недосконалість валютного законодавства, часті його зміни, адміністративне втручання держави шляхом введення фіксованих і директивних валютних курсів, емісійний тиск держави обов'язково призведуть до значного тіньового трансферу, – попереджав Гетьман. – А курс на реставрацію адміністративного управління економікою – тупиковий і помилковий". Час не раз підтверджував правоту цих слів.

У вересні 1992 року Україну було прийнято до Міжнародного валютного фонду та Світового банку, а в жовтні вона вступила до Європейського банку реконструкції та розвитку. Як пригадував доктор економічних наук, професор Олександр Шаров, який за часів головування Гетьмана в НБУ очолював управління валютного регулювання НБУ, повернувшись із річних зборів нещодавно створеного Європейського банку реконструкції та розвитку, Вадим Петрович дав йому документи щодо ЄБРР і сказав: "Думаю і сподіваюся, що цей банк стане нашим великим партнером. У будь-якому разі до цього треба докласти всіх сил". Саме авторитет Гетьмана дав змогу створити при НБУ спеціальну групу управління проектами ЄБРР, залучити його до участі в капіталі комерційних банків та створенні спільних банків. Про авторитет Гетьмана в МВФ свідчить той факт, що на завершення першої зустрічі української делегації з керівництвом фонду Мішель Камдессю подарував йому банкноту номіналом 1 мільйон заїрів зі словами: "Рік тому це була тисяча доларів, а зараз – один. Я хочу, щоб ця купюра нагадувала вам про відповідальність керівника центрального банку". І Вадим Петрович завжди пам'ятав про таку відповідальність за стабільність національної валюти...

А скільки сил і здоров'я віддав Вадим Гетьман боротьбі з високопоставленими прихильниками виходу з рублевої зони! Він доводив у особистих бесідах і з парламентської трибуни, що Україна має взяти на себе частку боргу перед країнами Заходу, тоді вона зможе претендувати на частку активів колишнього СРСР, включаючи золотий запас, алмазний фонд, величезні обсяги нерухомості за кордоном. Але до нього не прислухалися. В результаті, як кажуть, за нашою спиною підписали так званий "нульовий варіант", за яким усі ці багатства залишалися Росії, а Національний банк України не одержав ні копійки від Держбанку СРСР. У серпні 1992 року в Дагомисі на зустрічі глав держав було підписано документ про вихід України з рублевої зони. Гетьман розумів, що в тих умовах цей демарш відкине економіку країни далеко назад, тому болісно переживав це – його пишне волосся значно посивіло буквально за кілька днів.

Працювати доводилося вдень і вночі, адже незважаючи на те, що Україні дали на цей вихід два місяці, вже 16 вересня тодішній Президент Леонід Кравчук затвердив план підготовки відповідних нормативних документів. Для здійснення цього плану було створено спеціальний штаб під головуванням першого віце-прем'єра Валентина Симоненка, до якого ввійшов і Гетьман. Він пригадував, як Президент у суботу 7 листопада екстрено зібрав у своєму кабінеті всіх керівників, причетних до роботи над введенням в обіг карбованця, і на ньому прийняли остаточне рішення про вилучення рубля з обігу. Проти цього виступив тільки Гетьман, але його знову не послухали. Більше того, на проведення грошової реформи Національному банку відвели всього 9 днів!..

Вадим Гетьман не погодився стати заручником такого політичного рішення і прямо на нараді вперше заявив Президенту про свою відставку, а згодом і подав заяву Голові Верховної Ради. Цей крок мало не коштував йому життя – вірна дружина, яка всіляко підтримувала його у ці нелегкі дні, ледве вилікувала чоловіка після інсульту. Але інакше вчинити Гетьман не міг – він не хотів кидати Україну в економічну прірву, що утворилася після переходу на карбованець, який за рік знецінився порівняно з російським рублем у 30 разів...

Після відставки з посади Голови Правління Національного банку України Гетьман не відійшов від державних і банківських справ (навіть у день своєї загибелі він був у НБУ). Працюючи в парламенті як народний депутат, він зробив величезний внесок у вітчизняну законотворчість з банківської, фінансової й економічної діяльності. Його життєвий і трудовий подвиг одержав високу оцінку – у липні 2005 року указом Президента України В.П.Гетьману було посмертно присвоєно звання Героя України з нагородженням орденом Держави. Світлу пам'ять про цю неординарну Людину, яка присвятила все своє життя становленню вітчизняної банківської системи, назавжди збережуть його численні учні й колеги – працівники Національного банку України, усієї фінансово-кредитної сфери, співвітчизники.

❐

Спогади головних банкірів/

Віктор Ющенко:

"Національний банк України завжди був флагманом економічних інновацій, важливою складовою процесу державотворення"

Голова Національного банку України (січень 1993 року – грудень 1999 року)

Віктор Андрійович Ющенко народився 23 лютого 1954 року в селі Хоружівка Недригайлівського району Сумської області. У 1975 році закінчив Тернопільський фінансово-економічний інститут. Проходив службу в збройних силах. Упродовж 1976–1993 рр. працював економістом, керуючим відділення Держбанку СРСР смт Ульянівка Білопільського району Сумської області, заступником начальника управління, начальником управління Української республіканської контори Держбанку СРСР, начальником управління, заступником голови правління Українського республіканського банку Агропромбанку СРСР, заступником голови правління, першим заступником голови правління банку "Україна".

У січні 1993 року Верховна Рада України затвердила В.А.Ющенка Головою Правління НБУ, а в січні 1997 року на другий термін – Головою Національного банку України.

22 грудня 1999 року за поданням Президента України Верховна Рада затвердила В.А.Ющенка на посаду Прем'єр-міністра України, яку він обіймав до квітня 2001 року. Із квітня 2001-го по травень 2002 року працював директором Українсько-російського інституту менеджменту і бізнесу ім. Б.Єльцина Міжнародної академії управління персоналом.

Із травня 2002-го до січня 2005 року – народний депутат України, член Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, голова депутатської фракції "Наша Україна" у Верховній Раді України, голова правління Всеукраїнської громадської організації "Наша Україна", голова наглядової ради Міжнародного фонду "Україна 3000".

Від січня 2005-го до лютого 2010 року – Президент України. З 2010 року – лідер політичної партії "Наша Україна", голова ради Інституту Президента Віктора Ющенка. Із 28 квітня 2011 року – співголова Ради з питань розвитку Національного культурно-мистецького та музейного комплексу "Мистецький арсенал".

Кандидат економічних наук (1998 р.), має почесне звання "Заслужений економіст України" (1997 р.), кавалер ордена "За заслуги" III ступеня. У липні 1996 року за значний особистий внесок у становлення і розвиток банківської системи України, активне сприяння залученню іноземних інвестицій у вітчизняну економіку В.А.Ющенка нагороджено Почесною відзнакою Президента України.

Звертаючи наш погляд у минуле, аналізуючи історію становлення та розвитку центрального банку України в новітню добу, ми бачимо багато позитивних рішень і дій, які сприяли формуванню нової економічної культури, сучасного фінансового ринку та банківської системи. Важко переоцінити визначальну роль у цьому процесі Національного банку України як державного інституту. З нагоди 20-ї річниці створення НБУ "Вісник НБУ" запросив до розмови Віктора Ющенка, котрий очолював центральний банк України з 1993 по 1999 роки. Саме в цей період відбулося чимало основоположних подій, які на багато років наперед визначили модель здійснення чесної та прозорої грошової політики, якій довіряють громадяни й іноземні партнери.

Упродовж двадцяти років розвитку НБУ та фінансово-кредитної системи відбулися значущі, важливі зрушення, за цей відносно короткий час було пройдено цілі епохи. Порівнюючи сучасну банківську систему України з тією, що була 20 років тому, ми бачимо – таких якісних змін не відбувалося в багатьох інших країнах.

Варто пам'ятати, що відразу після створення у 1991 році Національний банк України здійснював касове виконання державного бюджету країни через спеціальне управління, в якому всі бюджетні рахунки обслуговувалися за розділами та параграфами. Це була безпрецедентна практика. Переконаний, що сьогодні більшість фахівців не зможе зрозуміти такий механізм. НБУ в той час був кредитною установою, а також платіжним, касовим, емі-

сійним центром країни. Центробанк виконував основні функції, які забезпечували діяльність держави, у його компетенції було дві третини питань у сфері державних фінансів та фіскальної політики. На один щабель з ним можна було поставити Міністерство фінансів, але лише з виконавчої, прикладної точки зору.

У той час перед нами стояли надзавдання, які доводилося вирішувати в дуже складних умовах. Прийняття формальних рішень щодо функціонування монетарної та банківської систем, проведення грошової реформи потребували значних зусиль та відстоювання позиції в тривалих дискусіях.

СТАНОВЛЕННЯ: КРІЗЬ ТЕРНИ ДО МЕТИ

На початок 90-х років минулого століття припав період надзвичайно неординарних інноваційних рішень, які приймали в НБУ. Кілька років не було визначеної грошової політики, зокрема щодо впровадження національної грошової одиниці. Після здобуття незалежності політична ситуація була такою, що у парламенті та поза ним сформувалися впливові групи, котрі відстоювали збереження рублевої зони, і це на кілька років загальмувало проведення ефективної модернізаційної монетарної політики. Згодом було ухвалено поспішні рішення щодо проведення грошової реформи та обігу купонокарбованця. Ця перша грошова реформа в Україні здійснювалася під партійними політичними гаслами, тому стабільність і перспективи грошової одиниці були вельми непередбачуваними. Тривала дискусія між фінансистами-професіоналами та політиками.

Колеги, однодумці, соратники – В.П.Гетьман та В.А.Ющенко обговорюють важливе питання.

Не було глибокого розуміння того, що національна грошова одиниця може залишатися стабільною лише завдяки впровадженню низки стабілізаційних заходів, які мають забезпечити підґрунтя для реформи. Гроші викликають повагу й цінуються лише якщо вони є мірилом, еталоном вартості. Це їхня основна функція, якщо вони її не виконують, то автоматично втрачають довіру і повагу. Оскільки гроші – це еталон вартості, то його основна характеристика – незмінність. Якщо ж вона порушується, змінюється ціла система економічних координат. Наприклад, якщо в одному метрі за одних обставин буде 100 см, а за інших – 110 чи 91 см, жоден архітектор чи будівельник не зможе збудувати нічого путнього.

На мій погляд, розважливо вчинив Вадим Петрович Гетьман, котрий аргументовано заявив, що таку грошову реформу за таких умов проводити не буде і подав заяву про відставку. Якби мене запитали: як має вчинити у подібній ситуації Голова Національного банку України, я б вчинив так само. Сьогодні мільйони українців забули про цей вчинок, але його варто пам'ятати як приклад виключно відповідальної державницької, професійної та громадянської позиції.

Поспішна грошова реформа (йдеться про дочасний вихід із рублевої зони і запровадження в готівковий обіг купонокарбованця) призвела до того, що через рік інфляція досягнула 10 000–11 000%. Це гіперінфляція, відбулася девальвація не просто грошової одиниці, а й символу нації. По суті це додатковий податок через втрату вартості. Таким чином український карбованець був знищений як грошова одиниця, функцію грошей почали виконувати товари. Було втрачено довіру до монетарної реформи як базису економічних реформ та зростання.

Це трагічна сторінка нашої монетарної історії, приклад непродуманого, безглуздого рішення, про яке необхідно пам'ятати. Маючи таку слабку грошову одиницю, без належного проведення економічної та фінансової реформ, банківська система була приречена на дуже складний період виживання.

Прямим наслідком цього для Національного банку стала реалізація політики дефіцитного держбюджету, який до 1993 року повністю покривався за рахунок емісійних коштів. Рівень бюджетного дефіциту становив 7–17%, жодних інструментів на фінансовому ринку, крім кредитної емісії, не було. Міністерство фінансів та уряд навіть чути не хотіли про якусь модернізацію покриття цього дефіциту, скорочення його рівня. Всі основні урядові видатки здійснювалися за рахунок емісії центрального банку: від державних закупівель зерна до капітальних вкладень. Тоді перед Національним банком стояла головна проблема – зупинити замкнуте коло незбалансованої фінансової політики, яка розхитувала монетарну стабільність.

Друга за значенням проблема – у фінансовому просторі не було платіжної системи. У спадок від СРСР Україні залишилася кореспондентська система платіжних відносин державних та комерційних банків, яка здійснювалася у поштовому режимі. Через ненадійність цієї системи значна частка документів фальсифікувалася, відбувалися шахрайства, пов'язані з банківськими авізо, терміни проходження платежів у межах України сягали кількох тижнів. Фактично нерегульованим був валютний ринок, високий рівень інфляції унеможливлював будь-яке кредитування. Обсяг щорічних інвестицій становив 330 млн. доларів США, для України це – майже ніщо. На монетарному ринку тоді ще не було довгострокових депозитних вкладів, ОВДП, спеціальних інструментів центрального банку. Були лише мрії мати ці інструменти, але всі фахівці, які працювали в системі, розуміли: для цього необхідно провести колосальну підготовчу, організаційну роботу. Ці питання перебували не лише у компетенції НБУ, а й уряду, Мінфіну.

Переконаний, упродовж перших двох років роботи НБУ В.П.Матвієнко та В.П.Гетьман щиро прагнули якнайкраще модернізувати фінансово-банківську систему, проте політичний чинник впливу і тиск на центробанк був дуже потужним, тому відбулася дискредитація НБУ як державного інституту. У ці роки тривала постійна тотальна критика на рівні керівництва держави, парламенту, промислових, аграрних кіл. Якщо врахувати, що у той

час центробанк мав слабкий статус, не було належної нормативної бази, ми перебували у вельми складній ситуації щодо організації роботи банківського та фінансового ринків. Я був щирим другом Вадима Петровича Гетьмана, тому багато проблем ми переживали разом.

Напевно, жодна країна пострадянського простору не стикалася з такими складними системними проблемами і викликами на початковому етапі розбудови банківської системи. Росія, наприклад, уже мала усталений напрацьований багаторічний досвід роботи системи та центрального банку, були закладені роль і місія центробанку, його основні функції, механізми та інструменти, також були відпрацьовані взаємовідносини з іншими державними інституціями, важливу роль мала культура ставлення до центрального банку та співпраці з ним у політичних колах та суспільстві. В Україні на початковому етапі цього всього не було, тому нам доводилося пережити упродовж перших двох років важкі, болісні іспити. З професійної та моральної точки зору ці роки були найважчими.

> Політики наполягали на якнайшвидшому проведенні грошової реформи – абсолютно непідготовленої організаційно та структурно. Фінансисти розуміли, що без галузевих і бюджетної реформ, реформ власності і земельних відносин, без проведення приватизації й лібералізації цін здійснити повноцінну монетарну реформу неможливо.

Цілком очевидно, що попит на гроші можуть забезпечити нові сегменти ринку, які були не задіяні в монетарно-товарному просторі. Стабільні гроші люблять збалансований бюджет із низьким рівнем дефіциту, лібералізовану цінову політику. Проте політики боялися розглядати ці питання, тому ні про які реформи не йшлося – лише тривали запеклі дискусії. Упродовж 1992–1994 років щорічне падіння ВВП становило 12–14%, а щомісячна інфляція у розмірі 120% вважалася майже нормою. За таких умов фінансисти наполегливо відстоювали свою позицію: економічна стабільність має розпочатися з фінансової складової, державні фінанси мають бути врівноважені і збалансовані. З цього приводу розгорнулася дуже серйозна дискусія між фінансистами і промисловцями, до якої долучилися найвищі політичні кола.

На відкриття Клірингової палати ЦРП завітали виконувач обов'язків Прем'єр-міністра Ю. Звягільський та інші члени уряду. 1993 рік.

Промислове лобі наполягало на тому, що відродження національної економіки починається з виробництва, тому необхідні дешеві й безлімітні кредити. Абсолютно хибна точка зору, але на цю дискусію було витрачено найдорожче – час, загалом два роки. Фінансисти спочатку програвали у цьому протистоянні з нульовим рахунком. Ми були свідками неконтрольованих бюджетних видатків, коли дефіцит держбюджету досягав 17%. Це спричиняло галопуючу інфляцію, котра у свою чергу "з'їдала" купівельну спроможність заробітних плат, пенсій і стипендій. Середня місячна зарплата в країні становила 8 доларів США. Кожного літа на вулицю Грушевського у Києві прибувало декілька тисяч шахтарів із касками, які вимагали грошей. Парламент і виконавча влада завжди йшли назустріч таким вимогам, а фінансисти їх виконували. Це було замкнуте коло, спричинене нерозумінням на високому рівні причинно-наслідкових взаємозв'язків в економіці. Початок 1993 року Україна зустріла без затвердженого бюджету.

Дуже часто причина сприймалася як наслідок і приймалися хибні рішення. Центробанк за умов такої економічної політики став заручником ситуації і був змушений проводити безпринципну емісійну політику.

Проте з часом відбувалися поступові зміни на краще. Найскладнішим питанням, окрім кредитної політики, була недосконала платіжна система, яка блокувала розрахунки, спонукала до натурального обміну, бартеризації, яка не давала змоги закріпити на ринку повноцінні платіжні документи. Про використання чеків та векселів тоді не було навіть мови. Платежі здійснювалися в поштовому режимі. Відповідно до платіжної інструкції норма проходження документа становила один тиждень між областями і три дні в області, але й ці терміни не дотримувалися – виконання платежів розтягувалося на цілі тижні.

Заступивши на посаду Голови Правління НБУ у 1993 році, я практично щодня брав участь у закритих засіданнях парламенту, на які викликали керівництво центробанку для розгляду питань про нестачу коштів в обігу, неплатежі тощо. Вникнувши в суть проблем, я попросив надати 6–8 місяців для того, щоб зняти з порядку денного питання політичного шантажу щодо платіжних розрахунків. Після цього НБУ розпочав створення концепції платіжної системи, для її реалізації були необхідні час і значні кошти. На засіданні Правління НБУ ми прийняли рішення про виділення коштів, створення єдиного розрахункового центру, належного технічного та програмного забезпечення, захист платіжної системи. Найскладнішою була не технічна сторона проблеми, а ухвалення концептуального рішення, адже аналогів монополізованої центральним банком розрахункової системи на той час не було. Нам доводилося відстоювати свою позицію у запеклих дискусіях навіть із радниками Світового банку, Міжнародного валютного фонду. Ті вважали, що монополізація призведе до здорожчання платежів та надмірної адміністративної зарегульованості, яка вилучатиме значні ресурси зі сфери обігу. Проте економіка країни потребувала швидкого вирішення розрахункової проблеми, а на методичному рівні ми мали дуже багато опонентів, які не сприяли вирішенню проблеми проведення внутрішніх та міжнародних розрахунків через цілісну політику центробанку.

Незважаючи на всі перешкоди, центральний розрахунковий центр Національного банку в 1993 році був створений у місті Києві, а в кожній області – регіональні центри. Із січня 1994 року всі кореспондентські розрахунки комерційних банків було переведено на єдину систему електронних платежів (СЕП) НБУ. Відбувся перехід до електронного розрахункового обігу, всі паперові носії розрахунків було скасовано. Ми створили інноваційну, модерну систему електронних розрахунків, аналогів якій не було у країн-сусідів. СЕП оптимізувала грошовий обіг, створила новий якісний рівень банківського контролю, передумови для впровадження сучасних міжбанківських інструментів, формування нової політики платіжного контролю. Національний баланс за всіма

операціями комерційних банків став щодобовим, о 22–23 годині ми бачили всі показники. НБУ отримав інструмент унікального банківського контролю за ліквідною діяльністю банківської системи України в розрізі кожного банку. Завдяки цьому обіг коштів прискорився в десятки разів, вивільнилися колосальні кошти, які заморожувалися під час розрахунків. Функціонування СЕП забезпечило вливання в систему десятків мільярдів національних грошових одиниць, ці кошти потрапили на ринок, зокрема кредитний, завдяки чому економіка стабілізувалася і розпочалося її поступове зростання.

Виникли передумови для мінімізації дефіциту національного бюджету. Це було надзвичайно важливе питання для вітчизняної економіки, адже великий дефіцит держбюджету означав значні вилучення коштів із реального сектору економіки. Це обмежувало ресурсний потенціал для її розвитку, а потенційні кредитні кошти уряд вилучав з ринку на поточне споживання. Конфлікт вдалося подолати шляхом серйозної ревізії, яку ініціював уряд за підтримки Президента України. Високий рівень інфляції ми могли подолати лише шляхом запровадження нової збалансованої бюджетної політики на основі раціонального використання коштів та зменшення видатків. У цій моделі Національний банк не міг бути основним джерелом покриття дефіциту держбюджету, уряд мав використовувати для зазначених цілей інші інструменти на відкритому ринку. У 1995 році було запроваджено такий інструмент, як облігації внутрішньої державної позики (ОВДП).

Голова НБУ Віктор Ющенко, Президент України Леонід Кучма і Федеральний канцлер Австрії Віктор Кліма перерізають символічну стрічку – Монетний двір Національного банку України відкрито. 23 квітня 1998 року.

Тодішній міністр фінансів Григорій П'ятаченко був налаштований скептично, наголошуючи, що урядові цінні папери не матимуть попиту, тому буде дуже складно забезпечити вчасну виплату заробітних плат і пенсій. Проте були розроблені спеціальні механізми та стимулятори для обігу ОВДП в банківській системі.

Зрештою, урядовці та фінансисти виробили спільну критичну точку зору на рівень бюджетного дефіциту, всі погодилися, що покриття бюджетного дефіциту – це не функція НБУ, а уряд залучає кошти виключно через ринкові інструменти.

Уже наприкінці 1995 року дефіцит держбюджету на дві третини був покритий ОВДП, а в 1996 році цей показник становив 90–95%. Завдяки цьому було створено необхідні передумови для проведення якісної грошової реформи і введення в обіг гривні.

ВИПЛЕКАНА ГРИВНЯ

У 1996 році макроекономічні та внутрішньоструктурні чинники вже були сприятливими для проведення грошової реформи. Основні з них:

– неемісійне покриття дефіциту бюджету;

– сучасна система електронних платежів, що працювала в режимі реального часу;

– реформа системи банківського обліку та її адаптація до міжнародних стандартів;

– належний контроль і рівень безпеки на міжбанківському ринку;

– досконалі інструменти управління ризиками;

– відкритий валютний ринок;

– використання ефективних важелів управління монетарною політикою.

Рівень дефіциту бюджету у 1996 році становив близько 3%, уряд провів цінову лібералізацію, зокрема в комунальному секторі, середньомісячний рівень інфляції становив 1.5–2%. Більшість цільових макропараметрів, котрі мали забезпечити монетарну стабільність, були на той час досягнуті. Тоді ж започатковано дискусію про приватну власність на землю, організацію цивілізованих земельних відносин, розробку та впровадження єдиного земельного кадастру. Це була одна з дискусійних передумов грошової реформи, адже попит на гроші має зростати в будь-якому сегменті товарного виробництва. Ми розуміли: якщо запрацює прозорий, ефективний товарний ринок землі, одразу зростатиме попит на національну грошову одиницю. Проте на заваді реалізації цього задуму стояв політичний чинник. Довелося витримати дуже складні дебати щодо формування цивілізованого валютного ринку, була мінімізована політика формування обов'язкових резервів, лібералізований внутрішній валютний ринок. Валютний сектор отримав більше ефективних ринкових важелів, ніж такі "грубі" інструменти, як обов'язковий продаж вільно конвертованої валюти. Національний банк прийняв рішення про створення Української міжбанківської валютної біржі (УМВБ), її керівником був призначений В.П.Гетьман.

Розпочалася модернізація валютного ринку, хоча варто згадати, що у той час урядом були прийняті рішення про фіксований курс, тендерний комітет, розподіл валютних ресурсів і обов'язкових відрахувань через урядову спецкомісію. Дуже часто приймалися політичні рішення, при цьому до думки раціональних економістів та фінансистів політики дослухалися не завжди. Уряд був змушений виконувати держбюджет за допомогою таких механізмів, які порушували ринкові принципи, він здебільшого був поглинутий вирішенням нагальних буденних питань, а стратегічні напрями випадали з переліку пріоритетів. Між урядом і центробанком неминуче виникали конфлікти. На професійному рівні ці відносини завжди були контраверсійними як між дебітором і кредитором. Проте нас підтримувало чимало урядовців, фахівців і експертів, які прагнули створити модерну економічну і фінансову систему, нову культуру взаємовідносин.

У 1994 році офіційно відкрито Банкнотно-монетний двір України. Впродовж двох років закуплено та встановлено необхідне обладнання, налагоджено замкнутий цикл виробництва банкнот, а згодом – карбування монет у необхідній кількості. Велику роботу провели щодо розробки дизайну купюр та монет, який був затверджений

спеціальною урядовою комісією. Ми ставили перед собою мету – зобразити на купюрах історію нашого становлення від першовитоків державності, духовності. Купюри гривні вчать патріотизму, закликають до національного відродження, державотворення, це велика місія. Саме тому купюрний ряд (1 гривня) розпочинався зображенням руїн Херсонеса, хоча згодом навіть доводилося чути докори: чому, мовляв, на грошах зображені руїни? Але руїни базиліки в Херсонесі є незаперечним свідченням того, що саме на цьому місці зародилося і поширилося українськими землями християнство. Йдеться про один із глибинних пластів нашого світогляду, нашої ментальності, тому це не руїни, а святе для кожного громадянина місце. Зазначені питання неодноразово розглядалися на засіданнях Правління НБУ, відбувалися плідні дискусії на рівні керівників департаментів та управлінь.

Зрештою на розгляд державної комісії було запропоновано проект грошової реформи. Одразу розпочалися дискусії щодо її змісту. Існувало два основних підходи: більшість відстоювала необхідність проведення конфіскаційної за суттю реформи, обґрунтовуючи свою позицію необхідністю вирішення бюджетних проблем. Ми з колегами, зокрема віце-прем'єр-міністром В.М.Пинзеником, відстоювали необхідність проведення відкритої, неконфіскаційної, завчасно задекларованої та обґрунтованої реформи. Для цього були об'єктивні причини: торговельні запаси та готова продукція на підприємствах були покриті грошовою масою лише на три чверті. У випадку проведення конфіскаційної грошової реформи це могло призвести до інфляції у розмірі 400% за два тижні. Переконаний, що довіра громадян до монетарної політики держави, її прозорість і справедливість були основними складовими успішного проведення реформи.

Грошова реформа 1996 року увінчала велику підготовчу, реформаторську роботу у сфері бюджетного, фіскального, платіжного, валютного, монетарного регулювання, забезпечення замкнутого циклу виготовлення грошей.

Наприкінці 1995 року під час формування бюджетної резолюції на адресу Президента України Л.Д.Кучми було надіслано кілька доповідних записок з обґрунтуванням необхідності проведення грошової реформи. Відбулися консультації на найвищому рівні, під час яких було досягнуто згоди щодо термінів її проведення. Згодом був підготовлений Указ Президента України "Про грошову реформу в Україні", 25 серпня 1996 року глава держави підписав його.

Таким чином прозорий механізм реформи був запущений, ми систематично проводили прес-конференції, пояснювали громадськості її механізм, зокрема щодо обміну купонокарбованців та періоду їх паралельного обігу з гривнею. Детально роз'яснювали порядок обміну для громадян, на підприємствах, у фінансових установах, торговельних закладах. Держава задекларувала і виконала чесні принципи здійснення реформи. Обмін не був жорстко обмежений у часі, таким чином держава підтвердила, що її казначейські зобов'язання є чинними назавжди. Найкращим індикатором вдалого проведення реформи для нас було стабільне зростання депозитних вкладів із 2 по 16 вересня 1996 року (у цей період, як відомо, в готівковому обігу на території України паралельно функціонували гривня і український карбованець). Громадяни розміщували кошти на депозитні рахунки і в автоматичному режимі відбувалася їхня деномінація. Це було свідчення того, що населення повірило державі, Національному банку України. Довіра – величезний і дуже цінний капітал. Стабільні гроші можуть функціонувати лише в економічному середовищі, в якому до них є довіра.

Аналізуючи з висоти нашого часу результати проведення реформи, можемо сказати, що вона виконала всі функції, які на неї були покладені: від технічної деномінації та забезпечення монетарної стабільності до прищеплення нової культури вартісних відносин. Зрештою, монетарна реформа забезпечила фінансову стабільність, котра була основою для макроекономічної стабільності. Цей причинно-наслідковий зв'язок став очевидним і зрозумілим для політиків. Як і те, що точкою кристалізації, від якої розпочалося нарощування стабільності, має бути бездефіцитний здоровий національний бюджет і сильні, стабільні гроші. Національний банк довів на практиці, що жорстка монетарна політика є одним із ключових факторів забезпечення фінансової стабільності. Також було очевидним, що НБУ не може добитися фінансової стабільності одноосібно без тісної взаємодії з урядом загалом та Міністерством фінансів зокрема. Великим кроком до зміцнення інституційної незалежності та статусу Національного банку стало визначення основної функції НБУ в Конституції України, ухвалення згодом Закону України "Про Національний банк України".

Члени Правління та керівники підрозділів НБУ в перший день грошової реформи 2 вересня 1996 року.

1997 року в Міжнародному рейтингу керівників центральних банків оцінку "відмінно" отримали керівники банків США, Польщі, Іспанії, Угорщини, Канади та України.

ПРОФЕСІЙНА КОМАНДА

У Національному банку працювала дуже злагоджена, професійна, патріотична команда. Ми діяли надзвичайно плідно і за короткий час досягли результатів, якими можемо пишатися. Це була справжня когорта висококласних професіоналів. Безумовно, кожний із голів НБУ закладав свої цеглинки в розбудову концепції НБУ та банківської системи, їх модернізації та реформування.

Голова Центрального банку Росії Сергій Дубінін (ліворуч) та Голова Національного банку України Віктор Ющенко підписують офіційні документи. 1998 рік.

Кожному голові необхідно було сформувати кадровий потенціал, налагодити систему роботи.

Віддамо належну шану Володимиру Павловичу Матвієнку та Вадиму Петровичу Гетьману, котрі по-справжньому вболівали за формування й розвиток фінансово-банківської системи, чимало зробили для становлення НБУ. На превеликий жаль, тоді був час складних економічно-соціальних обставин. Я був свідком політичного цькування, моральних репресій щодо людей, які мужньо відстоювали державницьку позицію. Звичними були голослівні звинувачення, штампи та закиди, яких нині люди, що їх проголошували, напевно б, посоромилися. Вадиму Петровичу довелося скласти повноваження, це був мужній крок, чесна позиція професіонала.

У сфері монетарної політики Наталія Іванівна Гребеник була справжнім експертом, це мудра людина, котра зробила дуже значний внесок. Завдяки її особистим зусиллям реалізовано чимало нових механізмів та впроваджено новий інструментарій, які на багато років визначили політику НБУ у цій площині. Чимало у сфері впровадження нової політики нагляду за діяльністю банків та безпеки діяльності банківської системи зробив Олександр Іванович Кірєєв. Пригадую, як плідно ми працювали з Павлом Миколайовичем Сенищем – із 1998 року в банківській системі були запроваджені Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та звітності. Управлінням автоматизації банківських процесів під керівництвом Анатолія Стефановича Савченка було розроблено основні програми для здійснення електронних платежів та їх захисту. Варто цим пишатися, адже програми, ключі та коди до них були інноваціями НБУ. За ці 18 років функціонування електронної платіжної системи не сталося жодного серйозного збою.

Переконаний, що від самого початку роботи в 1991 році й донині НБУ у процесі державотворення й економічного розвитку відіграв значно більшу роль, ніж просто технічного забезпечення функціонування ринку. Національний банк завжди був на вістрі подій, розробляв і впроваджував нові ефективні механізми, був флагманом інновацій в економічній сфері, важливою складовою процесу державотворення. Проекти НБУ стали тією першою ластівкою, що починала вдалий політ. Яскрава непересічна історія двадцятилітньої діяльності центробанку України варта вивчення та занесення до його літопису. Зміцнюючи економічну систему країни, НБУ здобув належний авторитет і повагу серед фінансистів, банкірів, політиків і простих громадян.

ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Проблеми сьогодення ставлять перед нами нові завдання, адже наша фінансова система вже давно не функціонує в замкнутих національних рамках. Українська банківська система багатьма каналами пов'язана та інтегрована зі світовою. Вплив глобального ринку є очевидним, про це свідчать кризи 1998 та 2008 років. Вітчизняна система змушена платити велику ціну за негаразди, котрі виникають за її межами. Нагальна проблема – це розробка нових механізмів контролю за ліквідністю глобального фінансового ринку, адже у його середовищі функціонують десятки інструментів, які жодна інституція не може ефективно контролювати на корпоративному, банківському, державному рівнях. Найхарактерніший приклад Греції. Це країна, котра є членом Євросоюзу та входить до єврозони, вона має зовнішній борг у розмірі 135% ВВП. Очевидно, що це ризикована, безвідповідальна політика, за яку доводиться розплачуватися всій європейській спільноті. Для України це повчальний приклад. Ми маємо навчитися регулювати ті процеси у фінансовій сфері, які сьогодні у світі практично не регулюються. Переконаний,

Президент України Л.Д.Кучма ознайомлюється з новими видами ювілейних і пам'ятних монет на Банкнотно-монетному дворі Національного банку України. 1996 рік.

що незабаром докорінно зміняться функції Міжнародного валютного фонду, можливо, буде створена спеціальна агенція, котра регулюватиме цю сферу.

Нам необхідно по-новому контролювати і регулювати фінансовий ринок, діяти на випередження, вживати превентивних запобіжних заходів. Національна регулятивна система має бути жорсткішою, дисциплінованішою. Також необхідно розробляти і впроваджувати новий страховий інструментарій для мінімізації впливу зовнішніх ризиків. ❐

Штрихи до портрета/

Володимир Стельмах: професію банкіра обрав на все життя

Голова Національного банку України (січень 2000 року – грудень 2002 року, грудень 2004 року – грудень 2010 року)

Володимир Семенович Стельмах народився 18 січня 1939 року в селі Олександрівка Великописарівського району Сумської області. У 1962 році закінчив Львівський обліково-кредитний технікум, у 1967-му – Київський інститут народного господарства, а в 1979-му – спеціальний факультет при Московському фінансовому інституті.

Трудову діяльність розпочав учнем гірничо-промислової школи в липні 1958 року, працював машиністом електровоза шахти Кіндратівка-Нова в Горлівському районі Донецької області, колгоспником колгоспу ім. Леніна в с. Олександрівка Великописарівського району Сумської області.

Із квітня 1962 року (після закінчення навчання в обліково-кредитному технікумі) – кредитний інспектор Роменського відділення Держбанку СРСР, у травні – жовтні 1964-го працював кредитним інспектором міського управління Сумської обласної контори Держбанку СРСР, із листопада 1964-го по лютий 1967 року – економістом відділу кредитування промисловості і місцевого господарства Сумської обласної контори Держбанку СРСР, із лютого 1967-го по червень 1969-го – начальник відділу кредитування промисловості і місцевого господарства Сумської обласної контори Держбанку СРСР.

Із червня 1969-го по вересень 1970 року – начальник відділу Управління кредитування машинобудівної промисловості Правління Держбанку СРСР (м. Москва), із вересня 1970-го по грудень 1973 року – начальник відділу довгострокового кредитування колгоспів Правління Держбанку СРСР (м. Москва), із грудня 1973-го по вересень 1977 року – начальник кредитно-планового відділу Планово-економічного управління Правління Держбанку СРСР (м. Москва).

Після закінчення спецфакультету при Московському фінансовому інституті з підготовки висококваліфікованих керівних кадрів у сфері валютних операцій, міжнародного кредиту і міжнародних розрахунків працював заступником начальника управління іноземних банківських кредитів Банку для зовнішньої торгівлі СРСР (м. Москва), а з лютого 1981-го по лютий 1986 року – радником міністра – Президента Національного банку Куби (Республіка Куба).

Після повернення в Москву працював заступником начальника управлінь Банку для зовнішньої торгівлі СРСР (м. Москва) та Держбанку СРСР (м. Москва), першим заступником начальника управління методології кредитно-розрахункових відносин Держбанку СРСР (м. Москва).

Із квітня 1992-го по березень 1993 року Володимир Стельмах – член Правління, начальник головного управління методології банківських технологій Національного банку України.

Із березня 1993-го по грудень 1999 року – перший заступник Голови Правління Національного банку України, а із січня 2000 по грудень 2002 року – Голова Національного банку України.

Вересень 2007 року. Святкування початку нового навчального року – Дня знань в Університеті банківської справи НБУ.

У лютому 2003-го – грудні 2004 року працював головою спостережної ради Брокбізнесбанку.

Із грудня 2004-го по грудень 2010 року – Голова Національного банку України.

Після відставки в грудні 2010-го призначений радником Президента України.

Удостоєний звання Герой України з врученням ордена Держави (2007 р.), нагороджений орденами Ярослава Мудрого II–V ступенів (1999–2010 рр.).

У 2005 році удостоєний Державної премії України в галузі архітектури 2005 року.

Кандидат економічних наук. Заслужений економіст України (1996 р.).

Навесні 1992 року Володимир Стельмах залишив високу посаду в Держбанку СРСР у Москві і прибув на запрошення керівництва України до Києва. Досвідченого банкіра призначають членом Правління, начальником головного управління методології банківських технологій Національного банку України. Згодом – майже сім років праці на посаді першого заступника Голови Правління і дев'ять років з невеликою перервою – на посаді Голови Національного банку України.

У народі кажуть: "Не можна в одну річку увійти двічі". Виявляється, можна. Власне, Володимир Стельмах ніколи й не виходив з потужного потоку, назва якому – банківська справа. Так сталось, що ще безвусим юнаком обрав професію банкіра і присвятив їй усе життя. І якби знову довелося обирати свій шлях у житті, він, безперечно, знову взяв би із собою в дорогу свою улюблену роботу – банк. Хоча довга-довга життєва дорога Професіонала з великої літери (трудовий стаж – 53 роки) далеко не завжди була встелена пелюстками троянд.

За безпосередньої активної участі В.С.Стельмаха у 1996 році було введено в обіг національну грошову одиницю – гривню, він професійно піклувався про забезпечення її внутрішньої і зовнішньої стабільності.

З іменем Володимира Стельмаха пов'язано запровадження ефективних механізмів та інструментів грошово-кредитної політики, що сприяло зміцненню національної грошової одиниці – гривні, створення системи валютного регулювання і валютного контролю, вдосконалення системи банківського нагляду, перехід на міжнародні стандарти статистики, зміцнення нормативної бази.

Володимир Семенович – досвідчений банкір, якого вирізняють вимогливість до себе і підлеглих, ретельність у роботі.

На жаль, сьогодні ми не можемо запропонувати читачам спогади В.С.Стельмаха, котрий двічі очолював головний банк країни. Володимир Семенович зателефонував до редакції і запевнив: серйозно працює над статтею про діяльність НБУ в ті роки, коли він був керівником цієї поважної установи. Сподіваємося, в найближчих номерах "Вісника НБУ" зможемо запропонувати нашим читачам спогади Володимира Стельмаха.

❐

1997 рік. Робочий момент юридичних читань проекту Закону України "Про Національний банк України".

16 грудня 2004 року В.С.Стельмаха знову призначено Головою НБУ.

16 березня 2002 року в Національному палаці "Україна" відбулася урочиста церемонія вшанування переможців і лауреатів шостої загальнонаціональної програми "Людина року 2001". Переможцем у номінації "Фінансист року" було визнано Володимира Стельмаха. Премію "Прометей-престиж" Голова Національного банку України отримав із рук відомого кутюр'є Михаїла Вороніна та багаторазової чемпіонки світу зі спортивної гімнастики Олени Вітриченко.

Спогади головних банкірів/

Сергій Тігіпко:

"Ми прагнули зберегти макроекономічну стабільність шляхом забезпечення стабільності гривні"

Голова Національного банку України (грудень 2002 року – грудень 2004)

Сергій Леонідович Тігіпко народився 13 лютого 1960 року в селі Драгонешти Лазовського району Республіки Молдова. Закінчив Дніпропетровський металургійний інститут (1982 р.). Кандидат економічних наук (1997 р.). Тема дисертації – "Формування і державне регулювання системи комерційних банків України".

Після проходження строкової військової служби (із вересня 1982-го по вересень 1984 р.) розпочав трудову діяльність у Дніпропетровському механіко-металургійному технікумі (секретар комітету комсомолу, завідувач денним відділенням, заступник директора з навчально-виробничої роботи).

Із липня 1986-го до жовтня 1991 року С.Л.Тігіпко перебував на виборних та відповідальних посадах у комсомольських і партійних організаціях: із липня 1986 р. – другий секретар Дніпропетровського міського комітету комсомолу, з вересня 1987 р. – завідуючий відділом пропаганди та агітації Кіровського райкому Компартії України м. Дніпропетровська, з грудня 1987 року – секретар з пропаганди та агітації; з грудня 1988 року – секретар-завідуючий відділом ідейно-політичного та морального виховання молоді, а з вересня 1989 року – перший секретар Дніпропетровського обкому ЛКСМУ України.

Із жовтня 1991 року – заступник голови правління з розвитку, а з листопада 1991-го – заступник голови правління – начальник управління з розвитку та науково-технічного прогресу Дніпропетровського комерційного банку науково-технічного прогресу "Дніпро". Із березня 1992-го до квітня 1997 року очолював правління комерційного банку Приватбанк (м. Дніпропетровськ).

У квітні 1997 р. Указом Президента України призначений віце-прем'єр-міністром України, а згодом, у липні 1997-го – віце-прем'єр-міністром України з питань економіки. Із грудня 1999-го до липня 2000 року працював на посаді міністра економіки України. Із липня 2000-го до грудня 2002 року був народним депутатом України.

Паралельно з роботою у парламенті та уряді С.Л.Тігіпко обіймав низку важливих посад на громадських засадах: був членом Національної ради з питань молодіжної політики (з квітня 2000 р.), Координаційної ради з питань державної служби при Президентові України (із січня 2003 р.) і української частини українсько-американського Комітету з питань економічного співробітництва (із січня 2003 р.); очолював: Експертну раду з питань страхування при Кабінеті Міністрів України (листопад 1997 – серпень 2000 р.); Міжвідомчу комісію з питань регулювання ринку продовольства, цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників (липень 1998 – червень 1999 р.); Комісію з питань повернення в Україну валютних цінностей, що незаконно знаходяться за її межами (червень 1998 – липень 2000 р.); Міжвідомчу комісію з питань дерегулювання підприємницької діяльності (липень 1998 – серпень 2000 р.); Міжвідомчу комісію з питань демонополізації економіки (липень 1998 – листопад 2001 р.); Міжвідомчу координаційну раду з підготовки проекту реформування державного сектору економіки (травень 1997 – січень 2001 р.) та був членом Вищої економічної ради Президента України (липень 1997 – листопад 2001 р.), заступником голови Державної комісії з проведення в Україні адміністративної реформи (липень 1997 – липень 2001 р.).

Із 17 грудня 2002 року по грудень 2004-го – Голова Національного банку України.

Із січня 2005 року – голова правління фінансово-промислової групи ТАС. У 2007 році очолив правління ВАТ "Сведбанк" (правонаступник АКБ "ТАС-Комерцбанк").

У березні 2010 року призначений віце-прем'єр-міністром в уряді М.Я.Азарова.

Із грудня 2010-го – віце-прем'єр України – міністр соціальної політики.

2 квітня 2003 року у Верховній Раді вперше за роки незалежності відбулися парламентські слухання з проблем розвитку вітчизняної банківської системи. Виступаючи перед народними депутатами, Голова НБУ Сергій Тігіпко обґрунтував необхідність поглиблення реформ у банківській сфері, проаналізував ключові проблеми законодавчого забезпечення її оптимального функціонування та визначив стратегічні напрями подальшого розвитку. У цій статті Сергій Тігіпко ділиться спогадами про те, що з наміченого йому вдалося зробити на посаді Голови НБУ, аби банківська система України повністю відповідала зростаючим потребам економіки.

До призначення на посаду Голови Національного банку України я вже мав чималий досвід роботи в комерційних банківських структурах. Зокрема, п'ять років очолював правління Приватбанку в Дніпропетровську. Ця приватна фінансова установа й сьогодні успішно працює як на вітчизняній банківській ниві, так і на міжнародних ринках.

Сергій Тігіпко в президії засідання Консультативної ради центральних банків України та Білорусі. 2003 рік.

Посада керівника центрального банку України змусила мене й мою команду по-новому, глибше осмислювати складні процеси, що відбувались у нашій економіці починаючи з 2000 року. Запроваджені в Україні ринкові відносини спонукали до пошуку нових підходів у питаннях вдосконалення всієї банківської системи й роботи Національного банку зокрема. Саме тому наприкінці 2002 року ми розпочали реформу банківської системи. У сконцентрованому вигляді її суть та ідея полягали в тому, щоб банківська сфера не лише повністю відповідала зростаючим потребам економіки, соціальним запитам держави та суспільства, а йшла на крок попереду, стимулювала реальний сектор до подальшого вдосконалення, нарощування темпів виробництва.

Для мене, як і для багатьох службовців Національного банку, здобутий досвід роботи надзвичайно багато важить. Центральний банк – це особлива школа як теоретичних, так і практичних знань. А керівник його – це, по суті, координатор багатовекторної діяльності банківської системи країни. На ньому – особлива відповідальність і за прийняття рішень, і за результат. Однак нагадаю, що хоча управлінські рішення приймав я, всі успіхи НБУ були результатом командних зусиль. Тому найбільше ціную професіоналів. У Національному банку справді висококваліфіковані фахівці, з якими приємно було працювати, багатьох колег і сьогодні згадую добрим словом.

У ложі сесійної зали Верховної Ради – керівники Національного банку України. 2003 рік.

Наша команда поставила перед собою триєдине завдання. Перше: зберегти макроекономічну стабільність шляхом забезпечення стабільності гривні та контролю за інфляційними процесами. Друге: забезпечити економіку необхідним і достатнім ресурсом, збільшивши обсяги і терміни кредитування та зменшивши кредитні ставки. І третє: зміцнити банківську систему та підвищити її стійкість до криз. Як Національний банк впорався із цими завданнями, свідчать факти і цифри.

Показники розвитку економіки, а також зростання банківського сектору України в 2000–2004 роках вселяли оптимізм: середньорічні темпи приросту ВВП становили 7.4%, промислового виробництва – 12.3%, інвестицій в основний капітал – 18.5%. Найвищих макроекономічних результатів досягнуто у 2003 та 2004 роках. Скажімо, у 2003 році промислове виробництво зросло порівняно з 2002 роком на 15.5%, приріст інвестицій в основний капітал сягнув 32%, темпи зростання експорту підвищились на 23.2%, а імпорту – на 25%. Гривня зберігала стабільність, її ревальвація становила 0.01%. Все це дало змогу погасити заборгованість за зовнішніми платежами на суму 1.5 млрд. гривень. Не буде перебільшенням сказати, що банки й банківська система відігравали особливу роль у цих здобутках.

У цілому логіка змін у банківському секторі була викладена у Комплексній програмі розвитку банківської системи на 2003–2005 роки. У цьому документі ми намагалися врахувати тенденції розвитку світової та європейської банківських систем.

На мою думку, український банківський сектор уже тоді доволі глибоко був інтегрований у європейський, ми мали в цілому узгоджене банківське законодавство. Інструменти й механізми грошово-кредитної політики НБУ значною мірою були уніфіковані з принципами, які застосовував Європейський банк. Наша курсова політика цілком сприяла виконанню Копенгагенських критеріїв, зокрема щодо макроекономічної та фінансової стабільності, стійкості національної грошової одиниці, створення умов для економічного зростання та ринкових перетворень. А ще нам вдалося наблизити стандарти банківського регулювання і нагляду до вимог законодавства ЄС та Базельських принципів, запровадити міжнародні стандарти банківського обліку та аудиту, суттєво підвищити ефективність системи грошових розрахунків.

За кожним із перелічених напрямів – напружена повсякдення праця спеціалістів Національного банку, вчених, фахівців-практиків банківської сфери. Ми розуміли, що забезпечити макроекономічну стабільність неможливо без належних кредитних ресурсів, без міцної банківської системи, стійкої до криз і економічних потрясінь.

Необхідно було підвищити рівень довіри населення до банківської системи, і нам це вдалося – вдалося залучити значний додатковий обсяг депозитів при одночасному поліпшенні їх строкової структури. Пригадую, за перший рік роботи в НБУ, у 2003 році, обсяг депозитів фізичних осіб

зріс у 1.7 раза і становив 12.2% від ВВП та 52% зобов'язань банків. Для порівняння у 2000-му – близько 4% від ВВП і 36.2% від зобов'язань. При цьому частка довгострокових депозитів населення в їх загальному обсязі збільшилася до 42.1% (у 2000 році – 13.8%).

Як результат, істотно розширилися і поліпшилися якісні характеристики кредитування економіки й населення. Скажімо, обсяг наданих банками кредитів у 2004 році поквартально становив 25–28% від ВВП.

В обіг вводиться банкнота номіналом 5 гривень з підвищеним рівнем захисту. 2004 рік.

Збільшення обсягів кредитування реального сектору економіки та населення сприяло нарощуванню ресурсної бази банків у 2003 році на 55.6%. Обсяги кредитування економіки зросли на 54.8%. Нам вдалося ліквідувати проблему дефіциту кредитних грошей. Навпаки, банки не знали, де їх розмістити, оскільки бракувало серйозних великих проектів. У 2003 році НБУ виступив з ініціативою рефінансувати комерційні банки під заставу корпоративних облігацій. Як заставу ми брали насамперед облігації державних компаній. Так банки змогли прокредитувати Укрзалізницю, Укртрансгаз, Укртелеком, інші структури.

Стрімко збільшились і обсяги кредитування населення. А всього у 2003 році підприємствам і громадянам ми надали

21 серпня 2003 року на Монетному дворі Національного банку України відкарбовано мільярдну розмінну монету.

кредитів на суму 67.8 млрд. гривень, на 60 відсотків більше, ніж упродовж 2002 року.

Ми значно спростили процедуру отримання кредитів. Дозволили кредитувати в іноземній валюті. Тоді гривня була стабільна як ніколи, тому таке рішення не створювало жодних ризиків для погіршення позицій національної валюти. Також скасували вимогу документально підтверджувати цільове використання споживчих кредитів, запровадили інші форми кредитування населення. В результаті у 2003 році через роздрібну торгівлю було продано автомобілів у 1.7 раза більше, пральних машин – на 15%, відеомагнітофонів – на 17% більше, ніж за попередній рік.

Кредитуючи населення, ми значно розширювали внутрішній ринок держави, зростали обороти роздрібної торгівлі, виробництво вітчизняних непродовольчих товарів тощо.

Особливу увагу центробанк країни приділяв вирішенню соціальної проблеми забезпечення громадян житлом. Не секрет, житлове будівництво – головний індикатор економічного зростання. Однак схеми іпотеки, що існували на той час, були досить складними. На початку 2004 року набули чинності відразу три закони про іпотечне кредитування – "Про іпотеку", "Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати" та "Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю". Законодавче врегулювання іпотечного ринку дало змогу активніше його розвивати.

В Україні у 2004 році 17 мільйонів громадян стояли у черзі на житло. Ми сподівались, що іпотечне кредитування послужить поштовхом для розв'язання цієї проблеми.

Звичайно, розвиток банківської системи – надзвичайно складний процес. Але визнання української банківської системи однією з найбільш модернових у Європі дає нам підстави для гордості за нашу роботу.

Що найбільше запам'яталось тоді, коли очолював Національний банк? Для мене важливо було відчувати, як постійно зростає питома вага банківського сектору в економіці країни, відчувати його пульс. Поступово бан-

На запитання журналістів відповідають керівники центральних банків України та Китаю Сергій Тігіпко (зліва) та Чжоу Сяочуань. 2004 рік.

ківська система стала вагомим рушієм ринкових перетворень, активно впливала на економічні процеси в державі. Напевно, це відчували й керівники держави. 6 березня 2004 року Президент Леонід Кучма підписав указ, яким в Україні встановлено День банківських працівників. Для мене й моїх колег то була найвища нагорода, адже нашу працю оцінили, нас прирівняли до найважливіших галузей економіки. Переконаний, що українська банківська система і надалі буде ефективною складовою розвитку країни.

❐

Компетентно про головне/

Сергій Арбузов:
"Виходимо на новий рівень розвитку"

Голова Національного банку України (з грудня 2010 року)

Сергій Геннадійович Арбузов народився 24 березня 1976 року у місті Донецьк. У 1998 р. закінчив Донецький державний університет. Упродовж січня 1995 р. – серпня 1998 р. працював економістом валютного відділу, начальником відділу неторговельних операцій валютного управління Донецької філії Приватбанку, начальником відділу неторговельних операцій валютного управління, начальником відділу прискорених платежів валютного управління, начальником дилінгового центру управління міжбанківського бізнесу, начальником управління міжбанківських операцій в іноземній валюті Донецького регіонального управління Приватбанку.

Із серпня 1998 р. до вересня 2003 р.– директор Костянтинівської філії Приватбанку. Із жовтня 2003 р. до лютого 2004 р. – голова правління Акціонерного банку "Донеччина". У лютому 2004 р. С.Г.Арбузов очолив правління Акціонерного банку "Український бізнес-банк", в якому головував та був президентом до травня 2010 року. Упродовж травня – серпня 2010 року працював на посаді радника АБ "Український бізнес-банк".

У вересні 2010 року призначений першим заступником Голови Національного банку України. 23 грудня 2010 року Верховна Рада України призначила Сергія Арбузова Головою Національного банку України.

Кандидат економічних наук.

На початку 1990-х років у нашій державі стався справжній формаційний перелом: розпочалися нові перетворення, спрямовані на розвиток вільного демократичного суспільства. В економічній сфері відбувся перехід до нової фінансово-економічної системи, заснованої на ринкових принципах. Аналізуючи двадцять років нашої історії, бачимо істотні зміни, які не просто відбулися в усіх сферах життєдіяльності країни, а, що набагато важливіше, поступово стали нормою для кожного з нас. Багато позитивних перетворень забезпечено, зокрема, банківським сектором, котрий пройшов кілька важливих етапів становлення та трансформації. Роль банківської системи в економічній моделі держави є основоположною. Отже, розповідь – про пріоритетні цілі її розвитку та перспективні напрацювання.

Сьогодні нам важко уявити Україну без стабільної гривні, надійних банків з переліком професійних послуг, сучасною системою платежів, масштабними кредитами громадянам та підприємствам.

Активізація інвестиційної діяльності за останнє десятиліття, формування ринку банківських послуг, розвиток системи комерційних банків – це найважливіші чинники зростання національної економіки. І в цьому велика заслуга Національного банку України. Адже завдяки його виваженій політиці та ефективній діяльності українським банкам довіряють вкладники, інвестори та кредитори.

Підтримка депутатського корпусу – запорука плідних результатів діяльності у законодавчій сфері.

Досягненням останнього часу не лише для Національного банку, а й для всієї банківської системи вважаю ухвалення закону, який гарантуватиме дотримання прав кредиторів і споживачів фінансових послуг, створить чіткі й прозорі "правила гри" у фінансово-економічній площині, сприятиме зменшенню обсягів проблемної заборгованості в банківській системі України. Дуже важливо, що за 20 років незалежності нарешті з'явився проект такого документа. Адже ситуацію, за якої один із найрозвинутіших секторів економіки – банківський, не мав установленого регламенту в ключовому сегменті своєї діяльності, навряд чи можна назвати адекватною. На вимогу Президента України цей законопроект доопрацьовується.

Іще одне досягнення, про яке не можна не згадати. Сьо-

годні немає жодної умови програми "Стенд-бай", якої не виконав би Національний банк України, – в експертів Міжнародного валютного фонду до нас немає жодних претензій. Зрештою, досягнуто консенсусу щодо ключових і принципових питань зі світовою банківською спільнотою. В умовах непростих переговорів та складних дискусій нам удалося чимало – зуміли одночасно капіталізувати банківську систему і зробити її прозорішою.

Під час ознайомлення з технологічно-виробничим циклом Банкнотно-монетного двору Національного банку України.

Що ж до інфляції, то, на наш погляд, основні цінові сплески припали на початок року. Друге півріччя, за нашими прогнозами, буде спокійнішим, і ми зможемо досягти цілей, поставлених разом із урядом України. Це не тільки зніме додатковий тиск на валютний курс, а й буде ще одним позитивним сигналом для МВФ і зовнішніх інвесторів. Це – перший принципово важливий момент. Другий – наша грошово-кредитна політика. Вона зрозуміла як резидентам, так і іноземним інвесторам, оскільки враховує одночасно особливості нашого ринку та критерії МВФ.

Ми прагнемо, щоб на світовій фінансовій арені Україну сприймали як надійного бізнес-партнера. За таких умов інвестори будуть зацікавлені спрямовувати кошти в економіку нашої держави. Адже інвестиційні гроші повинні працювати саме в тих країнах-реципієнтах іноземного капіталу, які створюють сприятливий інвестиційний клімат і забезпечують гарантії від валютного ризику. Зі свого боку Національний банк України вже розробив конкретні інструменти для досягнення високої дієвості лібералізації національного ринку та забезпечення стабільного і прозорого економічного середовища країни.

У Музеї Банкнотно-монетного двору НБУ представлено широку експозицію продукції.

Водночас актуальними для нас залишаються такі завдання: запобігти можливому відпливу капіталу з країни, а також разом із урядом України забезпечити умови для підвищення рівня внутрішнього споживання продукції основних експортних галузей держави. У межах своєї компетенції ми робимо все необхідне для стимулювання внутрішнього споживання.

Національний банк проводить велику аналітичну й прогностичну роботу. Наразі тривають обговорення з Кабінетом Міністрів України щодо пріоритетних галузей, зокрема сільського господарства та будівництва, для першочергового спрямовування до них позикових ресурсів та капіталу.

Слід наголосити, що ситуація в сільському господарстві через велику питому вагу продуктів харчування в споживчому кошику найбільше впливає на показники інфляції. Тому розвиток цієї галузі необхідний не тільки для збільшення експортних надходжень і прискорення зростання ВВП, а й для протидії підвищенню цін.

Для того, щоб стимулювати будівництво, ми разом із державними банками розробили спеціальну програму, яка стартуватиме найближчим часом. Вона спрямована на значне прискорення темпів розвитку іпотечного кредитування. У рамках програми державні банки рефінансуватимуть інші установи. Сьогодні урядом України вже підписані дозволи на участь у цій програмі чотирьом банкам – ПАТ "Ощадбанк", ПАТ "Укрексімбанк", ПАТ АБ "Укргазбанк" та ПАТ "АКБ "Київ".

Крім того, разом із Міністерством фінансів практично завершено розроблення програми з випуску облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), деномінованих у валюті. Уряд України працює над запуском цього інструменту і розробкою правил його ефективного використання.

Випуск валютних ОВДП – це лише частина заходів, спрямованих на "втримання" капіталу в країні, у рамках програм, які сьогодні розробляються. Доцільно зменшити традиційне обмеження інструментарію, щоб зробити внутрішній фінансовий ринок більш привабливим для розміщення валютних ресурсів, забезпечуючи таким чином їх приплив у країну.

Не можна не сказати про те, що останні події в США та Європі суттєво знизили рівень довіри до євро і долара, що спричинило паніку на світових ринках. Через це збільшилася кількість запитів і звернень громадян до НБУ з проханням про консультації щодо захисту та диверсифікації заощаджень.

Ураховуючи досвід інших країн, Національний банк України працює над введенням для населення нового інструментарію сертифікатів, які допоможуть задовольнити потребу громадян зберігати свої заощадження в золоті. Адже воно є в наших резервах у достатній кількості й на противагу будь-яким валютам не девальвує та не підлягає впливу інфляції. Такий інструмент, безсумнівно, необхідний для приватного сектору: кожен матиме змогу диверсифікувати свої заощадження та максимально захиститися від валютних ризиків.

Зазначу, що всі згадані заходи спрямовані на виконання Національним банком України його основної функції – забезпечення стабільності грошової одиниці України. Для цього ми застосовуємо весь комплекс наявних механізмів та інструментів, оперативно відстежуючи поточні зміни в динаміці світової економіки та внутрішнього ринку України. Щодня професіонали нашої системи вирішують якісно нові завдання щодо забезпечення ефективної грошово-кредитної політики та формування міцної банківської системи країни.

Ми пройшли непростий шлях кардинальних змін, успішно подолали перешкоди і виходимо на новий рівень розвитку, довівши, що здатні працювати ефективно і злагоджено.

❐

Нагляд, аудит, контроль/

Ігор Соркін
Заступник Голови
Національного банку України

Банківський нагляд: сучасний стан, досягнення й перспективи

Якісний і ефективний банківський нагляд – одна з головних передумов здоров'я банківської системи, її належного функціонування та бездоганного виконання нею основних функцій, насамперед – кредитування економіки та сприяння економічному зростанню країни. У статті висвітлено історію становлення системи банківського регулювання та нагляду в Україні, її завдання на сучасному етапі та перспективи подальшого розвитку.

У поточному році Національний банк України відзначає своє двадцятиліття. Слід зазначити, що створена Національним банком система банківського регулювання та нагляду (ці функції законодавчо закріплені за НБУ) лише трохи молодша за нього – вона почала функціонувати взимку 1992 року.

Згідно з чинним законодавством наглядова діяльність Національного банку України охоплює всі банки, їхні підрозділи, афілійовані й споріднені особи банків на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інші юридичні й фізичні особи в частині дотримання вимог банківського законодавства.

Якщо проаналізувати те, що було зроблено за ці неповні двадцять років у сфері банківського регулювання та нагляду, узагальнити досягнення та здобутки, то насамперед необхідно зауважити, що система банківського нагляду розбудовувалася й розвивалася разом із банківською системою України, в якій за цей період відбулися масштабні зміни – як кількісні, так і якісні.

За роки незалежної держави система українських банків пройшла вельми складний шлях свого розвитку, від існування кількох республіканських контор спеціалізованих радянських банків – до формування повноцінної банківської системи з великою кількістю універсальних банків (у деякі роки їх кількість перевищувала дві сотні), які мають розгалужені мережі відокремлених структурних підрозділів і надають широкий спектр різноманітних послуг.

Звичайно, упродовж перших років після створення системи банківського нагляду зусилля фахівців Національного банку були спрямовані на розробку відповідної методології та запровадження ефективних процедур реєстрації та ліцензування банків, безвиїзного моніторингу та виїзного інспектування їх діяльності з метою створення належних умов для функціонування та розвитку банківської системи.

Крім напрацювання законодавчої та нормативно-правової бази з питань банківського регулювання та нагляду, у цей період інтенсивно здійснювалася підготовка кваліфікованих фахівців з питань банківського нагляду, які набували необхідного досвіду, знань та навичок, вивчали кращу міжнародну практику здійснення нагляду за діяльністю банківських установ.

Протягом цього часу також активно тривав пошук найефективнішої організаційної структури системи банківського нагляду для належного виконання покладених на неї завдань. З цією метою Національний банк провів кілька реорганізацій служби банківського нагляду, остання з яких відбулася на початку цього року. Ключовим її завданням було підвищення ефективності та посилення взаємодії виїзного й безвиїзного нагляду, оперативності вжиття адекватних дій щодо конкретного банку, оскільки в кінцевому підсумку це підвищує рівень стабільності та надійності банківської системи в цілому. З цією метою було прийнято рішення про об'єднання підрозділів пруденційного нагляду та інспектування банків в один – Генеральний департамент банківського нагляду, до якого також було передано функцію нагляду за банками, в яких працює тимчасова адміністрація, та включено Управління припинення діяльності банків.

Таким чином нагляд за діяльністю всіх банків, включно з банками, що працюють у загальному режимі, а також тими, в яких працює тимчасова адміністрація або які перебувають у стадії ліквідації, тепер сконцентровано в одному підрозділі. Таке об'єднання дає змогу комплексно здійснювати нагляд за кожним окремим банком і уникати неузгодженос-

ті дій, яка інколи виникала за часів, коли ці функції виконували окремі структурні підрозділи.

Для якісного виконання своїх функцій і досягнення передбаченої законодавством основної мети банківського нагляду – забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів банків – було реформовано не тільки організаційну структуру системи банківського нагляду. Впродовж усього періоду її функціонування фахівці Національного банку постійно працювали над удосконаленням нормативно-правової бази з питань регулювання та нагляду за діяльністю банків, яка мала відповідати рівню розвитку банківської системи, надавати змогу адекватно та оперативно реагувати на ризики, притаманні діяльності банків, а також на нові виклики, що виникали в процесі розвитку вітчизняних банків та їх інтеграції у світову фінансову систему.

Сучасна система банківського нагляду в Україні розбудовується відповідно до положень законодавства ЄС з питань банківської діяльності, Основних принципів ефективного банківського нагляду, розроблених Базельським комітетом з питань банківського нагляду, та з урахуванням кращої міжнародної практики.

Слід зазначити, що у 2007 році Україна однією з перших пройшла оцінку виконання Базельських Основних принципів ефективного банківського нагляду (у новій редакції 2006 року) в рамках Програми оцінки фінансового сектору України. У звіті, підготовленому фахівцями спільної місії МВФ та Світового банку за результатами цієї оцінки (опублікований улітку 2008 року), наголошено, що з часу попередньої оцінки (2002 рік) Національний банк України зробив значні кроки на шляху ефективного впровадження стандартів Базельського комітету з банківського нагляду та найкращої міжнародної практики: із 30 Базельських Основних принципів Україною повністю або переважно виконуються 25.

Не можна не згадати й про заходи, які Національний банк здійснював у 2008–2010 роках з метою нейтралізації негативних наслідків впливу світової фінансової кризи на вітчизняну банківську систему, відновлення її належного функціонування та довіри до неї з боку населення та інвесторів. Дії служби банківського нагляду були спрямовані на сприяння та прискорення капіталізації банківської системи, підтримання стабільної роботи банків, надання їм кредитної підтримки, вдосконалення процедур реорганізації та ліквідації проблемних банків, поліпшення якості кредитних портфелів банків, сприяння поверненню наданих кредитів, зменшення частки проблемної кредитної заборгованості тощо. Завдяки своєчасно вжитим заходам вдалося уникнути банкрутства великої кількості банків і зберегти таким чином стабільність банківської системи.

Враховуючи уроки останньої фінансової кризи та набутий досвід подолання її наслідків, а також зважаючи на загальні тенденції розвитку світової фінансової системи, Національний банк продовжує працювати над удосконаленням підходів щодо регулювання банківської діяльності. Упродовж останніх років прийнята ціла низка законодавчих актів. Так, у лютому 2011 року Верховна Рада України прийняла Закон "Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності банків". Положення цього закону, зокрема, дадуть змогу підвищити прозорість банків шляхом удосконалення процедур щодо виявлення їх реальних власників та встановлення щодо них посилених вимог, розширити обсяг інформації, яка має оприлюднюватися банками. Завдяки цьому громадськість матиме змогу отримувати інформацію щодо фінансового стану банків і краще орієнтуватися на ринку фінансових послуг, це також сприятиме посиленню конкуренції в банківській системі.

У травні цього року Верховною Радою України прийнято Закон "Про внесення змін до деяких законів України щодо нагляду на консолідованій основі". Цей закон надає змогу більш повно та якісно здійснювати нагляд не тільки за банками, але й за фінансовими групами, визначати фінансовий стан банків з урахуванням тих ризиків, на які вони наражаються внаслідок участі у таких групах.

У березні цього року парламентом у першому читанні прийнято проект закону про внесення змін до Закону України "Про банки і банківську діяльність" щодо визначення особливостей корпоративного управління в банках, метою якого є підвищення рівня корпоративного управління в банках відповідно до загальноприйнятих принципів, зокрема шляхом створення дієвого механізму розподілу повноважень між органами управління та контролю банків, підвищення відповідальності керівників і власників банку за результати його діяльності, створення ефективних механізмів управління ризиками та поліпшення систем внутрішнього контролю.

Нині триває інтенсивна робота з підготовки нових нормативних актів Національного банку, а також змін до вже діючих з метою забезпечення виконання нових законодавчих вимог.

Збільшення переліку та обсягів операцій, які здійснюють вітчизняні банки, підвищення їх складності потребувало не тільки вдосконалення нормативно-правової бази та оновлення методологічних засад, а й поліпшення практичних аспектів наглядової діяльності. Впродовж тривалого часу паралельно з традиційними методами нагляду Національний банк здійснює нагляд на основі оцінки ризиків. Такий поглиблений підхід дав змогу значно зміцнити практику інспектування банків. Водночас постійно вдосконалюється система безвиїзного аналізу, яка використовується з метою здійснення ефективного моніторингу діяльності банків, виявлення на ранніх стадіях проблем у діяльності банків та вжиття адекватних і своєчасних дій.

Крім того, міжнародна практика здійснення банківського нагляду не є статичною – вона постійно розвивається, доповнюється новими методами та підходами, оновлюється її інструментарій. Звичайно, Національний банк надає значну увагу цим процесам з метою вивчення можливостей запровадження новітніх підходів та подальшого вдосконалення системи банківського нагляду в Україні.

Безумовно, робота, яка здійснюється, дуже масштабна і відповідальна, проте її успішне виконання надасть можливість підняти банківський нагляд в Україні на якісно новий рівень, ще більше наблизити його до міжнародних стандартів та кращої світової практики. А якісний і ефективний банківський нагляд – це запорука та одна з головних передумов здоров'я вітчизняної банківської системи, її належного функціонування та ґрунтовного виконання нею основних функцій, насамперед – кредитування економіки та сприяння економічному розвитку країни. ❐

Компетентно/

Олена Щербакова
Директор Генерального департаменту грошово-кредитної політики, член Правління Національного банку України

Інституційно-правові засади проведення грошово-кредитної політики в Україні

20 років тому перед новоствореним центральним банком незалежної України постало важливе завдання — проведення самостійної грошово-кредитної політики. Фактично з "чистого аркуша" створювались організаційно-правові засади діяльності у сфері грошово-кредитного регулювання і впродовж усіх 20-и років тривала наполеглива робота з їх удосконалення. Завдяки цьому сьогодні інституційно-правова база проведення грошово-кредитної політики в Україні відповідає кращій практиці центральних банків провідних країн Європи та дає змогу на належному рівні забезпечувати виконання функції щодо забезпечення стабільності грошової одиниці України.

СТАНОВЛЕННЯ

З і здобуттям 20 років тому Україною державної незалежності постала потреба у впровадженні в обіг власної грошової одиниці та, відповідно, у реалізації заходів щодо забезпечення її стабільності – грошово-кредитної політики.

Інституційні основи для проведення грошово-кредитної політики в Україні було започатковано зі створенням у 1991 році власної банківської системи відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність". Враховуючи передову світову практику, банківська система створювалася як дворівнева: перший рівень – Національний банк України, другий – комерційні банки.

Цим законом Національний банк України визначався центральним банком республіки та її емісійним центром, а до його функцій зокрема належало: проведення єдиної державної політики в галузі грошового обігу і кредиту, зміцнення грошової одиниці, організація міжбанківських розрахунків, координація діяльності банківської системи в цілому, визначення курсу національної грошової одиниці щодо валют інших країн тощо.

Водночас Україна впродовж певного періоду перебувала у рублевій зоні, не маючи власної грошової одиниці. Тому про проведення незалежної грошово-кредитної політики в Україні можна говорити, починаючи з 16 листопада 1992 року, – з дня введення відповідно до Указу Президента України "Про реформу грошової системи України" від 7 листопада 1992 року єдиного платіжного засобу – українського карбованця, представником якого у готівковому обігу був купон Національного банку України.

Становлення молодої держави, яке супроводжувалося докорінною зміною засад функціонування суспільства, відбувалося за вкрай складних соціально-економічних умов. Це відповідним чином позначалося і на функціонуванні грошово-кредитного ринку, який є важливою складовою економіки та опосередковує рух товарів і послуг у ній.

Крім об'єктивних економічних проблем, ефективній реалізації грошово-кредитної політики в перші роки незалежності перешкоджала нерозвинутість і слабкість інституційно-правових механізмів її проведення. У суспільстві ще не сформувалося чіткого розуміння ролі та функцій, які має виконувати центральний банк. Натомість у складних економічних умовах можливість самостійно друкувати гроші багато політиків помилково сприймало чи не як панацею від усіх економічних негараздів.

Реалії, як відомо, довели, що багатство та заможність суспільству можуть забезпечити лише зароблені, а не "намальовані" гроші. Але до цього висновку наше суспільство дійшло не одразу. Тому на початку 90-х років минулого століття Національний банк України працював не стільки як інституція, покликана забезпечувати стабільність грошової одиниці, а здебільшого як емісійний центр.

Достатньо сказати, що в законодавстві того часу не було визначення чітких цілей та пріоритетів діяльності Національного банку України, зокрема в частині забезпечення стабільності грошової одиниці. Також на законодавчому рівні не було забезпечено незалежність Національного банку України від політичного впливу, не обмежувалося втручання в його діяльність інших органів влади. Відповідно до Конституції УРСР (яка діяла до прийняття у червні 1996 року нового Основного Закону України) Голова Правління Національного банку

України за посадою входив до складу Кабінету Міністрів України. Згідно із Законом України "Про банки і банківську діяльність" Основні засади грошово-кредитної політики мали щорічно затверджуватися Верховною Радою України, крім того, її рішеннями також регламентувалося надання Національним банком України кредитів Міністерству фінансів України.

Відсутність належного інституційно-правового середовища була одним із вагомих чинників того, що діяльність Національного банку України в певний період підпорядковувалася не так стратегічним завданням економічного розвитку, як необхідності вирішення певних кон'юнктурних завдань за рахунок емісійних коштів.

Зокрема, відповідно до рішень Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України емісійні кошти в значних обсягах спрямовувалися на підтримку неефективних галузей та підприємств. Водночас економіка потребувала не підтримки за рахунок незабезпеченої емісії, а радикальних заходів структурного реформування.

Введення в обіг незабезпечених грошей на тлі процесів лібералізації цін призвело до значної розбалансованості економіки України, зокрема гіперінфляції, темпи якої у 1992 році перевищили дві тисячі відсотків, а у 1993 році – десять тисяч відсотків. Враховуючи цей негативний досвід, у суспільстві поступово консолідувалася думка щодо необхідності вдосконалення інституційних засад діяльності центрального банку.

Схема 1. **Взаємовідносини Національного банку України з іншими органами влади**

РОЗВИТОК

У 1996 році розпочався новий етап розбудови інституційно-правових засад проведення грошово-кредитної політики в Україні. Насамперед із прийняттям 28 червня 1996 року Конституції України було визначено статус гривні як грошової одиниці України. Також у Конституції була визначена основна функція Національного банку України – забезпечення стабільності грошової одиниці. Відповідно до Конституції утворювався також і новий орган – Рада Національного банку України, на який було покладено повноваження щодо розробки Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за її проведенням. Остаточно закладені в Конституції України механізми були конкретизовані і запрацювали після прийняття Закону України "Про Національний банк України" 20 травня 1999 року.

Зазначені законодавчі зміни були суттєвим кроком до посилення інституційних засад діяльності Національного банку в сфері формування та реалізації грошово-кредитної політики. Адже вони визначили не лише основну функцію Національного банку, а й зробили майже неможливим політично-мотивоване використання інструментів та механізмів центрального банку, зокрема – емісійних. Отримання Національним банком України незалежного статусу дало йому змогу сконцентрувати зусилля на виконанні своєї головної конституційної функції (див. схему 1).

Варто зазначити, що незалежність центрального банку не передбачає повної відсутності контролю за його діяльністю з боку інших політичних інститутів. Адже центральному банку, як особливому органу державного управління, делеговані певні функції, виконання яких має бути підконтрольним та підзвітним суспільству. При цьому слід враховувати, що лише суспільство через політичні органи може встановлювати цілі та завдання для центрального банку.

З другого боку, грошово-кредитна політика є специфічною професійною сферою, що потребує від причетних до її визначення та реалізації осіб наявності глибоких знань та досвіду. За умов недостатньо високого рівня політичної культури нашого суспільства та все ще неповного розуміння функцій і ролі Національного банку України був ризик, що збереження за політичними органами навіть мінімальних повноважень, пов'язаних із впливом на грошово-кредитну політику, може в той чи інший період спричинити негативні наслідки, схожі з тими, які відбувалися на початку 1990-х років.

Створення Ради Національного банку України дало змогу органічно поєднати політичну функцію (визначення цілей і завдань центрального банку та контролю за проведенням грошово-кредитної політики) із професійним підходом (див. схему 2).

Високий рівень професіоналізму забезпечується шляхом встановлення певних кваліфікаційних вимог та обмежень, яким мають відповідати члени Ради Національного банку України. Передбачене Конституцією України утворення Ради Національного банку на паритетних засадах (однакова кількість її членів призначається Верховною Радою та Президентом України) також збалансовує представництво різних владних інституцій та врівноважує політичний вплив на Національний банк.

Водночас Закон України "Про Національний банк України" чітко

Схема 2. **Розподіл повноважень керівних органів Національного банку України**

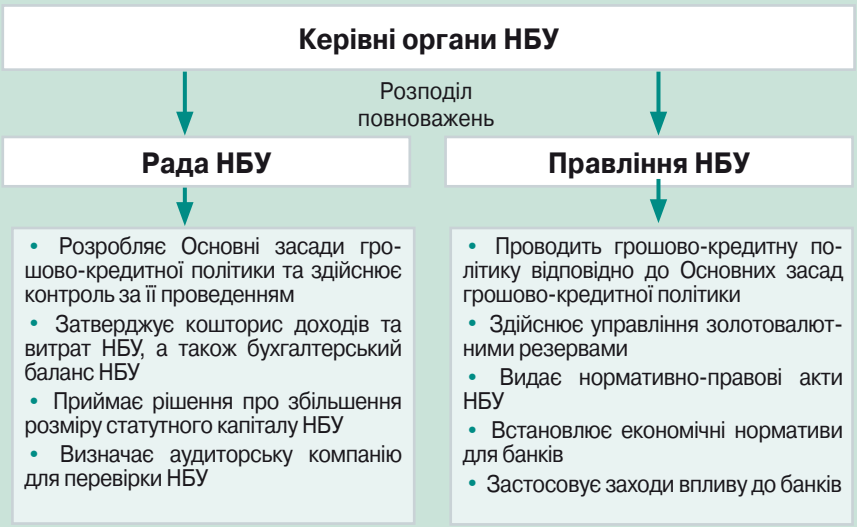

розмежував функції Правління та Ради Національного банку України. Зокрема, Правління отримало незалежність щодо прийняття ним оперативних рішень для реалізації Основних засад грошово-кредитної політики.

Законом також врегульовано питання взаємовідносин з іншими органами влади, що гарантує їх невтручання в діяльність Національного банку. Зокрема, визначено, що Національний банк підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України лише якщо це не суперечить забезпеченню стабільності грошової одиниці України.

Така інституційно-правова основа діяльності Національного банку здебільшого діє й сьогодні та убезпечує від необґрунтованого використання "друкарського верстата" для вирішення короткострокових кон'юнктурних проблем за рахунок стабільності гривні.

СУЧАСНИЙ СТАН

У періоди погіршення економічного стану в країні на жаль, інколи робляться спроби повернутися до "апробованого" на початку 1990-х років методу "підвищення добробуту". Зокрема, в період нещодавньої фінансово-економічної кризи були намагання шляхом ухвалення законів покласти на Національний банк України виконання невластивих йому функцій, зміст яких полягав у використанні емісійних механізмів як для фінансування державних видатків, так і для інших цілей (фінансування будівництва, сільського господарства). В цьому контексті варто згадати окремі статті Закону України "Про Державний бюджет України на 2009 рік". Так, стаття 84 зазначеного закону зобов'язувала Національний банк здійснювати викуп державних облігацій за їх номінальною вартістю протягом трьох банківських днів з дня надходження пропозиції щодо їх викупу від банків. Відповідно до статті 86 Національний банк мав узгоджувати порядок надання кредитів рефінансування з Кабінетом Міністрів України.

Одночасно з погіршенням стану державних фінансів посилювався політичний тиск на Національний банк і робилися спроби безпідставно змістити його Голову.

Такий негативний досвід унаочнив необхідність подальшого посилення інституційно-правової бази проведення грошово-кредитної політики з метою недопущення в подальшому політичних спекуляцій щодо діяльності Національного банку України.

Зважаючи на це, одним із зобов'язань, які Україна взяла на себе в рамках заходів соціально-економічної політики, відповідно до спільної з Міжнародним валютним фондом програми "Стенд-бай", було внесення змін до Закону України "Про Національний банк України" з метою посилення інституційних засад його діяльності.

Зміни до Закону України "Про Національний банк України" готувалися згідно з рекомендаціями Міжнародного валютного фонду, а отже, якість цього законодавчого документа належним чином оцінена міжнародною спільнотою. Відповідне законодавче рішення було ухвалене Верховною Радою України 9 липня 2010 року. Зміни уточнюють цілі та пріоритети грошово-кредитної політики.

По-перше, визначено чітку ієрархію цілей Національного банку при виконанні ним основної конституційної функції щодо забезпечення стабільності гривні. Головним пріоритетом діяльності Національного банку України визначено досягнення та підтримку цінової стабільності в державі. Це фактично означає перехід до монетарного режиму, що ґрунтується на ціновій стабільності.

Законом також було вдосконалено визначення поняття "цінова стабільність" шляхом акцентування уваги на середньостроковій перспективі (від 3 до 5 років) підтримання низьких темпів споживчої інфляції. Це означає, що допускається певне відхилення динаміки інфляції від визначеного тренду в разі структурних змін в економіці та приведення окремих цін і тарифів у відповідність до ринкових рівнів. Утім, таке тимчасове відхилення не повинно впливати на досягнення визначених середньострокових інфляційних орієнтирів.

Другою за пріоритетністю ціллю законодавством визначено сприяння стабільності банківської системи. Це завдання перебуває в руслі загальносвітової тенденції з надання центральним банкам повноважень у сфері фінансової стабільності й розвитку фінансових ринків.

Третьою за пріоритетністю ціллю Національного банку України визначено сприяння забезпеченню стійких темпів економічного зростання та підтримку економічної політики уряду.

По-друге, посилення засад та процедур щодо звільнення, кваліфікаційних вимог та критеріїв незаангажованості членів керівних органів суттєво зменшило можливості політичного тиску на діяльність Національного банку.

Одним із недоліків попередньої редакції Закону України "Про Національний банк України" була відсутність чітких критеріїв щодо звільнення з посади Голови Національного банку, що потенційно призводило до появи політичного тиску на діяльність установи. Цей недолік було усунуто завдяки наведенню в новій

редакції закону вичерпного переліку випадків, у яких Голова Національного банку може бути звільнений з посади. Також строк його повноважень було подовжено з 5 до 7 років, що дало змогу уникнути синхронності з циклом обрання Президента України.

Були визначені чіткі кваліфікаційні критерії та зафіксоване положення щодо неможливості суміщення посади з представницьким мандатом для членів керівних органів Національного банку України.

Запровадження нової правової бази проведення грошово-кредитної політики призвело до відповідних структурних змін у Національному банку України. Зважаючи на визначення пріоритету цінової стабільності при забезпеченні Національним банком стабільності гривні, валютний курс набув статусу одного з інструментів для досягнення інфляційних орієнтирів.

З урахуванням цього на базі Департаменту монетарної політики та Департаменту валютного регулювання утворено Генеральний департамент грошово-кредитної політики, який отримав повноваження щодо регулювання всіх сегментів грошово-кредитного ринку.

У цілому сформована інституційно-правова база проведення грошово-кредитної політики в Україні на сьогодні відповідає кращій практиці центральних банків провідних країн Європи та дає змогу на належному рівні забезпечувати виконання функції щодо забезпечення стабільності грошової одиниці України.

❐

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.

2. Закон України "Про Національний банк України" // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – С. 238 (зі змінами).

3. Гребеник Н. Основні віхи у формуванні та проведенні грошово-кредитної (монетарної) політики в Україні. Стаття перша. Становлення монетарної політики в незалежній Україні // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 5. – С. 12–22.

4. Щербакова О. Перспективи грошово-кредитної політики на етапі посткризового відновлення економіки України // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 8. – С. 4–8.

1992 рік. Україна вступає до Міжнародного валютного фонду.
На фото: в першому ряду зліва направо – О.Шаров (на той час – заступник Голови Правління Національного банку), помічник міністра фінансів України О.Гаврилишин, посол України у США О.Білорус, економічний радник Посольства України в США С.Кулик.
Підписує угоду міністр фінансів України Г.П'ятаченко.

Вашингтон. Штаб-квартира Міжнародного валютного фонду. 3 вересня 1992 року.
Директор-розпорядник фонду Мішель Камдессю (на фото ліворуч) вітає міністра фінансів України Григорія П'ятаченка з нагоди вступу України до МВФ.

30 серпня 1996 року.
Останній день торгів карбованцями на Українській міжбанківській валютній біржі. Український карбованець стає історією.

1996 рік. Одним із найкращих сувенірів вважалися щойно введені в обіг гривні, які українці дарували своїм закордонним колегам.
Перше знайомство Клауса-Петера Мюллера (Комерцбанк, Німеччина) з українською гривнею.

Міжнародний симпозіум "Україна у світовому фінансовому просторі". 7 жовтня 2003 року, м. Київ.

Макроекономічний аналіз та прогноз/

Ігор Шумило
Директор Генерального економічного департаменту Національного банку України, член Правління Національного банку України

Ґрунтовні економічні дослідження як фундамент для прийняття виважених рішень

Місією Генерального економічного департаменту є забезпечення керівництва Національного банку України та суспільства якісною статистичною й аналітично-прогнозною макроекономічною інформацією з метою вироблення ефективної політики НБУ. В середовищі фінансистів, економістів, аналітиків і експертів макроекономічні показники центрального банку мають високий рівень довіри, вони є певними орієнтирами для ринку та населення. У статті розглянуто основні напрями діяльності, практичні механізми її реалізації та структуру Генерального економічного департаменту.

Генеральний економічний департамент був створений на початку 2011 року в результаті проведеної реорганізації згідно з постановою Правління Національного банку України від 18.01.2011 р. № 12.

До складу Генерального економічного департаменту увійшли три департаменти: департамент економічного аналізу та прогнозування, департамент платіжного балансу і департамент статистики та звітності. Нині Генеральний економічний департамент налічує 108 працівників. Крім того, департамент курирує роботу Центру наукових досліджень НБУ.

Генеральний економічний департамент є одним із ключових у Національному банку України і визначений наказом Голови НБУ С.Г.Арбузова від 19.01.2011 р. № 7 серед структурних підрозділів, що забезпечують виконання Національним банком України основної функції, передбаченої законодавством.

Місією Генерального економічного департаменту є забезпечення керівництва Національного банку України та суспільства якісною статистичною й аналітично-прогнозною макроекономічною інформацією з метою вироблення ефективної політики НБУ.

У Генеральному економічному департаменті працюють висококваліфіковані спеціалісти, зокрема є доктори та кандидати економічних наук, професор та доценти, заслужені економісти України.

Завдання та діяльність департаменту найкраще розкриваються через призму функціонування його структурних підрозділів.

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ – ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

Департамент економічного аналізу та прогнозування вперше було створено у 1999 році, коли виникла потреба у виділенні та поглибленні такого окремого виду робіт, як економічний аналіз та прогнозування. Відтоді його очолює директор Олександр Петрик, кандидат фізико-математичних наук, доктор економічних наук, заслужений економіст України, який одночасно є заступником директора Генерального економічного департаменту.

Метою діяльності цього департаменту є підготовка для керівництва банку матеріалів щодо економічного аналізу і прогнозування, участь у розробленні економічної політики (у межах повноважень Національного банку) з метою забезпечення фінансової стабільності та стійкого економічного зростання.

Департамент економічного аналізу та прогнозування складається з кількох управлінь, до яких входять по кілька відділів.

Управління макроекономічного аналізу та прогнозування:

– відділ середньострокового макроекономічного прогнозування;

– відділ макроекономічного аналізу та короткострокового прогнозування;

– відділ міжнародної економіки.

Управління аналізу розвитку секторів та регіонів:

– відділ аналізу секторів економіки;

– відділ досліджень кон'юнктури ринків та регіонів.

Управління економічної політики:

– відділ розроблення економічної політики;

– відділ аналізу економічної політики.

Ключовими функціями департаменту економічного аналізу та прогнозування є:

– аналіз та прогнозування макроекономічних процесів;

– аналіз економічної та фінансової політики на макроекономічному рівні, впливу фінансового сектору України на реальний сектор економіки, дослідження трансмісійного механізму монетарної політики;

– аналіз показників державного бюджету України у взаємозв'язку з динамікою макроекономічних показників держави;

– моніторинг та аналіз окремих показників розвитку основних видів

економічної діяльності й товарних ринків, регіонів;

– аналіз оцінок суб'єктів господарювання поточної та майбутньої економічної активності, інфляційних, курсових і загальноекономічних очікувань;

– участь у підготовці та моніторингу реалізації програм з економічної політики.

При цьому основними завданнями департаменту є:

– аналіз і прогнозування макроекономічних показників, розроблення та супроводження системи прогнозних моделей;

– аналіз впливу економічної політики, що здійснюється урядом, на показники макроекономічного розвитку, діяльність банківської системи, а також проведення економічної експертизи урядових документів;

– аналіз економічних і фінансових зв'язків на макрорівні, моніторинг і аналіз окремих показників фінансової стабільності;

– аналіз рекомендацій, що надаються міжнародними фінансовими організаціями, провідними центральними банками, неурядовими установами щодо економічної політики;

– аналіз основних видів економічної діяльності та окремих найважливіших ринків;

– проведення опитувань щодо ділових очікувань підприємств;

– аналіз основних тенденцій міжнародного економічного і монетарного розвитку, стану світових фінансових ринків та оцінка їхнього впливу на економічний стан України на макроекономічному рівні.

Департамент економічного аналізу та прогнозування здійснює аналітичне забезпечення прийняття рішень з грошово-кредитної політики. Для цього департамент розробляє макроекономічний огляд, пропозиції до Основних засад грошово-кредитної політики, аналітичні записки щодо інфляційного розвитку, економічного зростання, розвитку міжнародної економіки, опитувань ділових очікувань підприємств, бере участь у підготовці пропозицій до документів з економічної політики міжнародних фінансових організацій (насамперед Міжнародного валютного фонду) та уряду.

Аналітично-дослідна робота, яку проводить департамент, потребує високої кваліфікації працівників та нерозривно пов'язана з їхньою науковою діяльністю. У департаменті працює один доктор економічних наук і заслужений економіст, п'ять кандидатів економічних наук. Одночасно фахівці регулярно підвищують свою кваліфікацію на семінарах, які організовують і проводять МВФ та центральні банки інших держав.

До сфери наукових інтересів фахівців департаменту належать питання забезпечення цінової стабільності, діяльності банківської системи, макроекономічного прогнозування, валютних відносин тощо. Співробітники підрозділу регулярно оприлюднюють результати своїх досліджень у наукових виданнях. Також вони регулярно беруть участь у науково-практичних конференціях, присвячених проблемам макроекономіки та питанням розвитку фінансової, в тому числі банківської, систем.

У процесі виконання поставлених завдань фахівці департаменту взяли або беруть участь у реалізації проектів за участі міжнародних та іноземних організацій, зокрема:

– Твіннінг (Twinning) "Посилення потенціалу НБУ шляхом наближення до стандартів ЄС щодо діяльності центральних банків", який фінансувався Європейською Комісією та впроваджувався фахівцями центробанків Німеччини та Польщі;

– проект ЄС "Зміцнення сектору фінансових послуг України";

– проект "Розвиток спроможності до соціально-економічної діяльності та потенційного аналізу в Україні", який фінансувався Канадською агенцією з міжнародного розвитку та впроваджувався Конференційною радою Канади;

– проект "Національний банк України: розбудова інституційної спроможності для ефективного вироблення політики", який фінансується Канадською агенцією з міжнародного розвитку та впроваджується МВФ.

ВИВЧЕННЯ І МОНІТОРИНГ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Для реалізації комплексу завдань, пов'язаних зі створенням інформаційної бази та складанням статистики платіжного балансу, в 1992 році в структурі Національного банку було створено управління платіжного балансу (з 2004 року – департамент платіжного балансу).

Уперше платіжний баланс України був складений у 1993 році, а з 1994 року почав друкуватися у збірнику МВФ "Статистика платіжного балансу".

У 1996 році розпочато випуск щоквартального видання "Платіжний баланс України", яке вміщує аналітичну та статистичну інформацію щодо розвитку зовнішнього сектору економіки України.

У 2003 році було розпочато публікацію даних міжнародної інвестиційної позиції, у 2004 р. – валового зовнішнього боргу України відповідно до вимог Спеціального стандарту МВФ.

Очолює департамент директор Тетяна Гальчинська, яку 23 серпня 2011 року було нагороджено орденом "За заслуги" III ступеня.

Місією департаменту є надання керівництву Національного банку, органам державної влади та громадськості надійної та якісної статистичної та аналітичної інформації про розвиток зовнішнього сектору економіки України.

Департамент платіжного балансу включає два управління, до складу яких входять по кілька відділів.

Управління статистики платіжного балансу:

– відділ контролю та аналізу статистичної звітності;

– відділ методології та складання міжнародної інвестиційної позиції;

– відділ автоматизації інформаційної підтримки.

Управління методології, аналізу та прогнозування платіжного балансу:

– відділ аналізу та прогнозування;

– відділ методології та складання платіжного балансу.

Ключовими функціями департаменту є:

– складання та аналіз статистики платіжного балансу, зовнішнього боргу та міжнародної інвестиційної позиції України;

– підготовка прогнозу платіжного балансу України;

– розробка та вдосконалення мето-

дології статистики рахунків зовнішнього сектору економіки України.

Серед найважливіших робіт, у реалізації яких бере участь департамент, можна виділити такі:

– складання та поширення статистики платіжного балансу, міжнародної інвестиційної позиції, зовнішнього боргу України;

– підготовка інформаційно-аналітичних документів щодо стану та прогнозу зовнішнього сектору економіки України;

– оцінка короткострокового боргу за залишковим терміном погашення;

– огляд грошових переказів в Україну;

– підготовка матеріалів до щоквартального аналітично-статистичного видання Національного банку "Платіжний баланс та зовнішній борг України";

– дослідження питань зовнішньої стійкості економіки України (зокрема, проведено презентацію для представників ЗМІ щодо стійкості зовнішнього боргу, опубліковано ряд праць щодо стійкості поточного рахунку).

Наразі департамент готується до переходу в 2012 році до складання статистики зовнішнього сектору на основі 6-ї редакції Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції, підготовленого МВФ.

Колектив у департаменті переважно жіночий із вдалим поєднанням досвіду та молодості. У департаменті працює п'ять кандидатів економічних наук. Головними напрямами наукових інтересів фахівців підрозділу є питання зовнішньої стійкості економіки України, тенденцій у платіжному балансі України, моделювання зовнішнього сектору економіки України, аналіз факторів припливу іноземного капіталу в Україну.

Департамент платіжного балансу брав активну участь у проекті "Розвиток державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень", який частково фінансувався Світовим банком. У рамках цього проекту було досягнуто суттєвих результатів щодо вдосконалення статистики зовнішнього сектору економіки України.

Нині департамент бере участь у проекті "Розроблення комунікаційної політики для поширення статистичної інформації", який фінансується Канадською агенцією з міжнародного розвитку (CIDA). Цей проект націлений на розбудову спроможності НБУ розробляти і реалізовувати ефективну внутрішню та зовнішню комунікаційну політику з поширення статистичної інформації. Також департамент бере активну участь у роботі Мережі практиків у галузі міграції та грошових переказів (МІРПАЛ). Результатом участі у цьому проекті стала розробка на постійній основі щоквартальної інформації щодо грошових переказів в Україну, її оприлюднення на офіційному сайті НБУ та в офіційному виданні "Платіжний баланс і зовнішній борг України".

Одночасно у рамках цього проекту проводиться зіставлення обсягів грошових переказів між окремими країнами, з'ясування причин розбіжностей та шляхів їх усунення. У подальшому передбачається вдосконалення методології розрахунків грошових переказів, зокрема в частині їх ввезення неформальними шляхами, а також здійснення розрахунків грошових переказів з України.

СТАТИСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ

Історія департаменту статистики та звітності почалася з діяльності у складі підрозділів зведеного управління економічного аналізу і статистики, управління економічного аналізу і статистики, економічного департаменту та наразі плідно триває у складі Генерального економічного департаменту. Очолює департамент директор Віктор Головко.

Місія департаменту – підготовка своєчасної та якісної статистичної інформації для забезпечення розробки й реалізації грошово-кредитної політики Національного банку та надання інформаційно-аналітичних послуг користувачам.

Департамент включає:

– управління грошово-кредитної та фінансової статистики;

– відділ грошово-кредитної статистики;

– відділ підготовки даних депозитних корпорацій;

– відділ статистики фінансових корпорацій;

– відділ фінансових рахунків та економічної статистики;

– управління інформаційно-аналітичних послуг;

– відділ підготовки звітів;

– відділ розвитку та координації статистичних робіт;

– відділ представництва Національного банку в мережі Інтернет.

Основними завданнями департаменту є:

– складання, розвиток і поширення грошово-кредитної та фінансової статистики, статистики квартальних фінансових рахунків, статистики індикаторів фінансової стійкості відповідно до міжнародних стандартів;

– огляд економічного, монетарного та фінансового розвитку України, у тому числі фінансового сектору з метою поширення серед користувачів;

– координація статистичних робіт із постачальниками та користувачами даних.

Упродовж 20 років діяльності департамент зробив вагомий внесок у розвиток статистики, що розробляється Національним банком. Зокрема було забезпечено:

– створення системи грошово-

кредитної та банківської статистики, а також системи статистики платіжного балансу;

– розвиток і поглиблення співпраці з Міжнародним валютним фондом (МВФ), Світовим банком та іншими міжнародними фінансовими інституціями з питань статистики;

– надання звітності до МВФ для опублікування на сторінці України у збірнику "Міжнародна фінансова статистика";

– організацію системи статистичної звітності, що подається до Національного банку, для забезпечення складання грошово-кредитної і банківської статистики та статистики платіжного балансу;

– створення концепції про аналітично-статистичні періодичні видання Національного банку, систематичне надання інформації для публікації в "Бюлетені Національного банку України" та "Річному звіті Національного банку України";

– створення концепції розвитку грошово-кредитної статистики та статистики платіжного балансу;

– безпосередню участь у створенні самостійної грошової системи

України та проведення грошової реформи 1996 року;

– участь у переході банківської системи України на Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та звітності;

– удосконалення статистичної звітності відповідно до нових планів рахунків бухгалтерського обліку Національного банку та банків України;

– відкриття офіційного веб-сайту Національного банку України в мережі Інтернет;

– розвиток грошово-кредитної та банківської статистики відповідно до методології Міжнародного валютного фонду;

– перехід на складання звітності МВФ за новими стандартизованими формами;

– приєднання України до Спеціального стандарту поширення даних (ССПД) МВФ;

– поширення даних та метаданих за категоріями даних фінансового та зовнішнього секторів економіки відповідно до ССПД на дошці об'яв Міжнародного валютного фонду та на офіційному веб-сайті Національного банку України в мережі Інтернет;

– безпосередню участь у координованому проекті Міжнародного валютного фонду з компіляції та поширення індикаторів фінансової стійкості;

– складання індикаторів фінансової стійкості депозитних корпорацій відповідно до методології МВФ та поширення даних та метаданих на веб-сайтах Міжнародного валютного фонду та Національного банку України в мережі Інтернет;

– удосконалення складання показників грошово-кредитної статистики відповідно до міжнародних та європейських статистичних стандартів;

– поширення аналітичних та статистичних матеріалів у Статистичному бюлетені (електронному виданні) на офіційному веб-сайті Національного банку України в мережі Інтернет.

Наразі департамент продовжує роботу над удосконаленням системи грошово-кредитної та фінансової статистики шляхом упровадження міжнародних статистичних стандартів щодо:

– здійснення розрахунків показників грошово-кредитної статистики за фінансовими потоками;

– здійснення розрахунків сезонно скоригованих даних за показниками грошово-кредитної статистики;

– впровадження статистичних обстежень небанківських фінансових установ для цілей грошово-кредитної та фінансової статистики;

– опрацювання питань складання статистики цінних паперів з урахуванням рекомендацій Європейської системи центральних банків;

– започаткування складання квартальних фінансових рахунків: розроблення методології складання та здійснення експериментальних розрахунків;

– розвитку комунікацій з постачальниками та користувачами статистичної інформації Національного банку.

Фахівці департаменту беруть участь у конференціях та семінарах з питань статистики центральних банків, що проводяться в рамках технічної допомоги міжнародних фінансових організацій, центральних банків зарубіжних країн та програми навчання працівників системи Національного банку.

У рамках Проекту Світового банку "Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень" за компонентою С.7 "Грошово-кредитна і банківська статистика" департаментом здійснено роботи з удосконалення системи грошово-кредитної статистики з метою її подальшого наближення до міжнародних стандартів для забезпечення міжнародних статистичних зіставлень та макроекономічного аналізу на новому якісному рівні. Водночас фахівці департаменту вивчали методологічні аспекти та практичний досвід центральних банків країн Європи щодо складання квартальних фінансових рахунків.

За результатами впровадження компоненти 5 "Грошово-кредитна статистика" Проекту Європейського Союзу Твіннінг "Посилення потенціалу НБУ шляхом наближення до стандартів ЄС щодо діяльності центральних банків" підготовлено "План дій щодо подальших напрямів розвитку грошово-кредитної та фінансової статистики в Національному банку України".

Триває вивчення кращого досвіду комунікацій щодо збирання, оброблення, поширення статистичної інформації та публікацій у центральному банку в рамках реалізації Проекту "Розроблення комунікаційної політики для поширення статистичної інформації та публікацій Національного банку України", який фінансується за рахунок Канадської агенції з міжнародного розвитку (CIDA) в рамках Проекту розробки та впровадження публічної політики в Україні (Проект PRISM).

НАУКОВІ РОЗРОБКИ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ СПРИЯЮТЬ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Центр наукових досліджень Національного банку України створено відповідно до постанови Правління НБУ від 30 квітня 2003 р. № 172. Очолив центр кандидат економічних наук, доцент Олександр Кірєєв. Із 2005 року директором Центру наукових досліджень є доктор економічних наук, професор Володимир Міщенко. Нині в центрі працює 19 фахівців, з яких 10 мають наукові ступені та вчені звання.

Місія Центру наукових досліджень полягає в науковому забезпеченні реалізації функцій Національного банку України та основних напрямів розвитку вітчизняної фінансової системи.

Центр складається з трьох відділів: відділу досліджень фінансово-банківської системи; відділу досліджень грошово-кредитної політики та міжнародних валютно-кредитних відносин; організаційно-планового відділу.

Основними завданнями центру є:

- проведення наукових досліджень, спрямованих на отримання та використання нових знань для підвищення ефективності виконання функцій Національного банку, діяльності банківської та фінансової системи країни;
- організація, підготовка та проведення наукових конференцій, семінарів, круглих столів з актуальних питань розвитку банківської та фінансової системи України;
- координація та контроль за проведенням наукових досліджень у системі Національного банку відповідно до Єдиного тематичного плану наукових досліджень Національного

банку України;

- встановлення та розвиток зв'язків з національними та іноземними науково-дослідними установами з метою обміну та впровадження передового досвіду;
- підготовка та публікація за результатами проведених досліджень наукових звітів, інформаційно-аналітичних матеріалів, аналітичних записок, монографій, статей, методик, експертних звітів.

На сучасному етапі науково-дослідна робота центру здійснюється за такими пріоритетними напрямами:

- реабілітація фінансового сектору України в посткризовий період;
- підвищення ефективності і прозорості грошово-кредитної політики;
- визначення стратегічного розвитку фінансової системи України;
- розбудова ефективної системи регулювання та нагляду за банківським сектором;
- удосконалення грошового обігу в Україні і трансформація платіжних систем.

Основним публічним продуктом центру є Науково-аналітичні матеріали, які регулярно публікуються та розміщуються на офіційному веб-сайті Національного банку України в розділі "Публікації" (дослідницькі матеріали). В Науково-аналітичних матеріалах оприлюднено результати дослідження центру з багатьох актуальних питань реалізації грошово-кредитної політики, регулювання банківської діяльності та підвищення фінансової стабільності банківської системи. Серед найвагоміших здобутків центру можна виділити вперше проведені дослідження з таких важливих для Національного банку питань: як моделювання дії монетарного трансмісійного механізму; розроблення методичних підходів до оцінки стійкості фінансової системи та регулювання ліквідності банківської системи; розроблення стратегії фінансової системи України, зокрема питання регулювання та нагляду за банківським сектором; удосконалення координації грошово-кредитної політики та фіскальної політики. В 2008 році центром уперше підготовлено проект Звіту про фінансову стабільність, періодично готується "Звіт про розвиток фінансового сектору України". У 2009 році колектив центру підготував монографію "Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін", в якій викладено результати комплексного дослідження теоретико-методологічних та практичних питань реалізації грошово-кредитної політики в Україні. До 20-ї річниці Національного банку України центром підготовлено "Банківську енциклопедію".

У кризовий період центр був ініціатором проведення круглих столів "Відновлення фінансової стійкості банківської системи України: антикризові заходи" та "Госпітальні банки: світовий досвід і можливості для України", а також підготував низку аналітичних, інформаційних та доповідних записок з актуальних питань щодо стабілізації фінансового сектору України, оптимізації організаційної структури Національного банку, вдосконалення процентної політики, проведення валютних аукціонів, запровадження інституту маркетмейкерів, розроблення плану антикризових дій тощо. Останньою розробкою центру є "Методичні рекомендації щодо інформаційного наповнення розділу "Грошово-кредитна політика" офіційного веб-сайту Національного банку України" та аналітична записка "Запровадження заходів, спрямованих на обмеження споживчого кредитування".

У 2009–2010 рр. працівники центру брали участь у роботі проекту ЄС "Посилення сектору фінансових послуг в Україні" у складі робочої групи з питань підготовки Зеленої книги щодо підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні. Результатом діяльності робочої групи стало розроблення Зеленої книги "Консультації щодо підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні". За результатами громадського обговорення Зеленої книги було розроблено Білу книгу "Як підвищити ефективність регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні?", яка з позиції державної політики формулює основні принципи щодо підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні, зокрема у сфері макропруденційної політики.

У рамках загальної діяльності Генерального економічного департаменту центр бере активну участь у міжнародних і всеукраїнських програмах (Проект Європейського Союзу Твіннінг "Посилення потенціалу НБУ шляхом наближення до стандартів ЄС щодо діяльності центральних банків", проекти "Розробки та впровадження публічної політики" та "Національний банк України: розбудова інституційної спроможності для ефективного вироблення політики", який фінансується Канадською агенцією з міжнародного розвитку (CIDA) та впроваджується МВФ. Фахівці центру брали активну участь у розробці Концепції вдосконалення роботи з готівкою в Україні на 2008 – 2012 роки.

Фахівці центру постійно підвищують свою кваліфікацію на семінарах, які організовують Світовий банк, МВФ, міжнародні фінансові установи та центральні банки інших країн, регулярно беруть участь у наукових конференціях, засіданнях за круглими столами і семінарах, постійно публікують результати своїх досліджень у провідних вітчизняних і зарубіжних виданнях.

❐

Авторитетна думка/

Віктор Кравець
Директор Генерального департаменту регулювання платіжних систем та розрахунків Національного банку України

Розвиток платіжних систем в Україні та новітні форми розрахунків

Важливу роль у сучасній економіці відіграють платіжні системи, які є обов'язковим елементом фінансової інфраструктури

Розроблення та впровадження Національним банком України Системи електронних платежів та Національної системи масових електронних платежів дало змогу у стислі строки відмовитись від внутрішньобанківських та міжбанківських розрахунків з допомогою паперових носіїв. Автор розповідає про перші кроки на шляху створення систем нового покоління, про здобутки й перспективи розвитку СЕП та НСМЕП як у банківській сфері, так і в інших галузях економіки.

Задовольнити вимоги сучасних ринків фінансових послуг (ринок банківських послуг, ринки цінних паперів та похідних цінних паперів, інші ринки фінансових послуг) у швидкому та надійному здійсненні розрахунків можуть лише ті платіжні системи, що використовують найсучасніші досягнення в галузі техніки і технологій, тобто електронні платіжні системи.

Загальні засади функціонування платіжних систем та відносин у сфері переказу коштів регулюють Закони України "Про Національний банк України", "Про банки і банківську діяльність", "Про електронні документи та електронний документообіг", "Про електронний цифровий підпис", "Про поштовий зв'язок" та інші законодавчі акти України, а також міжнародно-правові акти з питань переказу коштів.

Водночас базовим законом, що визначає загальні засади функціонування платіжних систем в Україні та загальний порядок проведення переказу коштів у межах України є Закон України "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні". Цей документ передбачає функціонування в державі як внутрішньодержавних, так і міжнародних платіжних систем.

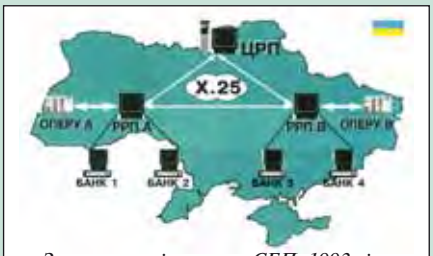

Загальна архітектура СЕП. 1993 рік.

Нині в країні діють створені Національним банком України Система електронних платежів (надалі – СЕП), Національна система масових електронних платежів (надалі – НСМЕП) та приватні внутрішньодержавні і міжнародні платіжні системи банків та небанківських установ.

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ СЕП

Політичні зміни, що сталися наприкінці XX століття в Радянському Союзі, спричинили технічну революцію у системах міжбанківських розрахунків країн СНД. Україна не виняток. Фахівці з міжбанківських розрахунків визначили три етапи реорганізації української банківської системи в цілому.

Перший етап (1988–1991 рр.) характеризується розвитком елементів ринкової економіки в господарському комплексі країни. З'явилися перші кооперативні банки, приватні підприємства, проте механізми розрахунків між суб'єктами господарювання не змінилися.

Визначальним фактором другого етапу (1991–1994 рр.) реформування банківської системи було:

– створення у 1991 році Національного банку України;

– формування Національним банком України власної мережі територіальних управлінь;

– перетворення державних спеціалізованих банків у самостійні комерційні структури – Промінвестбанк, Укрсоцбанк, банк "Україна", а також виникнення абсолютно нових для пострадянського суспільства комерційних банків.

Із 1992 року взаємні розрахунки між новоутвореними комерційними установами почали здійснюватися на основі кореспондентських відносин. Для цього банки відкривали кореспондентські рахунки один у одного або використовували кореспондентські рахунки, відкриті в територіальних управліннях Національного банку України.

Розрахунки між установами банків

2010 рік. Церемонія нагородження переможців конкурсу "НСМЕП – десять кроків до успіху".

України проводилися із застосуванням паперових технологій (поштові й телеграфні авізо), причому операції тривали протягом трьох тижнів, а інколи й більше місяця. Через тривалі терміни розрахунків вилучалися значні суми обігових коштів підприємств і організацій, зростали обсяги неплатежів між суб'єктами господарювання.

Ці недоліки вдалося усунути лише на третьому етапі становлення банківської і платіжної систем України, який розпочався з 1994 року з упровадженням у промислову експлуатацію Системи електронних платежів Національного банку України. Отже, з 1 січня 1994 року єдиним способом міжбанківських розрахунків стали електронні платежі.

Запровадження СЕП дало змогу Національному банку скасувати використання поштових і телеграфних авізо в міжбанківських розрахунках на території України.

Україна першою з пострадянських країн побудувала зручну, надійну і продуктивну систему електронних міжбанківських розрахунків. Оскільки робота банку в СЕП за консолідованим кореспондентським рахунком сприяє підвищенню його ліквідності та прибутковості, забезпечує ефективне використання коштів, захист інтересів кредиторів і вкладників, Національний банк запропонував фінансовим установам декілька моделей обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку. Так, у травні 1994 року впроваджується перша модель, у вересні – третя, а у квітні 1995-го – друга модель обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку. Впродовж 1996 року були розроблені п'ята, шоста і сьома моделі. 1997-ий ми присвятили реформуванню СЕП у зв'язку з переходом вітчизняної банківської системи на Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та звітності. З 1 січня 1998 року Система електронних платежів НБУ почала працювати в оновленому режимі.

У рамках спільної програми Світового банку і Міжнародного валютного фонду з оцінки фінансового сектору України СЕП було визначено як системно важливу платіжну систему країни.

Враховуючи світові тенденції розвитку платіжних систем, можемо зробити висновок, що одним із основних завдань у сфері задоволення потреб банківської системи України в платіжних послугах є реформування платіжних систем на основі сучасних інформаційних технологій та новітніх програмно-технічних засобів. З огляду на це, наприкінці 2006 року НБУ впровадив у промислову експлуатацію СЕП нового покоління, яка заснована на сучасних програмно-технічних і технологічних рішеннях, Windows-платформі та сучасній промисловій системі управління базами даних. Нова система характеризується централізованою обробкою платежів у єдиному центрі, який знаходиться в Центральній розрахунковій палаті НБУ.

У чому ж основні здобутки СЕП нового покоління? Насамперед це прискорення доставки платежів від відправника до отримувача та забезпечення запасу щодо швидкодії та кількості платежів (до 5 млн. документів за день при середньоденній кількості за 2010 рік 1.3 млн. документів). Окрім того, ця система забезпечує можливість виконувати міжбанківський переказ у 2-х режимах: файловому та режимі реального часу.

У файловому режимі обмін міжбанківськими електронними розрахунковими документами здійснюється шляхом приймання-передавання документів, сформованих у файл. Тривалість технологічного циклу становить 15–20 хвилин. У режимі реального часу кошти зараховуються на рахунок отримувача негайно, у момент надходження платежу від відправника до СЕП. Саме в цьому головна ознака платіжних систем класу RTGS згідно з міжнародною класифікацією.

Слід зазначити, учасники СЕП успішно здійснили перехід до СЕП нового покоління. За роки промислової експлуатації вона довела свою надійність та ефективність, наявність резервів для подальшого зростання обсягів оброблюваних платежів і нині успішно виконує покладені на неї функції державної системи міжбанківських розрахунків.

За станом на 1 вересня 2011 року загальна кількість учасників СЕП становила 783 установи. Через СЕП здійснюється понад 98% міжбанківських переказів у національній валюті в межах України, тоді як через кореспондентські рахунки, що відкриті банками в інших банках, – менше 2%.

УПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ РОЗДРІБНИХ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ

Згідно з Концепцією системи електронних розрахунків за товари та послуги в Україні Національний банк у 1997 році прийняв рішення щодо створення в країні платіжної системи за безготівковими розрахунками населення у торгівлі та сфері послуг.

У той час, зокрема, актуальним було питання про те, що доцільніше будувати на перспективу: систему розрахунків з використанням чеків чи систему з використанням платіжних карток. Як показав час, ми обрали стратегічно правильний шлях. Нині бачимо: обсяги використання чеків знижуються в усьому світі. Водночас популярність платіжних карток та інших електронних платіжних засобів, зокрема платежів з використанням мобільного телефону, стрімко зростає.

Обравши шлях побудови системи роздрібних платежів, нам потрібно було прийняти ще одне стратегічне рішення: будувати систему на базі карток з магнітною смугою чи карток з використанням чіпів. Проаналізувавши роботу провідних компаній, дійшли згоди використовувати в національній картковій платіжній системі виключно чіпові технології. І не помилились. Як свідчить світовий досвід, чіпові картки на картковому ринку прогресивніші в плані безпеки і функціональності. Їх також можна вико-

ристовувати у соціальних програмах державного значення.

7 вересня 2000 року відповідно до постанови Правління НБУ стартував пілотний проект упровадження Національної системи масових електронних платежів, а 22 листопада 2004-го перейшли до її промислової експлуатації.

За одинадцять років національна карткова платіжна система довела свою технічну, технологічну та комерційну успішність. Концептуальна мета побудови та розвитку НСМЕП – здобуття нею соціально-орієнтованого та загальнодержавного значення – здійснилася. Нині на базі національної картки вже вдалося реалізувати такі проекти: "Електронний студентський квиток", "Соціальна картка", "Транспортна картка", "Картка медичного страхування", автоматизована система відшкодувань Фондом гарантування вкладів фізичних осіб коштів вкладникам банків, що ліквідуються тощо.

Використовуючи національну платіжну картку, громадяни України паралельно з операціями з отримання готівки і безготівкової оплати товарів та послуг можуть оплачувати товари та послуги, а також переказувати кошти через мережу Інтернет, здійснювати платежі з використанням мобільних телефонів тощо.

ПРИВАТНІ ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ, СТВОРЕНІ РЕЗИДЕНТАМИ УКРАЇНИ

Відповідно до чинного законодавства банки та небанківські установи можуть створювати в Україні приватні платіжні системи. Обов'язкова умова започаткування їх діяльності – узгодження Національним банком України правил таких систем. В установленому порядку платіжна організація подає до НБУ документи, що розкривають організаційну структуру платіжної системи, умови та порядок прийняття та виключення членів і учасників, систему управління ризиками, види послуг, які надаватимуться в платіжній систем, систему захисту інформації, документи, які регламентують порядок здійснення фінансового моніторингу, інші важливі питання.

За станом на перше вересня 2011 року Національний банк

Вони були першими. Фото 2003 року з нагоди 10-річчя запровадження СЕП. Справа наліво: заступник директора департаменту інформатизації НБУ Ю.Л.Бендерський, директор департаменту інформатизації НБУ А.С.Савченко, начальник Центральної розрахункової палати НБУ І.М.Коваль, начальник управління автоматизації банківських операцій та сховищ даних департаменту інформатизації НБУ І.М.Новак, заступник начальника відділу електронних міжбанківських розрахунків департаменту інформатизації НБУ В.В.Михайлова, начальник відділу електронних міжбанківських розрахунків департаменту інформатизації НБУ Л.В.Гончаренко, начальник відділу експлуатації інформаційних систем Центральної розрахункової палати НБУ В.П.Гаврилюк.

України узгодив правила 14 приватних платіжних систем. Серед них дві міжнародні банківські системи переказу коштів, створена Приватбанком система PrivatMoney, яка має 25 учасників-резидентів та 26 учасників-нерезидентів, запроваджена банком "Фінанси та кредит" система "АВЕРС", яка нараховує 25 учасників-резидентів та 5 учасників-нерезидентів. Серед небанківських платіжних систем переказу коштів варто назвати систему "Поштовий переказ", створену Українським державним підприємством поштового зв'язку "Укрпошта".

МІЖНАРОДНІ ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ, СТВОРЕНІ НЕРЕЗИДЕНТАМИ УКРАЇНИ

В Україні активно діють і розвиваються міжнародні платіжні системи, створені нерезидентами. За вітчизняним законодавством банки та небанківські фінансові установи, які уклали договори про членство або участь у таких системах, зобов'язані зареєструвати ці договори з Національним банком. Під час реєстрації, крім договору та документів банку або небанківської фінансової установи-резидента, до НБУ подаються також документи платіжної організації-нерезидента.

Нині Національний банк України розглянув документи 30 міжнародних платіжних систем різних типів та зареєстрував понад 600 договорів українських членів та учасників цих систем. Серед п'яти міжнародних карткових систем в Україні найбільшу кількість членів мають американські VISA International (понад 110 банків) та MasterCard Worldwide (близко 80 банків). Серед 24 міжнародних систем переказу коштів найбільша частка ринку в Україні належить американським системам Western Union та MoneyGram (44% та 10% отриманих у 2010 році коштів) та російським системам "Юнистрим", MIGOM і Contact (13% , 8% та 6% вхідного грошового потоку у 2010 році).

НОВІТНІ ФОРМИ РОЗРАХУНКІВ

Розвиток науково-технічного прогресу та фінансового ринку певною мірою сприяє появі інноваційних форм розрахунків. Роздрібні платежі, які здійснюються з використанням новітніх платіжних продуктів, збільшуються як за кількістю, так і за обсягами.

Загальноприйняті традиційні технології банківського обліку операцій, пов'язані з ідентифікацією клієнта і відкриттям йому банківського рахунку, виявляються занадто дорогими для систем масових платежів, які переважно здійснюються невеликими сумами. Альтернативою цьому є запровадження платіжного засобу на пред'явника – "електронних грошей", що випускаються в обіг без відкриття клієнтам банківського рахунку.

Вимоги до суб'єктів здійснення випуску, обігу та погашення електронних грошей, а також до систем електронних грошей в Україні визначені Положенням про електронні гроші в Україні, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 04.11.2010 р. № 481.

❐

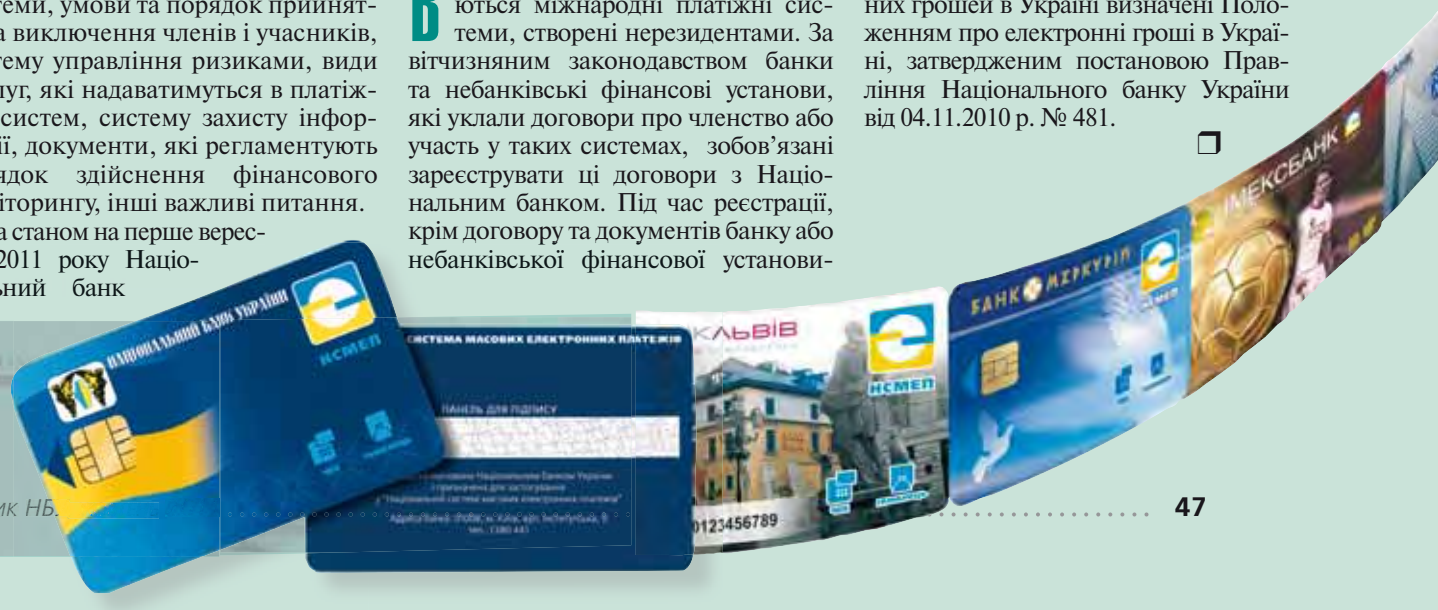

Підсумок/

Сергій Круглик
Директор департаменту зовнішньоекономічних відносин Національного банку України

Міжнародні зв'язки Національного банку

За дуже короткий строк – усього лише 20 років свого функціонування Національний банк України досягнув широкого міжнародного визнання і перетворився у банк справді європейського рівня, з яким плідно співробітничають такі солідні організації, як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, інші міжнародні фінансові інститути. Подаємо короткий звіт про міжнародну діяльність НБУ за роки його існування.

З початку створення Національного банку України постало питання розвитку його міжнародних відносин. Членство в міжнародних фінансових організаціях, необхідність залучення передового світового банківського досвіду вимагало серйозних зусиль із розбудови тісних взаємин із іноземними партнерами.

Важливим стимулом розвитку міжнародної діяльності НБУ був вступ України в 1992 році до таких впливових міжнародних фінансових організацій, як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк і Європейський банк реконструкції та розвитку. З того часу ***співробітництво з МВФ*** розглядається Національним банком України як один із важливих пріоритетів його зовнішньоекономічної діяльності. Співпраця з Фондом – важливий чинник формування інвестиційного клімату нашої держави, а також індикатор для взаємовідносин з іншими міжнародними фінансовими організаціями та іноземними інвесторами.

Із 1995 року, після підписання Указу Президента України "Про забезпечення представництва України в радах керуючих Міжнародного валютного фонду та Світового банку", Голова Національного банку України незмінно є керуючим від України у Раді керуючих МВФ – найвищому керівному органі фонду. Голова НБУ голосує від імені України з основних питань діяльності цієї організації, її політики, внутрішнього впорядкування та взаємодії держав-членів.

Тривалий час, протягом 1994–2005 років, співробітництво України з МВФ базувалося на впровадженні спільних програм, наданні експертами фонду технічної допомоги та проведенні постійних щорічних консультацій відповідно до Статей Угоди МВФ. А після завершення у березні 2005 року спільної програми "Упереджувальний стенд-бай" співпраця з Міжнародним валютним фондом до 2008 року продовжувалася в рамках технічної допомоги шляхом постійних консультацій із експертами та радниками МВФ.

Поглиблення міжнародної фінансової кризи у другій половині 2008 року справило негативний вплив на світові фінансові ринки, що відповідно позначилося й на економічній ситуації та платіжному балансі України.

З метою зниження напруги на внутрішніх фінансових ринках та підтримки економіки за зверненням України у 2008 році Міжнародний валютний фонд виділив нашій державі кредит за програмою "стенд-бай" на суму 11 млрд. СПЗ (майже 16.5 млрд. доларів США), з яких Україна отримала три транші обсягом 7.0 млрд. СПЗ (майже 10.6 млрд. доларів США). Із цих коштів Національний банк України одержав 3.875 млрд. СПЗ (або 5.8 млрд. доларів США).

У 2010 році на прохання української сторони діючу програму "стенд-бай" було зупинено та запроваджено нову терміном на 29 місяців. Відповідно до її умов Україні виділено 10 млрд. СПЗ (або майже 15 млрд. доларів США). На сьогодні наша держава отримала два транші на суму 2.25 млрд. СПЗ (або майже 3.4 млрд. доларів США).*

Реалізація заходів у рамках програм "стенд-бай" спрямована на забезпечення стабільного та довгострокового економічного зростання, зниження інфляції і тривалу зовнішньоекономічну життєздатність. Водночас упровадження відповідних заходів у рамках програми націлене на забезпечення стійкості банківської системи до ризиків, пов'язаних із негативним впливом світової фінансової кризи.

Кошти, отримані Національним банком України від Міжнародного валютного фонду, дали змогу уникнути різкого погіршення стану платіжного балансу, підтримати обмінний курс гривні шляхом здійснення ін-

* Довідково: в цілому за період членства в МВФ Україна отримала кредитних ресурсів загальним обсягом майже 12 260 млн. СПЗ. За станом на 31.07.2011 р. заборгованість перед МВФ за кредитами становить 9 250 млн. СПЗ.

тервенцій на міжбанківському валютному ринку України та забезпечити ліквідність банківського сектору.

Уряд України використовував кошти МВФ для фінансування фіскального дефіциту, зокрема на погашення зовнішніх боргових зобов'язань тощо.

Протягом усього часу реалізації програм фінансування Міжнародного валютного фонду Національний банк України докладав максимальних зусиль задля повної реалізації відповідних зобов'язань. Високий рівень взаємозв'язку з експертами МВФ, обговорення з ними на постійній основі як технічних питань реалізації програм, так і більш стратегічних, зокрема, що стосуються розроблення нового законодавства тощо, дав змогу НБУ успішно та вчасно здійснювати необхідні заходи. Саме тому МВФ неодноразово позитивно відзначав роботу Національного банку України щодо вдосконалення діяльності банківського сектору.

Делегація Національного банку України під час засідання групи країн на чолі з Голландією та Україною в рамках Весняних зборів МВФ та Світового банку (2011 р.).

Тісна ***співпраця Національного банку України зі Світовим банком*** у реформуванні банківської системи була та залишається однією з головних передумов кредитної підтримки трансформаційних процесів в Україні з боку цієї міжнародної фінансової організації.

Співробітництво Національного банку України зі Світовим банком розпочалося з підготовки у 1994 році Світовим банком Огляду фінансового сектору України, за результатами якого було розроблено та впроваджено *Проект структурної перебудови фінансового сектору*, на основі якого було створено законодавчу базу для розвитку банківського сектору. Під час реалізації цього Проекту введено в дію закони "Про Національний банк України", "Про банки і банківську діяльність", "Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб", здійснено перехід вітчизняної банківської системи на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, вживалися заходи щодо посилення банківського нагляду, ліквідації збанкрутілих банків та розвитку кредитно-фінансових установ.

Голова НБУ С.Г.Арбузов (праворуч) і перший заступник Директора-розпорядника МВФ Дж.Ліпський (2011 р.)

Значні позитивні зрушення у банківській системі відбулися також і за період реалізації таких проектів, як *Програмна системна позика* та *Позика на політику розвитку*. Протягом дії цих програм активно розпочалося впровадження Базельських принципів банківського нагляду в Україні шляхом удосконалення нормативно-правової бази, яка є методологічною основою регулювання діяльності банків. Прийняття нормативних актів сприяло зростанню стабільності банківської системи України, створенню належного конкурентного середовища, вдосконаленню процедур ліквідації неплатоспроможних банків, поліпшенню діяльності банків України та впровадженню міжнародних стандартів аудиту банків.

Починаючи з перших проявів кризових явищ у 2008 році, Україна відчула підтримку від Світового банку в рамках системних проектів, зокрема *Програмної позики на реабілітацію фінансового сектору* (750 млн. дол. США). Активна співпраця Національного банку України зі Світовим банком дала змогу вчасно консолідувати зусилля щодо оздоровлення фінансового сектору, здійснення необхідних заходів для запобігання негативному впливу фінансової кризи на банківський сектор України та стабілізації економічної ситуації в цілому.

Національний банк України також

сприяв успішній реалізації ряду інвестиційних проектів Світового банку, спрямованих на підтримку розвитку експорту, фінансування розвитку сільської місцевості і вдосконалення системи державної статистики. Завдяки успішно налагодженому співробітництву зі Світовим банком НБУ отримує значну консультативну і технічну допомогу, яка сприяє зміцненню банківської системи та приведенню її у відповідність до міжнародних стандартів.

Із часу створення Національного банку України набуло значного розвитку також співробітництво з Європейським банком реконструкції та розвитку, який для підтримки та розвитку малого і середнього підприємництва в Україні реалізовував через НБУ відповідні кредитні лінії.

У рамках міжнародного співробітництва Національний банк України також співпрацює з Чорноморським банком торгівлі та розвитку, який стимулює співпрацю між країнами Чорноморського басейну шляхом фінансування регіональних проектів із метою розвитку приватної та підприємницької діяльності, прискорення реформ у фінансових секторах країн регіону.

Одним із напрямів міжнародної діяльності Національного банку України протягом усього часу його існування є ***двостороннє співробітництво***, а саме організація та координація роботи з питань розвитку зовнішньоекономічних відносин із центральними банками інших держав, іноземними фінансовими установами, а також забезпечення взаємодії з посольствами України за кордоном та посольствами іноземних держав в Україні.

Підсумовуючи 20-річний досвід роботи Національного банку, виділимо деякі результати:

1. Укладення міжнародних договорів з питань розвитку банківської сфери та угод, що укладаються від імені Національного банку з питань міжнародної діяльності.

Починаючи з 1992 року, Національний банк України уклав понад 80 угод із таких напрямів співробітництва: рамкові, у сфері нагляду, про організацію розрахунків, підготовки персоналу, протидії відмиванню незаконних доходів та боротьби з фінансовим тероризмом тощо. Географічна векторність підписання цих угод охоплює країни Європи, СНД, Азії, Північної та Південної Америки, Африки.

Крім того, Національний банк України бере активну участь у роботі з підготовки до підписання міжнародних угод України з питань сприяння й захисту інвестицій та про вільну торгівлю.

2. Робота Консультативної ради центральних банків України та Республіки Білорусь.

Із 1999 року з метою розвитку зовнішньоекономічних відносин, валютних ринків та платіжних систем, поліпшення умов діяльності суб'єктів господарювання між центробанками України та Білорусі було підписано Угоду про створення Консультативної ради центральних банків України та Республіки Білорусь. За 12 років її діяльності було проведено 11 засідань, під час яких здійснювався обмін досвідом із питань розвитку та функціонування банківських систем обох країн, а саме у сфері банківського нагляду, валютного регулювання та монетарної політики, міжнародних відносин тощо.

3. Робоча група "Банки".

Робоча група "Банки" – це спеціалізована група з банківських та фінансових питань, створена в рамках Українсько-німецької коопераційної ради з питань співробітництва, яка згодом перейшла до складу українсько-німецької Групи високого рівня з питань економічного співробітництва у зв'язку з її створенням. Робоча група активно працює, починаючи з 1992 року. За цей період відбулося 12 засідань – почергово в Україні та Німеччині. Засідання проводяться Національним банком України спільно з Комерцбанком АГ (Commerzbank AG), призначеним відповідальним представником з боку Німеччини в робочій групі "Банки". У ході засідань українська та німецька сторони обмінюються досвідом із ряду актуальних для обох країн питань – стану банківського сектору й основних макроекономічних умов його розвитку в Україні та Німеччині, співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями у рамках реалізації програм торговельного фінансування, нових стратегічних напрямів роботи Німецько-українського фонду тощо.

4. Формування позитивного іміджу Національного банку України у світі.

З метою встановлення та підтримання відносин, формування позитивного іміджу й ознайомлення світової спільноти зі станом та розвитком банківської системи України Національний банк активно співпрацює за багатьма напрямами. По-перше це участь у заходах, які проводяться міжнародними фінансовими установами та організаціями. Зокрема, щорічних зустрічах керуючих Банку міжнародних розрахунків, засіданнях Групи високого рівня банківського нагляду в країнах Європейського Союзу, Ради директорів та Ради керуючих Чорноморського банку торгівлі та розвитку тощо. По-друге, участь у роботі спільних двосторонніх міжурядових комісій.

Крім того, Національний банк України на постійній основі проводить зустрічі та засідання з представниками центральних банків інших країн, іноземних та дипломатичних установ, представництв іноземних банків і компаній, рейтингових агенцій тощо.

Окремо слід виділити міжнародну ***діяльність Національного банку України в напрямі європейської інтеграції***. З метою забезпечення реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію в Європейський Союз Національний банк України бере активну участь у цьому процесі. Однією з необхідних вимог на шляху європейської інтеграції є забезпечення стабільності й ефективного функціонування банківської системи.

Національний банк України послідовно проводить гармонізацію банківського законодавства та здійснює необхідні заходи щодо приведення банківської системи України до норм і стандартів ЄС, а також бере участь у засіданнях спільних органів України та ЄС з питань співробітництва.

На початковому етапі співпраці України з ЄС Національним банком України були виконані положення Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС, зокрема щодо створення власної грошово-кредитної системи і введення нової конвертованої грошової одиниці та забезпечення здійснення у вільно конвертованій валюті будь-яких виплат за поточним рахунком платіжного балансу між резидентами ЄС та України, пов'язаними з торговельними операціями, наданням послуг.

Одним із чинників наближення України до ЄС стала поступова трансформація двосторонніх відносин сторін від співробітництва до створення передумов асоціації між Україною та ЄС. У цьому контексті пріоритетом залишається підвищення ефективності банківського і фінансового секторів – основи ринкової інфраструктури економіки країни.

Свідченням ефективної роботи На-

ціонального банку України є успішна реалізація Порядку денного асоціації між Україною та ЄС, що відображає комплексний підхід сторін до дій, які необхідно здійснити з метою створення спільного ринку України та ЄС. Національний банк України є однією з ключових установ у переговорах з ЄС щодо Угоди про асоціацію та створення зони вільної торгівлі як невід'ємної її частини.

За активної участі Національного банку України також здійснювалися заходи щодо вступу України до Світової організації торгівлі й укладення Угоди про вільну торгівлю між Україною та державами – членами Європейської асоціації вільної торгівлі.

Розуміючи, що конкуренція на українському банківському ринку зростатиме внаслідок поглиблення відносин із ЄС, Національний банк України постійно вживає заходи щодо посилення конкурентоспроможності українських банків, приведення системи банківського нагляду у відповідність до найкращих світових стандартів, впровадження процедур запобігання відмиванню "брудних" грошей, поліпшення системи корпоративного управління банками, вдосконалення системи управління ризиками в банках, упровадження передових банківських технологій тощо.

Також Національний банк України приділяє значну увагу розвитку та поглибленню співробітництва з Європейським центральним банком та центральними банками країн – членів ЄС. Налагоджувати широкі контакти з центральними банками цих країн спонукала необхідність вивчення їх досвіду щодо функціонування центрального банку як органу, що забезпечує стабільність грошової одиниці, сприяє дотриманню стабільності банківської системи та здійснює банківське регулювання і нагляд. Також всебічна співпраця з центральними банками країн – членів ЄС допоможе Національному банку України визначити проблеми в банківському секторі, які необхідно буде вирішити на шляху до ЄС. У перспективі таке співробітництво дасть змогу адаптувати Національний банк України до роботи в Європейській системі центральних банків.

З метою адаптації банківського сектору України до стандартів та принципів ЄС, а також підвищення ефективності і вдосконалення роботи залучаються відповідні проекти технічної допомоги ЄС, у тому числі інструменти інституційної розбудови Ті Ей І Ай Екс (TAEIX) та Твіннінг (Twinning).

Глобалізація та нові виклики у світовій фінансовій системі потребують нових підходів та розширення міжнародної діяльності Національного банку України. Нині актуальними питаннями в цьому сенсі є розширення співпраці з Міжнародним валютним фондом, посилення впливу НБУ на процеси, що відбуваються в цій установі. Враховуючи інтеграційні і передусім євроінтеграційні процеси в банківському секторі, необхідно продовжити укладення угод із органами банківського нагляду європейських країн. Актуальним питанням залишається розширення участі НБУ у впливових міжнародних фінансових організаціях, зокрема Банку міжнародних розрахунків.

Підсумовуючи викладене, можна з упевненістю сказати, що робота "міжнародної команди" Національного банку України й надалі буде якісною та ефективною і надаватиме всю необхідну допомогу щодо виконання центральним банком нашої держави своєї основної функції.

❐

Фото ***Володимира Кучина.***

Святкова подія/

Новобранців зустріли з рушниками і короваєм

Першого вересня Університет банківської справи Національного банку України традиційно гостинно відчинив двері перед студентами, котрі в гострій конкуренції вибороли право здобувати диплом магістра.

Вітаючи студентів і викладачів УБС зі святом знань, виконувач обов'язків ректора УБС, доктор технічних наук, професор Володимир Хиленко зачитав телеграму від Голови Національного банку України Сергія Арбузова: "Нехай прийдешній навчальний рік відкриває нові перспективи й необмежені можливості, а творчі досягнення та професійні успіхи наповнюють скарбнички особистих здобутків. Національний банк України, дбаючи про стан і розвиток банківської системи держави, покладає надії саме на вас, сьогоднішніх студентів університету, а в майбутньому – високопрофесійних банкірів".

Володимир Хиленко був небагатослівний, адже для нього це також перше свято у стінах Університету банківської справи. Виконувач обов'язків ректора подякував усім співробітникам за високий рівень навчання й прекрасні традиції, виплекані колективом разом із колишнім ректором, доктором економічних наук, професором Тамарою Смовженко. "Ми докладаєм усіх зусиль, – підкреслив він, – щоб університет і надалі залишався флагманом економічної освіти, який готує банківську еліту країни".

Багато теплих слів і порад прозвучало для новобранців із вуст викладачів, гостей свята і вчорашніх випускників УБС. Нікого, зокрема, не лишили байдужим слова члена Священного синоду, єпископа Української православної церкви Київського Патріархату владики Євстратія. Людина, котра обрала професію банкіра, прирікає себе на великі спокуси. Дуже важливо встояти, не піддатись тим спокусам і не впасти у великий гріх. Тому важливо, щоб дівчина чи юнак, здобуваючи фах банківського працівника, дотримувались християнських заповідей, виховували в собі високі моральні якості. Тим паче, що в університеті приділяється велика увага всебічному, зокрема й духовному, розвитку студентів.

Директор інституту магістерської та післядипломної освіти УБС, кандидат економічних наук, доцент Тетяна Гірченко за доброю традицією, що народилася в дружній університетській родині, вручила студентам магістерської підготовки запашний коровай на барвистому українському рушнику.

❐

Інформація "Вісника НБУ".

Фоторепортаж/

Безцінні скарби України

Серед найважливіших завдань, успішно виконаних Національним банком України в перші два десятиріччя його функціонування, – створення вітчизняного виробництва грошових знаків. У відносно короткі терміни збудовано й уведено в дію Фабрику банкнотного паперу (м. Малин), Банкнотну фабрику і Монетний двір Національного банку України. Ці три спеціалізованих підприємства, кожне з яких оснащене найсучаснішою технікою й застосовує новітні технології, діють як єдиний комплекс, забезпечуючи завершений цикл виробництва грошей.

ТИСЯЧОЛІТНЯ ТРАДИЦІЯ ГРОШОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Українська земля зберегла для світової історії чимало безцінних скарбів. Чого варта одна лише золота пектораль, знайдена українськими археологами в скіфському кургані на Придніпров'ї! Численними є випадки виявлення нумізматичних скарбів, у яких знаходимо денарії, антоніініани, ауреуси, тетрадрахми, фоліси Римської імперії; соліди, нуммії, міліарісії, гексаграми Візантії; драхми Сасанідського Ірану; дирхеми Арабського халіфату; німецькі й англійські денарії... Причому ці скарби знаходять не лише на Півдні України, де колись розташовувалися античні міста-держави, а по всій території нашої країни, зокрема в Києві, що переконливо свідчить про її одвічну інтегрованість у цивілізований світ.

Безцінні для нас срібляники і златники київських князів, які на початку II тисячоліття започаткували власне карбування монет, ствердивши цим державну могутність Київської Русі. Володимир Великий, випустивши власну монету, заявив про себе світові вражаюче коротко і дохідливо: "Володимир на престолі. А це його срібло".

У документах XVII сторіччя знаходимо свідчення про спробу карбування грошових знаків у часи Козацької держави: "...А в Чигирині учинив Богдан Хмельницький монетарню, і гроші там карбують..." (з доповідної записки московського дипломата, дяка Григорія Кунакова, 1649 р.).

Багата цікавими фактами історія монетних дворів, які діяли у XVII–XIX ст. у кількох західноукраїнських містах, що входили до складу різних держав.

Драматичну сторінку до історії грошей на українських землях додало XX сторіччя, на початку якого світ побачили паперові гроші Української Народної Республіки, якій судилося коротке життя. Лише нумізматичної цінності набули бофони ОУН-УПА. В умовах бездержавності будь-які спроби карбувати чи випускати власні гроші були приречені на невдачу.

Власні гроші і власна державність – поняття споріднені.

Тож закономірно, що запровадження національної валюти стало одним із першочергових завдань Української держави після проголошення у 1991 році незалежності України. Не менш складною справою у той час було і створення вітчизняних виробничих потужностей для виготовлення грошових знаків. Ці надзвичайно складні завдання, виконання яких без перебільшення можна називати історичною місією, покладалися переважно на новостворений Національний банк України.

РІДНИЙ ДІМ ГРИВНІ

Уперше в незалежній Україні один із найдавніших у світі грошових знаків – гривню – офіційно визнали національною валютою 14 листопада 1991 року. Про це йшлося в Постанові Президії Верховної Ради України "Про національну валюту в Україні".

Пам'ятна табличка у цеху Банкнотної фабрики зафіксувала історичну подію.

Оскільки гривню передбачалося ввести в обіг вже у першому півріччі 1992 року, тобто через кілька місяців після прийняття постанови, виготовлення банкнот замовили закордонним фірмам. Майже водночас розпочалася підготовка до створення в Україні власного виробництва грошових знаків.

Цікаво знати

Уперше в історії банкнотний папір українського виробництва було виготовлено на ще не введеній у дію Фабриці банкнотного паперу НБУ 2 серпня 1996 року о 20 годині 21 хвилині. Щоправда, він ще не містив у собі захисних елементів. Уперше папір з водяним знаком (це було зображення обличчя молодої жінки) виготовлено 7 жовтня 1996 року.

18 вересня 1991 року Кабінет Міністрів України прийняв Постанову "Про створення потужностей по виготовленню національної валюти та цінних паперів". На її підставі Національний банк заснував спеціальну дирекцію з будівництва відповідних об'єктів. Було укладено угоди з провідними світовими виробниками найсучаснішого обладнання з виготовлення грошей, яке і стало технічною базою для друку гривні та карбування монет на вітчизняному Банкнотно-монетному дворі.

Нині це – рідний дім Гривні, яка воскресла в незалежній Україні, розпочавши своє нове життя. Цікаве, змістовне, напружене і красиве. Принаймні за результатами одного із міжнародних конкурсів українську гривню визнано однією з найкрасивіших

валют світу. Пам'ятні монети України часто перемагають на авторитетних нумізматичних конкурсах. Поза сумнівом – вони мають усі шанси стати окрасою нумізматичних колекцій наших сучасників і нащадків.

Цікаво знати

Одним із перших кроків Національного банку України в напрямі виконання Постанови Кабінету Міністрів "Про створення потужностей по виготовленню національної валюти та цінних паперів" було затвердження ним 29 квітня 1992 року документа, що називався "Завдання на проектування об'єкта № 1". Під закодованою назвою малася на увазі Банкнотна фабрика, для будівництва якої в Києві було виділено 12.2 гектара землі з незавершеними будівлями заводу "Алмаз".

Справжнім скарбом нинішньої України можна назвати й сам комплекс підприємств з виготовлення грошових знаків, створений Національним банком України. Про кожну із його складових – Фабрику банкнотного паперу, Банкнотну фабрику, Монетний двір можна написати окрему книгу. Ми ж, з огляду на пройдений центральним банком країни двадцятирічний шлях, згадаємо окремі віхи у становленні й розвитку цих унікальних підприємств, поцікавимося турботами і планами їх працівників на майбутнє.

ФАБРИКА БАНКНОТНОГО ПАПЕРУ

Місто Малин, що на Житомирщині, зовсім не випадково було обрано для розміщення тут Фабрики банкнотного паперу. Адже паперове виробництво у цьому поліському місті розвивається вже понад століття. То ж опанувати зовсім нову для України справу місцеві майстри зуміли у найкоротші строки.

Роботи щодо заснування в Україні виробництва банкнотного паперу розпочалися навесні 1992 року, а вже 1 квітня 1997-го фабрика офіційно була введена в експлуатацію. Тоді ж було виготовлено першу партію банкнотного паперу для гривні.

Загалом принципи виробництва банкнотного та інших видів захищеного паперу такі ж, як і при виготовленні звичайного паперу, винайденого тисячі років тому китайцями. Основна сировина – бавовняне волокно, очищається, проходить процес варіння-вибілювання, розмелювання і перетворення на рідку масу. Після кількох очищень і змішувань з різними наповнювачами далі з цієї маси на папероробній машині формується паперове полотно, яке висушується, проклеюється, за рахунок чого набуває потрібної міцності, намотується на рулони, з яких папір розрізають за стандартними розмірами, сортують, рахують і упаковують.

Щоправда, виготовлення захищеного, зокрема банкнотного, паперу має свої секрети. Для того, щоб папір неможливо було підробити, технологічний процес доповнено цілою низкою заходів, пов'язаних із виготовленням спеціальних елементів захисту – водяних знаків, введенням в папір захисних волокон, стрічок тощо – загалом можна застосовувати до дванадцяти видів захисту. А спеціальні матеріали та хімікати забезпечують високий рівень механічної міцності банкнотного та захищеного паперу, його технологічність і довговічність.

Після технічного переоснащення в 2009–2010 роках на Фабриці банкнотного паперу впроваджено нові технології, що відповідають міжнародним стандартам виготовлення високозахищеного паперу із сучасним дизайном і елементами захисту. Ключове значення у технічному переозброєнні мало встановлення обладнання з формування двошарового паперового полотна, що значно підвищило рівень захисту банкнотного паперу і забезпечило якісне введення широких захисних стрічок із різноманітними оптичними ефектами на збільшеній в півтора раза швидкості папероробної машини. Фахівцями Фабрики банкнотного паперу удосконалено технологію проклеювання паперу на основі нових компонентів, що замінили екологічно небезпечну меламіно-формальдегідну смолу. Також модернізовано автоматизовану систему управління процесом виготовлення паперу, а технічне переоснащення дільниці обробки та контролю розширило можливості контролю якості паперу з ускладненою системою елементів захисту.

Інновації тривають. Зокрема, завершується впровадження технології виготовлення паперової основи для

1995 рік. Будівництво Фабрики банкнотного паперу у Малині.

Нині Фабрика банкнотного паперу – потужне підприємство, продукція якого відповідає світовим стандартам.

Модернізована листорізальна машина із цифровою системою контролю якості паперу.

Сучасний формуючий пристрій забезпечує виробництво паперу з найскладнішою системою захисту.

Бавовна – основна сировина для виготовлення банкнотного паперу.

Створені граверами профільовані зображення формують на папері ексклюзивні малюнки водяних знаків.

Зображення на банкнотах послідовно формується з кількох видів офсетного та інтагліодруку.

Якість друку контролюється автоматикою і візуально.

Пряме лазерне гравірування у 10 разів скоротило час виготовлення друкарських форм для інтагліодруку.

У цеху обробки продукції кожна банкнота проходить ретельний контроль.

банкнот з поліпшеною стійкістю до зношення та забруднення і навіть з антибактеріальними властивостями.

Нині фабрика здатна виготовляти більше 3 000 тонн високозахищеного паперу на рік трьох десятків найменувань. Найпопулярніші з них: банкнотний для всіх номіналів національної валюти, папір для паспортів, чеків, лікарняних листів, акцизних марок, потреб Укрзалізниці та всього спектра бланків цінних паперів.

Продукція Фабрики банкнотного паперу не лише завоювала внутрішній ринок, а й успішно конкурує з продукцією передових світових виробників. Черговим серйозним доказом високої якості та гарантованої захищеності паперу малинських майстрів стало виробництво вже цього року більше 300 тонн захищеного паперу на замовлення французької компанії. Не забуваймо і попередній досвід поставок високозахищеного паперу для потреб Індії, Азербайджану та Молдови. Визнання потужного потенціалу українських майстрів з виготовлення високозахищеного паперу, безумовно, поліпшує імідж Національного банку та України в діловому світі. А технічне й технологічне переоснащення виробництва є запорукою подальших успіхів.

БАНКНОТНА ФАБРИКА

Другою ланкою виробництва паперових грошей є Банкнотна фабрика – один із виробничих підрозділів Банкнотно-монетного двору. Вона стала до ладу в 1994 році. Це одне з найсучасніших підприємств такого профілю в світі, високопродуктивне спеціалізоване обладнання якого дає змогу виготовляти, крім основної продукції – банкнот, цінні папери різних видів, бланки документів суворого обліку, акцизні, поштові марки та іншу продукцію з високим захистом друку. Останнім часом Банкнотна фабрика зосередилася виключно на друкуванні банкнот.

Процес виготовлення захищеної поліграфічної продукції розпочинається у відділі розробки дизайну. Тут працюють досвідчені художники, фахівці з графіки та поліграфічного дизайну, а унікальна система комп'ютерної графіки дає змогу оперативно створювати дизайн будь-якої складності на найвищому технічному рівні. Графічні елементи захисту, розроблені за допомогою цифрового програмного забезпечення, містять різноманітні розетки, стрічки, сітки (у тому числі антисканерні), мікротексти, приховані зображення, наскрізні елементи. Все це стає нездоланними перешкодами для фальшивомонетників.

Далі напрацювання дизайнерів втілюються у друкарські форми, з яких зображення переноситиметься на папір. Поєднання новітніх цифрових технологій з традиційними дає змогу виготовити високоякісні друкарські форми для сухого та вологого офсетного друку, орловського інтаглio- (тобто рельєфного) друку. Нещодавно на Банкнотній фабриці було освоєно новітню установку цифрового лазерного гравіювання по металу, що у десять разів скоротило технологічний процес виготовлення друкарських форм для інтагліодруку. Якщо за старою технологією на це потрібно було 30 днів, то за новітньою процес виконується усього за три дні. А якість роботи високоточного лазера не викликає жодних зауважень. Використання ж орловського офсетного друку при виготовленні банкнот гривні є своєрідною візитівкою не тільки підприємства, а й усієї держави. Адже Україна входить до четвірки країн світу, котрі застосовують орловський офсетний друк на банкнотах. Крім нас, такими унікальними технологіями користуються також Японія, Китай та Росія.

У друкарському цеху працюють чотири лінії, укомплектовані машинами серії Супер (Super): "Супер Симултан" ("Super Simultan") – "Супер Орлов Інтагліо" ("Super Orlof Intaglio") – "Супер Нумерота" ("Super Numerota"). За робочу зміну через

Цікаво знати

Першою ювілейною монетою України стала монета номіналом 200 000 карбованців "Перемога у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.". Її введено в обіг 7 травня 1995 року. Перша пам'ятна монета з гривневим номіналом – "Софіївка" (2 гривні, мідно-нікелевий сплав). Перша золота монета, виготовлена на Монетному дворі НБУ, – "Київський псалтир" (100 гривень). Перша українська пам'ятна монета, визнана кращою монетою світу в номінації "Найнатхненніша монета", – "Різдво Христове" (10 гривень, срібло).

одну таку машину проходить 45 тисяч аркушів, а вся фабрика може видавати до 2-х мільярдів банкнот за рік. І на кожній з них фахівець розрізнить щонайменше три різні види друку, а спеціальні машини ще й виявлять невидимі для людського ока елементи зображення, зроблені особливими фарбами за власними рецептурами Банкнотно-монетного двору. Зокрема, люмінесцентні, металізовані, магнітні тощо, які проявляються лише під дією ультрафіолетових чи інфрачервоних променів або в електромагнітному полі. Все це елементи захисту, кількість яких неможливо порахувати на окремо взятій банкноті.

Але самі банкноти обов'язково потрібно і порахувати, і пронумерувати. Це неодмінна вимога до грошових знаків. Нумерування банкнот семизначними числами та кириличними літерами здійснюється на машині "Супер Нумерота" ("Super Numerota") з автоматизованим контролем правильності номерів. Підрахунок і остаточний контроль якості відбувається у цеху обробки продукції. Тут теж нещодавно здійснено технічне і технологічне оновлення, кожна банкнота проходить ретельний комп'ютерний контроль за десятками параметрів. Якість роботи новітньої системи контролю просто вражає: за неповних три роки її роботи не зафіксовано жодного випадку потрапляння неякісної банкноти в обіг.

МОНЕТНИЙ ДВІР

Високу якість продукції вітчизняного Монетного двору, його технічну оснащеність, технологічну підготовку, професіоналізм персоналу визначають провідні українські та зарубіжні вчені, фахівці у галузі нумізматики, кращі монетні двори Європи. Відомо, що монети – це своєрідний літопис країни. Це реальна можливість втілення в зображеннях на монетах символів державності, становлення і розвиток національної школи монетного мистецтва, демонстрація світові високих технологічних можливостей. Власну виробничу базу з карбування розмінних, обігових, пам'ятних і ювілейних монет, нагородної продукції Україна отримала у квітні 1998 році із введенням в експлуатацію вітчизняного Монетного двору. З того часу виготовлено понад 10 мільйонів пам'ятних монет із дорогоцінних та недорогоцінних металів.

Монета, насамперед пам'ятна, – своєрідний витвір мистецтва. Її художній образ створюється у відділі розробки дизайну Монетного двору НБУ, в якому працюють відомі в Україні художники, скульптори, гравери, представники багатьох інших рідкісних професій, яких об'єднала на Монетному дворі Національного банку України цікава і складна справа – виробництво металевих грошових знаків.

На шляху до споживача монета проходить довгий технологічний шлях. Отримавши ескіз, художник-скульптор виготовляє гіпсову модель. Пройшовши кілька етапів, ця модель передається в інструментальний цех, де на редукційному верстаті спеціальний щуп упродовж 40–60 годин зчитує усі нерівності, а фреза відтворює на металевій заготовці точну копію зображення, зменшеного до натуральної величини майбутньої монети. Отриманий інструмент, так званий редукційний пуансон, передається знову до відділу розробки дизайну, де гравери приводять зображення у точну відповідність із моделлю. Далі – термічна обробка в інструментальному цеху і виготовлення на пресі карбувального штемпеля. І лише ніжним жіночим рукам довірено відполірувати робочий інструмент до дзеркального блиску, що дає змогу карбувати монети найвищої якості "пруф" (коли художній мотив на монеті має матову поверхню, а поле – дзеркальну).

Цікаво знати

Серед монет із рідкісними параметрами: "10 років відродження грошової одиниці України – гривні", "Міжнародний рік астрономії", маса яких – 1 000 г, діаметр – 100 мм; монети серії "Східний календар", оздоблені дорогоцінним камінням; біметалеві монети; монети з голограмами; з локальною позолотою. Найцінніша українська монета – "Оранта" (500 гривень, золото). Крім монет номіналами 500 і 50 гривень, "Оранту" випущено також номіналами 125 і 250 гривень, які не входять у номінальний ряд українських металевих грошових знаків.

Пам'ятна монета – справжній витвір мистецтва, перш ніж потрапити до споживача долає довгий технологічний шлях.

Тільки ніжні жіночі руки можуть відполірувати карбувальний інструмент до дзеркального блиску.

У відділі розробки дизайну монет працюють відомі художники, скульптори, гравери.

Останні штрихи – і гіпсова модель пам'ятної монети "20 років незалежності України" готова.

До речі, пам'ятні монети в Україні карбуються за допомогою сильного пресового натискання, а не удару, як на більшості монетних виробництв світу. Це поліпшує якість пластичної деформації металу монети – золота, срібла чи мідно-нікелевого сплаву. Крім того, значно збільшує довговічність карбувального інструмента. Така технологія втілена завдяки гідравлічним механічним карбувальним пресам з програмним управлінням німецької фірми "Гребенер", що не мають аналогів у світі.

Інженери й технологи Монетного двору постійно впроваджують у виробництво новітні технології, аби продукція відповідала високим сучасним вимогам якості. Це й оздоблення пам'ятних монет голографічними зображеннями, дорогоцінним та напівдорогоцінним камінням, нанесення локального золотого покриття, спеціальних фарб на елементи дизайну – технологічні інновації не мають меж.

Цех карбування розмінних та обігових монет також прагне йти в ногу з часом. У 2010 році тут було завершено технічне переоснащення, в результаті з'явилося 16 нових високошвидкісних сучасних карбувальних прес-автоматів відомих фірм "Гребенер" та "Шулер", здатних продукувати до 700 монет за хвилину. Важливою складовою є автоматизований комплекс пакування та зберігання монет, який дає змогу ретельно контролювати весь технологічний процес. А йдеться про півтора мільярда штук монет за рік.

Ще один підрозділ Монетного двору, продукція якого є приводом для гордості багатьох співвітчизників, – цех виготовлення орденів і медалей. З 2008 року тільки Банкнотно-монетний двір виготовляє усі державні нагороди, починаючи з найвищих відзнак – Зірки Героя, ордена Ярослава Мудрого всіх ступенів, і навіть значки народних депутатів. Наприкінці 2010 року було закуплено комплекс необхідного обладнання і в стислі строки впроваджено у виробництво технологію художнього лиття. Ливарне виробництво значно гнучкіше та економніше за штампувальне, коли до 40% дорогоцінного металу йде у відходи. Та найсучасніше обладнання не замінить ручної праці, коли йдеться про покриття нагород гарячими і холодними емалями, оздоблення дорогоцінним камінням чи збирання готових виробів з окремих деталей. Високопрофесійні майстри вкладають у це свою душу і хист.

МАЙБУТНЄ ПОЧИНАЄТЬСЯ СЬОГОДНІ

Як кожне сучасне підприємство, що діє в глобальному світі, якому притаманна напружена конкурентна боротьба, Банкнотно-монетний двір Національного банку України націлений на опанування новітніх технологій, технічне оновлення. Про деякі інновації, що вже впроваджені у виробництво, згадувалося вище. Напередодні відзначення 20-ї річниці створення Національного банку України кореспондент "Вісника НБУ" мав бесіду з генеральним директором Банкнотно-монетного двору НБУ **Олександром**

Генеральний директор Банкнотно-монетного двору НБУ Олександр Кірєєв.

Кірєєвим, який окреслив перспективні напрями розвитку виробництва грошових знаків в Україні на сучасному етапі.

Зокрема, нині на часі оновлення устаткування і програмного забезпечення Банкнотної фабрики, яке за 17 років роботи морально і фізично застаріло. На першому етапі планується замінити обладнання на двох друкарських лініях із чотирьох діючих, а на решті провести модернізацію. Водночас уже є реальні приклади технічного переозброєння. Зокрема, готова до роботи ротаційна машина трафаретного друку "Нота Скрин II" ("NotaScreen II") для друкування новітнього захисного елемента за технологією "Спарк" ("Spark"). Цей елемент нанесено на пробну партію 50-гривневих купюр, спеціально надрукованих до 20-ї річниці НБУ. Тож впровадження цієї технології у серійне виробництво – лише питання часу. Також до 20-річчя НБУ введено в дію удосконалену систему очищення і регенерації змивного розчину фарби для інтаглієвого друку. Це дало змогу збільшити частку розчину, що повторно використовується у виробництві, з 65% до 95–97%. А це не тільки пряма економія, а й вирішення проблеми утилізації рідких відходів.

Загалом зменшення виробничих витрат при збереженні обсягів виробництва керівник Банкнотно-монетного двору називає головним на сучасному етапі розвитку підприємства. З цією метою на Монетному дворі планується поступово налагодити власне виробництво срібних заготовок для карбування пам'ятних і ювілейних монет, які поки що закуповуються за кордоном. Ще до кінця поточного року очікується закупівля першої партії обладнання, яке дасть змогу на власних виробничих потужностях полірувати імпортні чорнові срібні заготовки до високої якості "пруф". У подальшій перспективі – налагодження на Монетному дворі повного циклу виробництва заготовок для монет, починаючи з плавильної печі, прокатного стану, вирубних пресів. Освоєння власного виробництва заготовок дасть змогу розширити можливості виготовлення так званих інвестиційних монет, збільшити їх наклад до 100 тисяч екземплярів та освоювати зовнішні ринки, як це успішно робить продукція Австрійського чи Польського монетних дворів. Ще одним привабливим перспективним напрямом може стати виготовлення інвестиційних злитків із дорогоцінних металів, які, без сумніву, також зацікавлять світ.

Починаючи відлік третього десятиліття діяльності Національного банку України, віритимо, що всі плани будуть успішно реалізовані, й Банкнотно-монетний двір залишатиметься одним із провідних осередків популяризації славної історії України, втіленої у паперових і металевих грошових знаках. Підприємством, яким пишається держава.

❐

Підготував до друку ***Юрій Матвійчук,***
"Вісник НБУ".
Фото ***Владислава Негребецького.***

Хроніка/

Свято української вишиванки

В управлінні Національного банку України в Харківській області під час відзначення 20-ї річниці проголошення незалежності України започатковано нову традицію – вшанування одного з оберегів нашого народу – української вишиванки.

Український національний побут не уявити без вишивки. Це поширений і один із найулюбленіших видів народного мистецтва. Як невід'ємна складова народного костюма активно використовується і в сучасному одязі, надаючи йому самобутності і неповторності.

З давніх часів вишивкою прикрашали вбрання, рушники, серветки, скатертини, постільну білизну і навіть взуття. Аби ще раз нагадати про українські традиції, управління Національного банку України в Харківській області до 20-ї річниці незалежності України провело "Свято української вишиванки". В рамках свята з 15 серпня було розгорнуто виставку "Українська вишиванка", а 23 серпня проведено "День вишиванки".

Експонати виставки "Українська вишиванка" представляє заступник начальника управління НБУ у Харківській області Віра Ладоненко.

Працівники управління НБУ у Харківській області у національних строях.

Особливість виставки полягала в тому, що її експонатами стали особисті речі працівників управління, вишиті їхніми матусями та бабусями. Це і сорочки з домотканого полотна, і весільні рушники, і рушники, якими традиційно прикрашають в українських оселях ікони. На одному з експонатів є навіть дата вишивання – 1931 рік. На виставці також було представлено сучасні вишиванки, рушники та серветки, виконані власноруч працівниками управління.

Як відомо, кожна місцевість України вирізняється характерними орнаментальними мотивами і композиціями, найбільш притаманною кольоровою гамою, специфічними техніками виконання вишивки. За цими ознаками можна визначити, з якого куточка України той чи інший рушник. Регіональні особливості української вишивки наочно продемонстрували на великій карті України, відповідно розмістивши на ній орнаменти вишивок, найхарактерніших для кожного регіону.

Виставка працювала два тижні. Усі, хто її відвідав, були вражені красою представлених виробів, захоплені талантом і копіткою працею господинь, які створили справжні витвори мистецтва.

Під час виставки журналістам було презентовано нещодавно введену пам'ятну монету "20 років незалежності України", аверс якої також прикрашає зображення вишиваних рушників.

Пам'ятну монету "20 років незалежності України" демонструє начальник відділу готівкового обігу і касових операцій управління НБУ у Харківській області Дмитро Столярук.

До речі, напередодні святкування 20-ї річниці незалежності України працівники управління, які мають вишиванки, прийшли вбрані у них на роботу. І вкотре переконалися, що наша українська вишиванка зі своєю загадковою прадавньою символікою є не тільки старовинною, а й сучасною, що носити її стає модно.

Пам'ятаймо: той, хто шанує минуле, має чимало шансів не помилитися у майбутньому. Тому варто і необхідно берегти своє коріння, зокрема народні промисли, ремесла.

❐

Інформація та фотознімки управління Національного банку України в Харківській області.

Підготовка кадрів/

Навчальний заклад європейського рівня

Національний банк України став справжньою кузнею кадрів не лише для себе, а й для всієї вітчизняної фінансової системи. Під його егідою і за найактивнішого сприяння успішно функціонують кілька сучасних вузів європейського рівня. Одним із таких навчальних закладів нового типу є Українська академія банківської справи Національного банку України (м. Суми), котра цього року відзначила своє 15-річчя. Це були роки плідної співпраці зі своїм "альма батьком" – Національним банком України, який за цей короткий підлітковий вік вивів своє дітище в число кращих вітчизняних вузів.

Українська академія банківської справи, без перебільшення, є візитівкою молодіючих останніми роками древніх Сум. Її відреставрований на європейському рівні головний корпус став справжньою перлиною архітектури, котру гармонійно доповнюють розкішні корпуси наукової бібліотеки, спортивного комплексу, гуртожитку-готелю, збудовані за новітніми технологіями та оснащені сучасним обладнанням. Далеко не кожен центральний банк навіть економічно розвинутої європейської країни має подібний навчальний заклад.

Саме європейська інтеграція України, активну участь у якій бере НБУ, зростаючі вимоги світового фінансового ринку спонукали головний банк нашої молодої держави до створення сучасних високотехнологічних спеціалізованих навчальних і наукових закладів, одним із яких, безперечно, є ДВНЗ "Українська академія банківської справи Національного банку України". На сьогодні місію цього вузу визначено як розвиток національної економіки шляхом надання сучасної якісної освіти, рівень якої гарантує стовідсоткове фахове працевлаштування і забезпечується першокласним викладанням, повноцінною інтеграцією викладачів і студентів у світовий науково-освітянський простір та потужною матеріально-технічною базою. І з цією надзвичайно важливою місією УАБС успішно справляється за активного сприяння НБУ.

Відзначаючи свій хоч і невеликий, але вже вагомий ювілей, колектив академії може з гордістю підбити певні підсумки, оцінити своє місце і роль в історії розвитку вітчизняної банківської справи та намітити завдання на майбутнє.

Для започаткування такої серйозної справи, як створення фахового вищого навчального закладу, необхідний був не лише збіг об'єктивних передумов, а й наявність сильної особистості для реалізації амбітних планів. Так склалося, що в Сумах такою особистістю виявився Анатолій Єпіфанов – людина, яка, маючи великий досвід у сфері управління та будівництва, володіє й серйозними організаторськими здібностями, має високий рівень харизматичності, міцну волю та наполегливість у вирішенні поставлених серйозних завдань. Саме завдяки цим якостям Анатолію Олександровичу вдалося у

1996 р. Голова НБУ Віктор Ющенко вручає символічний ключ ректору Анатолію Єпіфанову.

нелегкий для нашої країни й економіки час добитися порозуміння й переконати тодішніх керівників держави і Національного банку України в доцільності створення в Сумах профільного навчального закладу державного рівня для підготовки майбутніх банкірів та науковців для всієї країни. Час довів правильність такого рішення, від якого виграли всі: держава, Національний банк, банківська система, місто Суми та його громада. Адже саме Національний банк, прийнявши сміливе рішення про відкриття в обласному центрі вузу європейського зразка, вдихнув нове життя у розвиток архітектури та інфраструктури сумського регіону.

Потужна і сучасна матеріальна база для навчального закладу – велика частина успіху всієї справи. Це чудово розуміли в Національному банку і створили для академії сприятливі умови для стійкого розвитку, забезпечивши належне фінансування та оснащення сучасним обладнанням.

Матеріальна підтримка Національного банку України та будівельний талант і воля ректора академії дали змогу за короткий строк створити комплекс споруд, які стали справжньою окрасою і візитівкою міста. За такого масштабного будівництва і реконструкції було повністю збережено історичний вигляд корпусів та будинків, у яких розмістилися аудиторії та інші приміщення УАБС. Особливою красою, вишуканістю стилю та форм відзначається головний корпус, який вінчає вежа з годинником, що наче коштовний камінь прикрашає унікальний квітучий сквер, створений дбайливими руками студентів і працівників академії, та прибрану й прикрашену ними прибудинкову територію. За цей, без перебільшення, архітектурний ансамбль-шедевр у центрі міста тодішньому Голові НБУ В.С.Стельмаху, ректору академії А.О.Єпіфанову, а також архітекторам та будівельникам у 2005 році було присуджено Державну премію України в галузі архітектури за цілісний архітектурний ансамбль. Це стало найвищою оцінкою правильності намірів та плідності зусиль центрального банку країни і регіонального керівництва вузу та міста, сприяло популяризації банківської справи на державному рівні.

Дорогоцінною прикрасою цього архітектурного ансамблю стала над-

Голова НБУ Володимир Стельмах часто відвідував академію.

сучасна наукова бібліотека, подібної якій немає в Україні, а можливо, і в Європі. За оцінкою фахівців, вона є бібліотекою XXI століття. Сама будівля вражає сучасною унікальною архітектурою, а оснащена вона за останнім словом науково-технічного прогресу. До послуг студентів та викладачів академії, крім профільних читальних та абонентських залів на 200 робочих та 150 автоматизованих місць, є комп'ютерний Інтернет-центр, конференц-зали, літературна вітальня, творча лабораторія, інформаційний центр Євросоюзу, Польсько-український центр. Перше місце, зайняте книгарнею академії на Всеукраїнському конкурсі "Бібліотека року – 2010", свідчить про величезний внесок керівництва Національного банку і навчального закладу в розвиток цієї справи у нашій країні та фахового навчання молоді.

Ще однією гордістю Української академії банківської справи, а отже, і Національного банку України, який фінансував роботи, є універсальний легкоатлетичний критий манеж – аналогів йому також немає в Україні. Тут проходять змагання з футболу, волейболу, тенісу, легкої атлетики і багатьох інших видів спорту. Причому користуються цим унікальним комплексом не тільки студенти і працівники академії, а й члени спортивних команд та жителі міста. Отже, зведена й оснащена за допомогою Національного банку спортивна споруда служить усій громаді Сум, фізичному розвитку населення.

Важливим кроком у розвитку академії було й спорудження та капітальна реконструкція студентських гуртожитків, комфортабельного гуртожитку-готелю "Олімпійський". Їх мешканці проживають у кімнатах зі всіма зручностями, яких у багатьох молодих людей немає навіть удома. Тож створено всі побутові умови для хорошого фахового навчання.

Проте чудова та сучасна матеріальна основа – це лише частка загального процесу підготовки кваліфікованих банківських кадрів. Адже надійним фундаментом такої підготовки будь-якого спеціаліста є навчальний процес у вузі. І в цьому теж проявилася далекоглядність керівництва НБУ щодо необхідності навчання сучасних професійних кадрів у регіонах. У

Віктор Ющенко відкриває гуртожиток-готель академії "Олімпійський".

складі академії сьогодні функціонують три факультети (банківських технологій, обліково-фінансовий, юридичний) та Севастопольський інститут банківської справи. Навчальний процес забезпечують близько 200 науково-педагогічних співробітників, із яких понад 80 % – кандидати і доктори наук.

Для здійснення навчально-виховного процесу використовуються навчальні аудиторії, комп'ютерні класи, навчально-тренувальні банки та підприємства, фінансово-аналітичний центр, дилінгові класи та класи для занять за міжнародною програмою

Сіско (Cisco) з мережевих технологій, актові та читальні зали, мультимедійні центри, Інтернет-центри. Наявне програмне забезпечення дає змогу реалізувати всі основні режими для інформаційних систем із основних дисциплін навчального процесу в цілому та спеціальності "Банківська справа" зокрема. Викладацький колектив поставив перед собою непросте завдання – студенти академії повинні мати кращу практичну підготовку до роботи в банківському секторі, ніж випускники інших вищих навчальних закладів України, за рахунок повноцінного освоєння банківського законодавства і нормативної бази Національного банку України, знання сучасних банківських технологій, вільного володіння іноземною мовою, наявності навичок спілкування з клієнтами. Як результат – випускники академії майже стовідсотково працевлаштовуються за спеціальністю, бо їх фахова підготовка високо цінується у фінансових колах України. Це дуже важливо, особливо у нинішній час, коли існує гостра проблема з працевлаштуванням молоді.

Принцип навчання протягом усього життя, передбачений Болонським процесом, давно взяли на озброєння в академії, де створено регіональний центр підвищення кваліфікації та практичної підготовки студентів. Тож академія цілком заслужено здобула авторитет не лише як кузня підготовки висококваліфікованих кадрів, а й як заклад, у якому підвищують кваліфікацію працівники банківської системи. На основі укладених угод про професійну підготовку працівників державних і фінансово-кредитних установ, підприємств і організацій регіональний центр сприяє впровадженню новітніх банківських технологій, організовує виконання рішень Національного банку України з питань підвищення кваліфікації банківських працівників. На базі центру щорічно проходять навчання за програмами підвищення кваліфікації з різних напрямів близько 300 державних службовців територіальних управлінь Національного банку України.

Ще на початку діяльності академії Національний банк України ставив за мету створення серйозної наукової бази та наукових шкіл. Адже саме сучасні наукові розробки, обмін досвідом, інтеграція до світового фінансово-економічного простору повинні забезпечити послідовний розвиток усієї банківської системи, логічність і вивіреність дій регулятора. На сьогодні Українська академія банківської справи Національного

Урочисте відкриття скверу академії.

банку України – це не тільки вузькоспеціалізований навчальний заклад IV рівня акредитації, а й центр фінансово-банківської науки, який займається науковими розробками. Праці докторів наук, професорів А.О.Єпіфанова, І.В.Сала, С.М.Козьменка, М.І.Макаренка, В.В.Сухоноса, Д.М.Лук'янця, І.П.Мозгового та інших високо цінуються серед науковців і практиків банківської справи. Вони не тільки займаються теоретичними розробками важливих питань, а й дбають про підготовку молодих кадрів науковців. Серед тих, хто пройшов їх школу, школу банківської академії та її аспірантури, доктори економічних наук, професори – проректор академії І.О.Школьник, завідувач кафедри банківської справи Т.А.Васильєва, завідувач кафедри обліку та аудиту Ф.О.Журавка, завідувач кафедри фінансів С.В.Лєонов, завідувач кафедри менеджменту І.І.Д'яконова, професор кафедри міжнародної економіки О.М.Костюк. Вони та інші викладачі вже мають вагомі здобутки на науковій банківській ниві. Так, вагомим внеском у формування іміджу академії та Національного банку України є досягнення професора С.В.Лєонова, доцента Т.Г.Савченка та старшого викладача Д.О.Олексіча, які здобули цього року премію НАН України для молодих учених. Завдяки науковим досягненням доктора економічних наук, професора О.В.Козьменка в академії започатковано новий прогресивний напрям досліджень – банківське страхування.

У своїй науковій діяльності академія робить ставку на молодих учених, інтегрованих у світову науку, які зорієнтовані на представництво і плідну співпрацю у світових наукових школах з розробки конкретних наукових проблем. Такими напрямами, в яких працюють наші викладачі, є зокрема: корпоративне управління в банках, регулювання фінансових ринків і фінансового посередництва, дослідження інвестиційного потенціалу банківської системи, страхування і перестрахування банківських ризиків тощо.

Академія має солідний досвід проведення всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференцій. Щорічно на її базі проходить Міжнародна науково-практична конференція "Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика" та Всеукраїнська науково-практична конференція "Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України", на яких обговорюються важливі проблеми вітчизняної та світової фінансово-кредитної системи. Про їх важливість свідчить той факт, що в нинішньому році в міжнародній конференції академії взяли активну участь представники багатьох університетів і установ світу, в тому числі – Федерального резервного банку м. Атланти (США), Банківської школи м. Познані (Польща), Школи бізнесу м. Риги (Латвія), Університету Східної Англії (Великобританія), Банківського інституту

м. Праги (Чехія), Академії управління при Президенті Республіки Білорусь (м. Мінськ), Фінансового університету при Уряді Російської Федерації (м. Москва), Курського інституту менеджменту, економіки та бізнесу (Росія), кількох вітчизняних вузів. Також у конференціях постійно бере участь значна група працівників Національного банку, що дає змогу встановити нерозривний зв'язок між теорією та практикою банківської справи.

Студентські наукові досягнення знаходять своє відображення у щорічній науково-практичній конференції студентів "Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: погляд у майбутнє". Кілька років поспіль академія приймає в себе регіональні сесії Європейського молодіжного парламенту. Студенти академії демонструють свої досягнення й за межами альма-матер, де користуються високим авторитетом. За минулий навчальний рік вони були відзначені більш як за 40 позиціями дипломами I, II, III ступенів та грамотами переможців всеукраїнських олімпіад, конкурсів, конференцій. В академії функціонує аспірантура й докторантура зі спеціальності "Гроші, фінанси і кредит", у якій навчаються близько 80 майбутніх науковців.

Із двадцяти років свого існування п'ятнадцять Національний банк України приділяє серйозну увагу розвитку академії. Ці роки були часом становлення та розвитку, шляхом до визнання, про що свідчать нагороди закладу. У 2001 році за підсумками Міжнародного академічного рейтингу популярності та якості "Золота фортуна" академію нагороджено дипломом лауреата. Вищою відзнакою роботи вузу стали результати рейтингу Академії наук вищої школи України "Софія Київська" – УАБС увійшла до складу 10 кращих економічних ВНЗ України. На Міжнародній виставці навчальних закладів "Сучасна освіта в Україні – 2002" академія отримала срібну медаль та диплом "За вагомий внесок у розвиток національної системи освіти". У 2003 році за значну роботу з розвитку фізкультури і спорту ВНЗ нагороджено золотою медаллю Комітету з фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України. На VII Міжнародній виставці навчальних закладів "Сучасна освіта в Україні – 2004" у номінації "Інноваційні педагогічні технології у навчальному процесі" академія одержала бронзову медаль та диплом за вагомий внесок у модернізацію національної системи освіти. У 2006 році за підсумками Всеукраїнського огляду-конкурсу на кращий стан фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах України УАБС НБУ зайняла I місце і нагороджена Кубком та Почесною грамотою Комітету з фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України. В листопаді 2008 року академія визнана переможцем Всеукраїнського конкурсу "100 кращих товарів України" в номінації "Надання освітніх послуг".

Зрозуміло, що всі здобутки академії стали можливими завдяки підтримці та безпосередній участі в її розвитку Національного банку України. Ця співпраця завжди була взаємно корисною. Завдяки приналежності до Національного банку академія із суто регіонального вищого навчального закладу перетворилася у заклад державного значення, який вирішує державні завдання. Студенти академії завжди мають унікальну можливість збагачення практичним досвідом при спілкуванні з фахівцями Національного банку України і водночас працювати над актуальними для нього й усієї банківської сфери темами.

Слід згадати й ще один ювілей нинішнього року – 15-річчя впровадження національної грошової одиниці – гривні. За підтримки НБУ в академії створено музей історії грошей, у якому значна частина експонатів (бон, монет, чеків) передана Національним банком. Сьогодні музей – це місце популяризації національних грошей, історії нашої держави, Національного банку України та академії.

Українська академія банківської справи Національного банку України постійно розвивається. Одним із останніх серйозних проектів, який втілено в життя спільними зусиллями з Національним банком, є будівництво та відкриття Севастопольського інституту банківської справи. В серпні минулого року перші 235 студентів розпочали навчання в стінах нового навчального закладу. Приміщення інституту – це навчальний корпус на 23 000 квадратних метрів, у якому розміщені 30 сучасних аудиторій, бібліотека, конференц-зал на 600 місць із технікою для синхронного перекладу, спортивно-побутовий комплекс площею 5 000 квадратних метрів, два комфортабельні гуртожитки.

У планах академії на майбутнє є амбіційні та серйозні проекти щодо підвищення рівня навчання та практичних навичок студентів, розвитку наукової діяльності й міжнародних стосунків, апробації нових технологій банківської діяльності. Успішний досвід Національного банку України та академії дають надію, що плани ці реальні та будуть успішно втілені в життя.

❐

Із глибини віків/

Історія держави – в монетах і банкнотах

Фоторепортаж із Музею грошей Національного банку України

Коли київські князі Володимир Великий, Ярослав Мудрий та їхні послідовники на "княжому столі" затверджували ескізи власних монет – срібляників і златників, – невід'ємною складовою яких був княжий знак Тризуб, чи думали вони тоді, що залишають у спадок далеким нащадкам неоціненний скарб? Нині княжі гроші – незаперечний документ, який засвідчує утвердження першої централізованої держави на українських землях – Київської Русі. Древній знак Тризуб, що, мов сокіл, прилетів до нас із сивої давнини, – це мудрість і філософія наших далеких предків. Адже ще задовго до прийняття

Ці монети пам'ятають Володимира Великого та інших київських князів.

Християнської віри, стрижень якої – триєдина сутність Всевишнього – Бог Отець, Бог Син і Бог Святий Дух, людське світосприйняття також мало триєдине начало. Вчені пояснюють це тим, що людина упродовж життя могла осягнути три покоління – батьків, своїх ровесників і дітей – звідси й Тризуб.

Дивлюсь на давньоруські златники і срібляники, що зберігаються в Музеї грошей Національного банку України, і ловлю себе на думці: невідомо, як склалася б історична доля Київської Русі, доля багатьох поколінь нашого народу, якби не ці безсмертні свідки славної минувшини, що стали українському люду сакраментальним дороговказом історичного розвитку. І нині зовсім невипадково на сучасній гривні красується княжий герб Тризуб, який символізує глибинний зв'язок між молодою Українською державою і її давньою попередницею – Київською Руссю.

У Національному банку України стало доброю традицією знайомити "новобранців" – працівників, котрі прийшли працювати в головний банк країни, з експозицією Музею грошей. Саме тут можна відчути особливий дух, матеріальну силу грошей, що в процесі розвитку суспільства стали загальною еквівалентною формою вартості товарів, служать мірилом багатства людини й економічної могутності держав.

Головний експерт музею, кандидат історичних наук Алла Гуляй може годинами розповідати про світ грошей. Адже інколи невиразна на перший погляд маленька монета може повідати дивовижні історії і варта цілого скарбу.

Гроші вимагають до себе поваги. Талановитому власнику вони здатні подарувати свободу й незалежність, а ще – необмежену владу. Водночас навіть найбільше багатство не принесе щастя людині ненаситній, злій, котра заволоділа скарбом нечесним шляхом. Звідси й дідівська приказка: "Не в грошах щастя".

Чому з давніх-давен золоті монети робили одну людину щасливою й успішною, а іншій приносили лише страждання й розчарування? Відповідь на це глибоко філософське питання не одну тисячу років, починаючи з часів Римської імперії, шукають письменники й філософи, імператори й полководці.

Утім, привітні співробітниці Музею грошей прагнуть, щоб екскурсії були інформаційно насиченими й пізнавальними. Директор музею Наталія Гордієнко показує керамічні ґудзики з отвором: "Як гадаєте, що це?" І сама

Срібні й золоті гривні через високу вартість використовувалися лише під час великих торговельних операцій.

ж відповідає: “Це звичайнісінькі пряслиця, які ще шість тисяч років тому трипільці використовували, сукаючи вовну. Прив’язували їх на кінчик нитки, і ті слугували

Так у давнину карбували монети.

важком. А згодом пряслиця стали виконувати роль грошей. Скажімо, за п’ять прясел можна було придбати оберемок вовни чи лляної пряжі, за десять – два оберемки”.

У різних народів функцію грошей виконували різні товари – соболине хутро, риба, зброя, прикраси, худоба, знаряддя праці, в Африці – сіль, на Соломонових островах – ...навіть людські черепи. Відголоски різних часів залишилися в багатьох мовах. Скажімо, латинське слово “pekunia” (гроші) походить від “pekus” (худоба), індійське “рупія” – від “рупа” (худоба). Навіть таке широко вживане слово, як “капітал”, походить від латинського “caput” – голова тварини.

Поступово людство запровадило зручніші форми товаро-грошей – залізні, мідні та срібні злитки у вигляді рибок, ґудзиків, наконечників стріл, дельфінів тощо. Щоб такі знаки не підробляв будь-хто, на них згодом ставили клеймо – у вигляді значка, літери чи цифри. Минали віки, і клеймо вдосконалювалось, малюнок ставав складнішим, різьба – витонченіша. Так з’явились карбовані монети. А в українській мові міцно утвердилась назва грошей – карбованці.

До речі, у музеї можна власноруч виготовити карбований зразок із допомогою аналога середньовічних матриць. Між ними вкладається мідний жетон і міцно стискається ручним пресом або наноситься удар молотом. Монета готова.

Перші монети на теренах України з’явилися в Ольвії, Херсонесі, Пантикапеї та інших грецьких колоніях північного Причорномор’я. Спочатку це були монети у формі дельфінів і стріл, а з часом Ольвія вводить єдиний стандарт – “аси”. Вони – великих розмірів, близько 120 грамів, містять зображення горгони, Деметри та інших богів. Зокрема з’являються монети, присвячені Борисфену – покровителю річок і торгівлі.

Приблизно 480 років до нашої ери на Південно-Східному березі Криму виникло Боспорське царство. Тут карбували монети, на яких грифон охороняє багатства країни, на мідних – зображена риба (її було вдосталь у прибережних водах), а ось хліб коштував дорого, тому на золотих монетах – хлібний колос.

У різні історичні періоди на теренах сучасної України в обігу були гроші різних держав. Скажімо, коли імператор Нерон захопив Боспорське царство, разом із римськими гарнізонами сюди прийшли срібні римські монети денарії. На них можна було купити зерно, худобу, рибу, тканину, зброю не лише в Криму, а й у містах величезної Римської імперії. Кожен володар карбував на денаріях власне зображення. Під час розкопок пам’яток ранньої слов’янської Черняхівської та Зарубинецької культур було знайдено великі скарби денаріїв. У музеї можна бачити зразки цих монет різних періодів.

У VII–X століттях у стародавній Русі бурхливо розвивалася торгівля. Східні купці з Арабського Халіфату наводнили наш край срібними дирхемами, котрі широко використовувалися майже два століття. На цих монетах відсутні будь-які зображення, лише цитата з Корану “Немає бога, крім Аллаха, Мухаммед його посланець на землі”.

Разом із дирхемами прийшли на слов’янські землі

Матриці, станина та молот – ось і все знаряддя для виготовлення металевих грошей.

східні традиції – жінки почали носити намисто з монет і таким чином демонструвати багатство свого чоловіка.

За часів Київської Русі у грошовому обігу тривалий час використовувалися візантійські золоті соліди і срібні міліарісії. Напевно, саме вони наштовхнули Володимира Великого, котрий підтримував тісні відносини з Візантією, на думку про власні гроші. Невдовзі після хрещення свого народу київський князь став карбувати перші давньоруські срібляники і златники. Ці монети – важливий державний документ того часу, який доніс до наших часів зображення знака київських князів – Тризуба. На лицьовому боці також зображений князь і напис “Владимир на столе”. На зворотному – зображення Ісуса Христа. Тобто християнська віра вже вкорінилася на руських землях. На відміну від країн Західної Європи, руські князі не копіювали чужі монети, з чужими портретами. На монетах Київської Русі виключно слов’янські написи й

зображення своїх князів, що мало велике значення для самоусвідомлення східних слов'ян.

На жаль, до наших днів дійшло зовсім мало зразків київських монет – лише 11 златників і близько 350 сріблянників. Кожен, як кажуть, дорожчий золота. Вчені пояснюють це кількома причинами. По-перше, на теренах стародавнього Києва поширеними були гроші Візантії. По-друге, після захоплення Стародавньої Русі полчищами хана Батия карбовані монети взагалі зникають. Можливо, їх вивезли східні збирачі податків. Зрозуміло, без грошей русичі не могли обходитись. Роль тогочасної валюти стали виконувати срібні злитки, які називали "гривнями". Ця назва походить від золотої прикраси, котру носили на шиї, на загривку. В експозиціях музею зберігаються різні за формами гривні: київські у вигляді видовженого шестигранника, їхня вага – майже 160 г; чернігівські – розплющені, вагою 196 г; новгородські з'явилися дещо пізніше, ці срібні бруски важили 200 г. Гривнями платили данину ординцям. Інколи срібний брусок перерубували навпіл. Звідси з'явилась у XIV столітті назва російського "рубля".

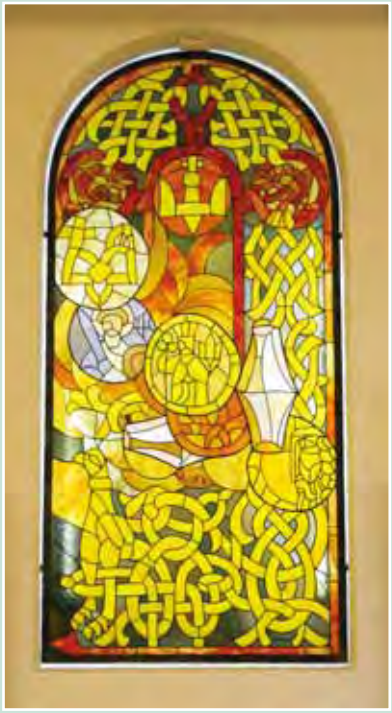

На барвистих вітражах художника Володимира Тарана оживають найголовніші періоди з історії грошей.

Срібні й золоті гривні через високу вартість використовувались лише під час великих торговельних операцій. А під час повсякденних розрахунків – давні товаро-гроші: намисто, пряслиця, мушлі каурі, хутро.

У XIV–XV століттях Україна переживає занепад. Проте розквітають наші сусіди Литва, Польща. В обігу з'являються чеські гроші, литовські й польські півгроші, литовські денарії, золотоординські дирхеми, монети Володимира Ольгердовича, кримські монети тощо.

З розвитком капіталістичних відносин у Європі виникає потреба у великій грошовій одиниці – з'являються польські й литовські срібні таляри, золоті дукати. Такими монетами розраховувались і в українських землях, хоча в Московії вони були заборонені. Там користувалися дрібними срібними копійками, дуже незручними у користуванні. Щоб виправити ситуацію, уряд Московії робить спробу провести грошову реформу. Спочатку перекарбовує таляр у російський рубль, а пізніше на європейські монети ставлять клейма "1655" та московський герб "Георгій Змієборець".

У музеї представлено монети російського царя Петра I, грошовий обіг за Катерини II, Павла I, Олександра I. До речі, останній випустив монети спеціально "для Польщі". В обігу з'явились півкопійки, які називались шагом, три копійки – гривнею, срібний гривеник – сороківкою, двогривеник – сороківцем, а 15 копійок – злотим. Цікаво, що у 1828–1845 роках Російська імперія карбує платинові монети номіналами 3, 6 і 12 рублів. Оскільки справжню ціну платини тоді ще не знали, монети прирівняли до срібних, хоча їхня вартість була значно, в десятки разів вищою.

Знайомлячись із монетами і паперовими купюрами різних країн у різні історичні періоди, помічаємо, що їхні зовнішні параметри наочно свідчать про економічний і фінансовий стан держави. Срібні монети Російської імперії в періоди розквіту були дуже дорогими, тому до них припаювали вушка і багаті жінки носили їх на шиї разом із намистом чи дукатами. На дорогому папері, з використанням найновіших на той час захисних технологій віддруковані "катеринівки" і "ніколашки". Справжні поліграфічні шедеври. Але вибухнула Перша світова війна, і від золотого монометалізму не лишилося й сліду. Щоб покривати військові витрати, Держбанк Росії випускав гроші без будь-яких обмежень. Як наслідок вартість рубля в 1917 році стала дорівнювати довоєнним 14 копійкам. Паперові купюри номіналами 10, 20, 40 рублів, без номерів і серій громадяни часто носили в рулонах, не розрізаючи.

Особливий інтерес у відвідувачів музею викликають гроші Української Народної Республіки. У 1917 році відомий художник Георгій Нарбут виготовив на замовлення щойно заснованого Державного українського банку ескіз купюри номіналом 100 карбованців. На банкноті бачимо вишукані орнаменти в дусі українського бароко, княжий герб Тризуб і написи чотирма мовами найбільших на той час національних груп населення: українською, російською, польською та єврейською. Деталь не випадкова, уряд УНР тим самим підкреслював рівність усіх народів в Україні, гарантував громадянам рівні права й можливості. Але це не завадило ворогам молодої республіки, чорносотенцям, начепити клеймо на перші українські гроші "жидовськіє карбованці".

Карбованці були в обігу до липня 1918 року. Центральна Рада прийняла закон про гривню як основну грошову одиницю УНР. Пізніше гетьман Павло Скоропадський наказав друкувати знову карбованці.

Перші гроші відродженої Української держави гривні і карбованці, як і рублі, швидко знецінювалися через економічну нестабільність, військові дії. Уже в листопаді 1918 року Директорія змушена була випустити грошові знаки номіналом 250 ("канарейки") та 1000 ("гетьманки") карбованців. Виготовлені з любов'ю і художнім смаком, вони відігравали неабияку роль у формуванні національної свідомості українців.

Цікаво, що у 1918–1922 роках на теренах України також "ходили" російські "керенки", білогвардійські рублі Денікіна і війська Донського, німецькі марки, польські злоті тощо. Крім того, через брак загальнодержавних грошей власні друкували як регіональні та військові уря-

Загальний вигляд експозиції музею.

ди, так і влада окремих міст (Кам'янця-Подільського, Єлизаветграда, Житомира, Катеринослава, Харкова тощо). Чимало таких зразків у колекціях музею НБУ. Є свідчення, скажімо, про гроші Гуляйпільської республіки. І хоча готівка Нестора Махна не збереглася, існує її детальний опис: дівчина в українському вбранні танцює перед козаком, котрий сперся на тин. Поряд напис: "Гей, козаче, не журися, в Махна гроші завелися". Графічне оформлення "місцевих" грошових знаків яскраво свідчить про настрій населення і політику влади у тому чи іншому краї. Одні міцно трималися за "Тризуба", інші, зросійщені, надавали перевагу "серпу і молоту".

Інформація, зібрана співробітниками Музею грошей за порівняно короткий час його існування, різнопланова й надзвичайно об'ємна. Тут можна бачити червінці більшовиків, радянські й окупаційні гроші Другої світової війни, часів грошової реформи Микити Хрущова тощо. Зрозуміло, найповніше представленні грошові знаки Незалежної України. Музей грошей – це велика збірка інформації, і кожен може почерпнути стільки інформації, скільки зможе осилити.

Про створення національної грошової системи "Вісник НБУ" писав багато разів. У цій надзвичайно складній і клопітній справі розробники сучасної української гривні максимально використали багатющу грошову історію й традиції виробництва національних грошей. Адже, зрозуміло, це той стандарт, крізь який пропускається не лише ціна грошей. Національні гроші здатні впливати і на історію держави, і на долю країни.

Українська гривня – знатного роду. Співробітники Національного банку високо цінують працю попередників, докладають чимало зусиль, щоб забезпечити не тільки курсову стабільність гривні, а й дбають про естетичну та художню довершеність купюр і монет. Про це переконливо свідчать зразки паперових знаків і особливо пам'ятних та ювілейних монет. Завдяки високому художньому та ідейному рівням низка українських монет, зокрема "Нестор Літописець", "Сорочинський ярмарок", "Чумацький шлях", "Хрещення Київської Русі", "Голодомор – геноцид українського народу", "Водохреще", "Чиста вода – джерело життя" та інші, стали переможцями відомих українських і міжнародних конкурсів. За дизайном і художньою довершеністю вони належать до колекцій найкращих монет планети.

Двадцять років тому ветеран банківської справи Ірина Дзюбенко, котра працювала у Київській республіканській конторі Держбанку СРСР з 1943 року, на аматорських засадах розпочала формувати фонди, по крихті збирати матеріали для майбутнього музею. Нині Музей грошей Національного банку добре відомий своєю культурницько-просвітницькою роботою не тільки в банківській системі. Директор музею Наталія Гордієнко, головний зберігач фондів Наталія Гловацька та головний експерт Алла Гуляй, без перебільшення буде сказано, живуть улюбленою справою, постійно поповнюють колекції новими експонатами, напрацьовують інформаційну базу і прагнуть якомога популярніше передавати відвідувачам знання з історії грошового обігу та банківської справи.

Два роки тому заслужений художник України Володимир Таран виготовив на вікна музею дивовижної краси вітражі. На п'яти експозиціях з кольорового скла й металу оживають віддалені епохи й сьогодення. Це – "Доба Трипільської культури", "Київська Русь", "Козацька доба", "Визвольні змагання 1917–1920 років" і "Незалежна Україна". Вітражі не просто прикрасили музейну залу. Крім естетичної краси, вони візуально підсилюють ідейну спрямованість експозицій сонячно-синіми стягами, золотими колосками, загадковою в'яззю Тризуба, малиновими прапорами й червоною калиною. Вітражі Володимира Тарана – ніби образне продовження політики Української держави.

Володимир Таран. Вітражі "Визвольні змагання 1917–1920 років" і "Незалежна Україна".

❐

Олександр Заєць,
"Вісник НБУ".
Фото ***Владислава Негребецького.***

Історія/

Віхи становлення Національного банку України. Календар подій*

Національний банк України зі статусом центрального емісійного банку держави було створено на базі Української республіканської контори Держбанку СРСР. Правовою основою створення НБУ став Закон "Про банки і банківську діяльність", ухвалений Верховною Радою України 20 березня 1991 року. Цим документом було проголошено створення самостійної дворівневої банківської системи України ринкового типу, перший рівень якої становить НБУ, другий – комерційні банки. Нині Національний банк України є економічно самостійним центральним органом державного управління з особливим статусом, який проводить грошово-кредитну політику держави. НБУ має право законодавчої ініціативи і нормотворчі повноваження, виконує роль кредитора останньої інстанції та здійснює банківське і валютне регулювання. Основною функцією Національного банку України є забезпечення стабільності грошової одиниці держави – гривні та цінової стабільності.

Історія становлення НБУ знаменується такими основними віхами:

1991 рік

Березень. 20 березня Верховною Радою УРСР ухвалено Закон "Про банки і банківську діяльність", відповідно до якого на базі Української республіканської контори Держбанку СРСР утворено Національний банк України.

Квітень. Розпочато роботу з розроблення дизайну українських грошей – банкнот гривні та розмінних монет.

Травень. 1 травня набув чинності Закон України "Про банки і банківську діяльність".

Червень. 6 червня Верховна Рада України обрала першим Головою Правління НБУ відомого банкіра Володимира Матвієнка.

Серпень. Уведено в готівковий обіг картки споживача.

Вересень. 18 вересня Кабінет Міністрів України прийняв Постанову "Про створення потужностей по виготовленню національної валюти та цінних паперів", на підставі якої НБУ розпочав роботу щодо побудови власної виробничої бази для виготовлення банкнотного паперу та друкування гривні.

Жовтень.

2 жовтня Національним банком України розпочато перереєстрацію створених на території України комерційних банків, які були зареєстровані колишнім Держбанком СРСР.

7 жовтня постановою Президії Верховної Ради України затверджено Статут Національного банку України.

Грудень. 2 грудня розпочала діяльність Державна скарбниця НБУ, головним завданням якої було формування в Україні запасу дорогоцінних металів і дорогоцінних каменів.

10 грудня Президією Верховної Ради України офіційно затверджено назву і характерні ознаки гривні.

1992 рік

Січень. 10 січня введено в готівковий обіг перехідну національну валюту – купонокарбованці багаторазового використання.

Березень. 24 березня Головою Правління Національного банку призначено Вадима Гетьмана.

Квітень. 6 квітня постановою Президії Верховної Ради України визначено склад Правління та структуру НБУ.

Травень. Комісією Верховної Ради України з питань планування бюджету, фінансів і цін схвалено "Основні напрями діяльності Національного банку України на період до запровадження національної валюти".

---

* Складено на основі офіційних видань НБУ. Повну версію "Календаря подій" див.: Історія Національного банку України: віхи поступу: Наукове видання / В.І.Огієнко (наук. керівник), В.В.Світлична, З.М.Комаринська, В.В.Анісімов; Національний банк України. – К.: УБС НБУ, 2010. – 239 с.

Завершення формування статутного фонду НБУ.

Липень. Створено єдиний Розрахунковий центр НБУ для розрахунків із центральними банками країн СНД через кореспондентські рахунки, відкриті НБУ.

Серпень. 3 серпня Головою Правління НБУ видано наказ “Про організацію роботи по переходу банків України на міжнародну систему бухгалтерського обліку і статистики”, який започаткував реформу бухгалтерської діяльності.

Створено Валютну біржу НБУ (реформовану пізніше в Українську міжбанківську валютну біржу).

Вересень. Україна отримала членство у Міжнародному валютному фонді та Світовому банку.

Жовтень. Україна вступила до Європейського банку реконструкції та розвитку.

В Україну завезли перші гривні, надруковані в Канаді.

Листопад. 7 листопада вийшов Указ Президента України “Про реформу грошової системи України”, виконання якого покладалося на Національний банк.

16 листопада введено в обіг український карбованець, таким чином Україна вийшла з рублевої зони. НБУ почав установлювати офіційний курс карбованця щодо рубля та валют інших держав.

Грудень. Встановлення мінімального розміру статутного фонду для новостворених комерційних банків у розмірі 500 млн. карбованців.

1993 рік

Січень. 26 січня Головою Правління НБУ призначено Віктора Ющенка.

Лютий. Урядовим Декретом “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” Національний банк визначено головним органом, який здійснює валютне регулювання в державі.

Вийшов перший номер статистично-аналітичного збірника “Бюлетень Національного банку України” – першого періодичного видання НБУ, яке містило систематизовану інформацію про діяльність вітчизняної банківської системи.

Червень. Прийнято рішення про створення Центральної розрахункової палати НБУ, Центру міждержавних розрахунків НБУ та Національної платіжної ради НБУ.

Липень. Рішенням Правління НБУ створено Українську міжбанківську валютну біржу.

Серпень. НБУ став учасником міжнародної банківської мережі S.W.I.F.T.

Жовтень. 1 жовтня в банках усіх регіонів України почала діяти Система електронних платежів НБУ.

Листопад. Запровадження системи електронної пошти.

Грудень. 21 грудня Національний банк України встановив економічні нормативи регулювання діяльності комерційних банків.

1994 рік

Січень. Введення в промислову експлуатацію національної платіжної системи з використанням електронних міжбанківських розрахунків (СЕП).

Лютий. Визначено порядок надання ліцензій Національного банку України на створення комерційних банків за участі іноземного капіталу.

Регламентовано взаємовідносини Національного банку України та кредитних спілок у питаннях кредитування і розрахунків.

Березень. Прийнято рішення про створення в НБУ фонду музею “Скарби України”, де зберігатимуться унікальні вироби з дорогоцінних металів, коштовного і напівкоштовного каміння, котрі мають історичну, наукову і художню цінність.

На Банкнотній фабриці Національного банку України випущено першу пробну партію гривні вітчизняного виробництва.

Запроваджено валютні аукціони НБУ для визначення курсу українського карбованця щодо іноземних валют.

Квітень. Запроваджено практику щоденного складання зведених балансів по системі НБУ та банківській системі в цілому.

Травень. Розроблено проект Платіжної системи України в рамках Інституційної позики Світового банку.

Лібералізовано кредитний ринок шляхом створення однакових умов доступу всіх комерційних банків до кредитних аукціонів НБУ.

Червень. 9 червня Держкомвидавом зареєстровано науково-практичний журнал “Вісник Національного банку України”.

Липень. Початок роботи Кримської валютної біржі.

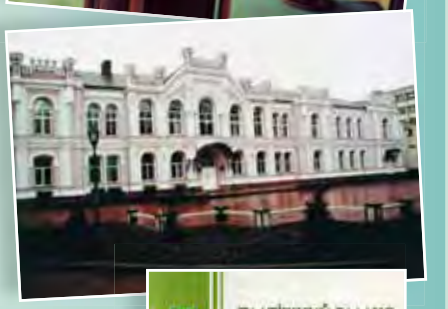

Затверджено Положення про службу банківського нагляду НБУ.

Жовтень. Створено Банкнотно-монетний двір НБУ.

Скасовано фіксований та запроваджено уніфікований курс українського карбованця щодо іноземних валют.

Припинено валютні аукціони НБУ та відновлено торги на Українській міжбанківській валютній біржі.

Скасовано обмеження щодо рівня відсотків за кредитами, які надаються комерційними банками.

Листопад. Припинення надання ліцензій Національного банку України на здійснення торгівлі та надання послуг з оплатою в іноземній валюті.

Грудень. 14 грудня в Києві відкрито Банківську академію НБУ, завдання якої – підвищення кваліфікації банківських працівників.

1995 рік

Січень. Запровадження тимчасового порядку проведення аукціонів НБУ з продажу готівкових валютних коштів.

Запроваджено класичний механізм обслуговування дефіциту державного бюджету – через державні цінні папери.

Лютий. Застосування невідкладних заходів щодо фінансового оздоровлення комерційних банків та відновлення їхньої ліквідності і платоспроможності.

Березень. 10 березня в НБУ проведено перший в Україні закритий аукціон із розміщення облігацій внутрішньої державної позики.

31 березня побачив світ перший номер журналу “Вісник Національного банку України”.

Травень. 7 травня НБУ випустив першу ювілейну монету – “Перемога у Великій Вітчизняній війні” номіналом 200 000 українських карбованців.

Припинення реєстрації раніше наданих індивідуальних ліцензій на використання готівкової іноземної валюти як засобу платежу на території України.

Червень. Встановлення розміру, порядку формування та використання страхового фонду комерційних банків.

З 20 червня заборонено функціонування пересувних пунктів обміну іноземної валюти.

Серпень. Із 1 серпня припинено використання готівкової іноземної валюти як засобу платежу на території України.

Затвердження Порядку відкриття та функціонування анонімних валютних рахунків фізичних осіб (резидентів і нерезидентів).

Жовтень. Із 1 жовтня заборонено функціонування пунктів обміну іноземної валюти, не обладнаних комп’ютерною технікою або електронними контрольно-касовими апаратами.

Листопад. Прийнято Порядок формування обов’язкових резервів комерційних банків.

Грудень. Державною скарбницею відкрито пункти закупівлі в населення, підприємств та організацій виробів із дорогоцінних металів і каміння.

Набуло чинності Положення про порядок надання індивідуальних ліцензій на відкриття резидентами рахунків у іноземних банках.

Відкриття при Національному банку фонду-музею “Скарби України”.

1996 рік

Січень. Введено в дію мультивалютний режим роботи Системи електронних платежів.

Делегація НБУ вперше взяла участь у роботі Базельської європейської монетної конференції.

Лютий. 19 лютого за пропозицією НБУ та Сумської обласної державної адміністрації Кабінет Міністрів України постановив створити Українську академію банківської справи в Сумах.

Березень. Затверджено Правила організації бухгалтерської та статистичної звітності в банках України.

Прийнято Положення про міжбанківські розрахунки в Україні.

Започатковано випуск додатка до “Бюлетеня Національного банку України” – “Платіжний баланс України”.

Квітень. Набрало чинності Положення про порядок консорціумного кредитування.

Травень. Вийшов перший номер щомісячного додатка до журналу “Вісник НБУ” – збірник “Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності”.

Червень. Завершено будівництво нового, обладнаного сучасним технічним устаткуванням Центрального сховища НБУ.

Липень. Створено Комісію з питань нагляду та регулювання діяльності банків.

Серпень. 25 серпня Президент України видав Указ “Про грошову реформу в Україні”, яким постановив провести її з 2 до 16 вересня з уведенням у обіг національної грошової одиниці – гривні.

Вересень. 2–16 вересня проведено грошову реформу. Із 17 вересня гривня стала єдиним законним засобом платежу на всій території України.

Листопад. Правління НБУ прийняло Постанову “Про заходи з реформування бухгалтерського обліку і звітності комерційних банків України”.

1997 рік

Лютий. Упроваджено пластикові картки міжнародних платіжних систем для розрахунків за товари, послуги та видачі готівки.

Уведено в дію перший пусковий комплекс Фабрики банкнотного паперу (м. Малин).

Березень. З метою ефективнішого формування золотовалютного резерву НБУ започатковано операції комерційних банків із дорогоцінними металами.

Квітень. 1 квітня відбулося офіційне відкриття Фабрики банкнотного паперу в місті Малин.

Національний банк прийняв постанову, якою передбачено створення банками резервів коштів за вкладами фізичних осіб шляхом придбання державних цінних паперів та передачі їх на зберігання НБУ.

Травень. НБУ став повноправним учасником Банку міжнародних розрахунків.

Липень. Скасовано обов’язковий продаж 50% валютних надходжень на користь резидентів.

Придбано програмний продукт VISA Int. для Центрального міжбанківського процесингового центру.

Жовтень. Верховна Рада ухвалила в першому читанні проект Закону “Про Національний банк України”.

Листопад. 18 листопада Верховна Рада прийняла Закон “Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними”, згідно з яким НБУ створює золотий запас України та управляє ним.

1998 рік

Січень. 1 січня Національний банк перевів банківську систему України на Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку і звітності.

Лютий. Затверджено структуру веб-сторінки НБУ в мережі Інтернет.

Березень. Затверджено Правила здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку України.

Затверджено Правила використання готівки іноземної валюти на території України.

На валютному ринку України започатковано торгівлю банківськими металами.

Квітень. Уведено в дію нову редакцію Інструкції про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків.

23 квітня введено в дію першу чергу Монетного двору НБУ.

Травень. 11 травня в м. Києві відбулися Щорічні збори Ради керуючих Європейського банку реконструкції та розвитку.

Липень. Уведено заборону на відкриття уповноваженими банками анонімних валютних рахунків фізичним особам.

Серпень. Створено Музей грошей Національного банку України.

Вересень. 10 вересня Указом Президента України “Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків України” створено Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

10 вересня вийшла спільна Постанова Кабінету Міністрів України і Національного банку України “Про затвердження антикризових заходів фінансової стабілізації”.

Жовтень. Припинено практику залучення вільних коштів комерційних банків на депозитні рахунки НБУ.

Листопад. Засновано часопис “Українська нумізматика і боністика” (нині виходить під назвою “Банкноти і монети України”) – додаток до журналу “Вісник Національного банку України.

Установлено подекадний контроль за формуванням комерційними банками обов'язкових резервів, на відміну від щоденного.

Відкрито сторінку НБУ в мережі Інтернет (україномовна версія).

1999 рік

Січень. Національним банком України встановлено обмінний курс гривні щодо євро.

ОВДП виведено зі складу обов'язкових резервів.

Затверджено Положення про порядок випуску та обіг депозитних сертифікатів НБУ.

Березень. Уведено Правила здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку України.

Затверджено Інструкцію про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення інвестицій за кордон.

Травень. Створено Раду Національного банку України.

20 травня Верховна Рада України ухвалила Закон "Про Національний банк України", яким визначила його статус, правові засади діяльності, керівні органи, повноваження, функції і головні завдання.

Відкрито англомовну версію сторінки Національного банку України в мережі Інтернет.

Червень. Затверджено Правила організації захисту електронних банківських документів.

Затверджено Положення щодо організації діяльності комерційних банків на ринку цінних паперів.

Липень. Затверджено Правила реєстрації прямих кореспондентських рахунків Національним банком України.

Серпень. Затверджено Правила бухгалтерського обліку операцій НБУ зі строковими депозитами в іноземній валюті.

Вересень. 15 вересня прийнято рішення про участь Державного казначейства в Системі електронних платежів НБУ.

У Києві відкрито Навчальний центр Національного банку України.

Жовтень. 19 жовтня НБУ завершив роботу зі створення Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП).

2000 рік

Січень. Затверджено Положення про Центральну розрахункову палату НБУ.

Постановою Верховної Ради України Головою Національного банку України призначено Володимира Стельмаха.

Лютий. Затверджено Положення про валютний контроль.

Уведено в дію Інструкцію про міжбанківські розрахунки в Україні.

Створено координаційну групу з питань запобігання корупції, виявлення та припинення її проявів, усунення наслідків корупційних дій у системі НБУ.

Березень. Затверджено Положення про депозитний сертифікат Національного банку України.

Травень. Затверджено Положення про застосування НБУ до банків та інших фінансово-кредитних установ заходів впливу за порушення банківського законодавства.

Червень. Внесено зміни до Правил здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку України.

В НБУ відкрито інститут державної служби.

Липень. Затверджено положення про валютний контроль.

Вересень. Правлінням НБУ введено в дію Положення про основні принципи управління золотовалютним резервом НБУ.

Жовтень. Монетний двір НБУ прийнято до міжнародної організації "Конференція директорів монетних дворів світу".

Прийнято Методичні рекомендації про порядок реорганізації та реструктуризації комерційних банків.

Грудень. 7 грудня Верховна Рада України прийняла Закон "Про банки і банківську діяльність", який визначив ключові засади функціонування вітчизняної банківської системи.

Затверджено Положення про механізм рефінансування комерційних банків України.

На Банкнотно-монетному дворі НБУ відкарбовано перші розмінні монети номіналом 1 копійка в кількості 15 млн. штук.

2001 рік

Січень. Затверджено Правила фінансової та статистичної звітності банків України.

Затверджено Правила переказів іноземної валюти за межі України за дорученням фізичних осіб та одержання фізичними особами в Україні переказаної їм з-за кордону іноземної валюти.

Березень. Затверджено Інструкцію про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті.

Затверджено Положення про порядок формування та використання банками резервного фонду.

Квітень.

5 квітня Верховна Рада України ухвалила Закон України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні”, яким уперше визначено правовий статус електронних платіжних документів.

5 квітня Верховна Рада України ухвалила Закон України “Про обіг векселів”.

Затверджено Тимчасове положення про визначення Національним банком процентних ставок за своїми операціями.

Травень. Запроваджено контроль за формуванням комерційними банками обов’язкових резервів.

Червень. Затверджено Положення про порядок формування обов’язкових резервів для банків України.

Створено єдину систему обліку позичальників (боржників).

Липень. 12 липня Верховна Рада України ухвалила Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання фінансових ринків”.

Серпень. Банкнотно-монетний двір відкарбував першу монету з голографічним зображенням “10 років проголошення Незалежності України”.

Затверджено Інструкцію про порядок регулювання діяльності банків в Україні.

Запроваджено Положення про застосування заходів впливу за порушення банківського законодавства.

Вересень. 20 вересня Верховна Рада ухвалила Закон “Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб”.

Грудень. Затверджено Правила бухгалтерського обліку банками України операцій з чеками в іноземній валюті.

2002 рік

Лютий. Затверджено Положення про депозитарну діяльність НБУ. Затверджено Положення про порядок організації розроблення та виробництва грошових знаків України.

Квітень. Схвалено методику рекомендацій з питань розроблення банками України програм, спрямованих на протидію легалізації (відмиванню) грошей, отриманих злочинним шляхом.

Травень. Схвалено Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS.

Липень. Затверджено Правила складання та подання Міжнародному валютному фонду звітності з міжнародної інвестиційної позиції України.

Вересень. Затверджено Правила бухгалтерського обліку внутрішніх розрахунків у системі НБУ.

Затверджено Положення про депозитний сертифікат Національного банку України.

Листопад. Затверджено Положення про порядок здійснення операцій із золотовалютним резервом НБУ.

Затверджено Положення про порядок здійснення операцій НБУ з Міжнародним валютним фондом.

Грудень. Затверджено Інструкцію про порядок складання консолідованої фінансової звітності НБУ.

17 грудня Верховна Рада України призначила на посаду Голови Національного банку України Сергія Тігіпка.

2003 рік

Січень. 10 січня Україна приєдналася до Спеціального стандарту поширення даних МВФ.

Затверджено Положення про порядок видачі резидентам індивідуальних ліцензій на переказування іноземної валюти за межами України з метою придбання облігацій зовнішніх державних позик України.

Лютий. Затверджено Тимчасове положення про порядок довгострокового рефінансування банків Національним банком України.

Розроблено проект "Комплексної програми розвитку банківської системи України на 2003–2005 роки".

Березень. Правління НБУ затвердило Положення про депозитарну діяльність Національного банку України.

Затверджено Правила організації статистичної звітності, що подається Національному банку України.

Квітень. 2 квітня у Верховній Раді вперше за роки державної незалежності України відбулися парламентські слухання з проблем розвитку вітчизняної банківської системи.

Створено Центр наукових досліджень НБУ.

Серпень. Затверджено Положення про здійснення уповноваженими банками операцій з банківськими металами.

20 серпня затверджено Інструкцію з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України.

21 серпня на Монетному дворі НБУ відкарбовано мільярдну розмінну монету (номінал 5 копійок), виготовлену на цьому підприємстві.

Вересень. Монетний двір НБУ виготовив сувенір банкноти номіналом 1 гривня у вигляді срібної пластини.

Затверджено зміни до Положення про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень.

Листопад. Затверджено Положення про встановлення офіційного курсу гривні щодо іноземних валют і курсу банківських металів.

Грудень. Правління НБУ затвердило Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України шляхом рефінансування, депозитних та інших операцій.

2004 рік

Січень. Затверджено Інструкцію про безготівкові розрахунки в Україні у національній валюті.

Березень. 1 березня Правління НБУ затвердило графічний знак гривні.

Указом Президента від 6 березня встановлено професійне свято – День банківських працівників, яке відзначається 20 травня.

Квітень. Затверджено Положення про порядок визначення та формування обов'язкових резервів для банків України.

Травень. 20 травня в Україні вперше відзначали День банківських працівників, до якого Монетний двір НБУ виготовив пам'ятний знак.

Червень. Затверджено План рахунків бухгалтерського обліку банків України та Інструкцію про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України.

Затверджено Положення про забезпечення безперервного функціонування інформаційних систем НБУ та банків України.

Липень. 20 липня виконувачем обов'язків Голови НБУ призначено Арсенія Яценюка.

Затверджено граничний ліміт на вивезення за межі України гривні для здійснення валютно-обмінних операцій на території зарубіжних країн.

Серпень. Затверджено Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України.

Жовтень. Затверджено Положення про порядок здійснення в грошовій формі іноземних інвестицій в Україну та повернення іноземному інвесторові його інвестицій, а також репатріації прибутків, доходів, інших коштів, одержаних від інвестиційної діяльності в Україні.

Листопад. З метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інте-

ресів вкладників Правління Національного банку України прийняло Постанову "Про тимчасові заходи щодо діяльності банків", якою, зокрема, заборонило банкам достроково виплачувати юридичним та фізичним особам кошти за депозитними договорами, термін виконання зобов'язань за якими ще не настав.

Затверджено Інструкцію з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України.

Грудень. Затверджено Правила Національної системи масових електронних платежів.

16 грудня на посаду Голови НБУ призначено Володимира Стельмаха.

2005 рік

Березень. Постановою Правління Національного банку України скасовано обов'язковий продаж надходжень в іноземній валюті на користь резидентів.

Квітень. Затверджено Правила бухгалтерського обліку операцій з використанням платіжних карток у банках України.

Травень. У Національному банку України за участі представників НБУ, Асоціації українських банків, Міністерства фінансів, комерційних банків та Світового банку відбулися установчі збори щодо створення в Україні ТОВ "Перше всеукраїнське бюро кредитних історій".

Липень. 12 липня виповнилося 70 років від дня народження Вадима Гетьмана – видатного державного діяча, талановитого організатора банківської справи в Україні, банкіра-реформатора. На честь цієї дати Київському державному економічному університету присвоєно ім'я Вадима Гетьмана, вулицю Індустріальну в Києві перейменовано на вулицю Вадима Гетьмана.

16 липня Імексбанк емітував мільйонну платіжну картку НСМЕП.

Серпень. Затверджено Положення про порядок обов'язкового резервування коштів за валютними операціями, пов'язаними із залученням резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів.

Жовтень. Затверджено Інструкцію з бухгалтерського обліку операцій із цінними паперами в банках України.

Листопад. Затверджено Положення про здійснення Національним банком України взаєморозрахунків за операціями із застосуванням платіжних карток НСМЕП.

Грудень. Затверджено Інструкцію з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України.

2006 рік

Січень. Збільшено розмір відшкодування коштів громадянам за вкладами в разі банкрутства банку – з 5 до 8 тис. гривень.

Березень. Затверджено Положення про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень.

Затверджено Положення про порядок формування обов'язкових резервів для банків України.

Травень. 5 травня збільшено розмір відшкодування коштів громадянам за вкладами в разі банкрутства банку – з 8 до 15 тис. гривень.

Червень. 15 червня Кабінет Міністрів України видав розпорядження про створення Університету банківської справи НБУ.

Липень. Правління НБУ затвердило Правила зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці.

Серпень. 2 серпня відповідно до наказу НБУ створено Університет банківської справи НБУ (м. Київ).

Затверджено Інструкцію про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті.

Листопад. 10 листопада впроваджено у промислову експлуатацію систему електронних міжбанківських платежів нового покоління – СЕП-2.

Грудень. Національний банк України започаткував конкурс "Краща монета року України".

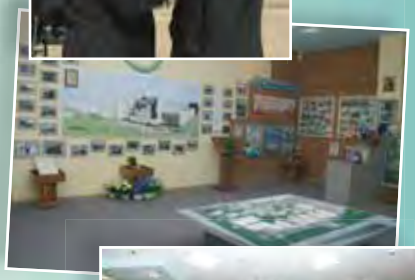

2007 рік

Лютий. Правління НБУ затвердило Положення про порядок формування резерву під операції банків України з цінними паперами.

Збільшено розмір відшкодування коштів громадянам за вкладами в разі банкрутства банку до 25 тис. гривень.

Травень. Затверджено Правила використання готівкової іноземної валюти на території України.

Липень. Затверджено Правила з технічного захисту інформації для приміщень банків, у яких обробляються електронні банківські документи.

Серпень. Збільшено розмір відшкодування коштів громадянам за вкладами у разі банкрутства банку до 50 тис. гривень.

21 серпня Голові Національного банку України Володимиру Стельмаху присвоєно звання Героя України.

Листопад. Схвалено Пріоритетні напрями розвитку і регулювання банківської діяльності та нагляду на період до 2010 року.

Грудень. Затверджено Правила здійснення за межі України та в Україні переказів фізичних осіб за поточними валютними неторговельними операціями та їх виплати в Україні.

30 грудня відбулося урочисте відкриття реконструйованого Музею історії створення Банкнотно-монетного двору НБУ.

Підбито підсумки конкурсу “Краща монета року України”. За підсумками двох турів перемогу присуджено двом монетам: “Голодомор – геноцид українського народу” і “Чумацький Шлях”.

2008 рік

Січень. Затверджено зміни до Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України.

Лютий. 29 лютого Черкаський інститут банківської справи Національного банку України відсвяткував сорокарічний ювілей. Навчальний заклад підготував 11 тисяч висококваліфікованих банківських фахівців.

Травень. Затверджено Інструкцію про переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України.

Червень. Затверджено Положення про електронні гроші в Україні.

Жовтень. Постановою Правління НБУ запроваджено мораторій на дострокове зняття вкладниками депозитів та збільшення кредитного портфеля банків.

З нагоди візиту в Україну Вселенського патріарха Варфоломія I під час святкування 1020-річчя хрещення Київської Русі введено в обіг пам’ятну монету номіналом 50 грн.

Розмір відшкодування коштів громадян за вкладами в разі банкрутства банку збільшено до 150 тис. гривень.

Листопад. Затверджено Спеціальний порядок здійснення заходів щодо фінансового оздоровлення банків.

Грудень. Затверджено Тимчасове положення про надання Національним банком України кредитів для підтримання ліквідності банків у разі реальної загрози стабільності банківської системи.

2009 рік

Січень. Затверджено правила організації захисту електронних банківських документів у системі НБУ.

Квітень. Затверджено Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України.

Червень. Затверджено Положення про організацію бухгалтерського обліку та операційної діяльності в системі НБУ.

Серпень. Схвалено Рекомендації щодо роботи банків із позичальниками – фізичними особами, які мають заборгованість за споживчими кредитами та потрапили в скрутне фінансове становище.

Вересень. Затверджено Правила бухгалтерського обліку банками України операцій з чеками в іноземній валюті.

Грудень. Відкрито першу чергу Севастопольського інституту банківської справи Української академії банківської справи НБУ.

Українську пам’ятну монету “Ластівчине гніздо” визнано найкращою за підсумками конкурсу, який відбувся в Італії у рамках XVIII салону нумізматики, медалістики та банкнот “Віченца нумізматична – 2009”.

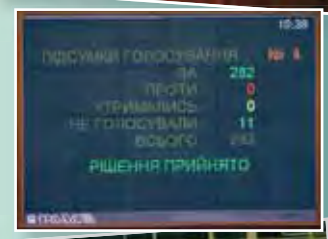

2010 рік

Лютий. Відбулося офіційне відкриття проекту “Твіннінг” (Twinning) “Посилення потенціалу Національного банку України шляхом наближення до стандартів Європейського Союзу щодо діяльності центральних банків”.

Квітень. Ухвалено рішення щодо продовження співпраці між Україною та МВФ шляхом укладення нової спільної програми “Стенд-бай”.

Травень. Урочисто відзначено 70-річчя створення Львівського інституту банківської справи, найстарішого підрозділу Університету банківської справи Національного банку України. За час свого існування він підготував понад 60 тисяч спеціалістів – фахівців банківської справи.

Липень. Верховна Рада ухвалила Закон “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Національного банку України”.

Прийнято Постанову Правління НБУ “Про затвердження Положення про надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України”.

Вересень. Схвалено Концепцію запровадження нагляду (оверсайта) за платіжними системами в Україні.

Затверджено Технічний порядок проведення операцій з надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України.

Грудень. 23 грудня Верховна Рада України призначила на посаду Голови Національного банку України Сергія Арбузова.

2011 рік

Січень. Із 1 січня згідно із Законом України “Про внесення змін до деяких Законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи” скасовано обмеження щодо кредитування в іноземній валюті.

Постановою Правління НБУ, яка набрала чинності з 24 січня, Національний банк України продовжив до 2012 року право банків враховувати в основному капіталі незареєстровані внески до статутного капіталу.

Створено нову організаційну структуру та сформовано новий склад Правління НБУ.

Квітень. 13 квітня затверджено розпорядження НБУ про зміни до Методичних рекомендацій щодо порядку здійснення аналізу фінансового стану банку та складання звіту про моніторинг банку – юридичної особи.

17 квітня прийнято Постанову Правління НБУ “Про внесення змін до Положення про здійснення банками фінансового моніторингу”.

Із 22 квітня Ощадбанк розпочав реєстрацію вкладників Родовід-банку та виплату коштів за депозитами.

Травень. 18 травня Правління Національного банку України затвердило зміни до Інструкції про безготівкові розрахунки в національній валюті.

19 травня в Україні запроваджено індекс ставок за депозитами фізичних осіб.

19 травня Верховна Рада України прийняла Закон України “Про внесення змін до деяких Законів України (щодо нагляду на консолідованій основі)”, проект якого розроблено НБУ як суб’єктом законодавчої ініціативи.

Червень. 1 червня постановою Правління НБУ затверджено Порядок відшкодування банками України безнадійної заборгованості за рахунок резерву.

30 червня Національна рада з телебачення і радіомовлення видала ліцензію на супутникове мовлення ТОВ “Банківське телебачення”, засновником якого є Національний банк України.

Липень. 18 липня підписано Меморандум про співробітництво між НБУ та Державною службою охорони МВС.

19 липня відбулося офіційне закриття проекту Євросоюзу “Твіннінг” “Посилення потенціалу Національного банку України шляхом наближення до стандартів Європейського Союзу щодо діяльності центральних банків”.

Серпень. 11 серпня прийнято Постанову Правління НБУ “Про затвердження Змін до Інструкції про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України”.

17 серпня оприлюднено проект Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків)”, проект якого розроблено НБУ.

Дослідження/

Олександр Дзюблюк
Завідувач кафедри банківської справи Тернопільського національного економічного університету, доктор економічних наук, професор

Розвиток банківського сектору в умовах деформації світового фінансового простору

Двадцятирічний досвід, набутий в незалежній Україні як практиками банківської справи, так і її аналітиками, є надійною основою для розроблення стратегічних напрямів подальшого розвитку банківської системи. Найгостріші проблеми банківської діяльності загалом виявила остання глобальна фінансово-економічна криза. Постійний автор "Вісника НБУ", відомий в Україні дослідник банківської справи Олександр Дзюблюк виокремлює серед них одну з найважливіших, яка набула планетарного масштабу і від вирішення якої значною мірою залежить гармонійний розвиток економіки всього світу. Йдеться про певну невідповідність, або, як кажуть аналітики, відрив світового фінансового простору від потреб реального сектору економіки. В Україні, яка поступово, але неухильно інтегрується у світовий фінансово-економічний простір, ця проблема теж проявляється дедалі виразніше. Аналізуючи можливі шляхи її вирішення на національному рівні, автор пропонує прийнятні, на його думку, способи оптимізації діяльності вітчизняних банків на сучасному етапі подолання наслідків кризових явищ. Зокрема йдеться про методи підвищення рівня їх капіталізації, стабілізації ресурсної бази та удосконалення кредитної політики.

ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР І ЕКОНОМІКА

Особливості сучасної світової фінансово-економічної кризи проявляються в тому, що вона деформує структуру економічних систем розвинутих країн і значною мірою посилює вже існуючі диспропорції у розвитку країн із перехідною економікою, до яких належить і Україна. Йдеться по суті про викривлення, деформацію світового фінансового простору, відрив якого від реального сектору економіки набув таких масштабів, за яких він почав функціонувати за власними законами, поступово перетворюючись на закриту систему зі своїми грошовими потоками, рух яких уже перестав бути націленим на єдину мету фінансового посередництва – перерозподіл коштів у вигляді переміщення капіталів і кредитів між галузями й секторами господарства в інтересах забезпечення безперервності економічного зростання.

За оцінками експертів, лише близько 15% фінансових операцій на світовому ринку пов'язані з реальним виробництвом, а більша частина грошових потоків обслуговує оборот різноманітних цінних паперів, зокрема похідних, які не виходять за межі фінансової сфери. Підтвердженням цього може бути обсяг світового ВВП, який становить приблизно 60 трлн. доларів США. Водночас сукупний обсяг глобального ринку деривативів перевищує 600 трлн. доларів [1, с. 20]. За оцінкою відомого перуанського економіста Ернандо де Сото, їх сума може становити навіть до 1 квадрильйона доларів США [2]. Похідні фінансові інструменти, що виникли як засіб страхування ризиків, почали дедалі частіше використовуватися для проведення спекулятивних операцій, віддаляючись від реальної економіки. Причому ці інструменти не знижували ризик загалом, а перерозподіляли його, акумулюючи і відкладаючи на майбутнє. Зрештою фінансові інститути створили справжню піраміду деривативів, що й стало одним із факторів розгортання фінансової кризи.

За нормальних умов фінансовий сектор мав би залежати від реальної економіки. Нині спостерігаємо всеохоплюваність фінансовими відносинами усіх сфер економічного і соціального життя суспільства. Тому їх уже навіть некоректно вважати "сектором". З огляду на глобальний характер впливу більш доцільним, на наш погляд, стає поняття фінансового простору, який охоплює усю сукупність фінансових ринків із різними використовуваними на них інструментами, а також фінансових інститутів, що діють на цих ринках, причому доволі часто – у наднаціональних масштабах. Роль секторів у даному випадку відіграють інституційні складові *фінансового простору* – банківський, страховий, інвестиційний, брокерський та інші, котрі, тісно переплітаючись між собою і взаємно проникаючи одне в одного, утворюють той широкомасштабний конгломерат ринкових інтересів, які з метою проведення високоприбуткових фінансових операцій дедалі більше віддаляються від потреб реального, тобто виробничого, сектору, що власне і деформує саму природу

економічної діяльності. Адже йдеться про паралельну до традиційної та по суті вже нову фінансову систему, яка охоплює різного роду інвестиційні банки, хеджеві фонди, брокерські контори, здатні емітувати різного роду боргові зобов'язання як сурогати грошової маси поза контролем центральних банків і отримувати основну частку доходів завдяки асиметрії інформації (тобто її обмеженості чи недоступності для суб'єктів ринку внаслідок закритості та непрозорості низки фінансових операцій), що і спричинило розрив традиційного зв'язку споживання і виробництва.

Тенденції глобалізації світового господарства, які спостерігаються упродовж останніх десятиліть, поступово призвели до того, що фінансовий простір загалом і банківська система як його невід'ємна складова зокрема, почали відігравати домінуючу роль у перебігу економічних процесів, визначаючи по суті часові параметри та

Деформація світового фінансового простору набула таких масштабів, за яких він почав функціонувати за власними законами, поступово перетворюючись на закриту систему зі своїми грошовими потоками

якісні характеристики економічного циклу, які за умов глобалізованого світу і посилення впливу розвитку міжнародної економіки на національні господарства набули вражаючих і загрозливих масштабів. За інших обставин навряд чи справило б такий згубний вплив на Україну і на розвиток її банківського сектору банкрутство американського інвестиційного банку Леман Бразерс (Lehman Brothers), після якого розгортання фінансової кризи і, як наслідок, значне державне втручання, спрямоване на порятунок банківських установ, набули глобальних розмірів, а сама криза поширилася і на нашу державу.

Отже, якщо вести мову про сучасні напрями деформації фінансового простору, то серед них слід виокремити насамперед такі:

- викривлення цільової спрямованості процесу перерозподілу ресурсів у механізмі фінансового посередництва, здійснюваного банківською системою, із потреб виробництва на потреби споживання;
- суттєвий відрив грошових потоків від реальних процесів виробництва і реалізації продукції із переорієнтацією їх на обслуговування "замкнутого фінансового циклу", що визначається рухом коштів задля обслуговування усіляких сурогатних інструментів (передусім деривативів), потребу в яких ніхто не ставить під сумнів, однак масштаби обігу яких перейшли розумні межі внаслідок неконтрольованості з боку центробанків;
- витіснення ринками капіталу і похідних фінансових інструментів класичного механізму організації банківського кредитування із напрацьованими методиками щодо оцінки кредитоспроможності, відбору позичальників, ретельного аналізу ліквідності застави;
- викривлення системи перерозподілу фінансових ресурсів у межах державного сектору, що внаслідок дії світової фінансової кризи визначає спрямування державами величезних сум коштів (як платників податків, так і емітованих шляхом випуску державних боргових зобов'язань) не на виконання прямих своїх функцій, що визначаються роллю і місцем держави у ринковій економіці, а на підтримання "на плаву" тих кредитних установ, що опинилися на межі банкрутства саме через надмірно ризиковану й безвідповідальну політику їх менеджменту.

Найбільшою мірою негативний вплив зазначених світових тенденцій позначається саме на розвитку банківського сектору, який і є основою фінансового простору. Вітчизняний банківський сектор, на жаль, теж не захищений від криз. Остання з них виникла через зовнішні фактори, однак була істотно посилена внутрішніми суперечностями розвитку економіки нашої країни.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

На сьогодні подальший розвиток банківського сектору вирішальною мірою залежить від швидкості подолання кризових явищ, тож програма стабілізаційних заходів має включати в себе комплекс заходів, пов'язаних із факторами, що власне і справили негативний вплив на нього.

Банківський сектор, здійснюючи фінансове посередництво на ринку, особливо з урахуванням його сучасних глобальних масштабів, поза сумнівом, здатен міняти характер циклічних процесів, посилюючи волатильність та нестабільність показників економічного розвитку. Нинішня криза і справді є кризою передусім фінансовою [3, с.27]. Однак було б несправедливо вважати саме фінансову сферу економіки головним і чи не єдиним джерелом кризових явищ і нових шоків для нефінансових секторів господарства. Адже якщо сучасна світова фінансово-економічна криза була спровокована іпотечною кризою в США, то вона, у свою чергу, стала результатом тривалої і надмірно ризикованої зміни споживчої поведінки населення на ринку нерухомості. Так виникла практика кредитування людей із невідомою кредитною історією, без перспектив високого рівня доходів, а іноді – навіть безробітних.

Аналогічна ситуація щодо споживчих настроїв склалася і в Україні, тільки, на відміну від іпотечного кредитування американських банків, на вітчизняних теренах кризі передувало широкомасштабне життя в борг, підтримуване валютними кредитами банків та їхніми зовнішніми запозиченнями. Однак слід зазначити, що самі комерційні банки не були ініціаторами кредитних відносин і не визначали споживчі настрої населення, а намагалися адекватно реагувати на них, переслідуючи ті цілі, які притаманні фінан-

Серед першопричин світової фінансової кризи — недооцінка ризиків, агресивна експансія нових кредитних продуктів, "стадна" поведінка учасників ринку і домінування психологічних факторів при прийнятті економічних рішень

совому простору і які далекі від насущних потреб реального сектору. У даному разі фінансові ринки та інститути, тобто те, що ми називаємо сучасним фінансовим простором, не будучи першоджерелом проблем, істотно посилили дію основних факторів розгортання кризи у світовому і національному масштабі, зокрема в Україні.

Вочевидь на глобальному рівні невдовзі будуть вжиті заходи щодо запровадження жорсткішого контролю за діяльністю банківських і небанківських фінансових установ, регулювання бонусних виплат їхньому менеджменту, запровадження обмежень на здійснення високоризикових операцій на фінансових ринках, зокрема вкладення коштів у різного роду хеджеві фонди, проведення операцій із цінними паперами, безпосередньо не пов'язаними з обслуговуванням клієнтів, а також регулювання ринку по-

хідних фінансових інструментів. Однак потрібно розуміти, що це стосується глобального рівня фінансового регулювання і належить до компетенції міжнародних фінансових організацій та міжурядових угод провідних розвинутих країн світу.

Для нашої країни важливішим є розгляд тих головних проблем, які потрібно було б вирішувати задля зменшення деформації фінансового простору хоча б на національному рівні. Серед них найактуальніші такі:

- недостатній рівень капіталізації банківського сектору, а відтак його надмірна вразливість перед ризиками;
- слабкість ресурсної бази банківських установ і брак належного обсягу грошових ресурсів для довгострокового кредитування реального сектору, без чого неможливою є повномасштабна модернізація економіки;
- недостатньо ефективна кредитна політика та недоліки в управлінні ризиками банківської діяльності і, як наслідок, переобтяженість банків проблемними активами.

Нормальний, тобто недеформований фінансовий простір передбачає повноцінну і ефективну реалізацію банками своєї базової функції – фінансового посередництва, що зумовлює наявність у них можливостей сформувати належним чином власний капітал, обсяг якого здатний протистояти можливим ризикам, що, у свою чергу, підвищуючи рівень довіри до банківських установ, дає їм змогу акумулювати достатні обсяги довгострокових грошових ресурсів, які можуть бути інвестовані на потреби реального сектору, зумовлюючи принципові можливості забезпечення довготривалого і стійкого економічного зростання з усіма його бажаними наслідками щодо забезпечення високої зайнятості та належних соціальних стандартів.

Таким чином, можна обґрунтувати послідовний взаємозв'язок базових елементів, на яких засновується і від яких залежить ефективність функціонування банківського сектору та які можуть слугувати відправною точкою для подолання деформації фінансового простору принаймні на національному рівні: достатній капітал банків → довгострокова стабільна ресурсна база → ефективна кредитна політика. Водночас цей простий, на перший погляд, алгоритм забезпечення ефективного функціонування банківського сектору в реальній дійсності може зіштовхнутися з цілою низкою об'єктивних труднощів, зумовлених дією екзогенних та ендогенних факторів макроекономічного, циклічного, інституційного, законодавчого та іншого характеру, що неодмінно треба враховувати при розробці відповідних стабілізаційних заходів.

КАПІТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВ

Питання капіталізації банківського сектору нерозривно пов'язане зі стабільністю його функціонування, що відображає спроможність банків виконувати свої фінансові зобов'язання не лише перед вкладниками, кредиторами, акціонерами, а й перед позичальниками – з точки зору можливості надавати кредит, тобто повноцінно виконувати функцію фінансового посередництва на ринку. Проблема недостатньої капіталізації банків набула особливої актуальності в період розгортання світової фінансової кризи, поставивши на порядок денний нагальну потребу приведення капіталу банків у відповідність із величиною ризиків, що супроводжують здійснювані ними операції, забезпечуючи банкам можливості компенсувати ймовірні збитки. Крім того, належний рівень капіталізації банків є необхідною умовою їх здатності кредитувати реальний сектор відповідно до потреб економічного розвитку незалежно від імовірних збурень у фінансовому просторі. Адже завдяки достатньому капіталу комерційний банк може дозволяти собі навіть певні збитки, які не становитимуть серйозної загрози платоспроможності, що особливо важливо у період кризових явищ на фінансовому ринку.

Виходячи з цього, зростання капіталізації вітчизняної банківської системи є необхідною умовою її розвитку, забезпечення фінансової стійкості та надійності. Відтак виникає об'єктивна потреба пошуку джерел зростання власного капіталу, серед яких головними є прибуток банку, кошти акціонерів і субординований борг. Однак у період кризових явищ фінансові результати діяльності банків починають характеризуватися скороченням прибутку і появою збитків. Залучення коштів на умовах субординованого боргу та від акціонерів також стає пов'язаним із труднощами загальноекономічного характеру, зумовленими дефіцитом грошових ресурсів на фінансовому ринку в період кризи.

Належний рівень капіталізації банків є необхідною умовою їх здатності кредитувати реальний сектор відповідно до потреб економічного розвитку

За таких обставин одним із потенційних напрямів виконання вимог зі збільшення обсягу власного капіталу банку є процеси злиття і поглинання, що визначає тенденції підвищення концентрації банківського капіталу і зменшення кількості самих банків. Проте цей процес не можна оцінювати однозначно, оскільки він має як позитивні, так і негативні риси. Серед позитивних насамперед такі:

1) більший розмір капіталу банку, поза сумнівом, підвищує довіру до нього і створює йому конкурентні переваги;

2) вища дохідність і більша диверсифікованість активів великих банків потенційно є фактором нижчого рівня ризику їх діяльності;

3) розвинуті банки більшою мірою відповідають завданням фінансування великих інвестиційних проектів без загрози порушення чинних нормативів кредитного ризику;

4) значні масштаби діяльності і уніфікація банківських технологій здатні знизити операційні витрати великих банків, а відтак сприяти здешевленню послуг, що ними надаються;

5) великі банки, діючи у масштабах усього національного господарства, спроможні ефективно перерозподіляти ресурси, що визначається їх можливістю аналізувати стан значно більшого кола об'єктів потенційного інвестування коштів;

6) для регулятора ринку в особі центрального банку складаються кращі умови щодо нагляду і контролю, оскільки зменшується кількість самих об'єктів регулювання.

Водночас економіці потрібні різні за розмірами комерційні банки, кожен із яких може зайняти власну нішу на фінансовому ринку, забезпечуючи ефективне обслуговування відповідних груп клієнтів. Це пов'язано з тим, що надмірна концентрація банківського капіталу може супроводжуватися цілою низкою негативних наслідків цього процесу. Основні з них такі:

1) значні розміри капіталу банку ще не гарантують його високої ефективності та фінансової надійності;

2) витіснення дрібних та середніх банків із фінансового ринку потенційно може створити певні труднощі для малих і середніх підприємств і

приватних осіб щодо отримання кредитів та інших банківських послуг;

3) зниження рівня конкуренції на ринку банківських послуг може негативно позначитися на їх якості і стримувати інноваційний процес у розвитку банківських технологій;

4) поступова монополізація кредитного ринку створює для банків можливості занижувати процентні ставки за залученими депозитами і завищувати їх за кредитами, що надаються;

5) високий рівень маржі дає можливість банкам обмежувати пропозицію кредитів, що спрямовуються у реальний сектор, особливо стосовно кредитування інноваційних, високотехнологічних проектів, реалізація яких пов'язана із підвищеним ступенем ризику, а це, в свою чергу, справлятиме негативний вплив на весь економічний розвиток;

6) великі банки із плином часу можуть виявити схильність до проведення більш ризикованої кредитної політики в надії на гарантовану підтримку держави задля уникнення дестабілізації банківського сектору в цілому, виходячи із принципу "too big to fail" (тобто занадто великі, щоб збанкрутувати).

Отже, потрібно чітко розуміти, що механічне скорочення кількості банків із невеликим капіталом шляхом об'єднання чи поглинання не вирішує проблеми збільшення обсягу капіталу банківської системи в цілому, а потребує додаткових джерел коштів і вимагає реалізації завдання із подолання дефіциту нагромаджень грошових ресурсів на внутрішньому ринку. Очевидно, що необхідними є економічні методи стимулювання процесу підвищення рівня капіталізації банківської системи, серед яких можна було б виділити такі:

- запровадження пільг щодо оподаткування прибутку банків у частині, яка спрямовується на поповнення капіталу;
- сприяння реалізації акцій банків на фондовому ринку шляхом мінімізації формальних процедур і дозволів на здійснення первинної емісії;
- розширення можливостей і умов використання банками фінансових інструментів субординованого боргу.

Водночас потрібно визнати, що перспективи активізації кредитування реального сектору економіки будуть безпосередньо залежати від вирішення проблеми надмірного розпорошення банківського капіталу, адже значна кількість дрібних банків помітно знижує ефективність системи фінансового посередництва в цілому через вельми низькі граничні можливості акумулювання й кредитного перерозподілу ресурсів. А відтак рішення Національного банку України [4], яким передбачається збільшення до 1 січня 2012 р. вимог щодо формування комерційними банками регулятивного капіталу до суми 120 млн. грн. слід загалом оцінювати позитивно. Навіть попри те, що упродовж останніх років спостерігалася стійка тенденція до збільшення розміру власного капіталу банків та виконання нормативу адекватності регулятивного капіталу по системі в цілому (див. таблицю 1), потрібно розуміти, що врахування у даному показнику кредитного і валютного ризиків ще не дає достатнього "запасу міцності", оскільки поза увагою залишаються інші види банківських ризиків (процентний, операційний, інвестиційний тощо), проявом чого стали істотні збитки, яких зазнали банки в 2009–2010 рр.

Таблиця 1. **Динаміка власного капіталу банків України**

Показники	01.01. 2005 р.	01.01. 2006 р.	01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01. 2010 р.	01.01. 2011 р.
Власний капітал, млн. грн.	18 421	25 451	42 566	69 578	119 263	115 175	137 725
Статутний капітал, млн. грн.	11 648	16 144	26 266	42 873	82 454	119 189	145 857
Регулятивний капітал, млн. грн.	18 188	26 373	41 148	72 265	123 066	135 802	160 897
Адекватність регулятивного капіталу (Н2)	16.81	14.95	14.19	13.92	14.01	18.08	20.83
Результат діяльності, млн. грн.	1 263	2 170	4 144	6 620	7 304	–38 450	–13 027

Джерело: [5, с. 27].

Отже, подальшому нарощуванню обсягу власного капіталу банків як необхідної умови розвитку банківського сектору, адекватному потребам економіки, по суті немає альтернативи. А якщо враховувати навіть віддалені перспективи впровадження нових світових стандартів банківського регулювання (Базеля III), які передбачають ще жорсткіші вимоги до якості, достатності та прозорості капіталу банків, то стає очевидною потреба у переосмисленні усієї довгострокової стратегії розвитку банківської системи і спрямування зусиль на появу в нашій країні справді великих фінансових інституцій із таким капіталом, величина якого відповідає завданню щодо успішного протистояння внутрішнім і зовнішнім шокам та врахування усіх можливих ризиків. Бо чи можуть, скажімо, дрібні інститути фінансового ринку забезпечувати належним обсягом грошових ресурсів реалізацію урядових програм розвитку інвестиційної діяльності [6], що передбачають загальну модернізацію економіки, збільшення частки високотехнологічних виробництв, створення високопродуктивних робочих місць? Очевидно, що ні.

Водночас слід визнати, що обмеженість внутрішніх фінансових джерел стає нині одним із головних факторів, які стримуватимуть у подальшому підвищення рівня капіталізації вітчизняного банківського сектору. За таких обставин іноземне інвестування як джерело фінансових ресурсів у процесі формування банківського капіталу може стати важливим фактором посилення ролі банківської системи в акумулюванні і перерозподілі значних обсягів грошових коштів саме на нові технологічні потреби розвитку реального сектору. А задля мінімізації тих ризиків, які супроводжують процес залучення іноземних інвестицій на формування банківського капіталу, можна було б вжити низку заходів, які відображали б посилення регулятивного впливу центрального банку на відповідні банківські установи. Йдеться, зокрема, про такі заходи як:

1) обмеження можливостей монополізації певних сегментів ринку банківських послуг шляхом запровадження граничної частки вкладень одного банку у загальному обсязі кредитних, платіжних чи інших фінансових інструментів певного виду;

2) запровадження кількісних обмежень на розвиток мережі філій у розрізі регіонів з метою більшої диверсифікації джерел акумулювання кредитних ресурсів і недопущення їх необґрунтованого вимивання та нераціонального перерозподілу;

3) обмеження величини процентного спреду, тобто різниці між ставкою залучення і розміщення грошових ресурсів (як варіант можливих дій центробанку, що не обов'язково використовується);

4) зменшення можливостей дострокового вилучення інвестованих коштів до закінчення певного зумовленого заздалегідь періоду та інші заходи.

Вочевидь без подібного адміністра-

тивного регулювання активна участь іноземних інвестицій у капіталі банків буде надмірно вразливою перед зовнішніми шоками, відтворюючи негативні тенденції розвитку вітчизняної банківської системи у 2008–2010 роках. Слід визнати також, що у разі відсутності широкомасштабних зовнішніх інвестицій розглядати банківську систему як ключового інституційного інвестора в технологічну модернізацію вітчизняної економіки не буде підстав.

РЕСУРСНА БАЗА БАНКІВ

Вирішення стратегічних завдань із нарощування банківськими установами обсягів кредитування процесу модернізації економіки потребує кардинального розширення ресурсної бази комерційних банків, які поки що є практично єдиними (нарівні з державою) повноцінними інституційними інвесторами в національне господарство. При цьому наслідки світової фінансової кризи показують, що таке нарощування (на відміну від власного капіталу) має спиратися передусім на ефективне використання внутрішніх джерел банківських ресурсів, а не зовнішніх запозичень, які ставлять кредитні можливості банків у залежність від нестабільної кон'юнктури міжнародних ринків капіталу.

Не треба забувати, що активні зовнішні запозичення породжував саме дефіцит довгострокових ресурсів на внутрішньому фінансовому ринку, за якого переважна частка залучених банками коштів припадає на депозити до запитання та депозити терміном до одного року, а кошти, залучені банками на строк понад два роки, нині становлять у структурі банківських ресурсів менше 6% (див. таблицю 2).

Вирішення стратегічних завдань із нарощування банківськими установами обсягів кредитування модернізації економіки потребує кардинального розширення ресурсної бази банків

Очевидно, що така ситуація є неприйнятною і по мірі відновлення кредитного ринку після кризи та підвищення попиту з боку підприємств і населення на позичені кошти банківська система знову зіштовхнеться з проблемою гострого дефіциту довгострокових ресурсів усередині країни. За таких обставин пріоритетного значення для банків набуватиме залучення до складу ресурсної бази неорганізованих приватних заощаджень, які могли б стати важливим джерелом поповнення довгострокових банківських пасивів. Про наявність таких коштів свідчить хоча б структура грошової маси у нашій країні, що відображає доволі суттєву частку агрегату М0, тобто грошей поза банками, які становлять третину від загального обсягу грошей в обігу (див. графік. 1) [8, с. 23]. Така значна частка готівкових коштів у грошовому обігу може бути спричинена, крім інших факторів, недовірою резидентів до банківської системи і пропонованих нею умов розміщення коштів на різних видах вкладів, а також засиллям тіньової економіки, умови функціонування якої визначають здійснення платежів поза банківською системою, ухиляння від сплати податків, виплату заробітних плат "у конвертах" тощо.

Попри те зрозуміло, що головною і необхідною умовою акумулювання вільних ресурсів фізичних і юридичних осіб на довгостроковій основі, що може стати вирішальним фактором зростання реального сектору економіки, є забезпечення стабільності національної валюти – гривні. Адже несприятливі макроекономічні умови в період розгортання фінансової кризи, наростання інфляційних процесів та значні коливання валютного курсу були причинами невпевненості вкладників та спонукали або до вилучення ними своїх депозитів або до розміщення коштів у банках переважно на короткий строк. Як видно із наведених у таблиці 2 даних, навіть депозити терміном від 1 до 2 років за останні роки скоротилися з 37.4 до 25.6% при збереженні тенденцій зростання частки депозитів на вимогу, які значно меншою мірою можуть бути джерелом кредитних вкладень. Виходячи із цього, потрібно розглянути можливості реалізації комплексу тих заходів, цільова спрямованість яких визначатиме потенційні можливості збільшення тривалості строків акумулювання грошових ресурсів банками в нашій країні.

Серед основних таких заходів, які у перспективі могли б сприяти припливу коштів на банківські депозити та стабілізації строкової структури ресурсної бази банків, можна вважати:

1) розширення випуску вітчизняними банками власних цінних паперів із метою реалізації їх на внутрішньому грошовому ринку (банківські облігації і ощадні сертифікати);

2) активізація використання системи масових електронних платежів із застосуванням банківських карт для повсякденних розрахунків та оснащення підприємств роздрібної торгівлі і сфери послуг необхідними терміналами;

3) сприяння (зокрема на законодавчому рівні) розвитку недержавних форм пенсійного забезпечення та відповідних фондів, які можуть стати потужним джерелом довгострокових банківських ресурсів;

4) формування системи довгострокових житлових накопичувальних вкладів для придбання нерухомості, що надавали б можливість по завершенні терміну дії отримати в банку іпотечний кредит на пільгових умовах;

5) запровадження у банківську практику системи строкових вкладів, угоди за якими передбачають обов'язкове попереднє повідомлення банку про вилучення коштів за певний наперед обумовлений період;

6) забезпечення ефективного функціонування системи гарантування банківських вкладів із поступовим підвищенням мінімальних сум відшкоду-

Таблиця 2. **Структура депозитів, залучених комерційними банками України, за строками погашення**

Показники	2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.	
	Залишки коштів, млн. грн.	Частка у загальному обсязі, %	Залишки коштів, млн. грн.	Частка у загальному обсязі, %	Залишки коштів, млн. грн.	Частка у загальному обсязі, %	Залишки коштів, млн. грн.	Частка у загальному обсязі, %
Депозити на вимогу	93 404	32.9	107 589	29.9	119 793	35.8	152 477	36.6
Депозити терміном до 1 року	60 618	21.4	92 912	25.8	135 357	40.4	133 499	32.0
Депозити терміном від 1 до 2 років	106 222	37.4	122 344	34.0	60 425	18.0	106 718	25.6
Депозити терміном понад 2 роки	23 630	8.3	36 897	10.3	19 378	5.8	23 956	5.8
Усього залучених депозитів	283 875	100.0	359 740	100.0	334 953	100.0	416 650	100.0

Джерело: [8, с. 94].

Графік 1. **Структура грошової маси М3 в Україні за станом на 01.01.2011 р.**

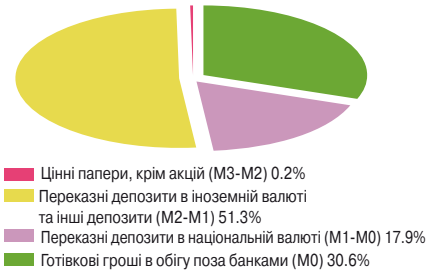

Графік 2. **Частка кредитів, наданих банками, у ВВП України**

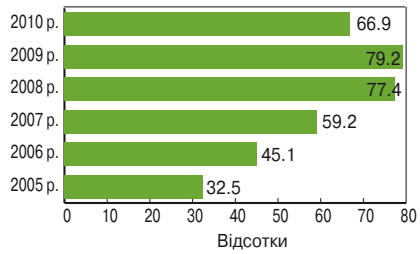

вання коштів, а також розгляд можливості виплати компенсацій юридичним особам;

7) застосування гарантійних інструментів банками, які використовують короткострокові пасиви для фінансування довгострокових інвестиційних проектів, що передбачало б дію механізму негайного рефінансування певних стандартизованих за рівнем ризику активів при настанні страхових випадків (наприклад, одночасного вилучення великої кількості короткострокових ресурсів, значного коливання господарської кон'юнктури тощо).

Необхідність збільшення довгострокових інвестицій безпосередньо випливає із потреб вітчизняної економіки у масштабній модернізації, що має відповідати завданням довгострокового економічного зростання в умовах нового технологічного укладу. Йдеться про повне оновлення інфраструктури, основного капіталу, створення принципово нових знань і технологій, а для цього потрібні довгострокові ресурси. Відтак управління ресурсною базою комерційних банків через реалізацію зазначених заходів має бути спрямоване головним чином на стабілізацію її структури і збільшення частки у ній довгострокових коштів, що відповідатиме завданням кредитної політики із стимулювання розвитку реального сектору.

КРЕДИТНА ПОЛІТИКА

Активізація економічного зростання неможлива без розширення інвестицій у реальний сектор національного господарства, що робить дедалі важливішою роль у цьому процесі банківського кредиту як основи ефективного виконання банками своєї функції фінансового посередництва в нормально діючому фінансовому просторі. При цьому використання кредиту в нашій країні має визначатися стратегічними завданнями щодо:

Головною передумовою акумулювання вільних ресурсів фізичних і юридичних осіб на довгостроковій основі, що може стати вирішальним фактором зростання реального сектору економіки, є забезпечення стабільності національної валюти — гривні

а) поступової відмови від надмірної експортної орієнтації національної економіки, що зменшить її вразливість перед зовнішніми шоками;

б) посилення орієнтації вітчизняного виробництва на внутрішні ринки збуту із одночасним стимулюванням інвестиційного попиту підприємств і споживчого попиту населення;

в) упровадження нових технологій, стимулювання підвищення продуктивності праці як необхідної умови завоювання зовнішніх ринків на основі новітнього виробничого потенціалу.

Як індикатор кредитної активності банківського сектору в економіці можна використати показник, що відображає частку наданих банками кредитів у ВВП країни. При цьому зауважимо: навіть зростання за останній період цього відносного показника (див. графік 2), ще не свідчить про поліпшення якості кредитних вкладень банків.

Насамперед слід звернути увагу на порівняно малу частку банківського кредиту в фінансуванні інвестицій підприємств у основний капітал, особливо якщо йдеться про довготривалі строки таких вкладень (понад 5 років). Їх частка у загальному обсязі кредитного портфеля банків перебуває нині на рівні 5%, тоді як на кредитування поточної діяльності підприємств припадає близько 4/5 від усього обсягу всіх банківських позичок, наданих підприємствам (див. таблицю 3). При цьому невирішеними проблемами кредитної політики українських банків усе ще залишаються:

- нагромаджений обсяг проблемної заборгованості за наданими кредитами;
- відносно повільне зростання обсягів кредитування;
- високі кредитні ризики.

По суті це взаємопов'язані проблеми, адже саме нагромаджені кредитні та інші види ризиків і небажання банків у цих умовах приймати на себе нові додаткові ризики є основною причиною, що стримує кредитну активність банківської системи в сучасних умовах.

Попри те, що у 2010 році відновився приплив коштів на банківські вклади, це не супроводжувалося адекват-

Таблиця 3. **Структура кредитів, наданих банками України підприємствам реального сектору**

Показники	2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.	
	Обсяг кредитів, млн. грн.	Частка у загальному обсязі, %	Обсяг кредитів, млн. грн.	Частка у загальному обсязі, %	Обсяг кредитів, млн. грн.	Частка у загальному обсязі, %	Обсяг кредитів, млн. грн.	Частка у загальному обсязі, %
Усього наданих банками кредитів	260 476	100.0	443 665	100.0	462 215	100.0	500 961	100.0
Кредити в поточну діяльність	217 271	83.4	359 140	81.0	373 759	80.9	415 706	83.0
Кредити на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості	10 618	4.1	18 262	4.1	17 670	3.8	13 612	2.7
Інші кредити в інвестиційну діяльність	32 587	12.5	66 263	14.9	70 786	15.3	71 643	14.3
У тому числі:								
до 1 року	2 290	0.9	4 096	0.9	5 461	1.2	7 421	1.5
від 1 року до 5 років	21 211	8.1	41 409	9.3	40 687	8.8	34 403	6.9
понад 5 років	9 085	3.5	20 757	4.7	24 638	5.3	29 819	5.9

Джерело: [8, с. 123].

ним збільшенням обсягів кредитування реального сектору. Незважаючи на формальні ознаки поліпшення, тобто певне зростання розміру кредитного портфеля банків в абсолютному вимірі (на 8.4% у 2010 році), його структура і якість усе ще потребують активних заходів із оптимізації відповідно до потреб посткризового етапу економічного розвитку країни. Адже частка проблемних кредитів у загальному обсязі банківських позичок, наданих підприємствам, лише за той же 2010 рік збільшилася з 11.3 до 13.1% [8, с. 39].

Тому головним завданням кредитної політики вітчизняних банків на етапі подолання наслідків фінансової кризи є не лише відновлення кредитної активності з метою сприяння стійкому економічному зростанню, а й урахування упущень, що траплялися в процесі формування ними кредитного портфеля. До цих прорахунків кредитної політики банків слід насамперед віднести:

1) нарощування темпів кредитної активності, незважаючи на поступове зниження платоспроможності позичальників, зростання вартості кредитних ресурсів та зниження вартості заставленого майна, що стало причиною погіршення якості кредитного портфеля банків, а також зростання простроченої заборгованості та необхідності формування резервів на можливі втрати за кредитами;

2) активне використання можливостей залучення кредитів за кордоном і розширення за рахунок цього депозитної бази, що призвело до зростання кількості позичальників і збільшення кредитного портфеля попри те, що одночасно не розроблялися адекватні методи ефективного ризик-менеджменту;

3) активізація пропозицій нових кредитних продуктів, у тому числі – валютних, споживчих кредитів, кредитних ліній на різного роду пільгових умовах без оцінки усіх можливих ризиків, які супроводжують відповідні новації;

4) ігнорування макроекономічних факторів банківських ризиків при оцінці кредитоспроможності позичальників, зокрема – зовнішніх факторів впливу світової фінансової кризи, а також особливостей реалізації валютно-курсової політики всередині країни.

Слід зауважити, що доступність зовнішніх ресурсів у період, який передував кризі, послабила відповідальність комерційних банків у ході їх витрачання, зокрема в плані оцінки кредитоспроможності позичальників, внаслідок чого почала підвищеними темпами нагромаджуватися проблемна заборгованість. Як уже наголошувалося, не банки визначали споживчі настрої економічних агентів на ринку. Однак банківські установи, потураючи цим настроям, часто проводили просто безвідповідальну кредитну політику.

Активізація економічного зростання неможлива без розширення інвестицій у реальний сектор національного господарства

Природно, що відновлення кредитування підприємств і населення має означати передусім доступність за вартістю і обсягами банківських позичок, що надаються. Однак активізація кредитного процесу потребує вирішення проблеми адекватної оцінки кредитних ризиків, пошуку оптимальних напрямів їх мінімізації, ефективного правового забезпечення кредитної діяльності, а також стимулювання довгострокових інвестицій у реальний сектор. Серед заходів, які б могли сприяти вирішенню цих завдань, можна, зокрема, виділити такі:

1. Внесення змін у законодавство, які дали б змогу не лише прискорити та спростити процедуру задоволення вимог кредиторів, а й зменшити загальні витрати на стягнення боргу. Йдеться про розробку заходів зі списання тих банківських активів, реальна вартість яких суттєво нижча за номінальну або взагалі дорівнює нулю. І хоча небезпека таких заходів полягає у можливості втрати банками значної частини свого капіталу, проте потенційно їх реалізація може сприяти очищенню банківських балансів від так званих "токсичних" активів.

2. Поліпшення правового середовища банківської діяльності, що має передбачати насамперед подальше посилення захисту прав кредиторів шляхом підвищення на законодавчому рівні фінансової дисципліни і відповідальності позичальників, створення правової основи для системи обліку переданого в заставу майна, охоплення кредитної діяльності всіх банківських установ інституціями кредитних історій, формування позасудових механізмів урегулювання зобов'язань за проблемною заборгованістю шляхом реструктуризації боргу, створення ринку відповідних банківських активів, включаючи і майно, що стягується в позасудовому порядку.

Головним завданням кредитної політики банків на етапі подолання наслідків фінансової кризи є не лише відновлення кредитної активності, а й урахування попередніх помилок

3. Подальший розвиток системи управління банківськими ризиками, що забезпечувала б прийняття виважених рішень щодо надання кредитів, своєчасну ідентифікацію всіх ризиків, а також превентивну оцінку всіх можливих наслідків їх реалізації. Важливим завданням слід вважати підвищення рівня транспарентності учасників ринку задля подолання інформаційної асиметрії, унаслідок чого банки, послуговуючись недостовірною інформацією, не завжди спроможні відрізнити платоспроможних позичальників від недобросовісних клієнтів. А збільшення частки проблемної заборгованості змушує банки скорочувати кредитні вкладення або ж вони зростають недостатніми відносно потреб ВВП темпами, як це було, скажімо, в 2010 році (див. графік 2), що негативно позначається на інвестиційній активності в реальному секторі.

Створення спеціалізованого державного банку розвитку могло б сприяти активізації банківського довгострокового кредитування реального сектору

4. Активне використання на основі сучасних інформаційних технологій скорингових і рейтингових моделей оцінки кредитоспроможності позичальників із тим, щоб ефективно протистояти можливим ризикам нарощування проблемної заборгованості.

5. Створення спеціалізованого державного банку розвитку, головною метою якого має стати кредитування інвестиційних проектів за активної підтримки держави. Створення такого банку могло б сприяти активізації банківського довгострокового кредитування реального сектору, уникненню практики нецільового використання бюджетних коштів, наданих на інвестиції, і підвищенню ефективності їх використання. Кроком вперед у цьому напрямку могло б стати надан-

ня державних гарантій щодо кредитів на фінансування значних інвестиційних проектів, субсидування процентних ставок, створення спільних із банком фондів щодо фінансування венчурних і прямих інвестицій. Адже перевагою гарантійних механізмів є їх найменш затратний характер, що не потребує негайного відволікання бюджетних коштів і дає змогу залучати в економіку інвестиції, які за обсягами значно перевищують розміри гарантійного фонду.

Очевидно, що реалізація зазначених заходів могла б сприяти стимулюванню кредитної активності вітчизняних банків. Та все ж потрібно розуміти, що без вирішення структурних проблем економіки навіть попри інерційний розвиток банківської системи і досягнення порівняно невисоких темпів економічного зростання збережеться значна залежність внутрішньої фінансової стабільності нашої країни від глобальних ринків збуту вітчизняного експорту й зовнішнього припливу капіталу, що підвищує вразливість національного господарства перед майбутніми світовими циклічними і фінансовими кризами.

ПЕРСПЕКТИВИ ФІНАНСОВОГО ПРОСТОРУ

Вирішення проблем підвищення рівня капіталізації, поліпшення ресурсної бази та оптимізації кредитної політики банків може стати принаймні початковим кроком на шляху реалізації комплексу заходів щодо підвищення взаємодії банківського сектору як основної інституційної ланки сучасного фінансового простору і реального сектору економіки на національному рівні, хоча такого разючого відриву між ними як у масштабах глобальної економіки і не спостерігалося.

Проте у контексті розгортання світової фінансової кризи потрібно звернути увагу ще і на зміну самої парадигми розвитку грошово-кредитних відносин, які є основою безперервності розширеного відтворення. За нинішніх умов ця зміна проявляється у поступовій трансформації грошово-кредитних відносин у кредитно-грошові. При цьому йдеться не про зміну самої природи сучасних форм грошей, яка за будь-яких обставин усе ж залишається кредитною, а про видозміну власне кредитного процесу, його відрив від першооснов виникнення і зв'язку із товарним виробництвом, коли кредитні відносини опосередковували тимчасові природні розриви процесів виробництва й реалізації продукції через перерозподіл банківською системою тимчасово вільної від обороту вартості. Нині кредит починає генерувати сам себе, стимулюючи передусім споживання (як у вітчизняній економіці) або обслуговуючи рух похідних фінансових інструментів (як у світовому господарстві), унаслідок чого фінансовий простір по суті "замикається на собі". Наслідком цього стали ті негативні явища і процеси, які й призвели до розгортання світової фінансової кризи — недооцінка ризиків (у тому числі й провідними рейтинговими агентствами), агресивна експансія нових кредитних продуктів, "стадна" поведінка учасників ринку і домінування психологічних факторів при прийнятті економічних рішень, перетворення субстандартних позичок на ліквідні активи через механізми сек'юритизації тощо. Тому зрозуміло, що без зміни цієї парадигми розвитку грошово-кредитних відносин шляхом розробки дієвих регулятивних підходів до впливу на фінансовий простір подолати його деформацію буде неможливо.

> *Без істотної зміни сучасної парадигми розвитку грошово-кредитних відносин подолати деформацію світового фінансового простору неможливо*

Варто пам'ятати: сучасний фінансовий простір, з одного боку, надає переваги інвесторам, кредиторам, позичальникам і емітентам завдяки своїм глобальним масштабам і відсутності істотних перешкод для переміщення капіталів, а з другого, є джерелом постійних ризиків для світової економіки, здатних поширювати негативний вплив на інші, нефінансові сектори економіки. Тому очевидно, що притаманні останньому періодові тенденції лібералізації фінансових ринків унаслідок кризових явищ мають бути змінені посиленням регулятивного впливу з боку держав на національному рівні з тим, щоб у майбутньому уникнути "бульбашок" на ринках і витрачання бюджетних коштів на допомогу банківській системі.

> *В центрі уваги має бути не порятунок "у пожежному порядку" окремих інституційних ланок фінансового простору, а забезпечення загальних умов економічної і соціальної стабільності*

Нинішнє поступове відновлення економічного зростання ще не означає автоматичного виходу із кризи. Вона завершиться тоді, коли будуть реалізовані заходи зі структурної трансформації фінансового простору, в тому числі й шляхом посилення його державного регулювання. Причому потрібно наголосити, що йдеться саме не про збільшення ролі держави в економіці, а про пошук нових і підвищення ефективності існуючих регулятивних інструментів, спрямованих передусім на посилення впливу на фінансові ринки. До того ж в умовах глобалізації застосування таких інструментів повинно б мати наднаціональний характер. А наголос має бути зроблений не так на "пожежному" порятунку окремих інституційних ланок фінансового простору (зокрема його банківського сектору), як на забезпеченні загальних умов економічної і соціальної стабільності.

❐

Література

1. Прескин О.М. К вопросу о совершенствовании валютно-финансового миропорядка // Деньги и кредит. — 2010. — № 9. — С. 19—23.

2. Peruvian guru holds key to crisis // www.guardian.co.uk/business/2009/mar/15/hernando-de-soto-credit-crunch.

3. Дзюблюк О.В. Грошово-кредитна політика в період кризових явищ на світових фінансових ринках // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 5. — С. 20—30.

4. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України / Постанова Правління Національного банку України № 273 від 09.06.2010 р.

5. Основні показники діяльності банків України на 1 січня 2011 року // Вісник Національного банку України. — 2011. — № 2. — С. 27.

6. Концепція Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011—2015 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1900-р від 29 вересня 2010 р.

7. Дзюблюк О.В. Глобалізаційні процеси та участь іноземного капіталу у розвитку вітчизняної банківської системи // Банківська справа. — 2008. — № 2. — С. 37—46.

8. Бюлетень Національного банку України. — 2011. — № 2. — 199 с.

Дослідження/

Ігор Івасів
Доктор економічних наук, професор кафедри банківської справи Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Роман Корнилюк
Асистент кафедри банківської справи Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Вплив іноземних банків на банківську систему України

В умовах глобалізації зростає кількість та роль іноземних банків на ринку фінансових послуг України. До того ж посилення міжнародного руху банківського капіталу потребує зваженої державної регуляторної політики, спрямованої на запобігання впливу світових фінансових криз та на мінімізацію ризиків залежного розвитку вітчизняної банківської системи. У статті за допомогою ретроспективного аналізу показників з довгим часовим інтервалом досліджено концептуальні засади діяльності іноземних банків, визначено їх сутність, наслідки експансії на території приймаючих країн та особливості впливу на розвиток банківської системи України.

Проблема оцінювання впливу іноземних банків на банківську систему є досить актуальною не лише для вітчизняних, а й для зарубіжних учених. На жаль, в Україні дискусія щодо цієї проблематики має не так економічний, як політичний характер, оскільки зачіпає інтереси різних груп зацікавлених осіб. Назріла необхідність комплексного дослідження впливу іноземних банків на банківську систему України з використанням емпіричних розрахунків та індивідуальних фінансових показників кожного банку окремо.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНОЗЕМНИХ БАНКІВ

За кордоном оцінкою впливу іноземних банків на фінансовий сектор приймаючих країн займається багато науковців. Так, Р.Левін проаналізував взаємозв'язок фінансової лібералізації й ефективності банківської діяльності, зробивши висновок про те, що більша частка іноземних банків у капіталі банківської системи підвищує її загальну ефективність завдяки зменшенню накладних витрат банків [1]. Дж.Капріо і П.Гонахан, Л.Голдберг та інші виявили наявність позитивної кореляції між присутністю іноземних банків та стабільністю банківської системи [4; 5]. У праці Б.Дейджа, Л.Голдберга і Д.Кінні доведено, що іноземні банки, як правило, мають вищі обсяги кредитування, ніж їх вітчизняні конкуренти [6]. А.Деміргюч-Кунт, Р.Левін, Х.Мін на основі аналізу банківських систем за період 1988–1995 рр. довели, що експансія іноземних банків зменшує частоту банківських криз [7]. Матісон і Рольдос стверджують, що іноземні банки є джерелом стабільніших кредитних ресурсів за рахунок коштів материнських структур та ширшого доступу до глобальних фінансових ринків, тож присутність іноземного капіталу може підвищити стабільність банківської системи приймаючих країн [8].

Водночас зарубіжні вчені звертають увагу на низку негативних наслідків діяльності іноземних банків. Кулл і Періа при детальному аналізі клієнтів іноземних банків виявили, що додаткові іноземні кредитні ресурси спрямовуються в основному до великих місцевих підприємств, які мають тривалий досвід роботи на ринку та кращі фінансові показники, тоді як нові фірми з меншими обсягами продажу отримують відмови за кредитними заявками [9]. Критики експансії іноземного банківського капіталу звинувачують іноземні банки в стратегії "збирання вершків" (англ. "cream-skimming"), що полягає у перехопленні

найкращих місцевих клієнтів у вітчизняних банків і обмеженні доступу до кредитів для більшості підприємств малого та середнього бізнесу. Фарно, Бассо, Лука довели, що іноземні банки у Польщі, Естонії, Болгарії та інших країнах із перехідною економікою більш схильні видавати кредити номіновані в доларах США та євро [10–12]. При цьому операції в іноземних валютах вигідніші для іноземних банків, оскільки таким чином банки перекладають валютні ризики на клієнтів. Деякі вчені зазначають, що зниження фінансової стійкості національних банківських систем пов'язане саме з діяльністю іноземних банків. Так, зокрема, Дулей та інші підтвердили, що вихід інвесторів із капіталу корейських банків зумовив кризу в Південній Кореї 1997 року [13].

Отже, вчені виявляють чимало як позитивних, так і негативних аспектів присутності іноземних банків у банківських системах приймаючих країн.

Серед позитивних слід виокремити такі:

- запровадження сучасних банківських технологій і фінансових інновацій;
- економія від масштабу, коли іноземні банки можуть викликати консолідацію банківської системи;
- розвиток фінансових ринків, удосконалення ринкової інфраструктури;
- посилення конкуренції на ринку банківських послуг;
- залучення прямих іноземних інвестицій, сприяння припливу та диверсифікації капіталу.

Проти присутності іноземних банків дослідники наводять такі аргументи:

- можливість іноземного контролю над банківською системою приймаючої країни, оскільки контроль над розподілом кредитних ресурсів у економічній системі є важелем економічної влади;
- специфічність банківського бізнесу порівняно з іншими сферами підприємницької діяльності, що зумовлює необхідність протекціоністських заходів у системі регулювання банківської діяльності;
- іноземні банки можуть переслідувати цілі, не сумісні з основними завданнями економічної політики приймаючої країни (наприклад, підтримка експорту з країни походження материнського банку);
- у період банківських криз іноземні банки можуть "експортувати" нестабільність, "інфікуючи" банківську систему приймаючої сторони;
- відмінності у системах банківського регулювання можуть створювати проблеми в процесі контролю за діяльністю іноземних банків.

При визначенні впливу іноземного банківського капіталу на розвиток банківської системи доцільно використовувати інституційний підхід і чітко відокремлювати наслідки експансії для кожного типу зацікавлених сторін, що мають відношення до банківської системи. Зауважимо, що навіть для одного суб'єкта вплив іноземних банків може мати різновекторний характер. Наприклад, для державних органів влади приплив капіталу з-за кордону, з одного боку, – вирішення проблеми з додатковими інвестиційними ресурсами, а з другого – загострення проблеми економічного суверенітету держави. Для прийняття стратегічних регуляторних рішень необхідно зважувати обидві альтернативи. Вплив іноземних банків може бути прямим чи опосередкованим і внаслідок цього також може мати різний характер. Наприклад, вітчизняні банки через зростання конкурентного тиску з боку іноземних банків втрачають певну частину клієнтської бази, погіршують результативність діяльності та фінансового стану. Проте якщо вітчизняним банкам удається швидко адаптуватися до нових умов бізнес-середовища, то завдяки реструктуризації вони можуть наблизитися за показниками до рівня іноземних, що позитивно вплине на банківську систему в цілому.

Перш ніж досліджувати наслідки присутності іноземних банків в Україні, слід визначити саме поняття "іноземний банк", яке в Україні не має юридичного трактування. Існуюче в регуляторній практиці України поняття "банк з іноземним капіталом" означає "банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному іноземному інвестору, становить не менше 10 відсотків" [14, стаття 1]. За умов поширеної у вітчизняних підприємців практики виведення коштів за кордон із подальшим їх інвестуванням через офшорні компанії таке трактування не відображає об'єктивної реальності. Цей нормативний термін складно застосовувати для проведення точних емпіричних досліджень впливу іноземного банківського капіталу, оскільки до групи банків із іноземним капіталом входять кредитні установи, які за економічною сутністю варто віднести до:

- "псевдоіноземних банків", прямими власниками яких є іноземні компанії, що, в свою чергу, належать вітчизняним інвесторам (оскільки у випадку офшорних банків це є методом оптимізації оподаткування);
- або "квазі-іноземних банків" із міноритарною участю іноземних інвесторів, які також важко назвати іноземними, оскільки їхні власники можуть бути усунуті від стратегічного контролю над управлінням компанією.

У науковому середовищі, а також у документах міжнародних організацій найпоширенішими є такі трактування поняття "іноземний банк":

– банк, центральний офіс якого знаходиться за кордоном (Кріс Уше);

– банк, 50% і більше капіталу якого належить прямим іноземним інвесторам, за винятком офшорних власників (в інших інтерпретаціях: 10%, 51%, 100%).

Таким чином, головною ознакою іноземного банку є розташування фактичного центру прийняття стратегічних рішень за кордоном, а також мажоритарний контроль іноземних власників.

З метою оптимізації теоретичних підходів до вивчення впливу іноземного капіталу на банківську систему України пропонуємо під терміном "іноземний банк" розуміти банк, який перебуває під контролем іноземних інвесторів, а фактичні центри прийняття стратегічних рішень щодо його діяльності знаходяться за кордоном. Розташування центрів стратегічного контролю над банком в основному зумовлюються юридичним місцезнаходженням кінцевого власника, який володіє контрольним пакетом акцій банку. (Згідно з Законом України "Про акціонерні товариства" контрольним вважається пакет акцій, що складається з 50 і більше відсотків простих акцій акціонерного товариства [15, стаття 2]). Запропоноване визначення дає змогу сконцентруватись на економічній, а не юридичній сутності іноземного контролю над банками, а також очистити вибірку досліджуваних іноземних банків від так званих псевдоіноземних банків та квазіноземних банків.

Застосовуючи такий підхід, ми визначили, що за станом на 01.01.2011 р. іноземні банки контролювали 47.5% активів банківської системи (за офіцій-

ною статистикою, іноземні інвестори контролювали 40.6% загального статутного капіталу), що майже у 5 разів більше, ніж у 2005 році (див. графік 1).

Найпоширенішим типом іноземних банків в Україні є дочірні структури міжнародних фінансових груп. Їх кількість і частка в активах банківської системи суттєво зросла протягом 2005–2010 рр. порівняно з банками, які належать іноземним приватним особам чи нефінансовим компаніям. Діяльність іноземних банків завдяки високому рівню зовнішньої підтримки й великій частці в системі залишається одним із вагомих факторів впливу на подальший розвиток банківської системи України. З метою визначення характеру цього впливу, нами розроблено методику ретроспективного порівняльного аналізу ключових індикаторів іноземних, вітчизняних приватних та державних банків за 2003–2010 рр.

ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ІНОЗЕМНИХ БАНКІВ

Методика ретроспективного аналізу передбачала відбір 50-ти найбільших і великих банків України за станом на 01.01.2011 р., які володіють 90% активів усієї банківської системи України. А тому ця вибірка є репрезентативною. Умовно виділивши три групи банків – іноземні[1] , державні та вітчизняні з приватними власниками – ми провели відповідні розрахунки, щоб порівняти динаміку середньозважених фінансових показників за 8-річний період. Оскільки частка іноземних банків у активах постійно зростає, особливості фінансового стану іноземних банків виразніше екстраполюються на вітчизняну банківську систему в цілому, визначаючи загальносистемні параметри ефективності, ліквідності, капіталізації, якості активів тощо.

Різнорідність групи іноземних банків також була врахована у нашій методиці, оскільки ми провели додатковий аналіз за підгрупами поглинутих банків та іноземних банків, створених з нуля. Також у рамках групи іноземних банків ми виділили підгрупу псевдоіноземних банків. Як

Графік 1. **Динаміка експансії іноземних банків в Україні протягом 2002–2010 рр.**

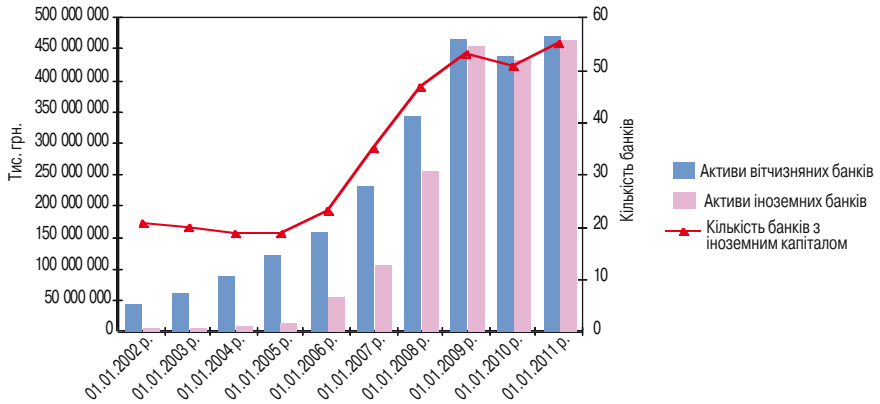

Джерело: дані Національного банку України.

Ретроспективний аналіз. Формули розрахунків фінансових показників

Сфера аналізу	Показник (позначення)	Формула розрахунку
Ефективність	Рентабельність активів (ROA)	Чистий прибуток / чисті активи
Ефективність	Рентабельність статутного капіталу (ROE)	Чистий прибуток / статутний капітал
Ефективність	Рентабельність власного капіталу (ROC)	Чистий прибуток / власний капітал
Адекватність капіталу	Показник концентрації капіталу (CapAd)	Власний капітал / чисті активи
Якість портфеля активів	Коефіцієнт резервування під кредитні ризики (LoanRes)	Резерви під кредитні ризики / кредити надані
Ліквідність	Коефіцієнт ліквідності (Liq)	Грошові кошти / пасиви
Фондування	Відношення процентних витрат до процентних доходів (Cost-Income Ratio)	Процентні витрати / процентні доходи
Депозитні операції	Частка депозитів у пасивах (Dep)	Депозити / пасиви
Кредитні операції	Коефіцієнт покриття (Cover Ratio)	Процентні доходи / процентні витрати
Кредитні операції	Відношення кредитів до депозитів (Loan-to-Deposit Ratio)	Кредити надані / депозити
Кредитні операції	Процентна маржа (NIM)	Чистий процентний дохід / кредити надані
Кредитні операції	Коефіцієнт інтенсивності кредитування (KIK)	Абсолютний приріст кредитів / середній арифметичний обсяг активів за період

пізніше показали результати аналізу, середньозважені показники псевдоіноземних банків мають більше спільного з вітчизняними, ніж з іноземними банками. Тому в майбутніх дослідженнях для вищої точності пропонуємо виключати цю підгрупу з вибірки іноземних банків.

На відміну від більшості досліджень, у яких фігурують загальні статистичні дані по банківській системі України, ми обчислили коефіцієнти для кожного банку окремо, підсумувавши отримані результати в рамках виділених аналітичних груп та підгруп. Порівняльний аналіз фінансового стану іноземних банків різних типів із вітчизняними приватними та державними банками полягає в обчисленні низки коефіцієнтів на основі оприлюднених даних бухгалтерської звітності та виявленні відмінностей між виділеними групами банків та підгрупами іноземних банків (див. таблицю).

Очікувалося, що після приходу іноземних інвесторів підвищиться **ефективність** вітчизняної банківської системи, чому сприятиме прогнозована оптимізація витрат, нижча вартість залучення капіталу, впровадження передових систем ризик-менеджменту, адекватніше ведення бухгалтерської звітності. Однак аналіз динаміки агрегованих показників рентабельності показав, що під час початкової експансії 2005–2008 рр. середньозважена рентабельність активів (ROA) та капіталу (ROE) іноземних банків зазвичай була нижчою порівняно з показниками вітчизняних. Це можна пояснити вищими витратами іноземних банків на розширення територіальної мережі та післяпродажну реструктуризацію (див. графік 2). Ймовірним є і те, що низькі показники рентабельності іноземних банків, які діють в Україні, пов'язані з "оптимізацією" оподаткування шляхом завищення ви-

[1] Тут і далі термін "іноземні банки" використовується у трактуванні авторів статті. За офіційною термінологією, банки – юридичні особи, включені в Державний реєстр банків України, які мають у статутному фонді іноземний капітал, називаються "банки з іноземним капіталом".

Графік 2. **Рентабельність активів банків України протягом 2003–2010 рр.**

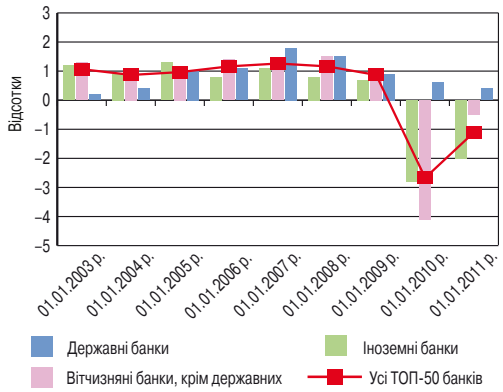

Джерело: дані Національного банку України.

Графік 3. **Рентабельність активів іноземних банків протягом 2003–2010 рр.**

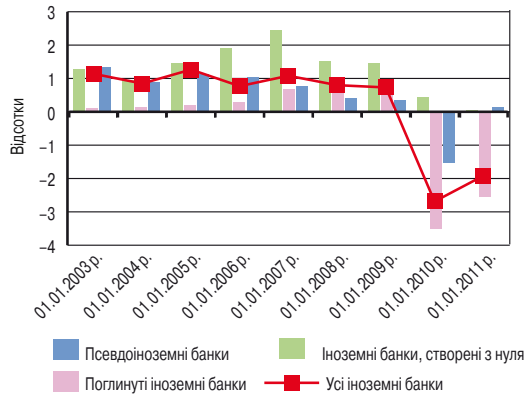

Джерело: дані Національного банку України.

трат. Низька ефективність іноземних банків у період економічного зростання є негативним сигналом з точки зору поповнення державного бюджету і потребує посилення уваги уряду до цієї тенденції.

З другого боку, вплив рентабельності на розвиток самих банків оцінюємо як незначний, оскільки нерозподілений прибуток залишається мало використовуваним джерелом для інвестицій у банківську систему України порівняно з субординованим боргом, внутрішньогруповим кредитуванням та єврооблігаціями.

Під час фінансової кризи показники ефективності банків України різко погіршилися. При цьому група іноземних банків продемонструвала вищі середньозважені значення ROA (–3%) та ROE (–24%) порівняно з приватними вітчизняними (відповідно –4% та –46%). Отже, під час кризи вплив присутності іноземних банків на ефективність банківської системи України був позитивним порівняно з групою недержавних вітчизняних банків, значна частина яких зазнала рекапіталізації, запровадження тимчасової адміністрації НБУ чи технічного дефолту. Загалом результати аналізу ефективності показали, що іноземні банки характеризуються нижчою волатильністю показників рентабельності впродовж 2003–2010 рр. порівняно з вітчизняними, а тому сприяють стабілізації фінансового стану банківської системи України. Дані графіка 3 свідчать, що підгрупа поглинутих банків має значно нижчу ефективність порівняно з банками, створеними з нуля.

Наступний важливий показник – ***адекватність капіталу*** в розрізі конкретних банків ми були змушені розрахувати лише приблизно через відсутність даних про структуру активів. Показник концентрації капіталу (відношення власного капіталу до чистих активів) є спрощеним варіантом коефіцієнта адекватності, оскільки активи не зважуються за ступенем ризику. Протягом 2004–2010 рр. коефіцієнт концентрації капіталу 50 найбільших і великих банків України стабільно залишався в діапазоні 10–13%, причому вітчизняні банки демонстрували дещо вищу капіталізацію порівняно з іноземними.

Однак різниця в середньозважених значеннях коефіцієнта концентрації між іноземними й вітчизняними банками є незначною. Причина стабільності індикаторів капіталізації у тому, що коефіцієнт адекватності капіталу жорстко регулюється НБУ, оскільки він є базовим індикатором фінансової стійкості банку згідно з Базельськими рекомендаціями. Крім того, після поповнення статутного капіталу іноземні банки зазвичай нарощували кредитну активність чи компенсували попередні списання коштів у резерви за кредитними ризиками. Це нівелювало вплив абсолютного зростання капіталу на значення коефіцієнта адекватності капіталу іноземних банків. Результати дослідження капіталізації також засвідчили, що псевдоіноземні банки не змогли швидко поповнити капітал під час кризи, адже були позбавлені доступу до зовнішніх фінансових ресурсів.

Суттєвим фактором, що впливає як на адекватність капіталу, так і на ефективність банків, є ***якість портфеля активів***. Під час кризового періоду в більшості дочірніх банків в Україні було зафіксовано найвищий рівень простроченої заборгованості серед країн Центрально-Східної Європи. Так, за міжнародними стандартами фінансової звітності загальний показник проблемних кредитів групи Райффайзен становив 6.5%, тоді як дочірніх банків цієї групи в Україні – 23.6%; Ерсте груп – відповідно 4.1% і 14.2%; ОТП груп – 7.9% і 22.3%. Протягом кризового 2009 року відрахування в резерви на покриття проблемної заборгованості становили понад 40% витрат і призводили до збитковості двох третин іноземних банків в Україні.

Унаслідок погіршення якості кредитних портфелів протягом 2009 року резерви під кредитні ризики в досліджуваній групі іноземних банків зросли з 21.2 до 56.7 млрд. грн., вітчизняних недержавних – з 14.4 до 34.2 млрд. грн., вітчизняних державних – з 2.1 до 7.1 млрд. грн. Відношення витрат на формування резервів до валових доходів банківської системи України збільшилося з 31% у 2008 році до 95% у 2009 році. Водночас якість активів спеціально завищувалася банками з метою мінімізації відрахувань до резервів. За підсумками 2010 року рівень збитковості банків знизився, однак частка проблемних кредитів продовжувала зростати [17].

Середньозважена частка резервів під кредитні ризики в портфелях іноземних банків у період економічного зростання була стабільно на 2 процентних пункти меншою порівняно з вітчизняними, знижуючись протягом 2005–2008 рр. на фоні зростання кредитного портфеля (див. графік 4). Однак під час кризи іноземні банки зуміли вчасно знайти необхідні ресурси для поповнення резервів, збільшивши їх частку в кредитах із 5% до 20%.

Отже, нижчі значення коефіцієнта резервування під кредитні ризики у групі іноземних банків не варто

Графік 4. **Частка резервів під кредитні ризики в кредитах банків України протягом 2005–2010 рр.**

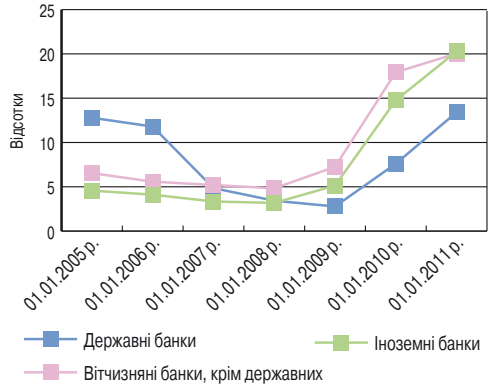

Джерело: дані Національного банку України.

Графік 5. **Ліквідність банків України за період 2002–2010 рр.**

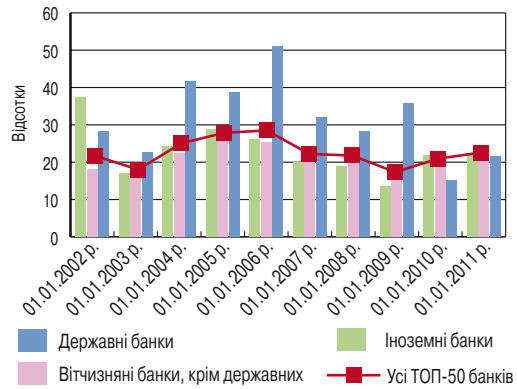

Джерело: дані Національного банку України.

розглядати як негативний індикатор для банківської системи України, оскільки реальні резерви формуються за межами України. Гарантією при управлінні активами є не так обсяг відповідних резервів, як готовність материнських структур підтримати дочірній банк, реалізована в 2010–2011 рр. Варто зазначити, що іноземні банки, створені з нуля, та псевдоіноземні банки менш захищені від кредитних ризиків, що особливо чітко проявилося під час кризи. Однак причини можуть бути різними. Банки, створені з нуля, менш активні в сегменті роздрібних позик. Псевдоіноземні – меншою мірою залучені до класичного кредитування та не мають достатнього обсягу ресурсів для формування резервів.

Ліквідність – ще один фактор нашого фінансового аналізу. Як свідчать результати дослідження, ліквідність іноземних банків у період експансії та економічного зростання була дещо нижчою за середню по вибірці (див. графік 5). Утім, під час кризи частка ліквідних активів у залучених коштах підвищилася зокрема й за рахунок іноземних банків, які продемонстрували здатність у разі необхідності швидко відновлювати ліквідну базу. На відміну від іноземних, вітчизняні банки протягом кризи зазнали великих труднощів із ліквідністю внаслідок непередбаченого відпливу депозитів, частково зупиненого дією мораторію на дострокове зняття вкладів. Ліквідні позиції вітчизняних банків зазнали тиску внаслідок необхідності повернення значних сум за зовнішньою заборгованістю за синдикованими кредитами та єврооблігаціями. Протягом 2010-го – початку 2011 року рівень ліквідності обох груп банків знову суттєво підвищився внаслідок невизначеності на ринку кредитування.

В умовах економічного спаду проявилися відмінності між коефіцієнтами ліквідності різних підгруп іноземних банків. У 2009–2010 рр. банки, створені з нуля, мали значно вищу частку грошових коштів (30%) порівняно з поглинутими (20%), оскільки були менш чутливими до банківської кризи внаслідок незначної участі у депозитному ринку, здійснювали менш ризикові види діяльності, спеціалізуючись на комісійних, а не процентних доходах.

Істотним наслідком експансії іноземного капіталу в банківську систему України стали структурні зміни, пов'язані з фондуванням банківських установ.

Поява іноземних банків сприяла диверсифікації та стабілізації джерел формування ресурсів завдяки отриманню "материнських кредитів". У результаті частка коштів інших банків у структурі ресурсів іноземних банків становить близько 50%, що у півтора раза більше, ніж вітчизняних [16]. Вартість капітальних ресурсів усередині транснаціональних банків значно нижча з огляду на низькі показники інфляції у країнах-донорах та вищі кредитні рейтинги іноземних фінансових інституцій (див. графік 6).

Утім, особливості фондування іноземних банків не стосуються псевдоіноземних, що, як і вітчизняні, мають високу частку процентних витрат

Графік 6. **Частка процентних витрат у процентних доходах банків України протягом 2003–2010 рр.**

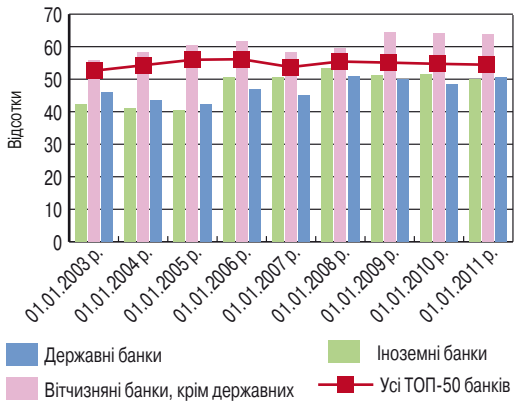

Джерело: дані Національного банку України.

Графік 7. **Частка процентних витрат у процентних доходах іноземних банків України протягом 2003–2010 рр.**

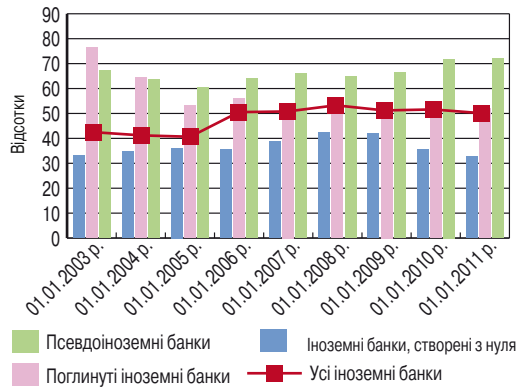

Джерело: дані Національного банку України.

Графік 8. **Структура пасивів за групами банків за станом на 01.01.2011 р.**

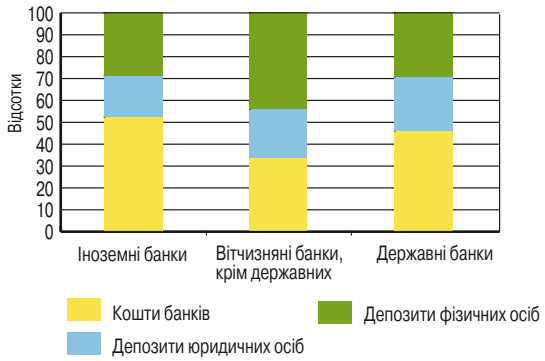

Джерело: дані Національного банку України.

Графік 9. **Зміна обсягів банківських депозитів фізичних осіб під час кризи 2009 р.**

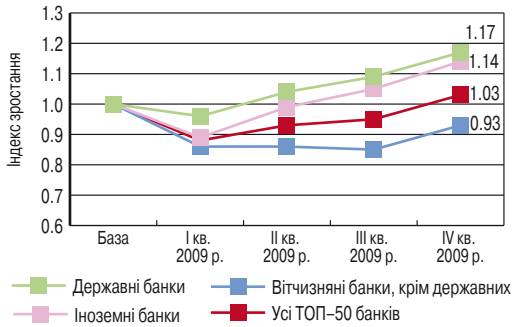

Джерело: дані Національного банку України.

(60–70%) унаслідок дефіциту дешевих ресурсів (див. графік 7).

Фактор зовнішньої підтримки іноземних дочірніх банків на території України став джерелом фінансової стабілізації системи з точки зору ефективності, ліквідності й адекватності капіталу в період кризи. Збільшення частки конкурентоспроможних банків мав важливий системний ефект. Водночас зовнішня підтримка іноземних банків призвела до зростання зовнішньої заборгованості банківської системи України та появи специфічних ризиків.

1. ***Ризик дефолту вітчизняних банків*** за зовнішніми зобов'язаннями найбільше загострився в 2009 році, коли іноземні інвестори були змушені погодитись на реструктуризацію заборгованості за синдикованими кредитами та єврооблігаціями таких вітчизняних банків, як "Надра", "Родовід", Укргазбанк, "Фінанси та кредит", ПУМБ, а також Альфа-банку. Підвищення довіри міжнародних інвесторів до українських дочірніх банків у період піднесення 2005–2008 рр. поширилося на вітчизняні банки, які не виправдали сподівань.

2. ***Валютні ризики.*** Заміщення внутрішніх гривневих депозитів дешевими зовнішніми позиками та єврооблігаціями, номінованими в іноземній валюті, генерує додаткові валютні ризики для банківської системи України. Так, знецінення гривні в 2008 році призвело до зростання боргового навантаження дочірніх банків у гривневому еквіваленті. Для уникнення реалізації проблеми валютного ризику необхідно приділяти особливу увагу регулюванню банків із довгою відкритою валютною позицією.

3. ***Процентні ризики.*** Географічний дисбаланс у структурі фондування призводить до невідповідності пасивів та активів іноземних банків за строками (короткострокові пасиви з країн-донорів і довгострокові активи в Україні). В умовах суттєвих коливань відсоткових ставок на міжнародних ринках капіталу банкам загрожують розриви ліквідності. Тому транснаціональні банки з географічно незбалансованою структурою активів та пасивів усе ж зацікавлені в збільшенні обсягів депозитних портфелів на ринках приймаючих країн.

4. ***Ризик перекредитування економіки.*** Іноземні банки спричинили перевищення рівня кредитів над депозитами в банківській системі до 300% у 2010 році. У світовій практиці показник відношення кредитів до депозитів (loan-to-deposit) відображає рівень перекредитування в економіці. Чим показник вищий, тим більша залежність банків від міжбанківського, в основному зовнішнього боргового фінансування.

ОПЕРАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ІНОЗЕМНИХ БАНКІВ

Операційний аналіз – наступний етап дослідження, який присвятимо депозитним та кредитним операціям. Його результати свідчать про те, що іноземні банки протягом 2005–2010 рр. збільшили свою частку в обсягах ***депозитів*** із 10% до 50%.

Населення, особливо під час кризи, лояльніше ставиться до банків, які мають міжнародну репутацію й фінансову підтримку з боку акціонерів. Іноземні банки, в свою чергу, розглядають депозити як засіб диверсифікації ресурсного портфеля, що на 50% складається з коштів, наданих іншими банками – в основному материнськими холдингами (див. графік 8).

Залучення депозитів у національній валюті дає змогу дочірнім банкам меншою мірою залежати від НБУ, ринку міжбанківського кредитування та валютного ринку з точки зору формування запасів ліквідності в гривні. Структура пасивів вітчизняних банків збалансованіша – у ній найбільшу частку займають депозити фізичних осіб, що менш чутливі до глобальних ризиків, однак, як показав досвід 2009 року, більш залежні від внутрішньої банківської паніки.

Результати дослідження динаміки депозитів протягом 2009 року засвідчили, що підтримка материнськими структурами дочірніх банків в Україні дала змогу іноземним банкам наростити клієнтську базу навіть у несприятливий кризовий період. Незважаючи на масовий відплив вкладів у I кварталі 2009 року за всіма групами банків, на балансах банків з іноземним капіталом та державних банків спостерігалося загальне зростання депозитів фізичних осіб, яке становило за 12 місяців відповідно 17% і 13%. Детальні результати порівняльного дослідження динаміки вкладів у кризовий період відображено на графіку 9.

Отже, присутність іноземних банків на депозитному ринку України була стримуючим фактором щодо відпливу вкладів під час фінансової кризи та сприяла збереженню загальної ресурсної бази банківської системи України. Вища довіра клієнтів до банків із іноземним капіталом сприяє зростанню лояльності споживачів до банківської системи в цілому.

Ще одним етапом операційного аналізу стало дослідження ***кредитних операцій*** іноземних банків порівняно з вітчизняними. Доступ на міжнародні ринки дешевих грошових ресурсів

Графік 10. **Динаміка кредитів, наданих банками за період 2002–2010 рр.**

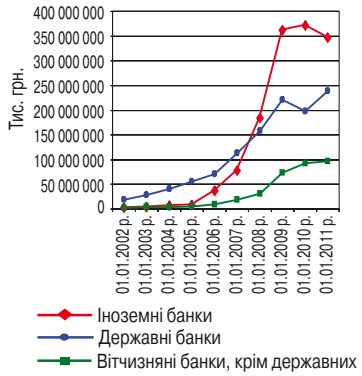

Джерело: дані Національного банку України.

недепозитного походження породжував схильність іноземних банків до нарощування кредитної активності в Україні протягом періоду економічного зростання (див. графік 10).

За 2005–2010 рр. іноземні банки збільшили свою частку на ринку кредитування з 12% до 46%, причому їх частка на роздрібному сегменті становила 60% від усіх кредитів, наданих фізичним особам. Надмірне кредитування споживчого сектору економіки України за участі транснаціональних банків відбувалося за сприятливих умов для процентного арбітражу (високі темпи інфляції та відсоткових ставок, фіксований валютний курс). Іноземні банки сфокусувалися на роздрібному банківництві з огляду на дешевшу ресурсну базу материнських холдингів і зростаючу платоспроможність населення України.

Основні конкурентні переваги групи банків з іноземним капіталом над іншими вітчизняними банками полягають у високому рівні зовнішньої підтримки, а саме можливості швидкого доступу до дешевих ресурсів материнських груп. Утім, максимізація чистого процентного доходу іноземних банків здійснювалася за рахунок посилення географічних, строкових і валютних дисбалансів між активами та пасивами, оскільки обсяги й структура кредитних портфелів не відповідала особливостям депозитних. Низька вартість кредитів порівняно з темпами інфляції приваблювала клієнтів. Збільшення припливу дешевих і довгострокових ресурсів із-за кордону протягом 2005–2008 рр. сприяло значному зростанню частки довгострокових кредитів, наданих населенню, в роздрібному кредитному портфелі. За даними НБУ, за цей період частка довгострокових позик населенню зросла з 49.7% до 82.1% [16]. Водночас збільшення частки іпотечного кредитування викликало появу нових іпотечних ризиків, які гостро проявилися під час фінансової кризи 2009–2010 рр.

Посилення ролі іноземних банків у кредитній сфері, окрім генерації додаткових валютних, строкових і географічних ризиків у системі, призвело до низки інших структурних зрушень.

По-перше, поглибилася орієнтація банківської системи України на кредитування транснаціональних підприємств із капіталом країн-донорів. Цю стратегію використовують такі банки, як ІНГ Банк Україна, КІБ Креді Агріколь, Сітібанк, Кредобанк. Така кредитна підтримка створює передумови для посилення конкурентних переваг іноземних компаній над національними виробниками.

По-друге, спостерігається зміна структури кредитування за галузями. Іноземні банки активніше кредитують торгівлю та підприємства з низькою доданою вартістю, ніж високоризикові інноваційні компанії. Також іноземні банки сприяли нарощуванню споживчого кредитування, спрямованого на закупівлю імпортних товарів, що знижувало можливості розвитку та фінансування внутрішніх товаровиробників.

На нашу думку, такі результати діяльності іноземних банків у кредитній сфері є об'єктивними й цілком нормальними з точки зору концепції ринкового фундаменталізму, в центрі якого лежить максимізація вартості банку. Втім, це суперечить державницькому підходу, що вимагає комплексу регулятивних важелів, які б коригували посилені іноземними банками ринкові диспропорції. Важливим завданням регулятора є створення стимулів для спрямування іноземних кредитних ресурсів на розвиток внутрішнього реального сектору економіки з метою його розширеного відтворення.

ВИСНОВКИ

Поняття "іноземний банк" на основі закордонного розташування центрів стратегічного контролю краще відповідає потребам банківського аналізу, на відміну від вибірки банків з іноземним капіталом, в якій присутні псевдо-іноземні банки й відсутні фінансово-кредитні установи з номінальними вітчизняними власниками.

Підсумовуючи результати огляду зарубіжних досліджень та ретроспективного аналізу наслідків присутності іноземних банків в Україні, можна стверджувати, що однозначної відповіді на питання про позитивний чи негативний характер діяльності іноземних банків немає. Виявлено численні як прямі, так і опосередковані наслідки експансії іноземних банків, що залежать від різних факторів суб'єктивного та об'єктивного характеру.

Діяльність іноземних банків у період економічного зростання сприяла підвищенню капіталізації банківської системи України, нарощуванню темпів кредитування, розширенню асортименту, поліпшенню якості банківських послуг. Основні конкурентні переваги групи цих банків над іншими вітчизняними банківськими установами полягають у високому рівні зовнішньої підтримки, а саме можливості швидкого доступу до необхідних ресурсів материнських груп.

Водночас іноземні банки не виправдали очікувань щодо зниження відсоткових ставок, підвищення прибутковості, оскільки діяли передусім у власних комерційних інтересах, спрямованих на отримання достатнього чистого процентного доходу, кредитну експансію, оптимізацію оподаткування. Зростання частки іноземного капіталу підвищує ризик залежного розвитку. Тому при регулюванні варто звертати більше уваги на банки, через які підвищується рівень концентрації капіталу з однієї країни, проводити моніторинг темпів зростання сукупної частки банківського капіталу під контролем окремих держав, а також їх інтеграційних об'єднань.

З другого боку, під час кризи іноземні банки забезпечили фінансову стійкість банківської системи України завдяки збереженню внутрішньокорпоративного припливу дефіцитних капітальних і кредитних коштів. Значного відпливу капіталу з банківської системи України за кордон не було. З огляду на незначні масштаби вітчизняної банківської системи, закріплення контролю над перспективним ринком для материнських банків було вигіднішим, ніж репатріація незначних у масштабах холдингових груп обсягів інвестованого капіталу. В період фінансової кризи населення більше довіряло банкам з іноземним капіталом, про що свідчить нижчий рівень відпливу із них депозитних вкладів порівняно з ін-

шими вітчизняними комерційними банками. Отже, іноземні банки виявилися стійкішими до дії банківської паніки і стримували її поширення на всю банківську систему України.

Результати проведеного дослідження підтвердили необхідність диференційованого підходу до моніторингу та регулювання окремих груп іноземних банків із різними рівнями фінансового ризику та потенціалу впливу на банківську систему замість розгляду іноземного банківського капіталу в цілому. Регулятивні ініціативи, які не враховують різнорідності банків з іноземним капіталом, менш ефективні щодо утримання балансу між економічним суверенітетом банківської системи України та її фінансовою стабільністю. За таких умов важливого значення набуває впровадження міжнародного нагляду за діяльністю транснаціональних банків на консолідованій основі, оскільки дочірні компанії та материнські структури тісно взаємопов'язані. ❐

Література

1. Levine R. International Financial Liberalization and Economic Growth // R.Levine – Review of International Economics, 9(4). – 2001, pp. 688–702.

2. Levine R., Zervos S. Stock Markets, Banks, and Economic Growth // R.Levine, S.Zervos – American Economic Review, 88, 1998, pp. 537–558.

3. Rajan R.G., Zingales L. Financial Dependence and Growth // R.G.Rajan, L.Zingales L. – American Economic Review, 88, 1998, pp. 559–586.

4. Caprio G., Honohan P. Finance for Growth: Policy Choices in a Volatile World // G.Caprio, P.Honohan – The World Bank, Washington DC, 2000.

5. Goldberg L., Dages G., Kinney D. Foreign and Domestic Bank Participation: Lessons from Argentina and Mexico // L.B.Goldberg, G.Dages, D.Kinney. – Federal Reserve Bank of New York Working Paper. – 2000. pp. 17–36.

6. Dages B.G., Goldberg L., Kinney D. Foreign and Domestic Bank Participation in Emerging Markets: Lessons from Mexico and Argentina // B.D.Dages, L.Goldberg, D.Kinney. – Federal Reserve Bank of New York Economic Policy Review, 6, 3. – 2000. pp. 17–35.

7. Demirguc-Kunt A., Levine R., Min H.-C. Opening to Foreign Banks. Issues of Stability, Efficiency, and Growth. In: Seongtae Lee (ed.) The Implications of Globalization of World Financial Markets. – Bank of Korea, Seoul. – 1998.

8. Mathieson D. J., Roldos J. The Role of Foreign Banks in Emerging Markets // D.J.Mathieson, J.Roldos. Paper presented at the World Bank, IMF, and Brookings Institution 3rd Annual Financial Markets and Development Conference, 2001.

9. Cull R. Foreign Bank Participation and Crises in Developing Countries / Cull R., Martinez Peria M.S. – The World Bank Finance and Private Sector Development Research Group, 2007.

10. Farnoux M. Foreign Direct Investment in the Polish Financial Sector / Farnoux M., Lanteri M., Schmidt J. – Case study prepared for the CGFS Working Group on Financial Sector FDI. – 2004.

11. Basso H. Financial Dollarization: The Role of Banks and Interest Rates/ Basso H., Calvo-Gonzalez O., Jugilas M. // ECB Working Paper. – 2007. – №748.

12. Luca A. What drives credit dollarization in transition economies? / Luca A., Petrova I.// Journal of Banking and Finance.– 2007. – № 10.

13. Dooley M. Private Inflows When Crises are Anticipated: a Case Study of Korea / Dooley M., Shin I. // NBER Working Paper. – 2000. – № 7992.

14. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 07.12.2000 р., № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5, 6. – С. 36.

15. Закон України "Про акціонерні товариства" від 17.09.2008 р., № 514-VI.

16. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.

17. Міщенко В.І. Особливості посткризового реформування фінансового сектору України / В.І. Міщенко // Фінанси України. – № 10. – С. 3–14.

18. Савлук М. Банківська система – барометр економіки / Савлук М. // Урядовий кур'єр. – 2005. – № 212. – С. 23.

Інформація з першоджерел

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у серпні 2011 р.[1]

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Публічне акціонерне товариство "ПІРЕУС БАНК МКБ"	ПАТ	**1 627 792 220**	31.01.1994 р.	234	м. Київ, Контрактова площа, 4
Публічне акціонерне товариство "Банк "Київська Русь"	ПАТ	**416 080 000**	30.05.1996 р.	258	м. Київ, вул. Хорива, 11-а
Дніпропетровська область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК "АКСІОМА" (колишня назва – ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "СИГМАБАНК")	ПАТ	136 000 000	10.01.2006 р.	302	**м. Дніпропетровськ, вул. Сімферопольська, 11, приміщення 25**
Одеська область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО АКЦІОНЕРНИЙ БАНК "ПОРТО-ФРАНКО"	ПАТ	**105 553 560**	17.10.1991 р.	39	м. Одеса, вул. Пушкінська, 10

[1] "Перелік банків України, включених до Державного реєстру банків", опубліковано у "Віснику НБУ" № 8, 2011 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків, виділено червоним кольором. Назви банків подаються за орфографією статутів.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготувала головний економіст департаменту реєстрації, ліцензування та реорганізації банків Національного банку України Олена Сілецька.

Дослідження/

Іван Кушнір
Кандидат економічних наук, докторант Академії фінансового управління Міністерства фінансів України

Банки сільськогосподарського розвитку в системі фінансування агропромислового комплексу

В умовах трансформаційної економіки та зростання продовольчого попиту на світових ринках становлення аграрного сектору з розвинутою матеріально-технічною базою, налагодженою і функціональною системою кредитування аграрних підприємств є нагальною вимогою часу. Досліджуючи специфіку залучення та формування сільськогосподарськими товаровиробниками фінансових ресурсів у сучасних умовах господарювання, автор визначає основні цілі створення дієвої та ефективної системи банківського фінансово-кредитного обслуговування аграріїв з урахуванням світового досвіду роботи банків сільськогосподарського розвитку.

ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА БАНКІВСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

Упродовж останнього часу агропромисловий комплекс (АПК) України розвивається за умов недостатньої матеріально-технічної оснащеності. Гостро бракує коштів, необхідних для його прискореного розвитку, недостатньо розвинутий ринок кредитування. Але найбільша проблема – незначна участь у кредитуванні аграрних товаровиробників універсальних банків. У результаті потенціал розвитку аграрного сектору не може бути використаний належним чином.

У зв'язку з цим пріоритетним завданням розвитку аграрного сектору має стати формування ефективного механізму кредитування підприємств АПК, спроможного задовольнити високий попит на сільськогосподарському ринку кредитування та подолати тенденції низької пропозиції щодо надання кредитів з боку комерційних банків, недостатності джерел самофінансування аграрних підприємств.

Механізми фінансового забезпечення банками сільськогосподарських товаровиробників досліджували вітчизняні науковці В.М.Алексійчук [1], В.Г.Андрійчук [2], М.Я.Дем'яненко [3], А.М.Поддєрьогін, П.Т.Саблук та інші.

Ученими-економістами вже була досліджена основна частина теоретичних, методологічних та прикладних аспектів проблеми забезпечення сільськогосподарських товаровиробників фінансовими ресурсами за участі банків. Одначе зміни економічної ситуації загострюють старі та спричиняють нові проблеми, для вирішення яких необхідно провадити своєчасний пошук нових та вдосконалювати традиційні механізми банківського кредитування сільськогосподарських товаровиробників.

У фінансовому забезпеченні діяльності сільськогосподарських товаровиробників певну роль відігравав Акціонерний комерційний агропромисловий банк "Україна" (правонаступник українського відділення Агропромбанку СРСР). Банк на комерційних засадах здійснював комплексне обслуговування резидентів та нерезидентів України, забезпечуючи пріоритетне обслуговування агропромислового сектору економіки.

"Україна" входила до групи найбільших банків, проте з 1998 року мала фінансові проблеми (за станом на кінець 1999 р. збиток становив 123 млн. грн.) внаслідок неповернення кредитів, наданих аграрним підприємствам. У вересні 2000 року Національний банк України на вимогу МВФ увів до банку тимчасову адміністрацію строком на один рік, 29 червня 2001 р. почав процедуру його ліквідації, а 16 липня того ж року вилучив ліцензію на здійснення цією фінансовою установою банківських операцій.

Нині в Україні функції кредитно-депозитного обслуговування сільського господарства та села виконують універсальні неспеціалізовані комерційні банки, які при цьому намагаються мінімально ризикувати капіталом у аграрному секторі економіки. Чи справді кредитування сільськогосподарського виробництва ризиковане і невигідне? Спробуємо з'ясувати.

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ БАНКІВ

Як свідчать приклади успішних сільськогосподарських та сільських банків багатьох країн світу, вони навчилися ефективно управляти своїми ризиками завдяки:

– диверсифікації кредитного портфеля;

– аналізу проектів і платоспроможності сільських домогосподарств;

– фінансовим послугам із залучення депозитів та надання кредитів;

– поетапній структуризації: від незначного кредитування до повтор-

ного надання кредитів більшого розміру надійним позичальникам;

– створенню дієвих стимулів для персоналу і позичальників з метою забезпечення вчасного погашення кредитів;

– поєднанню групових та індивідуальних технологій кредитування;

– розширенню діяльності у віддалених районах шляхом взаємодії з кредитним спілками.

Немає жодних сумнівів, що сільськогосподарському кредитуванню притаманний високий рівень ризиків, які спричинені кліматичними, економічними, технічними та політичними факторами. Ці ризики можуть бути коваріантними та вразити багатьох позичальників у цій галузі. З метою управління ризиками та їх мінімізації аграрії можуть надати перевагу традиційним сільськогосподарським культурам і технологіям, які є менш прибутковими, але надійними і стабільними. Проте за умови належного заохочення вони також можуть доповнювати сівозміни сучасними потенційно ризикованими товарними культурами, які дадуть більший прибуток. Крім того, бюджети фермерів і дрібних підприємців здебільшого інтегровані з фінансами їхніх домашніх господарств, тому сукупні витрати на сільськогосподарське виробництво, споживання, соціальні цілі можуть бути безпосередньо пов'язані між собою. У багатьох випадках упередженість банківських працівників щодо непереборних проблем аграрного кредитування перетворилася на біду, через що або категорично виключається цей вид кредитування, або він суттєво ускладнюється та здорожчується.

Якщо перейти від масштабу мікро- до мезофінансів, ситуація змінюється. Є компроміс між диверсифікацією та спеціалізацією. Доступ на світові ринки спонукає виробників впроваджувати вузьку спеціалізацію, вирощуючи високоврожайні сорти й отримуючи дохід і прибуток від ефекту масштабу виробництва. Можливо, їм доведеться використовувати на практиці механізми управління ризиками (страхування, засобів стабілізації цін, ф'ючерсів) замість диверсифікації на користь малих масштабів діяльності та переходу до вузької спеціалізації. Нефінансові інститути й уряд можуть брати активну участь у такому управлінні ризиками з метою стимулювання інвестицій у сировинні підгалузі та спонукання припливу фінансових коштів з приватного сектору.

Досвід країн, які розвиваються, також підтверджує, що більшість фінансових установ, у тому числі комерційні банки, уникає співпраці з підприємствами сільського господарства. Здебільшого це є наслідком фінансової політики обмеження ризиків чи поганого управління. З другого боку, цей досвід також свідчить про те, що реформовані і добре керовані спеціалізовані сільськогосподарські фінансові установи можуть забезпечити вигідне і стабільне кредитування товарного виробництва, переробки і торгівлі. До таких інституцій належать сільськогосподарські банки розвитку (в Китаї, Індії, Ірані, Індонезії, Пакистані, Алжирі, Тунісі тощо), сільські банки (у Нігерії, Гані, Танзанії, Філіппінах, Індонезії), фінансові кооперативи (у Кенії, Танзанії), сільські фонди (у Сирії, Індії, Індонезії) [4].

Для цих установ та їх клієнтів фінансування аграрного сектору є привабливою комерційною діяльністю. Їхній досвід також засвідчив, що соціальні й економічні цілі сільського та сільськогосподарського розвитку найкраще досягаються не за рахунок благодійності, а за рахунок фінансових відносин між установами та їхніми клієнтами на основі комерційних принципів. Такі установи можуть вигідно надавати товарні кредити: не як єдину послугу, а як складову частину збалансованого за прибутковістю кредитного портфеля. Таким чином межі кредитування поступово розширюються, балансуючи між суто комерційними проектами та проектами соціально-економічного розвитку.

Хоча аграрному кредитуванню притаманні особливі проблеми, сучасні банки сільськогосподарського розвитку можуть ефективно їх подолати. Ці установи розробили ряд стратегій управління ризиками для кредитування сільськогосподарських та інших сільських проектів.

Сутність стратегії управління кредитними ризиками щодо сільськогосподарських позичальників полягає у їх системному виявленні та мінімізації (див. таблицю).

Управління кредитними ризиками сільськогосподарських позичальників

Ризик	Інструменти управління ризиком
Суб'єктивний (моральний) ризик	Ґрунтовна перевірка доцільності надання кредиту, моніторинг та забезпечення; після погашення малих кредитів надаються більші завдяки надійній кредитній історії; пілотне тестування нових продуктів
Невдалі інвестиції	Розпорошення ризику шляхом диверсифікації за частками в різних господарствах
Коваріантний ризик	Портфельна диверсифікація
Природно-кліматичний ризик	Охоплення великих територій і різних сільськогосподарських культур; індексоване сільськогосподарське кредитне страхування
Ринковий ризик	Укладення ф'ючерсних контрактів на реалізацію продукції; страхування цін постачальників на сировину
Недостатнє самофінансування клієнта	Створення сприятливих умов для накопичення заощаджень
Недостатні навички клієнта	Пов'язана з фінансовими послугами підготовка фахівців і технічний сервіс для забезпечення належного рівня обслуговування клієнтів
Недостатня поінформованість клієнта	Накопичення та використання спільного досвіду в ощадній справі та в технології мікрокредитування для споживачів послуг
Прострочення кредиту	Стимулювання клієнта до своєчасного погашення; співпраця з місцевими органами влади для забезпечення погашення
Відсутність застави	Використання складських розписок

МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО РОЗВИТКУ

Банки сільськогосподарського розвитку були створені 20–30 років тому, щоб розширити фінансові послуги (здебільшого кредитування за субсидованими процентними ставками) для клієнтів, які за основними критеріями комерційних банків вважаються некредитоспроможними. Ці банки здебільшого створювалися за державної участі та на етапі становлення фінансувалися урядами й міжнародними донорськими організаціями. В цілому діяльність банків сільськогосподарського розвитку була спрямована на кредитування, а не на залучення депозитів, тому ця практика суттєво послабила їх самостійність та життєздатність.

Зважаючи на високі витрати адміністрування великої кількості дрібних кредитів, банки, як правило, надають більші за сумою кредити заможним фермерам. Оскільки сільське господарство вирізняється сезонністю, сільськогосподарські кредитні установи мають піки і падіння потоків грошових коштів, адже потреба в кредитах різко зростає під час посівної кампанії. Крім того, зосередження на кредитуванні виключно аграрних робіт, здебільшого – на виробництво сільськогосподарських культур, порівняно з кредитами для інших видів діяльності в сільських районах має обмежений потенціал доходів для банків сільськогосподарського розвитку. Такі пільгові

кредитні програми мають тенденцію до скорочення, а не розширення охоплення дрібних фермерів та інших клієнтів у сільській місцевості.

Унаслідок перебування в державній власності банки сільськогосподарського розвитку часто зазнають жорстких нормативно-фінансових регулятивних заходів, таких як регулювання обмінних курсів і процентних ставок, а також зобов'язання щодо обслуговування політичних і корпоративних інтересів. Нормативне регулювання процентних ставок не дає змоги їм покривати свої витрати й обмежує доступ незаможних верств населення до фінансових послуг.

Банки сільськогосподарського розвитку також потерпали від небажання як державного, так і приватного секторів визнати, що незаможні верстви населення придатні для банківського обслуговування, що вони також можуть заощаджувати, брати і погашати кредити. Для розвитку сільськогосподарської діяльності та своїх мікрогосподарств, забезпечення готовності до надзвичайних ситуацій, забезпечення власного майбутнього незаможні фермери повинні мати доступ до широкого спектра послуг з мікрофінансування, зокрема заощадження, кредитування і страхування.

Це не дивно, що банки сільськогосподарського розвитку часто стають фінансово нестійкими. Принаймні у двох регіонах – Африці та Латинській Америці багато з них було закрито. Серед тих, які залишилися, чимало стали фактичними банкрутами, але продовжують роботу, не маючи змоги залучити достатні фінансові ресурси. Їм також не вистачає управлінських коштів для диверсифікації та підвищення рівня обслуговування клієнтів.

Але є і позитивний досвід успішного реформування банків сільськогосподарського розвитку. Сутність їх реформування полягає в перетворенні таких установ у конкурентоспроможних і стійких постачальників фінансових послуг широкому колу сільських клієнтів. У багатьох випадках реформа полягає у фінансовій та організаційній реструктуризації, перепідготовці фахівців. Як і універсальні комерційні кредитні установи, банки сільськогосподарського розвитку мають стимулювати попит на фінансові продукти з урахуванням реальних потреб сільських клієнтів. З цієї причини ефективному охопленню клієнтської бази сприяє створення децентралізованої мережі філій, які працюють як центри прибутку.

ДОСВІД ІНДОНЕЗІЇ

Розглянемо практичний досвід функціонування Банку сільськогосподарського розвитку Індонезії (Bank Rakyat Indonesia, BRI). До 1983 року процентні ставки за кредитами в Індонезії були регульованими, у фінансовому секторі домінували державні банки, а столітній Банк сільськогосподарського розвитку Індонезії був основним кредитором сільськогосподарських товаровиробників та отримував великі субсидії. Після того як знизилися ціни на нафту і ВВП країни зменшився, уряд запропонував банку два варіанти: закриття або реформування. У 1983 році процентні ставки стали повністю дерегульованими, Банк сільськогосподарського розвитку Індонезії очолило нове керівництво, яке вирішило комерціалізувати установу та відкрити 3 000 філій у сільській місцевості.

За технічної підтримки Гарвардського інституту міжнародного розвитку банк розрахував операційні витрати на мікрозаощадження і мікрокредитування, запропонував два нових комерційних продукти. Одним із них була схема добровільних заощаджень із лотерейною складовою, яка виявилася дуже привабливою і водночас була ефективним інструментом мобілізації ресурсів на рівні села. Інший був нецільовою кредитною схемою – кредитний продукт, відкритий для всіх і для будь-яких цілей. Його механізм включав прості процедури, короткі терміни погашення, регулярні щомісячні платежі в основному з несільськогосподарських доходів, гнучкі вимоги до забезпечення беззаставних мікрокредитів, стимули для своєчасного погашення. Право позичальника отримати повторний кредит залежало від успішного погашення попередніх позик. Ринкові відсоткові ставки становили близько 2% на місяць (ефективна ставка – 44% річних, бонус – 11% за вчасне погашення, тобто фактично 33% річних), цього достатньо для покриття всіх витрат і ризиків [5].

Фінансова криза 1997–1998 років знищила би Банк сільськогосподарського розвитку Індонезії, якби не його операції з мікрофінансування. У кризовий 1998 рік, коли державні банки стали фактичними банкрутами, сільські філії Банку сільськогосподарського розвитку Індонезії забезпечили 94 млн. доларів США консолідованого прибутку та 1.43 млрд. доларів США високоліквідних активів.

Добровільні заощадження залучалися банком на умовах повернення вкладнику в будь-який час, а також його участі в призовій лотереї. Завдяки цьому депозити стали найпривабливішими банківськими продуктами, що перевершили всі інші з великою перевагою. До грудня 1989 року Банк сільськогосподарського розвитку Індонезії повністю мобілізовував свої фінансові ресурси для надання кредитів через систему залучення сільських заощаджень, а потім у наступний період формував надлишкові ресурси. Самодостатність банку щодо мобілізації необхідних коштів разом з його рентабельністю створили матеріальну базу для незалежності в діях і свободи від політичного втручання.

Мережа філій Банку сільськогосподарського розвитку Індонезії досягнула точки беззбитковості через вісімнадцять місяців після початку реформування, даючи 8.7 млн. доларів США прибутку щороку.

До 1983 року за програмою пільгового кредитування з використанням державних субсидій для часткового погашення відсоткових ставок філії банку надали 100 млн. доларів США протягом 14-річного періоду, частина з яких використовувалася для кредитування несільськогосподарських видів діяльності. За новою схемою близько 20% кредитів безпосередньо інвестовано у сільське господарство, що становило 400 млн. доларів США щороку [6].

Банк сільськогосподарського розвитку Індонезії відомий як банк, котрий здійснив революцію сільського мікрофінансування. Мікробанківські підрозділи, працюючи в умовах незаможного села, забезпечують високі та стабільні прибутки, оперативно і гнучко збалансовують співвідношення попиту і пропозиції фінансових ресурсів, враховуючи тенденції на ринку.

ДОСВІД ТУНІСУ

Позитивним є також досвід Банку сільськогосподарського розвитку Тунісу (Banque Nationale Agricole, BNA). Банк розпочав свою діяльність у 1959 році як сільськогосподарська фінансова установа для надання кредитів пріоритетному сектору економіки, але зазнав великих збитків через кредитні ризики. В 1969 році він увійшов у другу фазу діяльності вже як національний універсальний банк із диверсифікацією портфеля на всі сектори економіки. Третій етап розпочався в 1980 році з лістингу його акцій на фондовій біржі та акцентуванні пріоритету

на комерційному кредитуванні з використанням переважно внутрішніх фінансових ресурсів. З 1989 року Банк сільськогосподарського розвитку Тунісу позиціонував себе на ринку як універсальна установа з оперативною самостійністю та з опорою на власні ресурси завдяки мобілізації депозитів і комерційних внутрішніх запозичень, з диверсифікацією кредитного портфеля і стабільною рентабельністю.

Банк сільськогосподарського розвитку Тунісу є частково приватизованою установою. Державі належить більша частина акцій, 34% належать приватним власникам. Як і всі державні банки, Банк сільськогосподарського розвитку Тунісу перебуває під управлінням Міністерства фінансів та контролюється Центральним банком Тунісу (Banque Centrale de Tunisie). До Ради директорів банку входять представники чотирьох державних установ і трьох напівдержавних. Фінансову установу очолює президент і генеральний директор. Незважаючи на переважання представників уряду в управлінні, це банк із повною оперативною самостійністю.

Як один із 14 депозитних банків країни Банк сільськогосподарського розвитку Тунісу є універсальним банком національного масштабу, діючи через найбільшу філіальну мережу в Тунісі: 16 регіональних відділень і 145 філій. Він також має 700 тисяч клієнтів-вкладників, 58% у міській та 42% – у сільській місцевості, 250 тисяч з них також є позичальниками установи. 41% кредитного портфеля банку розміщено в сільському господарстві, а 59% – у інших секторах економіки. Сільськогосподарські кредити обмежені законом щодо максимальної процентної ставки – 11.67%. Із загального обсягу кредитів у сільськогосподарському секторі 64.2% надані у виробництво, 35.8% – у торгівлю. У Тунісі є два основних види сільськогосподарських кредитів: сезонні терміном до одного року, зокрема на зерновиробництво і овочівництво, садівництво та рибальство, а також інвестиційні кредити для придбання машин, худоби, землі та розвиток інфраструктури. Останні – це середньострокові кредити на 2–7 років з однорічним пільговим періодом і довгострокові на 8–15 років із пільговим періодом до 5 років. Завдяки розміщенню 41% кредитного портфеля в агросекторі Банк сільськогосподарського розвитку Тунісу успішно виконує свою місію. Частка сільськогосподарського кредитного портфеля знизилася у відносному (відсотковому), але істотно збільшилася в абсолютному (грошовому) вимірі. Як і в Україні, в Тунісі є обов'язкове страхування сільськогосподарських культур, за яким банк сплачує страхову премію в розмірі 2% від усіх позичених клієнтом кредитів [8].

Серед банків сільськогосподарського розвитку в Північній Африці та на Близькому Сході реформований Банк сільськогосподарського розвитку Тунісу за показниками діяльності ближчий до банків у високорозвинутих європейських країнах, ніж до середньостатистичного аграрного банку регіону.

ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Деякі уроки для розвитку вітчизняного фінансового механізму забезпечення агропромислового комплексу можна взяти з досвіду успішної роботи зарубіжних банків сільськогосподарського розвитку. Це насамперед:

– продумана й ефективна фінансова політика, яка працює і сприяє впровадженню інновацій;

– привабливі банківські продукти заощадження та кредитування з відповідним стимулюванням співробітників, ефективною системою внутрішнього регулювання та нагляду, що забезпечують високу рентабельність сільського мікрокредитування;

– незаможні прошарки населення можуть заощаджувати (що підтверджує теорію "основи піраміди" [7]), і сільські фінансові установи можуть мобілізувати ці ресурси з мінімальними витратами;

– якщо фінансові послуги надаються без стимуляції кредитування, попит на депозитні заощадження перевищує попит на кредити з великим "плюсом";

– стимули для своєчасного погашення, які ефективно працюють;

– охоплення фінансовою установою величезної кількості людей з низьким рівнем доходів, що поєднані з конкурентоспроможністю, самоокупністю та фінансовою самостійністю банку;

– середні трансакційні витрати можуть бути знижені при зростанні обсягу позикових коштів.

Банки сільськогосподарського розвитку в багатьох країнах світу є життєздатними і стійкими постачальниками фінансових послуг для всіх прошарків сільського населення, в тому числі для найнезаможніших, виконуючи важливу соціально-економічну місію.

Україна повинна мати потужний агропромисловий комплекс для вирішення непростих соціально-економічних завдань і цілей, гарантування продовольчої безпеки країни. Система фінансово-кредитних структур має сприяти ефективному ресурсному забезпеченню сільськогосподарських товаровиробників, повинна підтримувати державну політику формування нових фінансових відносин на селі, прогресивних форм фінансової підтримки ведення господарства з урахуванням світового досвіду роботи банків сільськогосподарського розвитку.

Для досягнення цієї мети необхідно:

– активізувати політичну волю для законодавчого врегулювання, створення відповідної нормативно-правової бази;

– створити і впровадити адекватну стратегію реформування фінансування аграрного виробництва;

– створити і впровадити ефективну систему фінансового обслуговування аграріїв, з філіями у ролі центрів прибутку;

– забезпечити операційну та фінансову стійкість;

– забезпечити їх ефективний внутрішній контроль і зовнішній банківський нагляд.

❐

Література

1. Алексійчук В.М. Гроші та кредит в системі відтворення АПК. – К.: ІАУ. – 1999. – 383 с.

2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. 2-ге вид., доп. і перероблене. – К.: КНЕУ. – 2002. – 624 с.

3. Дем'яненко М.Я. Кредитування сільськогосподарських підприємств: теорія і практика // Облік і фінанси АПК. – 2005. – № 7. – С. 9–19.

4. Seibel H.D. Reforming Agricultural Development Banks. Deutsche Gesellschaft fur Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH. – 2005. – 70 p.

5. Kuiper A. Act or Accident? The birth of the village units of Bank Rakyat Indonesia. Deutsche Gesellschaft fur Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH. – 2004. – 85 p.

6. Schmidt P., How an Agricultural Development Bank Revolutionized Rural Finance: The Case of Bank Rakyat Indonesia. IFAD Rural Finance Working Paper. – 2000. – 115 p.

7. Prahalad C.K. The Fortune at the Bottom of the Pyramid: Eradicating Poverty through Profits. Wharton School Publishing, – 2005. – 432 p.

8. Mustafa M.R. Restructuring Agricultural Banks in the NENA Region. NENARACA, Amman. – 2000. – 42 p.

Точка зору/

Володимир Сухотеплий
Старший викладач кафедри фінансів Дніпропетровської державної фінансової академії

Фінансова криза та особливості динаміки структури активів банківської системи України

Ця стаття, яку публікуємо в порядку обговорення, може стати приводом для дискусії. Принаймні в процесі рецензування вона одержала два кардинально протилежних відгуки двох авторитетних наукових установ. В одній із них запропоновану автром універсальну схему розподілу українських банків на групи вважають раціональною, в іншій – відхиляють цю схему в принципі. Можливі й інші точки зору. У разі виникнення полеміки редакція "Вісника НБУ" надасть можливість її учасникам висловитися на сторінках журналу.

Особливості перебігу світової фінансової кризи в Україні спонукали вітчизняних науковців до інтенсивного та різнобічного дослідження як самого явища світової фінансової кризи, так і характеру кризових процесів, що відбувалися і ще тривають в Україні. Внесок у дослідження проблеми фінансової кризи роблять такі українські вчені, як А.Гальчинський, В.Геєць, О.Вовчак, А.Вожжов, О.Барановський, Г.Карчева, С.Козьменко, В.Міщенко, М.Савлук, Т.Смовженко, В.Стельмах, Н.Стукало, Н.Швець, Н.Шелудько, І.Школьник та інші.

Серед багатьох принципових питань, які досліджуються вченими, слід виділити такі: необхідність підвищення ефективності прогностичних функцій діагностики [1]; диференціація нагляду залежно від масштабів банку [2].

Частково відповісти на ці питання можна, дослідивши динаміку структурних змін у розподілі власного капіталу, активів та прибутку в сумарному капіталі, активах та прибутку банківської системи України за останні 10 років, тобто за період, на який припадає і час кризи. На наш погляд, першим об'єктом дослідження в цьому напрямі мають бути активи банківської системи, оскільки структурні зміни у власному капіталі та прибутках системи за останні 3–4 роки були настільки динамічними та драматичними, що дослідження цієї динаміки може потребувати принципово нових ідей.

Для аналізу динаміки структури активів банківського сектору України за роки фінансової кризи 2008–2010 рр. автор використав розроблений ним метод показника конкурентного потенціалу галузі ПКПГ.

ПКПГ визначається за формулою:

$$ПКПГ(n) = \frac{s_n(n)}{CR(n)} n^2, \qquad (1)$$

де $1 \leqslant n \leqslant N$, N – кількість фірм у галузі;

n – порядковий номер фірми в міру зменшення її частки ринку;

$s_n(n)$ – ринкові частки фірм, розташовані у міру їх зменшення;

$CR(n)$ – сумарна частка n найбільших фірм галузі.

Як ринкові частки фірм галузі $s_n(n)$ можуть бути частки активів, капіталу, прибутків тощо.

Детальніше про метод можна прочитати в працях [3, 4], а зараз лише зазначимо, що, серед іншого, графічне представлення ПКПГ(n) дає змогу наглядно оцінити характер якісних змін у структурі активів, пасивів або власного капіталу певної галузі.

На основі даних НБУ [5] автором були побудовані графіки ПКПГ(n) для структури загальних активів банківської системи України (надалі – активів) за період із 01.10.2002 р. до 01.01.2011 р., щорічно за станом на 1 січня (крім 2002 року). Для цього на кожну з означених дат було розраховано частку активів, яка належала кожному банку системи й упорядковано ці частки в міру їх зменшення. Оскільки у різні роки банківська система України складалася з різної кількості банків, то для цілей цього дослідження використовувалися лише частки банків з 1-го до 152-го. Той факт, що дані про інші банки не використовувалися, не впливає на якість дослідження завдяки особливостям самого методу. ПКПГ(n) для активів банківської системи України за станом на 01.10.2002 р., 01.01.2008 р. та 01.01.2011 р. відображено на графіку 1.

Дати для побудови графіків було обрано невипадково. 01.10.2002 р. – це день, коли Національний банк розпочав оприлюднювати на своєму офіційному веб-сайті дані про стан банківської системи [5]. 01.01.2008 р. – це звітна дата, на яку в банківській системі України не було жодного збиткового банку. 01.01.2011 р. – це дата, на яку визначено стан системи, що була вражена всесвітньою фінансовою кризою і ще не вийшла зі стану депресії.

Окрім фактів, пов'язаних з тим, що показник конкурентного потенціалу банківського сектору упав за останні 10 років зі значення 16.0 до

Графік 1. **Показники конкурентного потенціалу галузі за станом на 01.10.2002 р., 01.01.2008 р. та 01.01.2011 р.**

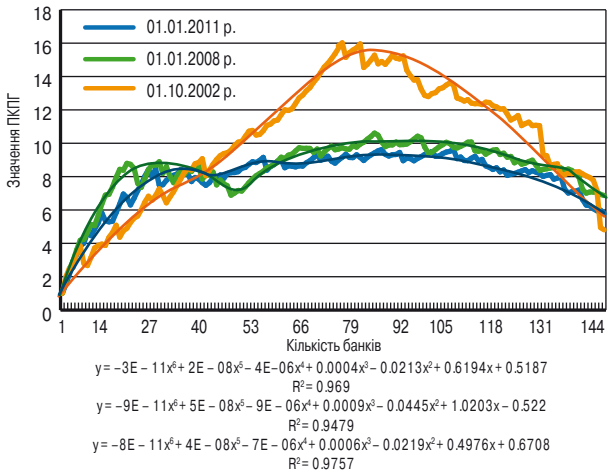

Графік 2. **Відображення коефіцієнта варіації часток активів n-го банку банківської системи України за період із 01.10.2002 р. до 01.01.2011 р. та з 01.10.2002 р. до 01.01.2008 р.**

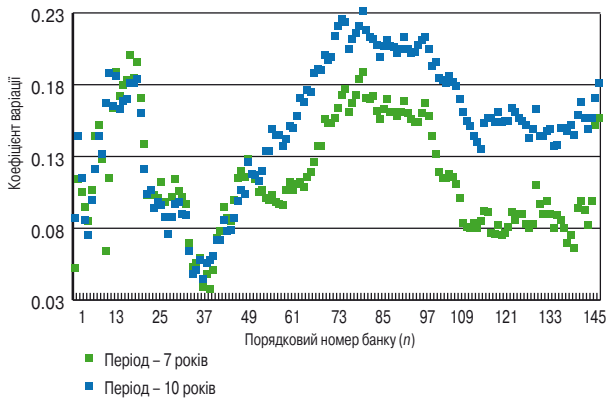

9.6 і банки після 90-го дедалі більше втрачають перспективи на сталий розвиток, автор звернув увагу на те, що незважаючи на всі особливості розвитку системи за останні 10 років, значення ПКПГ(n) для банків з 35-го до 41-го зберігалося приблизно на однаковому рівні. Більше того, коли щодо відображених на графіку 1 даних автор побудував апроксимаційні криві (поліноми 6-го ступеня), то з'ясувалося, що ці криві майже збігаються у точці, котра відповідає 38-му місцю.

Цей факт не можна розглядати як ординарний, оскільки протягом 10-ти років як сумарна частка перших 38-ми банків, так і частка самого 38-го банку змінювалися стохастично, та все-таки, незважаючи на ці постійні зміни, у системі створився своєрідний інваріант.

Щоб дослідити це явище більш детально, автор, на додаток до розрахунків ПКПГ(n), розрахував коефіцієнт варіації [6, с. 24] для часток кожного (1-го, 2-го і т. д.) банку за всі 10 років спостережень. Для цього, спираючись на дані НБУ [5] за кожен рік, спочатку було розраховано частки активів усіх банків України, потім ці частки розташовано у міру їх відносного зменшення, після чого розраховано середнє значення для часток, що припадали на 1-й, на 2-й і т. д. аж до 152-го банку за кожен із десяти років спостережень. Принциповим є те, що незважаючи на назву банку, розраховувалося середнє за 10 років значення часток для 1-го, 2-го і т. д. банку за розміром. Потім було розраховано стандартне відхилення для часток 1-го, 2-го і т. д. банків за всі 10 років, і за результатами цих розрахунків підраховано відповідні коефіцієнти варіації.

Для врахування впливу фінансової кризи на структуру активів банківської системи України автор додатково зробив аналогічні розрахунки за 7-річний період із 01.10.2002 р. до 01.01.2008 р., тобто на період порівняно стабільної роботи банківського сектору України. Результати розрахунків відображено на графіку 2.

Як видно на графіку 2, динаміка боротьби банків за провідні місця в рейтингу за частками активів, що їм належать, була неоднаковою. Паралельно зі щорічним абсолютним зростання обсягів банківських активів як у окремих банків, так і в цілому по системі відносні частки банків з 1-го до 35-го та з 41-го до приблизно 120-го змінювалися дуже динамічно, а боротьба за краще місце в групі банків після 120-го була помірною. Головним же та неочікуваним результатом розрахунків стало те, що частки активів, які належали банкам із 35-го до 41-го, змінювалися дуже мало. Виникає запитання, чим зумовлена відносна стабільність часток банків із 35-го до 41-го за мінімального коефіцієнта варіації на 38-му банку?

На погляд автора, могло бути дві причини такої відносної стабільності. По-перше, це регуляторна діяльність НБУ, а по-друге, – дія певного механізму саморегуляції.

Щодо регуляторної діяльності НБУ. Національний банк своїми рішеннями визначає кількісний склад усіх 4-х груп банківської системи і можна було б припустити, що середні банки, намагаючись потрапити як мінімум до II групи, нарощують активи, аби тільки перетнути межу та увійти до категорії провідних банків. Гіпотетично це можливо, але, по-перше, комерційні банки навряд чи знають, яким буде на наступний рік мінімальний обсяг активів, що дає змогу перейти у вищу категорію, і по-друге, кількісний склад перших двох за обсягами активів груп ніколи не був постійним. У таблиці 1 наведено сумарну кількість банків, що входили до першої, перших двох та перших трьох груп у різні роки.

Таблиця 1 побудована автором на основі даних НБУ [7]. З цієї таблиці добре видно, що лише протягом останніх трьох років перші дві групи найбільших банків України складалися з 38–39 банків, а в середньому за останні 10 років у перших двох групах було на 10 банків менше.

Крім того, якщо (див. графік 2) порівняти коефіцієнти варіації для час-

Таблиця 1. **Сумарна кількість банків, що входили до першої, перших двох та перших трьох груп найбільших банків України в 2002–2011 роках**

Рік	Перша група	Дві групи	Три групи	Рік	Перша група	Дві групи	Три групи
2002	8	20	55	2007	15	34	59
2003	10	22	56	2008	17	34	68
2004	10	22	58	2009	18	38	62
2005	10	24	55	2010	18	38	59
2006	12	27	56	2011	17	39	60

Графік 3. **Сумарна частка активів банківської системи України для 38 та 53 найбільших банків за період із 01.10.2002 р. до 01.01.2011 р.**

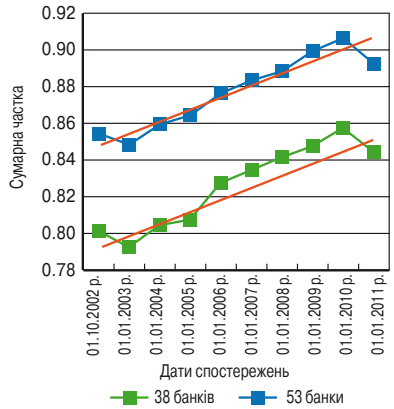

Графік 4. **Частка активів 38-го та 53-го за розмірами активів банків України за період з 01.10.2002 р. до 01.01.2011 р.**

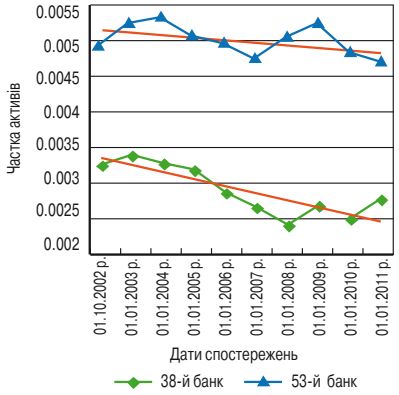

Графік 5. **Коефіцієнти групової нестабільності активів банківської системи України за 7 років (за станом на 01.01.2008 р.) та за 10 років (за станом на 01.01.2011 р.)**

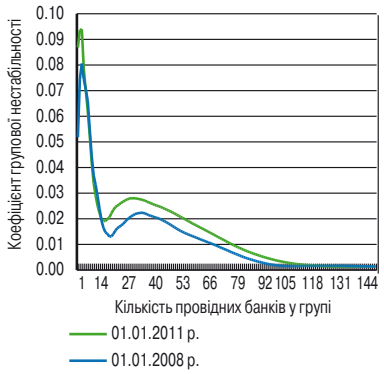

ток активів банків перед фінансовою кризою 2008–2009 років та після неї, то можна побачити, що динаміка розподілу часток активів банків із 1-го до 53-го якісно взагалі не змінилася, тобто динамічна складова структури банківської системи за активами залишилася доволі стабільною навіть під тиском кризи, чого не можна сказати про банки після 53-го.

Таким чином, навряд чи можна вести мову про регуляторний вплив НБУ, з одного боку, та узгоджені дії конкуруючих між собою 53-х банків, з другого. Маються на увазі дії, спрямовані на забезпечення мінімального значення коефіцієнта варіації для певної групи банків.

Більше того, оскільки коефіцієнти варіації часток активів банків з 38-го до 53-го перед фінансовою кризою та після неї суттєво не відрізняються (див. графік 2), автор для більш детального вивчення цієї частини банківського сектору України розрахував сумарну частку активів перших 38-и та перших 53-х банків за кожний із десяти років, та значення часток 38-го та 53-го банку окремо за ті ж 10 років спостережень. Результати розрахунків відображено на графіках 3 та 4.

Як видно на графіках 3 та 4, хоча сумарна частка перших 38-и та 53-х банків постійно зростала протягом 10 років, навряд чи можна говорити про узгоджені дії провідних банків України, оскільки частки окремо взятих 38-го та 53-го банків постійно зменшувалися, причому достатньо стохастично.

Отже, можна припустити, що *в банківській системі України, окрім регуляторного механізму НБУ, працюють певні механізми саморегуляції, які створюють окремі, відносно стабільні, підсистеми банківської системи України*. Для підтримки такого припущення можна послатися на праці Л.Мельника [8] та С.Уразової [9], в яких проблеми самоорганізації економічних систем узагалі та проблеми самоорганізації банківських систем зокрема вивчаються на фундаментальному рівні.

Ще раз розглянувши графік 2, можна стверджувати, що в банківській системі України за станом на 01.01.2011 р. визначилася певна нижня межа нестабільності, і ця межа припадає на 38-й за розміром банк. Далі формується друга межа нестабільності на рівні 54-го або 55-го банків. Приблизно 55 банків системи на фінансову кризу відреагували майже однаково і коефіцієнт варіації часток активів для цих банків суттєво не змінився навіть під дією кризи. Для банків після 55-го розбіжності в значеннях коефіцієнта варіації (див. графік 2) виявилися достатньо суттєвими.

Нині можна говорити принаймні про дві підсистеми банківської системи України (за станом на 01.01.2011 р.). Одна з них – це підсистема, що складається з 38-и найбільших банків, а друга – з 55-ти найбільших банків з ознаками, описаними вище. Чи існують ще якісь підсистеми банківської системи України з якимись певними ознаками? Щоб це з'ясувати, автор вирішив дослідити групову нестабільність банківських активів. Що мається на увазі?

Досі вивчалася нестабільність лише часток активів, що належали одному окремому банку, наприклад, першому за часткою активів або 38-му і т. д. Нічого не заважає вивчати нестабільність частки активів, що належать кільком банкам водночас, наприклад, першому та другому разом. На кожну дату спостережень (таких дат десять – із 01.10.2002 р. до 01.01.2011 р.) можна визначити сумарну частку активів двох найбільших банків та розрахувати середнє значення частки активів банківської системи, що припадають на ці два банки за період досліджень. Далі за цими розрахунками можна підрахувати стандартне відхилення та коефіцієнт варіації для сумарної частки активів, що належать двом найбільшим банкам разом. Цей коефіцієнт варіації і буде показником нестабільності частки активів для групи з двох провідних банків. Аналогічні розрахунки можна зробити і для групи найбільших 3-х, 4-х банків і т. д. Таким чином можна отримати коефіцієнт групової нестабільності (КГН) підсистеми з 3-х, 4-х, 5-ти і т. д. банків банківської системи України. Якщо для банківської системи країни побудувати коефіцієнти групової нестабільності послідовно для 1-го за місцем банку, потім для двох, трьох і т. д. разом банків, то ми отримаємо картину, відображену на графіку 5. Розрахунок КГН проводився як за період до початку фінансової кризи, так і за період, що включає час дії фінансової кризи.

Проаналізувавши дані графіка 5, маємо підстави говорити і про такі особливості банківської системи України (за станом на 01.01.2008 р.):

- мінімальне значення КГН (0.013) припадає на групу провідних банків, що складалася з 17 банків;
- подальше нарощування групи до 34-х банків призводить до того, що КГН досягає свого локального максимуму (0.022);
- при нарощуванні групи до 60 банків спостерігається зменшення

КГН до рівня, характерного для групи з 17 банків;

- подальше нарощування групи до 152 банків призводить до зменшення значення КГН до рівня 0.00136.

За станом на 01.01.2011 р. характер кривої КГН не змінився, але сама крива зсунулася ліворуч і вгору, що свідчить про загальне зростання рівня нестабільності системи внаслідок фінансової кризи. При цьому перший локальний мінімум КГН (0.0191) зріс і припав на групу з 15 банків, локальний максимум КГН також зріс (0.0280), припав на групу з 30 банків і при нарощуванні групи до 57 банків КГН повернувся до значення локального мінімуму, характерного для групи з 15 банків (за станом на 01.01.2011 р.). Після 57-го банку КГН поступово спадав до значення 0.00136.

Отже, на додаток до двох меж індивідуальної нестабільності (38-й та 55-й за розміром банки) зафіксовано ще й такі межі групової нестабільності: перша на рівні 15–17 найбільших банків; друга на рівні 30–34 найбільших банків та третя на рівні 57–60 найбільших банків. На думку автора, завдяки певним процесам саморегуляції всередині банківської системи України відбувається постійний процес формування підсистем із певними показниками індивідуальної та групової нестабільності банків. Чому це відбувається і чи є це особливістю тільки банківської системи?

Автор ретельно вивчав нормативні документи НБУ [10], прагнучи зрозуміти, за яким принципом відбувається розподіл комерційних банків України на 4 групи. Окрім абсолютного значення обсягу активів, ніякого іншого критерію розподілу комерційних банків на групи не виявлено, причому і цей критерій іноді застосовувався непослідовно. Тобто справа не в абсолютних розмірах банківських активів.

Таким чином, є передумови стверджувати, що в кожній галузі господарювання, а не тільки в банківській системі, існують самоорганізовані зони підвищеної нестабільності (стабільності) та зони відносної нестабільності (стабільності), розташування яких, серед іншого, визначається кількістю фірм у галузі та рівнем концентрації у ній.

Такого висновку автор дійшов після аналізу поведінки модельної галузі, побудованої ним із використан-

Графік 6. **Коефіцієнт варіації (CV) для часток кожної з 60-ти умовних фірм модельної галузі**

Графік 7. **Залежність коефіцієнта варіації (коефіцієнта групової нестабільності) для часток, що послідовно належать групі з найбільших 1-ї, 2-х, 3-х і т. д. фірм**

ням модифікованої функції Вейбулла [3]. Для того, щоб зрозуміти, чи можливі взагалі, теоретично, зони підвищеної стабільності або нестабільності, подібні до знайдених у банківській системі України, автор побудував 60 варіантів умовної галузі, що складається з 60 компаній. Кожний із цих 60-ти варіантів можна умовно розглядати як структуру активів певної галузі за станом на кінець кварталу протягом 15-ти років. Як обмеження було прийнято, що для кожного варіанта структури галузі індекс Херфіндала-Хіршмана має дорівнювати HHI=600. Таке значення цього індексу обрано тому, що значення HHI за активами для реальної банківської системи України наближається якраз до цього числа.

За такої постановки задачі є можливість простежити відмінності або, навпаки, певні спільні ознаки двох типів:

1. Відмінності в частках, що належать компанії, яка посідає: перше місце в кожному з варіантів структури; друге місце у кожному з варіантів структури, третє і так далі;

2. Відмінності в частках, що належать одній першій компанії в кожному з варіантів структури, відмінності в частках, що належать двом першим компаніям разом у кожному варіанті структури, трьом першим компаніям разом і так далі.

Були розраховані частки, що належать кожній умовній компанії для кожного з 60-ти варіантів структури галузі та обчислені середні значення часток, що припадають на першу за розміром, на другу за розміром фірму і так далі. Після цього розраховано стандартне відхилення для часток кожної з 60-ти умовних фірм і коефіцієнти варіації для часток ринку кожної з умовних фірм. Результати модельних розрахунків коефіцієнтів варіації наведено на графіку 6.

Як бачимо на графіку 6, за дотримання зазначених вище умов існують певні закономірності в розподілі значень коефіцієнта варіації (CV). Так, у термінах стандартного відхилення та коефіцієнта варіації найстабільнішими виявилися умовні фірми, що посідають місця з 17 по 21, тобто якісно крива нагадує криву на графіку 2 в діапазоні від 1-ї до 70-ї фірм.

Ще більша схожість спостерігається для графіка коефіцієнта варіації, для групи з 2-х, 3-х, 4-х і т. д. фірм умовної галузі, тобто для коефіцієнта групової нестабільності – КГН. На графіку 7 відображено поведінку коефіцієнта групової нестабільності для описуваної модельної галузі.

Як видно на графіку 7, на додаток до індивідуальних зон стабільності (нестабільності), відображених на графіку 6, у модельній галузі існують також зони групової стабільності (нестабільності). Так, відповідно до графіка 7, у цій модельній галузі найбільшу стабільність має група з перших 4-х фірм, а найбільшу локальну нестабільність – група з перших 14 фірм.

Такий збіг форм графіків реальної та модельної галузі є серйозним аргументом на користь універсальності дії ефекту самоорганізації в системах із описаними вище ознаками.

З огляду на конкретні результати, отримані для банківської системи України, автор пропонує при розподілі комерційних банків України на групи керуватися не лише абсолютними значеннями активів, а й показниками стабільності (або нестабільності) підсистем банківської системи.

Переконатися в обґрунтованості такої пропозиції можна, якщо порівняти теоретичні розрахунки автора з практичними рішеннями НБУ. З даних, наведених у таблиці 2, видно, що

Таблиця 2. **Порівняння теоретично розрахованого та практично реалізованого розподілу банків на групи**

Рік	Перша група	Перші дві групи	Перші три групи
2008	17(17)	34(33)	68(60)
2011	17(15)	39(30)	60(57)

практичні дії НБУ чітко вписуються у запропоновану схему. Зокрема, теоретично розрахована кількість банків у групах (числа в дужках) майже збігається з кількістю банків, визначеною відповідними рішеннями НБУ.

ВИСНОВКИ

1. Є всі підстави вважати, що у банківській системі України відбувається процес саморегуляції, що призводить до виникнення підсистем зі специфічними ознаками стабільності.

2. За станом на 01.01.2011 р. найбільш стабільна за активами група складається з 15-ти найбільших банків, група з 30-ти найбільших банків має доволі високий рівень нестабільності, а збільшення групи до 57-ми найбільших банків знову забезпечує рівень стабільності 15-ти найбільших банків.

3. Банки України можна розподіляти на групи за такою схемою:

- на наступний фінансовий рік за розмірами активів до першої групи банків треба відносити ті найбільші банки, які за результатами поточного року забезпечили перше мінімальне значення коефіцієнта групової нестабільності;
- до другої групи відносити наступні за розміром банки, що забезпечують зростання коефіцієнта групової нестабільності до локального максимуму;
- до третьої групи відносити наступні за розміром банки, що призводять до зменшення коефіцієнта групової нестабільності до розміру першого локального мінімуму;
- до четвертої групи відносити всі інші банки.

❒

Література

1. Стукало Н., Литвин М. Державне антикризове регулювання банківського сектору: досвід ЄС та України // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 7. – С. 20–25.

2. Г.Карчева. Основні проблеми розвитку банківської системи України в посткризовий період та шляхи їх вирішення // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 8.– С. 26–32.

3. Сухотеплий В.Т. Оптимізація рівня концентрації галузі з граничними значеннями індексу Херфіндала-Хіршмана //Економіка і прогнозування. – 2010. – № 3. – С. 141–154.

4. Сухотеплий В.Т. Конкурентний потенціал галузі та її структура / Економіка: проблеми теорії та практики. – Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2005. – Випуск 204: В 5 т. Том І. – С. 65.

5. www.bank.gov.ua/Bank_supervision/index.htm 000.

6. Кобзарь А.И. Прикладная математическая статистика. Для инженеров и научных работников/ М.: ФИЗМАТЛИТ. – 2006. – 816 с.

7. Рішення Комісії НБУ з питань нагляду і регулювання діяльності банків "Про розподіл банків на групи" від 29.01.2002 р. – № 29; від 27.01.2003 р. – № 39; від 19.02.2004 р. – № 38; від 30.12.2005 р. – № 291; від 25.12.2006 р. – № 364; від 30.12.2008 р. – № 765 ; від 30.12.2009 р. – № 867; від 30.12.2010 р. – № 868.

8. Мельник Л.Г. Наукові основи самоорганізації економічних систем. Частина 1 / Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 3. – Т. 1. – С. 12–26.

9. Уразова С.А. Устойчивость банковской системы: теоретические и методологические аспекты / Финансовые исследования. – 2006. – № 12. – С. 26–32.

10. www.bank.gov.ua.

Інформація з першоджерел

Доповнення до Переліку осіб, які мають сертифікати Національного банку України на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків[1], внесені у липні – вересні 2011 р.

№ п/п	Прізвище, ім'я, по батькові тимчасового адміністратора або ліквідатора	Дата і номер рішення Комісії[2] про надання сертифіката	Номер та серія сертифіката	Строк дії сертифіката / продовження терміну дії сертифіката	Застосування заходів впливу
1	Бедненко Владислав Миколайович	06.09.2011 р. № 367	Серія А № 00233 (тимчасова адміністрація); серія В № 00208 (ліквідація)	06.09.2016 р.	
2	Ткаліч Анатолій Олександрович	21.09.2011 р. № 368	Серія В № 00209 (ліквідація)	21.09.2016 р.	

[1] "Перелік осіб, які мають сертифікати Національного банку України на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків" у повному обсязі за станом на 01.01.2011 р. опубліковано у № 2 (2011 р.) "Вісника НБУ" на стор. 62–70.

[2] Кваліфікаційна комісія Національного банку України з питань сертифікації тимчасових адміністраторів та ліквідаторів банків.

Перелік осіб, яким продовжено термін чинності сертифіката на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків

За станом на 01.10.2011 р.

№ п/п	Прізвище, ім'я, по батькові тимчасового адміністратора або ліквідатора	Дата і номер рішення Комісії про надання сертифіката	Номер та серія сертифіката	Строк дії сертифіката / продовження терміну дії сертифіката	Дата і підстава припинення чинності сертифіката
1	Демидова Маргарита Маркіянівна	20.09.2006 р. № 65	№ 000056-ЛТ (тимчасова адміністрація, ліквідація)	20.09.2011 р. / продовжено до 20.09.2016 р. (рішення № 364 від 06.09.2011 р.)	

Підготовлено управлінням припинення діяльності банків Генерального департаменту банківського нагляду Національного банку України.

Дослідження/

Ярослав Шумейко
Начальник відділу організації та координації управління ризиками управління ризик-менеджменту Національного банку України

Юрій Заруба
Провідний економіст відділу організації та координації управління ризиками управління ризик-менеджменту Національного банку України, кандидат економічних наук

Методичні підходи до формування ключових індикаторів операційних ризиків

Головною складовою системи управління операційними ризиками банку є розробка комплексу заходів, спрямованих на зниження вірогідності настання подій або обставин, що призводять до операційних втрат, та (або) на зменшення (обмеження) їх потенційного розміру. Аналізуючи сучасні механізми й інструменти ризик-менеджменту, автори дослідження наголошують, що початковим етапом на шляху вирішення цього завдання є побудова системи індикаторів операційних ризиків банку.

ОСНОВНА МЕТА – УНИКНЕННЯ РИЗИКУ

Операційний ризик – це вірогідність виникнення збитків у результаті недоліків або помилок у внутрішніх процесах банку, в діях персоналу, в роботі інформаційних систем або внаслідок впливу зовнішніх факторів. Як правило, більшість операційних ризиків перебуває на стику вказаних зон ризику. Необхідність управління операційним ризиком визначається значним розміром можливих операційних збитків, які можуть загрожувати фінансовій стійкості банку. За результатами дослідження, проведеного компанією Ернст енд Янґ (Ernst&Young), понад дві третини представників банків підкреслили пріоритетний статус операційних ризиків в їх роботі [1]. Водночас, незважаючи на очевидну актуальність, у банківській системі України понад третина банків не вважають за необхідне запроваджувати систему накопичення даних про втрати від операційних ризиків. У групі середніх та невеликих банків ця величина вже перевищує дві третини [2, С. 73].

Індикатор ризику є показником, який використовується для відстежування і прогнозування різних операційних подій, дає змогу оцінити вразливість банку до ризику в цілому або в деяких ситуаціях. Перелік індикаторів ризику формується на основі аналізу карти ризиків банківської установи, яка дає змогу виявити основні проблемні сфери операційних ризиків. Система індикаторів операційних ризиків входить до переліку стандартних інструментів, рекомендованих Базельським комітетом з банківського нагляду для виявлення ризикованих напрямів діяльності банку [3]. Саме такий підхід набув найбільшого поширення, оскільки дає змогу ефективно працювати з операційними ризиками, які важко оцінити кількісними методами.

За основними характеристиками

Схема. **Структура ключових індикаторів операційних ризиків**

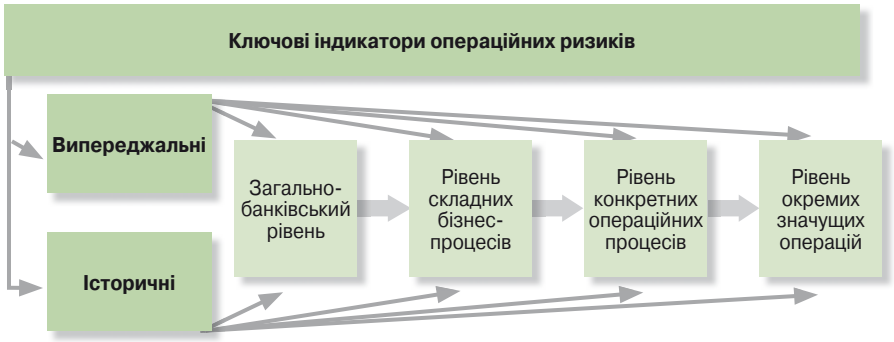

індикатори ризику поділяють на *випереджальні та історичні* (див. схему). На практиці історичні індикатори операційних ризиків безпосередньо пов'язані з втратами банку, вони фіксують факт операційної події. Випереджальні індикатори (індикатори оточення) орієнтовані не на фіксацію втрат, а на моніторинг якості бізнес-процесів.

У зв'язку з тим, що в реальній практиці перелік індикаторів ризиків "середньостатистичного" банку може становити сотні показників, для ефективного аналізу необхідно провести відбір власне ключових індикаторів, які б і давали оперативне уявлення щодо рівня можливих ризиків. У ролі критеріїв відбору ключових індикаторів можемо запропонувати не лише "якісний" підхід (вибір експертним шляхом), а й використання кількісних даних, які, наприклад, базуються на максимальних або суттєвих обсягах втрат чи збитків, виявлених за допомогою цього індикатора впродовж певного періоду. Важливість ключових індикаторів у практичній діяльності банків відображено на графіку [1].

Таким чином, формування системи ключових індикаторів операційних ризиків дає змогу:

- виявляти "слабкі місця" в роботі банку, відстежувати залежності між різними ризик-чинниками;
- аналізувати рівень ризиків у динаміці, прогнозувати операційні події та ризики;
- визначити загальносистемні індикатори ризику на основі даних багатьох банків.

Основним принципом побудови системи ключових індикаторів операційного ризику є їх ефективність щодо відтворення інформації про рівень ризику, який змінюється. Серед основних вимог до побудови системи ключових індикаторів необхідно виокремити такі:

- простий механізм розрахунку з позиції співвідношення витрат на його розрахунок (трудових, часових, фінансових тощо) і реальної користі, яку він приносить;
- визначення максимально допустимого рівня індикатора для виявлення значущих для банку операційних ризиків;
- віддзеркалення найкритичніших зон ризику банку з метою уникнення перевантаження звітності несуттєвими показниками;
- систематична перевірка індикаторів на актуальність для здійснення адекватного аналізу ризиків.

Графік. **Найгостріші проблеми у сфері управління операційними ризиками**

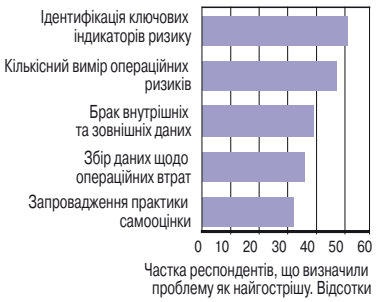

ПОБУДОВА СИСТЕМИ КЛЮЧОВИХ ІНДИКАТОРІВ

На противагу іншим банківським ризикам, сьогодні неможливо оцінити рівень операційних ризиків без історії (досьє) операційних втрат [2, С. 67]. У зв'язку з цим початковим етапом формування системи індикаторів операційних ризиків є реєстрація та аналіз операційних інцидентів — подій, що відбулися в результаті неправильної побудови внутрішніх процесів, помилок персоналу, системних помилок чи зовнішніх факторів. Головним критерієм фіксації певної події як операційного інциденту є рівень реальних або потенційних втрат банку. Наприклад, помилка, виявлена в процесі верифікації іншим співробітником, не буде вважатися інцидентом. Однак якщо ця помилка не була виявлена і призвела (або потенційно могла призвести) до певних втрат (їх обсяг залежить від визначеного експертним шляхом максимально допустимого значення), то це — інцидент.

Ідеальна ситуація з позиції необхідності підвищення якості ризик-менеджменту — реєстрація інцидентів або втрат в автоматизованій системі з подальшою їх класифіцікацією за причинами виникнення, напрямів банківського бізнесу або банківських продуктів, відповідальних департаментів, клієнтських сегментів тощо. Додаткова реєстрація заходів банку, яких було вжито для пом'якшення можливих наслідків і запобігання аналогічним випадкам, стане в нагоді в майбутньому у разі виникнення аналогічних ситуацій (особливо це стосується великих банків з розгалуженою філійною мережею) з метою внутрішньобанківськго обміну інформацією щодо виявленого ризику та спроможності його ефективної мінімізації.

Не менш важливим етапом побудови системи ключових індикаторів є проведення опитувань співробітників банку для оцінки впливу факторів операційного ризику на діяльність тих або інших напрямів та/або підрозділів банку. Оцінка здійснюється на основі листів опитування, що є сукупністю сценаріїв можливої реалізації того або іншого ризику в тому або іншому підрозділі. У листах опитувань доцільно передбачити ряд "стандартних" сценаріїв, а також можливість визначення працівником індивідуального сценарію для різних бізнес-підрозділів.

Необхідно наголосити, що на практиці виявлення усіх втрат унаслідок реалізації операційного ризику є проблематичним, оскільки співробітники внаслідок різних причин не можуть самостійно визначити, чи був той або інший випадок операційним інцидентом. Ситуацію можна частково з'ясувати за допомогою звірки інформації з профільними підрозділами, наприклад, з фінансовим департаментом, скажімо, для встановлення

раніше невідомих фактів сплати штрафів або комісій. Звірка з юридичним управлінням допоможе виявити потенційні витрати, пов'язані з судовими розглядами. Якщо у банку є реєстр клієнтських скарг, то необхідно перевірити, чи були вони належним чином проаналізовані, зважаючи на обмеження ризику репутації або непрямих збитків.

Нижче представлено ключові індикатори операційних ризиків на рівні всієї банківської установи. З метою визначення певної вірогідності або очевидних фактичних збитків від настання несприятливої події подальшу деталізацію індикаторів можна провести залежно від особливостей певних бізнес-процесів на рівні:

- складних багаторівневих бізнес-процесів ("Корпоративні фінанси", "Операції з цінними паперами та деривативами" тощо;[1]
- конкретних операційних процесів банку;
- окремих значущих операцій для перспектив бізнесу банку чи його фінансового стану (див. схему).

Позитивна динаміка індикаторів у часі свідчитиме про зростання потенційних або реалізованих операційних ризиків банку.

ВИПЕРЕДЖАЛЬНІ ІНДИКАТОРИ

Динаміка спектра і глибини зовнішніх ризиків у банківській системі:

- офіційні дані щодо динаміки основних фінансових показників розвитку банківської системи;
- рівень конкуренції на ринку;
- дані міжнародних організацій, що спеціалізуються на моніторингу операційних втрат банків.

Розміри і масштаб банківського бізнесу:

- ринкова частка банку;
- обсяг грошових потоків, операцій банку;
- чисельність персоналу;
- кількість відкритих відділень, рахунків клієнтів тощо.

Складність банківського бізнесу:

- кількість упроваджених нових інформаційних технологій;
- кількість розроблених і впроваджених нових бізнес-процесів, продуктів;
- число банківських продуктів, операцій, що стали складнішими;
- кількість нових структурних підрозділів, ускладнення організаційної структури банку.

ІСТОРИЧНІ ІНДИКАТОРИ

Агреговані індикатори:

- обсяг витрат банку, прямо не пов'язаних з його операційною діяльністю;
- одиничні великі втрати банку у минулому, які перевищили їх очікуваний рівень;
- кількість однорідних операційних інцидентів, що періодично повторюються;
- кількість нових операційних інцидентів, що не були зафіксовані раніше.

Якість бізнес-процесів:

- кількість банківських операцій, що не відбулися або були незавершені;
- відсоток операцій, що потребують ручного введення даних;
- прецеденти порушення лімітів за операціями;
- штрафи, сплачені клієнтам;
- число претензій клієнтів;
- загальна сума штрафів, сплачених банком;
- нез'ясовані суми, що були зараховані/списані з банківських рахунків;
- кількість виявлених помилок у розрахункових або інших операціях.

Персонал:

- кількість співробітників, що звільнилася;
- наявність конфлікту інтересів у співробітників;
- ступінь залежності операцій банку від певного співробітника;
- кількість допущених помилок персоналу при здійсненні операцій;
- випадки шахрайства персоналу, розкрадань;
- сумарна кількість неробочих днів співробітників з поважних причин;
- кількість дисциплінарних стягнень.

Технології та інфраструктура:

- кількість випадків несанкціонованого використання комп'ютерної системи банку;
- число випадків, пов'язаних з втратою даних, інформації;
- обсяг збитків, завданих унаслідок втрати чи необхідності відновлення електронних даних або носіїв цих даних;
- кількість аварій, збоїв інформаційно-технологічних систем;
- середній час реакції на технічний збій у комп'ютерній системі;
- загальний час непрацездатності комп'ютерної системи;
- число випадків шахрайства з використанням пластикових банківських карток.

Дія зовнішніх чинників:

- число стихійних лих, пожеж тощо, котрі завдали шкоди банківським процесам;
- число випадків, пов'язаних з порушенням водо-, тепло-, енергопостачання тощо;
- кількість порушень договірних зобов'язань контрагентами (банками, клієнтами, платіжними системами тощо);
- кількість збоїв у роботі IT-системи через зовнішні причини.

ВИСНОВКИ

Ризик-профіль банку може змінюватися під впливом як зовнішніх чинників, так і внутрішніх процесів. Унаслідок такого впливу систему індикаторів операційних ризиків необхідно переглядати, при цьому акценти при виборі ключових індикаторів можуть враховувати ту або іншу зону ризику, максимально допустимі значення індикаторів також можуть змінюватися. Будь-яка діюча у банку система індикаторів операційних ризиків із часом потребує подальшого вдосконалення, зокрема вона має доповнюватися новими показниками, які відображають вирішення задач, актуальних для реалізації банківських стратегій. Для отримання вичерпного висновку щодо ризиків необхідним є комбіноване використання випереджальних та історичних індикаторів.

❐

Література

1. Катилова Н., Сорин Э. Практика ключевых индикаторов для операционных рисков // Управление финансовыми рисками. – 2006. – № 02 (06). – С. 87.

2. Моделювання оцінки операційного ризику комерційного банку: Монографія (за ред. С.О.Дмитрова). – Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ". – 2010.

3. Міжнародна конвергенція щодо виміру капіталу та стандартів капіталу: нові підходи (Базель II) // http://bis.org/publ/bcbs107.pdf.

[1] Згідно з класифікацією Базельського комітету є вісім стандартних бізнес-ліній: "Корпоративні фінанси", "Операції з цінними паперами та деривативами", "Обслуговування фізичних осіб", "Обслуговування юридичних осіб", "Платежі та розрахунки", "Агентські послуги", "Управління активами", "Брокерська діяльність".

Рецензія/

Еволюція вартості сучасних грошей

Рябініна Л. М. Теорія сучасних грошей: Монографія. – К.: Університет банківської справи НБУ, 2011. – 238 с.

Сутність і функції грошей перебувають у безперервному еволюційному розвитку – від товарних грошей до грошових білетів без власної вартості і білонної монети сучасних грошей. Після підписання на Ямайській конференції Угоди про демонетизацію золота воно втратило всі грошові функції і вийшло з обігу, а разом з ним вийшли з грошового обігу і банкноти як повноправні представники золота, грошей та їх вартості.

Теорія сучасних кредитних грошей без власної вартості нова для світової наукової думки і особливо для пострадянських країн. Тому монографія кандидата економічних наук Л.М.Рябініної "Теорія сучасних грошей", яка нещодавно вийшла друком, викликає підвищену зацікавленість науковців.

Людмила Рябініна комплексно дослідила еволюцію золотих грошей і переконливо показала поступовий процес втрачання золотом грошових функцій: перш за все функції засобу обігу (після Першої світової війни), потім функції світових грошей (після Другої світової війни) і, нарешті, функції міри вартості (після підписання Угоди країнами-членами МВФ про демонетизацію золота) – однієї з головних функцій золота як грошей. Адже (за висловлюванням К.Маркса) золото тому стало грошима, що воно забезпечило товарному виробництву матеріал для вимірювання вартості товарів.

Монографія складається з трьох розділів. У першому – "Парадигма сучасних грошей", автор аналізує погляди західних і пострадянських економістів на сутність сучасних грошей без власної вартості і зв'язку із золотом, логічно обґрунтовує, що сучасні гроші без власної вартості і зв'язку із золотом (які емітуються центральними банками у вигляді грошових білетів і білонної монети) не є товаром і загальним еквівалентом, і що вони мають нетоварну природу, а тому є лише кредитним знаком ціни. За такого підходу до сутності сучасних кредитних грошей без власної вартості і зв'язку із золотом автор переконливо робить висновок, що сучасні кредитні гроші не виконують (і не можуть виконувати за відсутності в них власної вартості) функції міри вартості. Відповідно теоретично значущим і практично корисним є висвітлення того беззаперечного факту, що сучасні кредитні гроші без власної вартості і зв'язку із золотом потребують безперервної уваги Регулятора до сталості їх купівельної спроможності і створення такого монетарного режиму в країні, який би давав змогу підтримувати стабільність грошей на заданому рівні.

Другий розділ монографії присвячено аналізу теоретичних основ грошового обороту країни, його взаємозв'язку та відмінностям від грошової маси. Автор показує, що єдиний грошовий оборот країни – це рух готівкових та безготівкових грошей в їх взаємозв'язку та взаємозалежності. А з того, що сучасні кредитні гроші без власної вартості не є ні грошима-товаром, ні грошима-еквівалентом, то єдиний грошовий оборот у країні є нееквівалентним по вартості, а закони й організація їх руху потребують інших підходів, ніж до дійсних грошей або банкнот. Тому автор логічно доходить висновку, що рух сучасних кредитних грошей без власної вартості і зв'язку із золотом не підкоряється ні марксистському закону грошового обігу дійсних грошей, ні специфічному закону руху банкнот, які були повноправними представниками дійсних (золотих) грошей. Автор доводить, що основним законом руху сучасних кредитних грошей є закон швидкості їх руху, який випливає з рівняння обміну. В другому розділі теоретично обґрунтовуються як функції єдиного грошового обороту і принципи його організації, так і функції кожної з його складових, що має велику практичну значущість для ефективної організації грошового обороту в країні. Автор розглядає єдиний грошовий оборот країни як потік грошей за певний період, що суттєво відрізняє від нього (і якісно, і кількісно) грошову масу.

Третій розділ монографії Л.Рябініної присвячений інфляції як механізму знецінення сучасних кредитних грошей, які (на відміну від дійсних грошей) схильні до втрати ними своєї купівельної спроможності (цінності). Автор показує, що найкращим результатом у досягненні сталості купівельної спроможності національних грошей може бути інфляційне таргетування, основною метою якого є зниження інфляційних очікувань усіх суб'єктів господарювання шляхом підвищення їхньої довіри до монетарної політики центрального банку, що потребує спільних дій монетарної влади та уряду.

Підбиваючи підсумки, варто підкреслити, що монографія є закінченим цілісним науковим дослідженням на дуже актуальну тему – тему сучасних грошей без власної вартості, в яких водночас виражено всі майнові інтереси усіх суб`єктів господарювання. За таких умов сталість сучасних грошей має неабияке значення для економіки країни. Книга характеризується новизною методологічних підходів, логікою теоретичного викладу матеріалу й отриманих результатів, глибоким аналізом макроекономічних показників, які відображають основні тенденції економічного розвитку України. ❐

Тамара Смовженко,
доктор економічних наук, професор.

Ексклюзив/

Основні показники діяльності банків України на 1 вересня 2011 року

№ п/п	Назва показника	01.01. 2006 р.	01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01. 2010 р.	01.01. 2011 р.	01.09. 2011 р.
1	Кількість зареєстрованих банків	186	193	198	198	197	194	198
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	1	6	1	7	6	6	0
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	20	19	19	13	14	18	20
4	Кількість діючих банків	165	170	175	184	182	176	176
4.1	*Із них: з іноземним капіталом;*	23	35	47	53	51	55	56
4.1.1	*у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом*	9	13	17	17	18	20	21
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	19.5	27.6	35.0	36.7	35.8	40.6	37.8
	Активи, млн. грн.							
1	Активи, всього	213 878	340 179	599 396	926 086	880 302	942 088	1 026 073
1.1	*Загальні активи (не скориговані на резерви під активні операції)*	223 024	353 086	619 004	973 332	1 001 626	1 090 248	1 189 832
2	Готівкові кошти та банківські метали	7 628	11 430	18 313	20 668	21 725	26 749	28 722
3	Кошти в Національному банку України	17 382	15 280	19 120	18 768	23 337	26 190	27 384
4	Кореспондентські рахунки, відкриті в інших банках	11 589	18 535	26 293	40 406	51 323	67 596	74 187
5	Кредити надані	156 268	269 294	485 368	792 244	747 348	755 030	807 830
5.1	*У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання;*	109 020	167 661	276 184	472 584	474 991	508 288	564 720
5.2	*кредити, надані фізичним особам*	33 156	77 755	153 633	268 857	222 538	186 540	182 595
6	Довгострокові кредити	86 227	157 224	291 963	507 715	441 778	420 061	439 896
6.1	*Із них: довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання*	58 528	90 576	156 355	266 204	244 412	262 199	298 027
7	Прострочена заборгованість за кредитами	3 379	4 456	6 357	18 015	69 935	84 851	83 147
8	Вкладення в цінні папери	14 338	14 466	28 693	40 610	39 335	83 559	92 011
9	Резерви під активні операції банків	9 370	13 289	20 188	48 409	122 433	148 839	164 424
9.1	*Відсоток виконання формування резерву*	100.1	100.1	100.04	100.1	100.05	100.01	100.01
9.2	*У тому числі резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями*	8 328	12 246	18 477	44 502	99 238	112 965	122 916
	Пасиви, млн. грн.							
1	Пасиви, всього	213 878	340 179	599 396	926 086	880 302	942 088	1 026 073
2	Власний капітал	25 451	42 566	69 578	119 263	115 175	137 725	149 136
2.1	*У тому числі: сплачений зареєстрований статутний капітал*	16 144	26 266	42 873	82 454	119 189	145 857	163 838
2.2	*Частка капіталу в пасивах,%*	11.9	12.5	11.6	12.9	13.1	14.6	14.5
3	Зобов'язання банків	188 427	297 613	529 818	806 823	765 127	804 363	876 937
3.1	*У тому числі кошти суб'єктів господарювання;*	61 214	76 898	111 995	143 928	115 204	144 038	169 144
3.1.1	*із них строкові кошти суб'єктів господарювання*	26 807	37 675	54 189	73 352	50 511	55 276	62 816
3.2	*Кошти фізичних осіб;*	72 542	106 078	163 482	213 219	210 006	270 733	303 045
3.2.1	*із них строкові кошти фізичних осіб*	55 257	81 850	125 625	175 142	155 201	206 630	227 067
	Довідково							
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	26 373	41 148	72 265	123 066	135 802	160 897	173 149
2	Адекватність регулятивного капіталу (Н2)	14.95	14.19	13.92	14.01	18.08	20.83	18.96
3	Доходи, млн. грн.	27 537	41 645	68 185	122 580	142 995	136 848	91 842
4	Витрати, млн. грн.	25 367	37 501	61 565	115 276	181 445	149 875	96 395
5	Результат діяльності, млн. грн.	2 170	4 144	6 620	7 304	–38 450	–13 027	–4 553
6	Рентабельність активів, %	1.31	1.61	1.50	1.03	–4.38	–1.45	–0.69
7	Рентабельність капіталу, %	10.39	13.52	12.67	8.51	–32.52	–10.19	–4.79
8	Чиста процентна маржа, %	4.90	5.30	5.03	5.30	6.21	5.79	5.36
9	Чистий спред, %	5.78	5.76	5.31	5.18	5.29	4.84	4.57

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

Дослідження/

Роман Кифяк
Начальник відділу розвитку сегмента масового ринку роздрібного бізнесу головного офісу ПАТ "Укрсоцбанк"

Альтернативні канали продажу банківських продуктів як пріоритетний напрям розвитку банківського бізнесу

З метою підвищення ефективності роботи банків, зокрема оптимізації витрат, нарощування кредитного та депозитного портфелів, збільшення клієнтської бази необхідно вдосконалювати стратегію їх діяльності в умовах посткризового бізнес-середовища шляхом переведення обслуговування клієнтів на альтернативні канали продажу продуктів. Автор статті доводить, що саме використання таких каналів дає змогу підвищити рівень дохідності банківських установ, поліпшити сервіс (завдяки зменшенню витрат часу клієнтом для придбання продуктів і послуг) та зменшити витрати (адміністративні, господарські, на персонал).

Сучасний стан банківського сектору в посткризовому економічному середовищі свідчить про суттєве зменшення доходів українських банків унаслідок перманентного зменшення кількості дохідних операцій у структурі портфеля проданих продуктів протягом останніх трьох років. У період кризи основним завданням банків було поліпшення якості активів та збереження власної клієнтської бази. Зважаючи на реалії кризового часу, про нарощування кількості активних клієнтів банку взагалі не йшлося. Проте із завершенням кризи й насамперед – її пікових точок, банки почали змінювати власні стратегії, акцентуючи увагу на екстенсивному розвитку своєї бази клієнтів, пошуку альтернативних каналів продажу банківських продуктів, ефективному використанні інформаційних технологій тощо.

На етапі повернення показників ринкової кон'юнктури до передкризових значень банківська система намагається використовувати найлегші для досягнення такої цілі схеми. Банки, як основні гравці на фінансовому ринку, розуміють, що найпростішим (і, напевно, найдешевшим) способом залучення клієнтів є налагодження контакту із постійними клієнтами, відносини з якими вже були перевірені часом, але з різних причин на сьогодні призупинилися. Тому установи починають проводити активні кампанії з повернення своїх же, раніше втрачених, клієнтів. Як правило, такі кампанії банки проводять власними силами – через мережу відділень. Цей метод залучення клієнтів на сьогодні є найдешевшим, проте як тільки ринок цілковито відновиться, діяльність співробітників фронт-офісів (Front-Office), які безпосередньо працюють з клієнтами, потребуватиме суттєвих змін. Набудуть актуальності альтернативні канали продажу стандартних послуг і продуктів, що мають інноваційний зміст та по суті є електронним віддаленим обслуговуванням [4]. До альтернативних каналів продажу банківських продуктів слід відносити й усі партнерські зв'язки із забудовниками, рієлтерами, автоімпортерами, дилерами та іншими брокерами. Саме такі взаємовідносини реально дають змогу нарощувати кредитні портфелі, ресурсні та клієнтські бази, а це для банків – основне завдання [5, с. 36].

Питання розвитку банківського бізнесу, розробки банківських продуктів, їх просування та реалізації, розширення клієнтської бази, використання сучасних інноваційних технологій у банківській сфері досліджувалися багатьма українськими та іноземними науковцями. Насамперед це праці С.Єгоричевої, А.Головіної, О.Рудакової, О.Чуб, І.Медведєвої та інших, в яких розглядаються питання організації дистанційного самообслуговування із застосуванням сучасного програмного забезпечення, перспективи переведення банківського бізнесу в електронний режим, максимізації безготівкових розрахунків тощо. Водночас поза увагою залишаються питання формування стратегії розвитку банківського бізнесу, яка забезпечить переведення основної складової операційної діяльності – залучення клієнтів та продаж продуктів на партнерські та аутсорсингові компанії як потенційно найефективніші канали просування банківських послуг. Саме тому ми вважаємо, що комплексне дослідження цього питання необхідне для подальшої розробки оптимальної стратегії діяльності банку на сучасному посткризовому ринку фінансових послуг.

У банківській діяльності традиційно вважають основним каналом збуту продуктів та послуг власну мережу відділень. Саме відділення банку, зі спеці-

алізованими або універсальними співробітниками, протягом усього часу розвитку банкінгу були основним рушієм операційної діяльності. Ще наприкінці 90-х років XX століття важко було уявити, що клієнт самостійно зможе оформити той чи інший продукт, не виходячи, наприклад, із власного помешкання або перебуваючи у супермаркеті. Саме такий продаж банківських продуктів та послуг зміг стати альтернативним до загальновідомого і єдино можливого – через мережу відділень. На сьогодні до альтернативних каналів належить будь-який канал продажу, крім банківського відділення. Основними є: Інтернет-банкінг, банкомати [8, с. 25], контакт-центри, партнерські компанії, фінансові агенти і брокери, інші посередники.

РОЗВИТОК НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ – ЛОКОМОТИВ ЗМІН У БАНКІВСЬКОМУ ОБСЛУГОВУВАННІ

Стимулом до поступового переходу на альтернативні канали продажу став стрімкий розвиток наукових технологій, Інтернету і, напевно, найголовніше – загального рівня фінансової освіченості українського населення [7]. Саме завдяки тому, що провідні банки України проводять роз'яснювальну роботу зі своїми клієнтами щодо нових продуктів та можливості отримання певних зручностей, з кожним роком кількість людей, які хотіли б скористатися послугами самостійно, без відвідин банку, збільшується.

Згідно з проведеними автором дослідженнями шляхом опитування у відділеннях чотирьох найбільших банків, 94% (або 470 осіб) респондентів не знають функціонального потенціалу системи Інтернет-банкінгу (ІБ) фінансової установи, в якій вони обслуговуються, і ніколи не використовували можливість управління власними рахунками дистанційно. Лише 4% опитаних відповіли, що знають про основні та додаткові функції системи ІБ або хоч один раз здійснювали трансакції у системі. Тільки 2% респондентів відповіли, що є активними користувачами системи й активно підтримують комунікації з банком через Інтернет. Із цих 2% опитаних 90% використовують систему Інтернет-банкінгу для перегляду залишку на рахунках, поповнення рахунків мобільних телефонів та переказу коштів з картки на картку, а 10% активних користувачів ще використовують Інтернет-банкінг для відкриття депозитів.

Отримані дані свідчать про те, що деякі послуги, які для клієнта є найбільш часозатратними у відділеннях банків, зокрема: погашення кредитної заборгованості, оплата комунальних послуг, грошові перекази міжнародних систем тощо, віддалено клієнтами майже не використовуються. Така статистика доводить, що на сучасному етапі розвиток і впровадження передових технологій у банківському обслуговуванні має здебільшого іміджевий характер, а не практичний і сьогодні такий канал, як Інтернет-банкінг є, швидше, перспективним, ніж ефективним.

Водночас, порівнявши результати цього дослідження з кількістю та динамікою збільшення аудиторії користувачів мережі Інтернет (за станом на 01.02.2011 р. в Україні кількість користувачів перевищила 17 млн. осіб, а за прогнозом, у 2012 році їх кількість збільшиться до 31 млн. осіб), можна зробити висновок, що потенційна аудиторія користувачів систем Інтернет-банкінгу є дуже великою та поки неохопленою [14]. Тому, на нашу думку, банки, паралельно з розвитком технологій [2], повинні концентрувати зусилля на роз'ясненні потенційних можливостей такого каналу взаємодії з банком, як Інтернет-банкінг [12, с. 35]. При цьому необхідно враховувати й певні особливості українського клієнтського середовища, а саме звичку при здійсненні операцій купівлі, продажу, переказів, обміну валют використовувати готівкові кошти. На нашу думку, бажання українського населення оперувати банкнотами, а не віртуальними коштами на рахунках, серйозно стримує процес переходу клієнтів на безготівкове віддалене обслуговування через систему Інтернет-банкінгу чи Інтернет взагалі. Внаслідок цього стримується і розвиток потенційного додаткового каналу банківського обслуговування.

Зважаючи на вимогу ринку щодо пріоритетності використання клієнтами готівкових грошей (тобто – на неготовність клієнтів масово перейти на використання безготівкових розрахунків), банківські структури також намагаються забезпечити різновекторне обслуговування клієнта при отриманні готівки, але не у відділеннях банку, а при кожному зверненні до банкомата. Вже сьогодні за допомогою банкоматів українських банків можна відкрити депозит, отримати переказ, здійснити готівкове поповнення рахунків, погашення кредиту тощо.

Проведений аналіз послуг, які надають вітчизняні банки, засвідчив, що найфункціональнішими є банкомати Приватбанку, Райффайзен банку "Аваль", Укрсиббанку, Укрсоцбанку, ОТП-банку. Біля банкоматів цих фінансових установ було проведено опитування клієнтів, що вже скористалися послугами банкомата (cash machine або automated teller machine, ATM). Результати дослідження свідчать про те, що 92% опитаних (913 осіб) використовували банкомат тільки для зняття коштів (власних і кредитних) та для перевірки стану рахунка (здійснювали виписку або перевіряли баланс рахунка). На запитання, чому вони не використовують інші функції банкомата, респонденти майже одноголосно відповідали про незнання або про недовіру до автоматизованих пристроїв. Це означає, що банки повинні активізувати зусилля для популяризації таких каналів продажу продуктів, як Інтернет-банкінг та банкомати [13, с. 63].

У період низької платоспроможності клієнтів зробити це можна було б шляхом коригування тарифікації послуг, тобто за рахунок свідомого встановлення занижених тарифів на послуги, що здійснюватимуться клієнтами самостійно через банкомати. Крім цього, в популяризації віддаленого обслуговування повинні бути задіяні й Асоціація українських банків, Український кредитно-банківський союз та інші професійні об'єднання, які як неприбуткові організації повинні ініціювати на загальнодержавному рівні проведення інформаційних кампаній щодо роз'яснення потенціалу інноваційних інструментів обслуговування. Зважаючи на те, що основний перелік послуг у більшості банків сьогодні однаковий, такі дії банківських об'єднань не будуть суперечити принципам конкурентної боротьби.

ВІДДАЛЕНИЙ КОНТАКТ З БАНКОМ ПІДВИЩУЄ ОПЕРАТИВНІСТЬ ТА МОБІЛЬНІСТЬ СЕРВІСУ

До найефективніших інструментів продажу продуктів у зарубіжних країнах і до таких, які тільки розвиваються в Україні, належать контактні центри банків. Діяльність таких структурних підрозділів покликана забезпечити оперативне консультування клієнтів через

телефонний зв'язок або засобами електронної пошти. Нині діяльність контакт-центрів банків на 50–70% складається з надання інформаційної (консультування) та операційної (здійснення трансакцій клієнтам на їх вимогу) допомоги. Інша частина роботи спрямована на продаж продуктів та послуг на основі телефонних комунікацій з клієнтами. Роботу, націлену на продаж продуктів, потрібно розділити на:

- продаж додаткових послуг клієнтам, які вже мають будь-який продукт;
- залучення нових клієнтів, які залишили свої контактні дані (в касах відділень, на сайті банку, в банкоматах, – власники карток інших банків).

Основним завданням в організації ефективної роботи контакт-центру має стати побудова коректної маркетингової кампанії – слід обрати правильний сегмент клієнтів, яким по телефону буде запропоновано конкретний продукт. Нині деякі українські банки, проводячи свої маркетингові кампанії за допомогою контактних центрів, не вивчають реальні потреби клієнтів, натомість вони лише намагаються максимально збільшити аудиторію клієнтів, які отримають пропозицію конкретного продукту чи послуги [11, с. 126]. У таких випадках клієнт відволікається на комунікацію з банком щодо питань, які жодним чином не відповідають його вимогам. Наприклад, клієнтам, які мають проблеми із обслуговуванням кредитних зобов'язань, контакт-центри пропонують скористатись акційними пропозиціями з кредитування. Зрозуміло, що така пропозиція в більшості випадків не буде прийнята, адже погашення і першого продукту є складним завданням для цих клієнтів. За таких умов ефективність усієї кампанії знижується, адже витрати на телекомунікаційні послуги та роботу операторів контакт-центру будуть максимізовані, а ефект при цьому не досягатиме очікуваного рівня.

Шляхом бліц-опитування нами було проведено дослідження щодо проблеми задоволеності клієнтів роботою контактних центрів банків. За результатами опитування, майже 54% респондентів цілковито задоволені телефонними послугами банку, 21% незадоволені у зв'язку з тим, що оператори банку телефонують з приводу питань, які клієнтів не цікавлять, майже 25% взагалі не користувалися послугами такого каналу комунікацій, як контактний центр. Зважаючи на такий розподіл відповідей, логічним є висновок про те, що банки повинні мінімізувати кількість незадоволених клієнтів та запропонувати співпрацю клієнтам, які такими послугами ще не користувалися [3, с. 133]. Мінімізація кількості незадоволених клієнтів полягає у тому, що банки мають проводити глибинний аналіз потреб клієнтів і при наданні пропозицій через контакт-центр повинен бути визначений цільовий клієнтський сегмент, якому запропонований продукт може бути вигідним [9, с. 100]. Тільки дослідивши потреби клієнтів, банки зможуть визначити, що справді їм варто запропонувати [1, с. 9]. Завдяки цьому зростатиме ефективність кожної маркетингової кампанії, проведеної через контакт-центр та, відповідно, знижуватиметься кількість незадоволених клієнтів банків.

АУТСОРСИНГ – ЗРУЧНО, КОРИСНО ТА ВИГІДНО ВСІМ

Напевно, найефективнішим каналом продажу продуктів протягом останніх п'яти-шести років в Україні є торговці, брокери та інші аутсорсингові компанії. Під такою посередницькою діяльністю розуміємо співробітництво з підприємствами та організаціями, які самі зацікавлені або у продажу власного товару за ресурси банку, або в отриманні комісійної винагороди як від банку, так і від продавця товару.

Перша схема, в якій торговець продає товар фактично за кредитні кошти банків, передбачає співробітництво з автодилерами (та відповідними імпортерами), забудовниками. В цьому випадку контрагенти банку зацікавлені в збільшенні продажу своєї продукції за допомогою кредитних коштів, які будуть надані банком клієнту. У зв'язку з тим, що 70% усього обсягу продажу автомобілів в Україні здійснюється за рахунок надання кредитів покупцям, автодилери самостійно їх консультують, збирають пакет документів і надають його банку. Банк у такому випадку не витрачає часу на проведення цієї роботи і завдяки цьому може підвищити ефективність власних відділень до максимального рівня – здійснюючи тільки операцію з надання кредиту. В такій схемі, як правило, бере участь і третій учасник, яким може бути страхова компанія.

Проаналізувавши пропозиції банків на ринку автокредитування, можемо зробити висновок, що майже всі акційні пропозиції передбачають певні обмеження – якщо клієнт обирає акційну програму кредитування, то він матиме дещо збільшений розмір комісійних платежів та обов'язковість страхування у лімітованого кола страхових компаній. Щоправда, відсоткова ставка за кредитом у таких випадках буде значно нижчою від стандартної. Досягнення такої ставки можливе за рахунок того, що банк, автодилер та страхова компанія домовилися про часткове недоотримання власного прибутку з метою його збільшення за рахунок зростання обороту.

За аналогічними схемами можна працювати у будівельній сфері. В рамках таких домовленостей банк надає консультантам з продажу нерухомості право на консультування та збір інформації з подальшою її передачею в банк для прийняття рішень. Банк же зобов'язується максимально швидко прийняти рішення щодо можливості надання іпотечного кредиту. В обох випадках співробітництво вигідне всім сторонам. Адже добросовісні продавці (які коректно інформують майбутніх позичальників та збирають повний пакет документів) мають майже миттєве рішення про можливість оформлення кредиту (основні банки надають рішення протягом дня, а іноді – години), що дає змогу їм оперативно планувати продаж (для автосалонів – замовляти наступні поставки транспортних засобів). У цьому випадку банки мають поінформованих та готових до оформлення позики клієнтів, а клієнти витрачають мінімум часу на відвідання різноманітних фінансових установ.

У процесі аналізу було використано такий метод наукового дослідження, як фокусування, в рамках якого з учасниками фокус-групи (представники 9 основних автодилерів України) було обговорено та проаналізовано позиції клієнтів, які придбали автомобілі в автосалонах у кредит. Згідно з висновками експертів фокус-групи, клієнти автодилерів у переважній більшості позитивно сприймають можливість отримання консультації щодо отримання кредиту в автосалоні, тобто без відвідування банку. Так, згідно з даними експертів, чотири з п'яти клієнтів обирають кредитну програму банків після консультації з менеджерами автосалону, а, відповідно, один із п'яти клієнтів приходить з метою придбання автомобіля, завчасно визначивши, кредитною пропозицією якого банку він скористається. Такий розподіл від-

повідей окреслює вагомий вплив автосалонів як посередників продажу банківського продукту на загальну позицію клієнтів. А це означає, що стратегія будь-якого банку повинна передбачати налагодження ефективної співпраці між усіма компаніями, які потенційно можуть бути партнерами під час проведення взаємовигідних бізнесових операцій.

Також, зважаючи на те, якою довірою користуються представники автодилерів у пересічних клієнтів, банкам потрібно активніше запроваджувати мотиваційні програми, насамперед для співробітників партнерських організацій. На сьогодні майже всі банки припинили практику заохочення працівників інших організацій (зважаючи на певний застій на ринках автобізнесу та нерухомості), проте в умовах, у які українські автодилери та компанії-забудовники поставили своїх співробітників (дохід працівника відділу продажу складається із комісійної винагороди від банків та страхових компаній), виплата певної комісії за організацію "готового клієнта" банку просто необхідна.

Зрозуміло, що наявність певної винагороди менеджерам партнерських організацій фактично нівелює можливість чистої конкуренції на ринку фінансових послуг. Проте реальна практика свідчить про те, що така співпраця є чи не основним рушієм ефективного співробітництва між банками та їх контрагентами в Україні. Щоправда, такий інструмент впливу та маніпулювання клієнтською свідомістю, ймовірніше за все, найближчим часом зникне. Адже, як свідчить зарубіжний досвід, боротьба за клієнта там відбувається на рівні вигідності умов та розгалуження мережі відділень, а не на рівні максимізації комісійної винагороди брокерам. Зважаючи на те, що з кожним днем іноземний капітал дедалі більше проникає в український банківський бізнес, можна передбачити, що норми, які діють за кордоном, із часом будуть застосовуватися і в Україні.

Майже аналогічна ситуація склалася і з фінансовими посередниками та агентами. Деякі з великих вітчизняних банків свідомо та відкрито формують штат власних маркетингових агентів, основною діяльністю яких є донесення умов банківських продуктів до якомога більшої клієнтської аудиторії. Винагородою за оформлення продукту для такого агента є комісійний відсоток від суми проданого продукту. Щоправда, маркетингова ефективність цього каналу не дуже висока.

Шляхом анонімного анкетування нами було інтерв'юйовано 1 100 осіб. До опитуваної вибірки увійшло 600 співробітників підприємств, установ та організацій, 400 приватних підприємців та 100 студентів. Понад 75% з опитаних повідомили, що не довіряють агентам банку, які здійснюють свою діяльність на вулицях, ринках, у громадських закладах. 13% респондентів зацікавлені у послугах банківських агентів та інших посередників, а 12% взагалі не мали ніколи контакту із представниками банку поза мережею відділень.

Основною причиною відмови потенційних клієнтів від співробітництва з банком через посередників є недовіра до агентів, їх низька освітня та кваліфікаційна підготовка, причіпливість, яка украй дратує людей. Пояснення зрозуміле, адже банк не може запропонувати агенту стабільну заробітну плату, яка б відповідала рівню кваліфікованого банківського співробітника і тому штат агентів комплектують здебільшого або студентами, або людьми, які прагнуть успіху в різноманітних сферах бізнесу і не мають глибинних знань у сфері фінансів. Враховуючи це, банкам із розгалуженою мережею власних відділень та тривалою історією на ринку банківських послуг варто або взагалі відмовитися від послуг таких посередників, або звести до мінімуму кількість своїх агентів, а натомість інвестувати кошти у їх розвиток та дбати про підвищення кваліфікаційного рівня. Інакше банк може зіпсувати власний імідж та репутацію, поліпшити який набагато складніше.

ВИСНОВКИ

Враховуючи результати дослідження, можна зробити висновок, що в умовах виходу банківського сектору з кризового стану фінансовим установам необхідно розробити чітку стратегію, спрямовану на підвищення прибутковості. Досягнення очікуваного рівня прибутку банки можуть забезпечити шляхом оптимізації витрат (адміністративних, господарських, на персонал) та шляхом підвищення рівня дохідності по кожному клієнту (за рахунок збільшення продуктового навантаження). Досягнення обох показників можна здійснити, акцентувавши увагу на розвитку альтернативних каналів продажу банківських продуктів та послуг і залучення до них клієнтів.

У загальній стратегії переведення банківського бізнесу на альтернативні канали вагоме місце має належати Інтернет-банкінгу та банкоматам. Для ефективного переведення клієнтів на такий вид обслуговування банки повинні провести глибинні маркетингові дослідження потреб клієнтів та поступово впроваджувати інноваційні послуги, які були б для них зручнішими порівняно з діючими, навіть якщо вони виявляться дорожчими. Паралельно з упровадженням будь-якої нової послуги необхідне проведення роз'яснювальної роботи щодо переваг нововведень. Також ефективність використання таких каналів продажу через Інтернет-банкінг та банкомати можна підвищити за рахунок пакетного (примусового) продажу та коригування тарифної політики (її мінімізації).

Крім цього, банкам слід максимально задіяти власні контактні центри, через які повинен бути налагоджений ефективний продаж продуктів та послуг як постійним, так і новим клієнтам. Для цього необхідно досконало вивчити потреби кожного сегмента і підсегмента клієнтів і запропонувати їм через контакт-центр продукти, що мають найбільший попит. Тобто побудова маркетингових та комерційних кампаній з продажу продуктів через контакт-центр має ґрунтуватися не на принципах найбільшого охоплення аудиторії, а на критеріях найвищої ефективності.

Чи не основними каналами продажу банківських продуктів є партнерські організації, які представлені автодилерами, компаніями-забудовниками та рієлтерами. Правильна побудова взаємовідносин з такими контрагентами дає змогу фінансовим установам постійно залучати клієнтів, які вже мають повний пакет документів, повністю ознайомлені з умовами та погоджуються на оформлення банківського кредиту. Також банкам слід використовувати мотиваційні схеми щодо стимулювання співробітників таких партнерських організацій.

Водночас, найімовірніше, більшості банків, які мають широку мережу відділень, варто відмовитися від такого каналу залучення клієнтів, як агенти з маркетингу та фінансові брокери, а у випадку використання послуг цих посередників інвестувати кошти у їхнє професійне вдосконалення.

У цілому проведене дослідження дає змогу зробити висновок, що банки повинні зосередити зусилля на розвитку альтернативних каналів про-

дажу, виводячи таким чином з відділень постсервісне обслуговування та продаж додаткових продуктів (upselling). Така стратегія дасть змогу зменшити власні витрати і водночас підвищити кількість проданих продуктів та послуг. Завдяки цьому зростатиме рівень прибутковості банку. Реалізація саме такої стратегії на сучасному етапі може стати найефективнішим інструментом на шляху подолання фінансової кризи. Також необхідно зазначити, що ця тема потребує подальшого вивчення та дослідження з метою розробки найефективнішої стратегії роботи банку на вітчизняному ринку фінансових послуг.

❐

Література

1. Башлай С.В. CRM-технології в управлінні клієнтською базою банку // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник тез доповідей XII Всеукраїнської науково-практичної конференції: у 2 т. – Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ". – 2009. – Т. 2. – С. 7–9.

2. Будущее украинских банков – это внедрение IT-решений // http://www.uabanker.net/daily/2010/11/111710_1450. shtml.

3. Викулов В.С. Маркетинг банковских продуктов на основе сегментационных моделей // Маркетинг в России и за рубежом. – 2005. – № 1. – С. 131–137.

4. Головина А.Е. Альтернативные каналы предоставления банковских услуг // Материалы XXXIX научно-технической конференции по итогам работы профессорско-преподавательского состава СевКавГТУ за 2009 год // www.science.ncstu.ru/conf/past/2010.

5. Громов А.С. Электронные банковские услуги: от наличных к безналичным расчётам // Банковские услуги. – 2009. – № 11. – С. 33–37.

6. Єгоричева С.Б. Банківські інновації: навч. посібник // – К.: Центр учбової літератури. – 2010. – 206 с.

7. Замовити банківський продукт Укрсоцбанку відтепер можна не виходячи з дому // http://www.usb.com.ua/about/news/2010/12/5/.

8. Орлова А.Н. Банковские инновации как фактор преодоления кризиса на финансовом рынке // Банковские услуги. – 2009. – № 12. – С. 25–27.

9. Поповенко Н.С., Марченко Н.Б. Інноваційні процеси у банківській сфері // Економічний простір. – 2008. – № 15. – С. 97–104.

10. Рудакова О.С. Банковские электронные услуги: учебное пособие для студентов вузов. – М: ИНФРА-М. – 2010. – 398 с.

11. Сєдих О.Є. Удосконалення управління продуктами банку в умовах фінансової кризи // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика: зб. тез доп. IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 21–22 трав. 2009 р. / Українська акад. банк. справи Національного банку України. – Суми, 2009. – С. 125–127.

12. Форкуш А.Н. Организационно-экономический механизм повышения эффективности деятельности банка в сфере розничных услуг // Банковские услуги. – 2009. – № 4. – С. 32–40.

13. Чуб О.О. Розвиток інтернет-банкінгу в глобальному середовищі // Вісник Української академії банківської справи. – 2009. – № 1. – С. 62–67.

14. Интернет-банкингом пользуются 800 тысяч украинцев // http://delo.ua/finance/internet-bankingom-polzuetsja-148962/.

Монети України/

Про введення в обіг пам'ятної монети "Родина Григоровичів-Барських"

Національний банк України, продовжуючи серію "Славетні роди України", 26 серпня 2011 року ввів в обіг пам'ятну монету "Родина Григоровичів-Барських" номіналом 10 гривень, присвячену відомому українському роду, до якого належали мандрівник і письменник Василь Григорович-Барський, видатний київський архітектор та інженер Іван Григорович-Барський, інші відомі громадські діячі.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування – пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті – 31.1 г, діаметр – 38.6 мм, тираж – 5 000 штук. Гурт монети – гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу – **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті – **31.1**, а також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

На аверсі монети розміщено: малий Державний герб України, напис півколом **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ** (вгорі); фонтан "Самсон", що на Подолі в місті Києві, в обрамленні восьмикутних зірок, які часто використовував Іван Григорович-Барський в архітектурному оздобленні (стиль бароко); рік карбування – **2011** (праворуч); унизу номінал – **10 ГРИВЕНЬ.**

На реверсі монети розміщено: напис півколом – **РІД ГРИГОРОВИЧІВ-БАРСЬКИХ** (угорі), під яким герб роду Григоровичів-Барських; стилізоване генеалогічне дерево, у картушах якого відтворено малюнок мандрівника Василя Григоровича-Барського, на якому він зобразив себе (ліворуч), а також церкву Миколи Набережного в Києві, збудовану за проектом архітектора Івана Григоровича-Барського (праворуч). Ліворуч чвертьколом розміщено напис: **ВАСИЛЬ 1701–1747**, праворуч – **ІВАН 1713–1785**; унизу – гасло роду: **ТРУД МОЯ СИЛА**.

Художники – Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптори – Анатолій Дем'яненко, Святослав Іваненко.

Пам'ятна монета номіналом 10 гривень "Родина Григоровичів-Барських" є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

❐

Про введення в обіг пам'ятної монети "1000-річчя заснування Софійського собору"

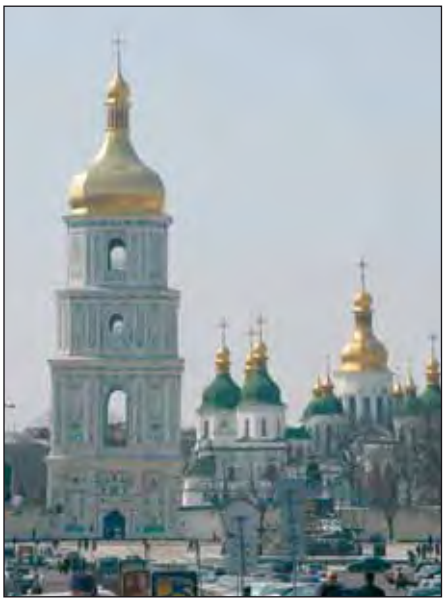

Національний банк України, продовжуючи серію "Духовні скарби України", 16 вересня 2011 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 50 гривень, присвячену заснованому в XI сторіччі Софійському собору, який відіграв вагому роль у розвитку й становленні міста Києва як духовного, культурного і політичного центру. Софія Київська в усі часи захоплювала своєю величчю і досі справляє надзвичайне враження як видатний витвір архітектури і монументального живопису.

Монету виготовлено зі срібла 999 проби. Категорія якості карбування – спеціальний анциркулейтед, маса дорогоцінного металу в чистоті – 500.0 г, діаметр – 85.0 мм, тираж – до 1 000 штук. Гурт монети – гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу – **Ag 999**, масу дорогоцінного металу в чистоті – **500.0**, а також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України. Елемент оздоблення – локальна позолота (вміст золота в чистоті не менш як 0.000634 г).

На аверсі вгорі розміщено: малий Державний герб України, напис півколом **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, на дзеркальному тлі бань Софійського собору зображено макет його реконструкції в XI ст., на фоні орнаменту, який використано в розписах собору, номінал монети – **50 / ГРИВЕНЬ** (угорі), рік карбування монети – **2011** (унизу).

На реверсі розміщено стилізовану композицію, яка відтворює фрагмент розписів головного вівтаря – мозаїки XI ст. "Оранта" і "Євхаристія", вгорі стилізований напис – **ТИСЯЧОЛІТТЯ СОФІЇ КИЇВСЬКОЇ**. Верхній одяг Оранти – мафорій – позолочений.

Художники – Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптори – Володимир Атаманчук, Святослав Іваненко.

Пам'ятна монета номіналом 50 гривень "1000-річчя заснування Софійського собору" є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

❐

Директор Генерального департаменту регулювання грошового обігу НБУ Віктор Нестеренко передає пам'ятну монету Генеральному директору Національного заповідника "Софія Київська" Нелі Куковальській.

Хроніка/

Тисячолітню Софію Київську відкарбовано у сріблі

22 вересня 2011 року у Національному заповіднику "Софія Київська" відбулася презентація пам'ятної монети "1000-річчя заснування Софійського собору". Півкілограмова срібна монета, нещодавно введена в обіг Національним банком, продовжила серію "Духовні скарби України".

"Володимир на престолі, а це його срібло". Цією лаконічною фразою, викарбуваною на давньоруських срібляниках, було увічнено факт започаткування монетного виробництва київським князем Володимиром Великим. Нещодавно було доведено ще один важливий історичний факт: саме Володимир Великий у 1011 році заснував Собор Святої Софії у Києві – одну з найвеличніших наших святинь, пам'ятку історії та культури. Донедавна вважалося, що храм молодший і заснований Ярославом Мудрим у 1017 чи 1037 роках, але більш ранній рік народження собору підтверджують новітні дослідження найдавніших графіті на стінах Софії, мозаїк та фресок собору, численні нелітописні писемні джерела. Висновки вітчизняних науковців було визнано 35-ю сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО, яка ухвалила рішення саме нинішнього року офіційно відзначити 1000-річний ювілей Софійського собору.

Не залишився осторонь цієї непересічної події й Національний банк України, відкарбувавши пам'ятну монету "1000-річчя заснування Софійського собору". Монету, виготовлену зі срібла 999-ї проби вагою 500 грамів і номіналом 50 гривень, 16 вересня цього року було введено в обіг, а 22 вересня офіційно презентовано у Національному заповіднику "Софія Київська". Презентація монети стала однією з ключових подій у низці святкових заходів, що відбувалися упродовж чотирьох днів вересня у Києві.

Аби побачити цей неповторний витвір монетного мистецтва, на презентацію до храму завітали вчені-історики, мистецтвознавці, нумізмати, представники засобів масової інформації, шанувальники мистецтва, культури і духовності. Великий діаметр монети (85 міліметрів) дає змогу детально розгледіти зображення. На аверсі, на дзеркальному тлі сучасних бань Софійського собору зображено макет його реконструкції, тобто яким був цей храм тисячу років тому, в XI столітті. На другому боці, реверсі монети, відтворено фрагменти розписів собору – мозаїки XI ст. "Оранта" і "Євхаристія". Локальна позолота верхнього одягу Оранти на монеті сприймається особливо гармонійно з позолотою вівтаря, золотавим відтінком мозаїки. А духовний спів, що лунав під склепіннями давнього храму у виконанні хору "Благовіст", доповнював відчуття урочистості і величі події.

Від імені Національного банку України і його Голови Сергія Арбузова пам'ятну монету передав у дар Національному заповіднику "Софія Київська" директор Генерального департаменту регулювання грошового обігу Національного банку Віктор Нестеренко. Вітаючи зі знаменною датою, він наголосив, що за тисячу років утворювалися та руйнувалися цілі держави, а наша святиня Софія Київська витримала всі історичні потрясіння і натиски, в усі часи захоплювала своєю монументальною величчю. Колективу Софійського заповідника він побажав процвітання, подальших успіхів і творчої наснаги.

Заступник начальника управління нумізматичної продукції та маркетингу НБУ Вікторія Сузанська додала, що за 16 років, упродовж яких Україна карбує власні пам'ятні та ювілейні монети, створено вже майже 500 монет, які стали в один ряд з нумізматичною продукцією провідних монетних дворів світу, брали участь і перемагали у багатьох міжнародних конкурсах. Нова монета, присвячена 1000-річчю Софійського собору, безперечно, займе гідне місце у кращих нумізматичних колекціях. Вона вже є раритетом, оскільки має тираж усього 1000 штук.

Пам'ятна монета – результат колективної праці художників, скульпторів і всього колективу Монетного двору НБУ. Художники Володимир Таран, Олександр і Сергій Харуки досить давно і плідно співпрацюють з Національним банком, у їхньому доробку майже дві сотні монет. На презентації художники зізналися, що одними з перших підтримали науковців у питанні перегляду дати заснування Софійського собору. Ще не було рішення про офіційне святкування тисячоліття Святої Софії та виготовлення пам'ятної монети, а митці вже почали працювати над ескізами, втілювати на папері перші творчі ідеї. Працювалося легко і натхненно, кажуть вони. Певно, надихала духовна аура найвидатнішої архітектурної святині нашої держави, що посприяло перемозі ескізу цієї групи авторів у конкурсі проектів та подальшому успішному народженню монети.

Генеральний директор Національного заповідника "Софія Київська" Неля Куковальська, приймаючи у дар пам'ятну монету "1000-річчя заснування Софійського собору", висловила щиру подяку керівництву Національного банку, всім майстрам, які доклали сили і талант до виготовлення монети. А заступник міністра культури України Тимофій Кохан висловив сподівання на подальшу плідну співпрацю з Національним банком у виготовленні пам'ятних монет серії "Духовні скарби України" та інших серій, які популяризують у світі пам'ятки нашої історії, культури і духовності.

❐

Юрій Матвійчук,
"Вісник НБУ".
Фото ***Олександра Яремчука.***

Банкноти України/

Поповнення готівково-грошового обігу банкнотою номіналом 1 гривня у вересні 2011 року

Готівково-грошовий обіг в Україні, починаючи з 1 вересня 2011 року поповнено банкнотою номіналом 1 гривня 2011 року випуску. Її дизайн не відрізняється від дизайну банкноти гривні зразка 2004 року відповідного номіналу, крім року випуску – 2011 та підпису Голови Національного банку України.

Поповнення готівково-грошового обігу банкнотами гривні 2011 і 2012 років випуску здійснюється на підставі постанови Правління Національного банку України № 55 від 4 березня 2011 року з метою забезпечення готівкового обігу відповідно до статей 34 і 35 Закону України "Про Національний банк України" та у зв'язку з призначенням на посаду Голови Національного банку України С.Г.Арбузова. ❑

БАНКНОТА НОМІНАЛОМ 1 ГРИВНЯ

Лицьовий бік

Зворотний бік

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за серпень 2011 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти		Офіційний курс	№ п/п	Код валюти	Назва валюти		Офіційний курс
1	100 BGL	100	левів (Болгарія)	581.1909	16	434 LYD	100	лівійських динарів	666.4883
2	986 BRL	100	бразильських реалів	508.6593	17	484 MXN	100	мексиканських нових песо	68.4018
3	051 AMD	10000	вірменських драмів	218.7366	18	496 MNT	10000	монгольських тугриків	63.6423
4	410 KRW	1000	вонів Республіки Корея	7.5799	19	554 NZD	100	новозеландських доларів	694.9701
5	704 VND	10000	в'єтнамських донгів	3.8733	20	586 PKR	100	пакистанських рупій	9.2126
6	981 GEL	100	грузинських ларі	482.1679	21	604 PEN	100	перуанських нових сол	291.0791
7	344 HKD	100	доларів Гонконгу	102.3034	22	642 ROL	100	румунських леїв	267.4257
8	818 EGP	100	єгипетських фунтів	133.8146	23	682 SAR	100	саудівських ріялів	212.5540
9	376 ILS	100	ізраїльських нових шекелів	233.5267	24	760 SYP	100	сирійських фунтів	16.7815
10	356 INR	1000	індійських рупій	180.8143	25	901 TWD	100	нових тайванських доларів	27.6980
11	364 IRR	1000	іранських ріалів	0.7520	26	972 TJS	100	таджицьких сомоні	168.9100
12	368 IQD	100	іракських динарів	0.6836	27	952 XOF	1000	франків КФА	17.4789
13	417 KGS	100	киргизьких сомів	17.8375	28	152 CLP	1000	чилійських песо	17.4329
14	414 KWD	100	кувейтських динарів	2917.7160	29	191 HRK	100	хорватських кун	152.3636
15	422 LBP	1000	ліванських фунтів	5.2685	30	255	100	доларів США за розр. із Індією	637.6960

* Курс встановлено з 01.08.2011 року.

Підготовлено департаментом аналізу та прогнозування грошово-кредитного ринку Національного банку України.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	01.08.2011 р.	02.08.2011 р.	03.08.2011 р.	04.08.2011 р.	05.08.2011 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	871.0292	881.1046	863.8769	856.4099	842.2858
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1299.3006	1306.4050	1295.6172	1306.3797	1301.5343
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	1013.3740	1013.5029	1013.5029	1013.6317	1013.6317
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0161	0.0161	0.0160	0.0160	0.0160
5	208 DKK	100 датських крон	152.5885	154.2326	151.6336	153.0289	152.2732
6	840 USD	100 доларів США	797.1200	797.1200	797.1200	797.1200	797.1200
7	352 ISK	100 ісландських крон	3.9196	3.9622	3.8949	3.9306	3.9111
8	124 CAD	100 канадських доларів	838.5166	837.9264	829.3091	830.5753	820.1765
9	398 KZT	100 казахстанських теньге	5.4545	5.4638	5.4545	5.4504	5.4426
10	428 LVL	100 латвійських латів	1602.3303	1619.9753	1592.6664	1607.0515	1599.2979
11	440 LTL	100 литовських літів	329.2091	332.7874	327.1313	330.1325	328.4934
12	498 MDL	100 молдовських леїв	69.8952	69.9535	69.9633	69.9118	69.8646
13	578 NOK	100 норвезьких крон	146.9165	149.3532	147.7268	148.3834	146.5309
14	985 PLN	100 польських злотих	283.5636	288.5027	280.3125	282.9895	281.3539
15	643 RUB	10 російських рублів	2.8798	2.8965	2.8658	2.8571	2.8629
16	702 SGD	100 сінгапурських доларів	661.4449	664.2283	661.1948	659.8828	656.1127
17	792 TRL	100 турецьких лір	474.1556	476.4673	467.9810	468.3932	461.6852
18	795 TMM	100 туркменських манатів	279.6912	279.6912	279.6912	279.6912	279.6912
19	348 HUF	1000 угорських форинтів	42.1044	42.8909	41.8155	41.8489	41.6855
20	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.4621	0.4616	0.4616	0.4616	0.4616
21	203 CZK	100 чеських крон	46.9941	47.5600	46.6146	46.9261	46.6604
22	752 SEK	100 шведських крон	125.3397	127.5728	125.3211	125.4340	123.9668
23	756 CHF	100 швейцарських франків	995.5273	1019.5639	1022.2817	1034.1876	1029.9873
24	156 CNY	100 юанів женьміньбі (Китай)	123.8322	123.8920	123.8128	123.8894	123.7950
25	392 JPY	1000 японських єн	102.7844	103.6673	103.0489	103.4563	100.1609
26	978 EUR	100 євро	1136.6931	1149.0485	1129.5190	1139.8816	1134.2220
27	960 XDR	100 СПЗ	1274.5946	1283.1153	1273.2773	1279.2338	1272.0785

			16.08.2011 р.	17.08.2011 р.	18.08.2011 р.	19.08.2011 р.	20.08.2011 р.	21.08.2011 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	829.5057	830.0476	843.1078	832.7417	832.7417	832.7417
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1300.5364	1302.9432	1314.9062	1315.5904	1315.5904	1315.5904
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	1013.3486	1013.4774	1013.4774	1013.6063	1013.6063	1013.6063
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0159	0.0159	0.0159	0.0159	0.0159	0.0159
5	208 DKK	100 датських крон	153.1131	153.6527	154.8963	153.7263	153.7263	153.7263
6	840 USD	100 доларів США	797.1000	797.1000	797.1000	797.1000	797.1000	797.1000
7	352 ISK	100 ісландських крон	3.9330	3.9470	3.9792	3.9495	3.9495	3.9495
8	124 CAD	100 канадських доларів	808.2273	808.0731	814.5420	808.0092	808.0092	808.0092
9	398 KZT	100 казахстанських теньге	5.4199	5.4265	5.4495	5.4488	5.4488	5.4488
10	428 LVL	100 латвійських латів	1608.2493	1613.9814	1627.3610	1614.3101	1614.3101	1614.3101
11	440 LTL	100 литовських літів	330.3320	331.5094	334.2104	331.7172	331.7172	331.7172
12	498 MDL	100 молдовських леїв	69.9407	70.1247	70.1598	70.2192	70.2192	70.2192
13	578 NOK	100 норвезьких крон	144.9171	145.5354	147.9723	146.7743	146.7743	146.7743
14	985 PLN	100 польських злотих	274.2877	275.1859	279.1528	275.8159	275.8159	275.8159
15	643 RUB	10 російських рублів	2.7622	2.7770	2.7754	2.7570	2.7570	2.7570
16	702 SGD	100 сінгапурських доларів	661.2386	661.7538	663.5396	656.8521	656.8521	656.8521
17	792 TRL	100 турецьких лір	449.2911	447.0534	451.3657	448.8236	448.8236	448.8236
18	795 TMM	100 туркменських манатів	279.6842	279.6842	279.6842	279.6842	279.6842	279.6842
19	348 HUF	1000 угорських форинтів	41.9852	42.2094	42.8345	42.0885	42.0885	42.0885
20	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.4604	0.4604	0.4604	0.4604	0.4604	0.4604
21	203 CZK	100 чеських крон	46.9062	46.9421	47.2354	46.8965	46.8965	46.8965
22	752 SEK	100 шведських крон	122.8401	123.7471	125.8616	125.0522	125.0522	125.0522
23	756 CHF	100 швейцарських франків	1006.3264	1022.4525	1012.0695	1003.8151	1003.8151	1003.8151
24	156 CNY	100 юанів женьміньбі (Китай)	124.7343	124.8825	124.7985	124.7865	124.7865	124.7865
25	392 JPY	1000 японських єн	103.8109	103.9444	104.1764	104.0473	104.0473	104.0473
26	978 EUR	100 євро	1140.5704	1144.6356	1153.9617	1145.3530	1145.3530	1145.3530
27	960 XDR	100 СПЗ	1277.9773	1280.8667	1285.0192	1282.5484	1282.5484	1282.5484

щодо іноземних валют, України щоденно (за серпень 2011 року)

Офіційний курс									
06.08.2011 р.	07.08.2011 р.	08.08.2011 р.	09.08.2011 р.	10.08.2011 р.	11.08.2011 р.	12.08.2011 р.	13.08.2011 р.	14.08.2011 р.	15.08.2011 р.
842.2858	842.2858	833.4491	825.8374	812.8621	824.3934	812.4962	812.4962	812.4962	824.2870
1301.5343	1301.5343	1298.3411	1304.6540	1302.4786	1294.9959	1287.3570	1287.3570	1287.3570	1296.1345
1013.6317	1013.6317	1013.6317	1013.3486	1013.3232	1013.4520	1013.3486	1013.3486	1013.3486	1013.3486
0.0160	0.0160	0.0159	0.0159	0.0159	0.0159	0.0159	0.0159	0.0159	0.0159
152.2732	152.2732	151.4752	152.2102	152.6496	153.6969	151.3084	151.3084	151.3084	152.4839
797.1200	797.1200	797.1200	797.1000	797.0800	797.0800	797.1000	797.1000	797.1000	797.1000
3.9111	3.9111	3.8908	3.9099	3.9214	3.9488	3.8874	3.8874	3.8874	3.9168
820.1765	820.1765	811.8018	808.2363	804.0685	810.2772	800.0415	800.0415	800.0415	807.6993
5.4426	5.4426	5.4400	5.4354	5.4282	5.4208	5.4199	5.4199	5.4199	5.4158
1599.2979	1599.2979	1590.3078	1598.1321	1603.4885	1614.7276	1589.3677	1589.3677	1589.3677	1601.3922
328.4934	328.4934	326.7850	328.3928	329.3542	331.6627	326.4998	326.4998	326.4998	328.9700
69.8646	69.8646	69.8022	69.7674	69.6980	69.7920	69.8261	69.8261	69.8261	69.9622
146.5309	146.5309	144.9542	145.9674	145.2448	146.6186	144.1517	144.1517	144.1517	145.1402
281.3539	281.3539	278.9083	279.8723	277.6624	279.2676	269.9630	269.9630	269.9630	273.5843
2.8629	2.8629	2.8129	2.7948	2.7096	2.7198	2.7097	2.7097	2.7097	2.7071
656.1127	656.1127	653.3052	654.6621	656.2375	656.1797	655.0485	655.0485	655.0485	657.6733
461.6852	461.6852	459.4899	456.5265	451.9131	454.9540	444.7095	444.7095	444.7095	448.1447
279.6912	279.6912	279.6912	279.6842	279.6772	279.6772	279.6842	279.6842	279.6842	279.6842
41.6855	41.6855	41.1647	41.3898	41.3977	41.9198	40.7320	40.7320	40.7320	41.5035
0.4616	0.4616	0.4616	0.4616	0.4610	0.4610	0.4610	0.4610	0.4610	0.4610
46.6604	46.6604	46.5326	46.8621	46.9527	47.5409	46.6131	46.6131	46.6131	46.9638
123.9668	123.9668	122.5506	122.9013	123.4376	124.0390	121.2883	121.2883	121.2883	122.9613
1029.9873	1029.9873	1040.2170	1045.1422	1073.4322	1095.7467	1073.7580	1073.7580	1073.7580	1034.1110
123.7950	123.7950	123.7685	123.8504	123.9516	124.2718	124.6546	124.6546	124.6546	124.6439
100.1609	100.1609	101.4223	102.3445	103.1562	104.2575	104.1037	104.1037	104.1037	104.1411
1134.2220	1134.2220	1128.3234	1133.8748	1137.1940	1145.1648	1127.3385	1127.3385	1127.3385	1135.8675
1272.0785	1272.0785	1270.7320	1276.6366	1277.0280	1280.8160	1274.2061	1274.2061	1274.2061	1275.9480

22.08.2011 р.	23.08.2011 р.	24.08.2011 р.	25.08.2011 р.	26.08.2011 р.	27.08.2011 р.	28.08.2011 р.	29.08.2011 р.	30.08.2011 р.	31.08.2011 р.
831.9671	833.7075	833.7075	837.1493	836.2248	836.2248	836.2248	836.2645	846.1312	848.0646
1318.5768	1315.0945	1315.0945	1316.0255	1304.8220	1304.8220	1304.8220	1296.1556	1305.3531	1299.0892
1013.7988	1013.7988	1013.7988	1013.7988	1013.5410	1013.5410	1013.5410	1013.4393	1013.4393	1013.4393
0.0158	0.0158	0.0158	0.0158	0.0158	0.0158	0.0158	0.0157	0.0157	0.0156
153.9464	154.2522	154.2522	154.7476	154.3451	154.3451	154.3451	154.0673	154.9787	154.0611
797.1500	797.1500	797.1500	797.1500	797.1500	797.1500	797.1500	797.0700	797.0700	797.0700
3.9541	3.9618	3.9618	3.9753	3.9649	3.9649	3.9649	3.9584	3.9818	3.9584
808.1614	809.4493	809.4493	808.4420	808.6428	808.6428	808.6428	806.0812	815.6497	814.0843
5.4305	5.4339	5.4339	5.4446	5.4432	5.4432	5.4432	5.4434	5.4441	5.4441
1616.8927	1619.3549	1619.3549	1624.8602	1620.3624	1620.3624	1620.3624	1617.7286	1627.9646	1618.4128
332.1074	332.7538	332.7538	333.8851	333.0078	333.0078	333.0078	332.4665	334.4287	332.4665
70.2756	70.2960	70.2960	70.2471	70.2681	70.2681	70.2681	70.3138	70.3138	70.3138
145.9370	146.6223	146.6223	147.6484	147.6386	147.6386	147.6386	147.6735	148.5355	147.7020
274.8299	274.6671	274.6671	277.7991	276.8756	276.8756	276.8756	274.9492	277.8296	276.0865
2.7234	2.7248	2.7248	2.7531	2.7600	2.7600	2.7600	2.7607	2.7762	2.7621
659.2505	660.9137	660.9137	662.0181	659.8997	659.8997	659.8997	660.5330	660.3656	659.7737
446.1869	445.8410	445.8410	447.1312	452.7521	452.7521	452.7521	454.1801	457.9115	458.5158
279.7018	279.7018	279.7018	279.7018	279.7018	279.7018	279.7018	279.6737	279.6737	279.6737
42.1349	42.1117	42.1117	42.4181	42.2103	42.2103	42.2103	42.1015	42.3671	42.0815
0.4604	0.4597	0.4597	0.4597	0.4597	0.4597	0.4597	0.4596	0.4589	0.4589
46.8519	46.9086	46.9086	47.2146	47.4344	47.4344	47.4344	47.5023	47.8678	47.6363
124.3656	125.6996	125.6996	126.6215	126.2153	126.2153	126.2153	126.0337	126.6732	124.9119
1011.1995	1013.0785	1013.0785	1010.3754	1002.7988	1002.7988	1002.7988	1001.8679	976.5860	969.9537
124.6332	124.5698	124.5698	124.6137	124.7501	124.7501	124.7501	124.7924	124.9124	124.9228
104.2455	103.8348	103.8348	104.1220	103.2979	103.2979	103.2979	103.9707	103.9816	103.8390
1146.7003	1148.9323	1148.9323	1152.8383	1149.8092	1149.8092	1149.8092	1147.9402	1154.7153	1147.9402
1281.1529	1284.0255	1284.0255	1286.1345	1282.8848	1282.8848	1282.8848	1282.5332	1282.5332	1282.7726

Підготовлено департаментом аналізу та прогнозування грошово-кредитного ринку Національного банку України.

Спеціально для "Вісника НБУ"

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у серпні 2011 року

Обсяги кредитів, наданих Національним банком для підтримання ліквідності банків України у серпні 2011 р. (в розрізі інструментів)

Відсотки

Показники	2011 р.	У тому числі за серпень
Обсяги рефінансування банків, усього	100.00	100.00
У тому числі через:		
– кредити "овернайт", надані через постійно діючу лінію рефінансування	13.52	28.40
– кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	10.47	22.41
– операції прямого РЕПО	76.01	49.19
– інші кредити	–	–
– стабілізаційний кредит	–	–
– кредити, надані для фінансування чемпіонату Європи з футболу 2012 року	–	–

Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими Національним банком для підтримання ліквідності банків України у серпні 2011 р.

Відсотки річні

Показники	2011 р.	У тому числі за серпень
Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього	9.46	9.69
У тому числі за:		
– кредитами "овернайт", наданими через постійно діючу лінію рефінансування	9.27	9.25
– кредитами, наданими шляхом проведення тендера	10.17	10.18
– операціями прямого РЕПО (розрахунково)	9.40	9.73
– за іншими кредитами	–	–
– стабілізаційним кредитом	–	–
– кредитами, наданими для фінансування чемпіонату Європи з футболу 2012 року	–	–

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті у серпні 2011 р.*

Відсотки річні

Показники		Серпень 2011 р.
На міжбанківському ринку:		
	за кредитами, наданими іншим банкам	8.4
	за кредитами, отриманими від інших банків	8.4
	за депозитами, розміщеними в інших банках	9.6
	за депозитами, залученими від інших банків	9.6
Фізичним та юридичним особам:		
	за кредитами**	14.9
	за депозитами	6.5

* За щоденною звітністю банків; відображено вартість кредитів (депозитів), фактично наданих (отриманих) банками.
** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у серпні 2011 р.[1]

Агрегати грошової маси	01.07.2011 р.		01.08.2011 р.		01.09.2011 р.	
	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.
Гроші поза банками						
М0, % до початку року	102.6	4 712.2	106.0	11 040.5	106.0	10 987.4
М0 + переказані кошти в національній валюті						
М1, % до початку року	106.8	19 688.5	107.5	21 756.9	107.3	21 208.0
М1 + переказані кошти в іноземній валюті та інші кошти						
М2, % до початку року	108.7	52 149.6	109.4	56 364.1	110.8	64 169.9
М2 + цінні папери власного боргу банків						
М3, % до початку року	109.1	54 528.4	109.9	59 133.9	111.1	66 501.2

[1] Інформацію щодо темпів зростання грошової маси у січні – червні 2011 року опубліковано у "Віснику НБУ" № 8 (2011 р.) на стор. 56.

Примітка. Облікова ставка Національного банку України у серпні 2011 року не змінювалася і починаючи з 10.08.2010 р. становить 7.75% річних

Правлінням НБУ прийнято постанову від 16.06.2011 р. №195, згідно з якою з 01.07.2011 року:

1) установлено порядок формування обов'язкових резервів на окремому рахунку в Національному банку України у розмірі **100%** від суми обов'язкових резервів, що сформовані за попередній звітний період резервування згідно з установленими нормативами на відповідний період;

2) установлено такі нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів:

строкові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб у національній валюті – **0**; короткострокові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті – **6**; довгострокові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті – **2**; кошти вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках – **0**; кошти вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках – **8**; кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів у національній валюті, – **0**; кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів в іноземній валюті, – **2**.

3) дозволено банкам зараховувати для покриття обов'язкових резервів придбані ними цільові облігації внутрішніх державних позик України, випущені з метою залучення коштів для фінансування заходів, пов'язаних з підготовкою і проведенням чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні, у розмірі **50%** від їхньої номінальної вартості.

З 02.10.2009 р. за залишками коштів обов'язкових резервів, що перераховані банками на окремий рахунок у Національному банку України, Національний банк нараховує проценти в розмірі **30%** від облікової ставки Національного банку України за умови дотримання банком порядку формування та зберігання обов'язкових резервів (постанова Правління НБУ від 29.09.2009 р. № 567).

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками Генерального департаменту грошово-кредитної політики Національного банку України.

Ринок державних цінних паперів України у серпні 2011 року

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик у серпні 2011 року

Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція				Результати розміщень						
						Кількість розміщених облігацій, шт.	Загальна сума розміщення ОВДП, тис. грн.				Встановлений рівень дохідності облігацій, %	Середньозважений рівень дохідності облігацій, %
		Встановлені обмеження на загальну кількість розміщення облігацій, шт.	Номінал облігацій, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.	Термін погашення облігацій		Усього	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій, тис. грн.	Випуск ОВДП для збільшення формування статутного капіталу банків	Інші		
101	03.08.2011 р.	20 000	1 000	–	02.11.2011 р.	20 000	19 768.40	19 768.40	–	–	4.70	4.70
102	03.08.2011 р.	1 000	1 000	–	02.05.2012 р.	–	–	–	–	–	–	–
103	03.08.2011 р.	22 000	1 000	45.00	31.07.2013 р.	22 000	22 000.00	22 000.00	–	–	9.00	9.00
104	10.08.2011 р.	1 000	1 000	–	08.02.2012 р.	–	–	–	–	–	–	–
105	10.08.2011 р.	1 000	1 000	–	08.08.2012 р.	–	–	–	–	–	–	–
106	10.08.2011 р.	1 000	1 000	–	09.07.2014 р.	–	–	–	–	–	–	–
107	10.08.2011 р.	1 000	1 000	–	27.07.2016 р.	–	–	–	–	–	–	–
108	17.08.2011 р.	1 000	1 000	–	02.11.2011 р.	–	–	–	–	–	–	–
109	17.08.2011 р.	1 000	1 000	–	16.05.2012 р.	–	–	–	–	–	–	–
110	17.08.2011 р.	1 000	1 000	–	31.07.2013 р.	–	–	–	–	–	–	–
111	17.08.2011 р.	1 000	1 000	–	20.07.2016 р.	–	–	–	–	–	–	–
112	23.08.2011 р.	1 000	1 000	–	15.02.2012 р.	–	–	–	–	–	–	–
113	23.08.2011 р.	1 000	1 000	–	15.08.2012 р.	–	–	–	–	–	–	–
114	23.08.2011 р.	1 000	1 000	–	09.07.2014 р.	–	–	–	–	–	–	–
115	23.08.2011 р.	1 000	1 000	–	13.07.2016 р.	–	–	–	–	–	–	–
116	31.08.2011 р.	1 000	1 000	–	30.11.2011 р.	–		–			–	–
117	31.08.2011 р.	1 000	1 000	–	30.05.2012 р.	–		–			–	–
118	31.08.2011 р.	55 000	1 000	45.00	31.07.2013 р.	55 000	55 373.45	55 373.45	–	–	9.00	9.00
Разом						**97 000**	**97 141.85**	**97 141.85**	**–**	**–**		

Обсяг розміщення облігацій внутрішніх державних позик за серпень 2011 року*

Період	Результати розміщення ОВДП			
	Кількість розміщених облігацій, шт.	Обсяг розміщених облігацій, тис. грн.		
		Усього	Із них:	
			залучено коштів до державного бюджету	випуск ОВДП для збільшення формування статутного капіталу банків
Січень	2 882 780	2 805 449.61	2 805 449.61	0
Лютий	3 085 000	3 032 178.70	3 032 178.70	0
Березень	9 742 000	9 665 075.08	4 665 075.08	0
I квартал	15 709 780	15 502 703.39	10 502 703.39	0
Квітень	8 832 001	8 781 388.09	4 831 387.09	3 950 001.00
Травень	2 181 500	2 187 411.44	2 187 411.44	0
Червень	9 009 850	8 998 470.14	594 470.14	4 904 000.00
II квартал	20 023 351	19 967 269.67	7 613 268.67	8 854 001.00
I півріччя	35 733 131	35 469 973.06	18 115 972.06	8 854 001.00
Липень	590 000	591 924.55	591 924.55	0
Серпень	97 000	97 141.85	97 141.85	0
Вересень				
III квартал	687 000	689 066	689 066	0
Жовтень				
Листопад				
Грудень				
IV квартал				
Усього з початку року	**36 420 131**	**36 159 039.46**	**18 805 038.46**	**8 854 001.00**

*За станом на 01.09.2011 р.

Обсяг облігацій внутрішніх державних позик, які перебувають в обігу (на 1 вересня 2011 року)

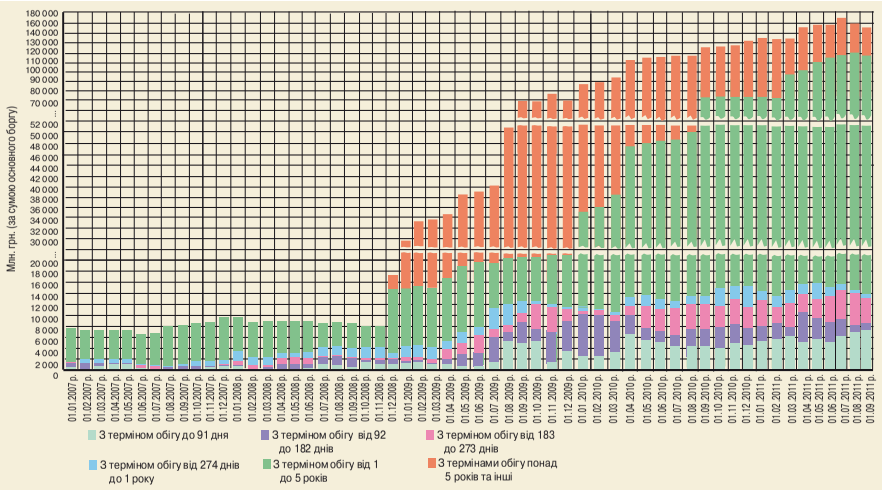

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками Генерального департаменту грошово-кредитної політики Національного банку України.

АННОТАЦИИ

Виктор Янукович. *Обращение к работникам банковской системы в связи с 20-летием создания Национального банка Украины.*

Николай Азаров. *Обращение к работникам банковской системы в связи с 20-летием создания Национального банка Украины.*

Сергей Арбузов. *Обращение к работникам банковской системы в связи с 20-летием создания Национального банка Украины.*

Во главе Национального банка Украины.

Штрихи к портретам, а также воспоминания и размышления всех руководителей НБУ – **Владимира Матвиенко, Вадима Гетьмана, Виктора Ющенко, Владимира Стельмаха, Сергея Тигипко, Сергея Арбузова** о работе Национального банка Украины за 20 лет и перспективах его деятельности.

Игорь Соркин. *Банковский надзор: современное состояние, достижения и перспективы.*

Рассмотрены основные направления деятельности системы банковского регулирования и надзора НБУ. Изложены история её развития, особенности законодательной и нормативно-правовой базы регулирования, усовершенствования организационной структуры банковского надзора с целью обеспечения стабильности банков.

Елена Щербакова. *Институционально-правовые основы проведения денежно-кредитной политики в Украине.*

Проанализированы базисные аспекты становления и развития денежно-кредитной политики в Украине, а также её современного состояния исходя из приоритетов обеспечения ценовой стабильности и стабильности национальной валюты.

Игорь Шумило. *Основательные экономические исследования как фундамент для принятия взвешенных решений.*

Рассмотрены миссия и основные цели деятельности Генерального экономического департамента НБУ, практические механизмы их реализации, структурное и функциональное назначение входящих в его состав подразделений.

Виктор Кравец. *Развитие платёжных систем в Украине и новые формы расчётов.*

Рассказывается о внедрении Национальным банком Украины современных платёжных систем, которые являются сегодня неотъемлемым элементом финансовой инфраструктуры страны.

Сергей Круглик. *Международные связи Национального банка Украины.*

Краткий обзор основных аспектов 20-летней международной деятельности НБУ.

Новобранцев встретили с рушниками и караваем.

Традиционно гостеприимно встретили первого сентября студентов магистерской подготовки в Университете банковского дела Национального банка Украины.

Юрий Матвийчук. *Бесценные сокровища Украины.*

Излагается история создания, рассматриваются современные технологические и творческие возжности Фабрики банкнотной бумаги, Банкнотной фабрики и Монетного двора Национального банка Украины.

Праздник украинской вышитой сорочки.

Сообщение о празднике украинской вышитой сорочки, состоявшемся накануне и во время празднования 20-й годовщины провозглашения независимости Украины в управлении Национального банка Украины в Харьковской области.

Учебное заведение европейского уровня.

Заметки по случаю пятнадцатилетнего юбилея Украинской академии банковского дела НБУ (г. Сумы).

Александр Заец. *История государства – в монетах и банкнотах.*

Фоторепортаж из Музея денег Национального банка Украины.

Вехи становления Национального банка Украины. Календарь событий.

Приведен календарь основных событий в деятельности НБУ за 20 лет.

Александр Дзюблюк. *Развитие банковского сектора в условиях деформации мирового финансового пространства.*

Рассматривается роль банковской системы как основы современного мирового финансового пространства в условиях его отрыва от потребностей реального сектора экономики. Анализируются возможности решения основных проблем функционирования банков, в частности повышения уровня капитализации, стабилизации ресурсной базы, усовершенствования кредитной политики на этапе преодоления последствий кризисных явлений на национальном уровне.

Игорь Ивасив, Роман Корнилюк. *Влияние иностранных банков на банковскую систему Украины.*

Исследуются концептуальные основы деятельности иностранных банков, определяется их суть, последствия экспансии и особенности влияния на развитие банковской системы Украины, даётся ретроспективный анализ показателей с большим временным интервалом.

Изменения и дополнения к Государственному реестру банков, внесённые в августе 2011 г.

Иван Кушнир. *Банки сельскохозяйственного развития в системе финансирования агропромышленного комплекса.*

Исследуются условия и специфика привлечения сельхозпроизводителями финансовых ресурсов, определены основные цели создания эффективной системы банковского финансово-кредитного обслуживания аграрного сектора экономики.

Владимир Сухотёплый. *Финансовый кризис и особенности динамики структуры активов банковской системы Украины.*

Анализ динамики структуры активов банков Украины за последние 10 лет. Предложена универсальная схема деления банков на группы.

Дополнения к Перечню лиц, имеющих сертификаты Национального банка Украины на право осуществления функций временного администратора и ликвидатора банков, внесённые в июле – сентябре 2011 г.

Перечень лиц, которым продлён срок действия сертификата на право осуществления функций временного администратора и ликвидатора банков (по состоянию на 01.10.2011 г.).

Ярослав Шумейко, Юрий Заруба. *Методологические подходы к формированию ключевых индикаторов операционных рисков.*

Анализируя современные механизмы, а также инструменты комплексного банковского риск-менеджмента, авторы исследования доказывают, что начальным этапом минимизации возможных операционных потерь должно быть построение системы индикаторов операционных рисков банка.

Основные показатели деятельности банков Украины на 1 сентября 2011 года.

Роман Кифяк. *Альтернативные каналы продажи банковских продуктов как приоритетное направление развития банковского бизнеса.*

Проанализированы ключевые направления развития альтернативных каналов продажи банковских продуктов как необходимой составляющей повышения уровня доходности, эффективности работы, а также уменьшения издержек и затрат банков в посткризисных условиях.

Тамара Смовженко. *Эволюция стоимости современных денег.*

Рецензия на монографию Л.М.Рябининой "Теорія сучасних грошей", в которой детально проанализирована эволюция денег от золотого эквивалента к современным кредитным деньгам без собственной стоимости. Сквозь эту призму автор рассматривает вопросы покупательной способности денег, денежного оборота и денежной массы, инфляции, подчеркивает важность поддержания стабильности современных денег.

О выпуске в обращение памятной монеты "Родина Григоровичів-Барських".

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 10 гривень, посвященной известному украинскому семейству Григоровичей-Барских. Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение памятной монеты "1000-річчя заснування Софійського собору".

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 50 гривень, посвященной 1000-летию основания Софийского собора в г. Киеве. Фотоизображение аверса и реверса монеты.

Юрий Матвийчук. *Тысячелетняя София Киевская отчеканена в серебре.*

Сообщение о презентации в Национальном заповеднике "Софія Київська" памятной монеты номиналом 50 гривень, выпущенной Национальным банком Украины в ознаменование 1000-летия основания Софийского собора в г. Киеве.

Пополнение налично-денежного обращения банкнотой номиналом 1 гривня в сентябре 2011 года.

Сообщение о введении в обращение банкноты номиналом 1 гривня 2011 года выпуска.

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за август 2011 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за август 2011 года).

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в августе 2011 года.

Объёмы кредитов, предоставленных Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, средневзвешенная процентная ставка по кредитам, предоставленным Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, процентные ставки банков по кредитам и депозитам в национальной валюте, динамика роста денежной массы по состоянию на 01.09.2011 г.

Рынок государственных ценных бумаг Украины в августе 2011 года.

Viktor Yanukovych. *Address to banking system employees on the occasion of the 20th anniversary of the foundation of the National Bank of Ukraine.*

Mykola Azarov. *Address to banking system employees on the occasion of the 20th anniversary of the foundation of the National Bank of Ukraine.*

Serhii Arbuzov. *Address to banking system employees on the occasion of the 20th anniversary of the foundation of the National Bank of Ukraine.*

At the head of the National Bank of Ukraine.

Traits to portraits, memories, and thoughts of all the NBU governors viz. **Volodymyr Matvienko, Vadym Hetman, Viktor Yuschenko, Volodymyr Stelmakh, Serhii Tehipko, and Serhii Arbuzov** concerning operation of the National Bank of Ukraine for the last 20 years, and prospects of its activitiy.

Ihor Sorkin. *Banking supervision: contemporary state, achievements and prospects for future.*

Considered are basic areas of the activity of the NBU banking regulation and supervision system. Stated is the history of its development, peculiarities of the legislative and legal base of regulation, improvement of banking supervision organizational structure in order to ensure banks' stability.

Olena Scherbakova. *Institutional and legal foundations of monetary and credit policy implementation in Ukraine.*

Discussed are basic aspects of formation and development of the monetary and credit policy in Ukraine as well as its contemporary state taking into account priorities of ensuring of price and national currency stability.

Ihor Shumylo. *Thorough economic research as the basis for reasonable decision-making.*

Considered is the mission and chief aims of activity of the NBU General Economic Department , practical mechanisms for their realization, structural and functional purpose of units included in the Department.

Victor Kravets. *Development of payment systems in Ukraine and new forms of settlements.*

The author considers the implementation of modern payment systems by the National Bank of Ukraine, which are the integral part of the financial infrastructure of the country nowadays.

Serhii Kruhlyk. *International relations of the National Bank of Ukraine.*

Brief review of basic aspects of the 20-year international activity of the NBU.

Students were welcomed with rushnyks and korovai.

On September 1, students of the master`s department were traditionally welcomed in the NBU Banking University.

Yurii Matviichuk. *Invaluable treasures of Ukraine.*

Stated is the history of establishment and considered is the modern technological and creative potential of the Banknote Paper Mill and Banknote Printing and Minting Works of the National Bank of Ukraine.

The holiday of the Ukrainian embroidered shirt.

Information about the holiday of the Ukrainian embroidered shirt, which took place on the eve of the celebration of the 20th anniversary of the Independence of Ukraine in the NBU Branch in Kharkiv region.

Educational institution of the European level.

Notes about the 15th anniversary of the NBU Ukrainian Banking Academy (Sumy).

Oleksandr Zaiets. *The history of the state in coins and banknotes.*

Photo-report from the Money Museum of the National Bank of Ukraine.

The history of the establishment of the National Bank of Ukraine. Calendar of events.

Given is the calendar of important events in NBU activities for 20 years.

Oleksandr Dziubliuk. *Banking sector development in the deformed world financial environment.*

The author considers the role of the banking system in the modern world financial environment that is separated from needs of the real economy sector. Discussed are possibilities of solving of main problems of banks operation, in particular, a rise in the capitalization level, stabilization of the resource base, and the improvement of the credit policy at the stage of overcoming of crisis effects in the country.

Ihor Ivasiv, Roman Kornyliuk. *The impact of foreign banks on Ukraine's banking system.*

The authors discuss conceptual fundamentals of foreign banks activities, determine consequences of expansion of these banks and peculiarities of their impact on the banking system of Ukraine through the retrospective analysis of indicators with a large time interval.

Amendments to the State Register of Banks made in August 2011.

Ivan Kushnir. *Agricultural development banks in the system of agricultural sector financing.*

Discussed are conditions and a specific character of mobilization of financial resources by agricultural producers, determined are major purposes of creation of the effective system for banking financial and credit servicing of the agrarian sector of the economy.

Volodymyr Sukhoteplyi. *Financial crisis and peculiarities of the dynamics of the breakdown of assets of Ukraine's banking system.*

The author analyzes the dynamics of the breakdown of assets of Ukrainian banks for the last 10 years and gives the universal scheme for dividing banks by groups.

Amendments to the List of officials that have NBU certificates entitling them to be interim administrators and bank liquidators made in July - September 2011.

The list of officials whose certificates entitling them to be interim administrators and bank liquidators has expired (as of 1 October 2011).

Yaroslav Shumeiko, Yurii Zaruba. *Methodical approaches to formation of key indicators of operational risks.*

Analyzing modern mechanisms and instruments of banks' complex risk-management, the authors show that formation of the system of indicators of bank's operational risks should be the initial stage of the minimization of possible operational losses.

Main indicators of activities of Ukrainian banks as of 1 September 2011.

Roman Kyfiak. *Alternative channels of sales of banking products as a priority direction for the development of banking business.*

The author discusses key directions for the development of alternative channels of sales of banking products, showing that the channels are the necessary component of a yield growth, effective operation, and decrease in costs and expenses of banks in the post-crisis period.

Tamara Smovzhenko. *The evolution of the value of modern money.*

The review of the monograph "Modern money theory" by L.M. Riabinina, in which given is the detailed analysis of the evolution of money from the golden equivalent to modern credit money without proper value. The author discusses purchase power of money, money turnover, money supply, inflation, emphasizing the importance of the maintenance of modern money stability.

Putting into circulation the commemorative coin "The Hryhorovych-Barskyi Family".

Official report on putting into circulation the 10 hryvnia commemorative coin dedicated to the famous Ukrainian family of Hryhorovych-Barskyi. Obverse and reverse of the coin are enclosed.

Putting into circulation the commemorative coin "1000th Anniversary of the Foundation of the Saint Sophia Cathedral".

Official report on putting into circulation the 50 hryvnia commemorative coin dedicated to the 1000th anniversary of the foundation of the Saint Sophia Cathedral in the City of Kyiv. Obverse and reverse of the coin are enclosed.

Yurii Matviichuk. *The thousand-year-old Sophia Kyivska was made of silver.*

Information about the presentation of the 50 hryvnia commemorative coin dedicated to the 1000th anniversary of the foundation of the Saint Sophia Cathedral in the City of Kyiv. The coin was issued by the National Bank pf Ukraine and presented in the National Reserve "Sophia Kyivska".

Replenishment of money in cash by the 1 hryvnia banknote issued in 2011.

Information about the 1 hryvnia banknote issued in circulation in 2011.

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established monthly by the National Bank of Ukraine (in August 2011).

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established daily by the National Bank of Ukraine (in August 2011).

Major monetary parameters of the monetary market of Ukraine in June 2011.

Volumes of NBU loans for support of banks liquidity, average weighted interest rates on NBU loans for support of banks liquidity, interest rates of banks on national currency loans and deposits, dynamics of money supply growth as of 1 September 2011.

Government securities market in Ukraine in August 2011.